

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ШЕВЧЕНКО ВІКТОРІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 811.112.2'42

ДИСЕРТАЦІЯ

**ІСТОРИЧНА ДИНАМІКА ПЕРФОРМАТИВНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ В
НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ XVI–XXI
СТОЛІТЬ**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В.М. Шевченко

Науковий керівник: Безугла Лілія Ростиславівна, доктор філологічних наук,
професор

Харків – 2018

АНОТАЦІЯ

Шевченко В.М. Історична динаміка перформативних висловлень в німецькомовному діалогічному дискурсі XVI–XXI століть. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 «Германські мови». – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2018.

Дисертацію присвячено дослідженню історичної динаміки структурно-семантичних і лінгвопрагматичних властивостей перформативних висловлень у німецькомовному діалогічному дискурсі XVI–XXI століть, представлених у масиві даних із 2200 дискурсивних фрагментів з німецькомовних художніх творів XVI–XXI ст. загальною кількістю 29512 сторінок.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні історичної динаміки структурно-семантичних і лінгвопрагматичних властивостей перформативних висловлень у німецькомовному діалогічному дискурсі XVI–XXI століть, зокрема простеженні історичних змін структурних моделей перформативних висловлень; встановленні сталих та змінних характеристик іллокутивного потенціалу власне перформативних та метакомунікативно-перформативних висловлень; виявленні перлокутивних властивостей метакомунікативних перформативних висловлень у діяхронії; з'ясуванні тенденцій історичного розвитку імпліцитних мовленнєвих актів, реалізованих за допомогою перформативних висловлень.

Застосування історичної прагмалінгвістики у якості методологічної бази дослідження історичної динаміки перформативних висловлень німецькомовного діалогічного дискурсу дозволило дійти таких висновків.

Перформативним є висловлення, яке містить перформативне дієслово або іншу частину мови (іменник, дієприкметник) із семою мовленнєвої дії, яка виконується мовцем у дискурсі. Перформативним вважається таке дієслово, яке спроможне вживатися у формі 1-ї особи однини теперішнього часу активного стану дійсного способу, що є рівноцінним однократному виконанню позначуваної цим дієсловом дії.

Історична прагмалінгвістика ґрунтується на діяльнісному підході до вивчення мови й мовлення і спрямована на встановлення сталих і змінних лінгвопрагматичних характеристик дискурсу, інтегруючи методи лінгвопрагматики та історичної лінгвістики. Відповідно, встановлено сталі й змінні властивості перформативних висловлень німецькомовного діалогічного дискурсу XVI–XXI ст. у діяхронії.

Сталими властивостями перформативних висловлень німецькомовного діалогічного дискурсу XVI–XXI ст. є такі:

1. Мовна природа перформативних висловлень. Перформатив є не іллокутивним типом мовленнєвих актів, а формою висловлення, яка може використовуватися для реалізації мовленнєвого акту певного іллокутивного типу – асертиву, директиву, квеситиву, комісиву, експресиву, декларативу або контактиву.

2. Розмежування класичних і пом'якшених перформативних висловлень за структурно-семантичними показниками. Класичні перформативні висловлення містять перформативне дієслово і здатні вживатися у складі канонічної перформативної формули, яка експлікує реалізований іллокутивний акт. Пом'якшені перформативні висловлення характеризуються відсутністю в їхній структурі експліцитної перформативної формули, але виконувана мовцем дія називається за допомогою інших лексичних засобів із семою цієї дії (іменник, дієприкметник) або супроводжується модальними дієсловами.

3. Розмежування власне перформативних та метакомунікативних перформативних висловлень за функціональним показником і структурним показником пропозиційного розширення – збігом називання дії з її виконанням. Власне перформативне висловлення демонструє іллокутивну та перлокутивну специфіку, яка визначається реалізованим при цьому іллокутивним типом. Метакомунікативне перформативне висловлення корелює з іллокутивним типом мовленнєвого акту, який воно називає/коментує, та становить іллокутивний тип підтримання контакту – контактив. Разом ці два мовленнєві акти є компонентами складного мовленнєвого акту, в якому перформативний мовленнєвий акт сприяє реалізації того мовленнєвого акту, іллокуцію якого він називає, будучи його перлокутивним оптимізатором.

Змінні характеристики стосуються історичного варіювання локутивного й перлокутивного компонентів перформативних мовленнєвих актів: структурних характеристик, кількісного співвідношення функціональних типів, стратегічних показників та якісного складу перформативних висловлень у німецькомовному діалогічному дискурсі, а також частотності розглядуваних явищ.

Змінними властивостями перформативних висловлень німецькомовного діалогічного дискурсу XVI–XXI ст. є такі:

1. Інвентар структурних моделей перформативних висловлень. У німецькомовному діалогічному дискурсі XVI ст. класичні перформативні висловлення базуються із однією з 8 моделей, а пом'якшені – з 14. Протягом XVI–XXI ст. як класичні, так і пом'якшені перформативні висловлення демонструють тенденцію збільшення кількості моделей (класичні – до 17, пом'якшені – до 22), з одного боку, та обсолетизацію окремих моделей, з іншого.

2. Лексичне наповнення структурних моделей. Збагачується інвентар, але зменшується частотність іллокутивних інтенсифікаторів, які вживаються у

складі класичних ПВ (модальні частки *gleich, doch, bloß*, прислівники *äußerst, ernst, wirklich, aufrichtig, andächtiggleich*, вказівні займенниками *das/es*), однак частотності набуває новий іллокутивний інтенсифікатор – повтор перформативного висловлення. Обсолетизувалися видо-часові форми перформативного дієслова в формі *Konjunktiv Präteritum* для вираження майбутнього, з допоміжними дієсловами *thun/haben*, із двома модальними дієсловами та з особовим займенником *du/ihr*. Збільшується частотність вживання дієслів в умовному способі.

3. Якісний склад перформативних дієслів німецької мови. Із плином часу дієслова *piten, warnen, forboten, bevelhen* змінили свою форму; дієслова *werren, jehen, offenbaren, verjehen* обсолетизувалися; дієслова *urteilen, kundgeben, kundthun, begehren* втратили своє первісне значення; дієслова *verfluchen, segnen, begnadigen* (mhd. *pegabn*) звузили сферу перформативного вжитку і сьогодні належать до застарілих; дієслова *gratulieren, entlassen, erklären* розширили сферу перформативного вжитку.

4. Співвідношення власне перформативних висловлень і метакомунікативних перформативних висловлень. У німецькомовному діалогічному дискурсі XVI ст. переважає вживання власне перформативних висловлень, що пояснюється сильною стратифікацією німецького суспільства, натомість у дискурсі XX–XXI ст. спостерігається збільшення частотності метакомунікативних перформативних висловлень, що пояснюється посиленням ролі принципу ввічливості.

5. Іллокутивний потенціал власне перформативних висловлень. У німецькомовному діалогічному дискурсі в XVI ст. реалізуються переважно директивні мовленнєві акти (насамперед, прохання і порада), а в XX–XXI ст. найвищу частотність демонструють етикетні контактиви (насамперед, подяка та вибачення). У сучасному німецькомовному дискурсі виходять із ужитку

мовленнєві акти присягання, натомість підсилюється частотність мовленнєвих актів обіцянки. Значно зросла частотність мовленнєвих актів застереження та реактивної поради, зменшилася частотність мовленнєвих актів наказу. Розширюється спектр іллокутивних індикаторів перформативних директивів, зокрема: перформативні висловлення витісняються модальним словом *bitte* (прохання), дієслово *befehlen* витісняється дієсловами *auffordern* та *fordern* (наказ), розповсюджується перформативне дієслово *empfehlen* (порада), номінативні й партиципiальні конструкції з дієсловом *verbieten* (заборона), перформативні висловлення з дієсловом *lassen* поступаються перформативним висловленням із дієсловом *warnen* (застереження). Обсолетизуються інтенсифікатори із семами 'Бог', 'віра', 'довіра' (скарження), перформативне дієслово *begehren* витісняється дієсловом *wünschen* (побажання), дієслово *beglückwünschen* звужує сферу вжитку на користь дієслова *gratulieren* (поздоровлення).

6. Стратегічні характеристики метакомунікативних перформативних висловлень. Із плином часу збільшується частка метакомунікативних перформативних висловлень у стратегічній функції мітигації перлокутивного ефекту (зниження негативного впливу на адресата і запобігання/пом'якшення небажаних перлокутивних наслідків) порівняно з функцією інтенсифікації (посилення мовленнєвого впливу шляхом підвищення ступеня інтенсивності іллокутивної сили).

7. Спроможність перформативних висловлень реалізовувати імпліцитні мовленнєві акти. Якщо у німецькомовному діалогічному дискурсі XVI ст. перформативні висловлення реалізують тільки експліцитні мовленнєві акти, то у XX–XXI ст. зафіксовано реалізацію імпліцитних мовленнєвих актів – індиректних (які передбачають іллокутивне переосмислення) і імплікативних (які демонструють і іллокутивне, і пропозиційне переосмислення у вигляді

імплікатури). Найчастотнішою є реалізація імпліцитних мовленнєвих актів за допомогою директивних перформативних висловлень: погрози у формі попередження, обурення у формі прохання, погрози та попередження у формі поради, вимоги у формі прохання.

Ключові слова: дискурс, іллокуція, імпліцитний мовленнєвий акт, історична динаміка, метакомунікація, перформативне висловлення, перформативне дієслово, прагматика, стратегія.

ABSTRACT

Shevchenko.V.M. Historical dynamics of performative utterances in German dialogic discourse of the XVIth–XXIst centuries. – Qualification research paper. Manuscript.

Dissertation for a Candidate Degree in Philology (PhD): Speciality 10.02.04 «Germanic Languages». – Vasyl Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2018.

This thesis focuses on historical dynamics of structural/semantic and linguopragmatic properties of performative utterances in the XVIth–XXIst century German dialogic discourse, which is presented in 2200 discourse fragments selected from the XVIth–XXIst century works of fiction in German, the number of pages totalling 29512.

The novelty of the research is accounted for by shedding light on the historical dynamics of structural/semantic and linguopragmatic properties of performative utterances in the XVIth–XXIst century German dialogic discourse, in particular, tracing historical changes in the structural models of performative utterances; discovering stable and variable features of the illocutionary potential of performative proper and metacommunicative/performative utterances; detecting perlocutionary properties of

metacommunicative/performative utterances in diachrony; elucidating the trends of historical development of implicit speech acts which are realized by performative utterances.

The use of historical pragmalinguistics as a methodological basis for studying historical dynamics of performative utterances in German dialogic discourse has provided for making the following conclusions.

An utterance is considered to be performative when it contains a performative verb or some other part of speech (a noun, a participle) with the seme of the speech act performed by the speaker in discourse. A performative verb is the one that can be used in the form of the first person singular, Present Simple, active voice, indicative mood, which is equivalent to a single performance of the action denoted by this verb.

Integrating the methods of linguistic pragmatics and historical linguistics, historical pragmalinguistics is underpinned which the usage-based approach to the study of language and speech; it is aimed at establishing constant and variable lingvopragmatic features of discourse. Accordingly, constant and variable properties of performative utterances of the XVIth–XXIst century German dialogic discourse are established in diachrony.

The constant properties of performative utterances of the XVIth–XXIst century German dialogic discourse are as follows.

1. Linguistic nature of performative utterances: a performative is not an illocutionary type of speech act, but an utterance form that can be used to perform a speech act of a particular illocutionary type – assertive, directive, commissive, expressive, declarative or contactive.

2. Differentiation of typical and hedged performative utterances according the structural and semantic criterion: typical performative utterances contain a performative verb and can be used as part of an explicit performative formula that captures the illocutionary act in question. Hedged performative utterances are

characterized by the absence of the explicit performative formula in their structure, but the act performed by the speaker is nominated by other linguistic means with the same of that act (a noun, a participle) or accompanied by a modal verb.

3. Differentiation of performative proper and metacommunicative performative utterances by function. A performative proper utterance is characterized by the illocutionary and perlocutionary specificity determined by the illocutionary type of the utterance. A metacommunicative performative utterance correlates with the illocutionary type of the speech act it comments on, and it is an illocutionary type of maintaining contact – a contactive. Together, these two speech acts are constituents of a complex speech act, in which the performative speech act contributes to realization of the speech act the illocution of which it nominates, being its perlocutionary optimizer.

Variable features characterise historical variation of the locutionary and perlocutionary components of performative speech acts: their structural characteristics, the quantitative proportion of functional types, strategic indicators and qualitative composition of performative utterances in German dialogic discourse, as well as the frequency of the phenomena under consideration.

The variable characteristics of performative utterances of the XVIth–XXIst century German dialogic discourse are as follows:

1. The inventory of structural models of performative utterances. In German dialogic discourse of the XVIth century, typical performative utterances are built according to 7 models, and hedged performative utterances – according to 14 models. During the XVIth–XXIst centuries, both typical and hedged performative utterances show a tendency towards increasing the number of models (mostly hedged performative utterances), on the one hand, and towards obsolescence of individual models, on the other.

2. Lexical instantiation of structural models. The inventory of illocutionary intensifiers becomes more varied (modal particles *gleich*, *doch*, *bloß*, adverbs *äußerst*, *ernst*, *wirklich*, *aufrichtig*, *andächtiggleich*, indicative pronouns *das/es*) but their frequency decreases; the frequency of a new illocutionary intensifier – repetition of performative utterances – also grows. The temporal/aspective forms of performative verbs (*Indikativ Präteritum*) for expressing the future, with the auxiliary verbs *thun/haben* and with the personal pronoun *du/ihr* become obsolete. The frequency of verbs in the conditional mood grows.

3. Qualitative variation of performative verbs. Over time, the verbs *piten*, *warnon*, *forbiotan*, *bevelhen* changed their form; the verbs *werren*, *jehen*, *offenbaren*, *verjechen* went out of use; the verbs *urteilen*, *kundgeben*, *kundthun*, *begehren* lost their original meaning; the verbs *verfluchen*, *segnen*, *begnadigen* (mhd. *pegabn*) narrowed the sphere of their performative usage and today are considered obsolete; the verbs *gratulieren*, *entlassen*, *erklären* expanded the sphere of their performative usage.

4. The relation between the performative proper and metacommunicative performative utterances. In German dialogic discourse of the XVIth century, performative utterances proper prevail; this is due to stratification of German society. In contrast to that, in the XVIth–XXIst centuries there is an increase in the frequency of metacommunicative utterances, which is explained by the growing role of politeness principle.

5. The illocutionary potential of performative utterances proper. In the XVIth century, directive speech acts prevail in German dialogic discourse (in the first place, requests and advice), while in the XVIth–XXIst centuries, etiquette contactives demonstrate the highest frequency (in the first place, thanks and apologies). In contemporary German discourse, performative speech acts of oath go out of use, while the frequency of pro-active speech acts of promise increases. The frequency of

speech acts of warning and reactive advice grows significantly, the frequency of speech acts of order decreases. The spectrum of illocutionary indicators of performative directives expands, namely: performative utterances are ousted by the modal word *bitte*, the verb *befehlen* is ousted by the verbs *auffordern* and *fordern* (order), the performative verb *empfehlen* (advise), nominative and participial constructions with the verb *verbieten* (prohibit). Performative utterances with the verb *lassen* give way to performative utterances with the verb *warnen* (warn). Associated with the semantics 'god', 'faith', 'trust' (speech acts of complaint), the performative verb *begehren* is ousted by the verb *wünschen* (wish), the verb *beglückwünschen* narrows the sphere of its usage, giving way to the verb *gratulieren* (congratulate).

6. Strategic features of metacommunicative performative utterances. Over time, there has been an increase of metacommunicative performative utterances in the strategic function of mitigating the perlocutionary effect (reducing the negative influence on the addressee and preventing/mitigating the undesirable perlocutionary effects) as compared to the intensification function (boosting the speech effect by increasing the intensity of the illocutionary force of speech acts).

7. The ability of the performative utterances to realize implicit speech acts. If in German dialogic discourse of the XVIth century, performative utterances realized only explicit speech acts, in the XVIth–XXIst centuries, implicit speech acts (indirect and implicative) gain traction. Implicative performative speech acts are more frequent than indirect ones. Realization of implicit speech acts with the help of performative directives is most frequent: threats in the form of prevention, indignation in the form of request, threats and warnings in the form of advice, claims in the form of request.

Key words: discourse, illocution, implicit speech act, historical dynamics, metacommunication, performative utterance, performative verb, pragmatics, strategy.

СПИСОК НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Shevchenko V. M. Zum Unterschied zwischen performativen und konstativen Äußerungen in der Sprechakttheorie // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов». 2010. Вип. 63. № 928. С. 127–132.

2. Shevchenko V. M. Performative Äußerungen im deutschsprachigen dialogischen Diskurs (16.–21. Jahrhundert) // Типологія мовних значень у діяхронічному та зіставному аспектах : зб. наук. праць / В. Д. Каліущенко (голов. ред.). Донецьк : ДонНУ, 2012. Вип. 26. С. 92–99.

3. Шевченко В. М. Приховані перформативні висловлення в німецькомовному діалогічному дискурсі XV–XXI ст. // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки. Мовознавство». 2015. Вип. 4 (305). С. 280–287.

4. Шевченко В. М. Іллокутивні типи перформативних висловлень у німецькомовному діалогічному дискурсі // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов». 2015. Вип. 81. С. 192–196.

5. Шевченко В. М. Історична динаміка комісивних перформативів у німецькомовному діалогічному дискурсі XV–XXI ст. // Нова Філологія. 2017. Вип. 69. С. 234–240.

6. Шевченко В. М. Перформативные речевые акты в немецкоязычном диалогическом дискурсе: диахронический аспект // Science and Education a New Dimension: Philology, II (7). Budapest, 2014. Issue 34. P. 102–105.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Шевченко В. М. Перформативні мовленнєві акти в німецькомовному дискурсі // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : мат-ли VIII Всеукр. наук. конф. (5 лютого 2009 р.) Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2009. С. 317–319.

8. Шевченко В. М. Проблеми вивчення перформативних дієслів у лінгвістиці // Актуальні проблеми сучасної філології та методики викладання іноземних мов у навчальних закладах : мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (1–2 жовтня 2009 р.) Харків : Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва, 2009. С. 136–138.

9. Шевченко В. М. Три трактування перформативності в лінгвістиці // Германістика у XXI столітті: когнітивна, соціо- та прагмалінгвістика : мат-ли наук. конф. германістів (10 квітня 2010 р.) Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2010. С. 104–105.

10. Шевченко В. М. Експліцитні та імпліцитні форми вираження перформативності в німецькомовному дискурсі // Актуальні проблеми сучасної філології та методики викладання іноземних мов у навчальних закладах : мат-ли II Всеукр. наук.-практ. конф. (10–11 жовтня 2011 р.) Харків : Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва, 2011. С. 127–129.

11. Шевченко В. М. Перформативні висловлення в німецькомовному діалогічному дискурсі: Діахронічний аспект // Германістика у XXI столітті: когнітивна, соціо- та прагмалінгвістика : мат-ли II Всеукр. наук. конф. германістів з міжнар. уч. (21 квітня 2012 р.) Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2012. С. 147–148.

12. Shevchenko V. Performative Äußerungen im deutschsprachigen dialogischen Diskurs: Der diachrone Ansatz // Semantik und Pragmatik im Spannungsfeld der germanistischen und kontrastiven Linguistik : мат-ли Українсько-Німецької наук.

конф. (17–19 вересня 2012 р.) Донецьк : Донецький національний університет, 2012. С. 171–172.

13. Шевченко В. М. Обсолетизація перформативу в німецькомовному розмовному дискурсі // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доп. XII наук. конф. з міжнар. уч. (1 лютого 2013 р.) Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2013. С. 330–331.

14. Шевченко В. М. Історична динаміка висловлень перформативної форми в німецькомовному дискурсі // Германістика у ХХІ столітті: когнітивна, соціо- та прагмалінгвістика : мат-ли III Всеукр. наук. конф. германістів з міжнар. уч. (5 квітня 2014 р.) Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2014. С. 86–88.

15. Шевченко В. М. Перлокутивні властивості перформативних висловлень // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доп. XIII наук. конф. з міжнар. уч. (7 лютого 2014 р.) Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2014. Ч. 2. С. 169–171.

16. Шевченко В. М. Історична динаміка прихованих перформативів у німецькомовному діалогічному дискурсі XV–XXI ст. // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доп. XIV наук. конф. з міжнар. уч. (27 березня 2015 р.) Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2015. С. 248–250.

17. Шевченко В. М. Власне перформативні та метакомунікативно-перформативні висловлення у німецькомовному діалогічному дискурсі // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація. 2016-й – рік англійської мови : тези доп. XV наук. конф. з міжнар. уч. (5 лютого 2016 р.) Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2016. С. 227–228.

18. Shevchenko V. Historische Dynamik von performativ-kommissiven Sprechakten im deutschen dialogischen Diskurs des 15.–21. Jahrhunderts // Німецька

мова в Україні: традиції та перспективи розвитку = *Deutsche Sprache in der Ukraine: Kontinuitäten und Entwicklungen* : мат-ли XXIII міжнар. наук.-практ. конф. Асоціації українських германістів (4–6 жовтня 2016 р.) Львів : ПАІС, 2016. С. 166–168.

19. Шевченко В. М. Історичне варіювання перформативних мовленнєвих актів прохання у німецькомовному діалогічному дискурсі // *Сучасна іноземна філологія: Дослідницький потенціал* : мат-ли VII Міжнар. наук. Форуму (23 листопада 2016 р.) Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2016. Ч. 2. С. 96–97.

20. Шевченко В. М. Перформативний мовленнєвий акт вибачення у німецькомовному діалогічному дискурсі XV–XXI ст. // *Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація* : тези доп. XVI наук. конф. з міжнар. уч. (3 лютого 2017 р.) Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2017. С. 145–147.

21. Шевченко В. М. Історичні зміни перформативного мовленнєвого акту благання у німецькомовному діалогічному дискурсі XV–XXI ст. // *Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури* : мат-ли міжнар. наук.-пр. конф. (7–8 квітня 2017 р.) Львів : ЛОГОС, 2017. С. 170–171.

22. Шевченко В. М. Перформативні висловлення як імпліцитні мовленнєві акти // *Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація* : тези доп. XVII наук. конф. з міжнар. уч. (2 лютого 2018 р.) Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2018. С. 175–176.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	20
ВСТУП	21
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДІАХРОНІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРФОРМАТИВНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ.....	31
1.1. Дослідження перформативу в сучасній лінгвістиці.....	31
1.1.1. Визначення поняття перформативності.....	31
1.1.2. Морфологічні, синтаксичні, семантичні та прагматичні ознаки перформативних висловлень.....	41
1.2. Теорія мовленнєвих актів як теоретична база дослідження перформативності.....	56
1.2.1. Поняття мовленнєвого акту.....	56
1.2.2. Перформатив у типологіях іллокутивних актів.....	65
1.2.3. Умови успішності іллокутивних типів перформативних мовленнєвих актів.....	75
1.2.4. Типи перформативних висловлень за функцією.....	78
1.2.5. Трагування метакомунікації в лінгвістиці.....	85
1.3. Історична прагмалінгвістика як методологічне підґрунтя діахронічного аналізу перформативних висловлень.....	88
1.4. Матеріал і методична процедура дослідження перформативних висловлень у діахронії.....	99
Висновки за розділом 1	104

РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНА ДИНАМІКА СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕРФОРМАТИВНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ НІМЕЦЬКОМОВНОГО ДІАЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ XVI–XXI СТ.	107
2.1. Структурні моделі перформативних висловлень XVI ст.	107
2.1.1. Класичні перформативні висловлення XVI с.	107
2.1.2. Пом'якшені перформативні висловлення XVI ст.	113
2.2. Структурні моделі перформативних висловлень XX–XXI ст. у історичній перспективі.	119
2.2.1. Класичні перформативні висловлення XX–XXI ст.	120
2.2.2. Пом'якшені перформативні висловлення XX–XXI ст.	126
Висновки за розділом 2.	130

РОЗДІЛ 3. ІСТОРИЧНА ДИНАМІКА ПРАГМАТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЛАСНЕ ПЕРФОРМАТИВНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ XVI–XXI СТ.	132
3.1. Історична динаміка іллокутивних типів власне перформативних висловлень.	132
3.1.1. Історична динаміка перформативних директивів.	132
3.1.1.1. Перформативний мовленнєвий акт прохання.	133
3.1.1.2. Перформативний мовленнєвий акт поради.	138
3.1.1.3. Перформативний мовленнєвий акт наказу.	142
3.1.1.4. Перформативний мовленнєвий акт застереження.	145
3.1.1.5. Перформативний мовленнєвий акт заборони.	147
3.1.2. Історична динаміка перформативних експресивів.	150
3.1.2.1. Перформативний мовленнєвий акт скарження.	151
3.1.2.2. Перформативний мовленнєвий акт подяки.	153
3.1.2.3. Перформативний мовленнєвий акт побажання.	156

3.1.2.4. Перформативний мовленнєвий акт вибачення.....	159
3.1.2.5. Перформативний мовленнєвий акт поздоровлення.....	163
3.1.3. Історична динаміка перформативних асертивів.....	165
3.1.3.1. Перформативний мовленнєвий акт зізнання.....	167
3.1.3.2. Перформативний мовленнєвий акт повідомлення.....	170
3.1.3.3. Перформативний мовленнєвий акт твердження.....	173
3.1.4. Історична динаміка перформативних комісивів.....	175
4.1.6. Історична динаміка перформативних декларативів.....	182
3.1.5. Історична динаміка перформативних квеситивів.....	187
3.2. Власне перформативні висловлення як імпліцитні мовленнєві акти в історичній перспективі	190
Висновки за розділом 3.....	198

РОЗДІЛ 4. ІСТОРИЧНА ДИНАМІКА ПРАГМАТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МЕТАКОМУНІКАТИВНИХ ПЕРФОРМАТИВНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ XVI–XXI СТ 202

4.1. Іллокутивний потенціал метакомунікативних перформативних висловлень у німецькомовному дискурсі XVI–XXI ст. в історичній перспективі	202
4.2. Позиція метакомунікативних перформативних висловлень у структурі складного мовленнєвого акту в історичній перспективі	210
4.2.1. Препозиція метакомунікативних перформативних висловлень.....	211
4.2.2. Інтерпозиція метакомунікативних перформативних висловлень...	213
4.2.3. Постпозиція метакомунікативних перформативних висловлень...	215
4.3. Перлокутивні властивості метакомунікативних перформативних висловлень в історичній перспективі	217
4.3.1. Метакомунікативні перформативи як перлокутивні інтенсифікатори.....	218

4.3.2. Метакомунікативні перформативи як перлокутивні мітигатори	220
4.4. Метакомунікативні перформативні висловлення як імпліцитні мовленнєві акти в історичній перспективі	224
Висновки за розділом 4	229
 ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	232
СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ	236
СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ	274
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	275
ДОДАТОК А. ТАБЛИЦІ	285
ДОДАТОК Б. РИСУНКИ.....	294
ДОДАТОК В. СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ.....	295

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

МА – мовленнєвий акт

ПМА – перформативний мовленнєвий акт

ПВ – перформативне висловлення

+> слідує, впливає дискурсивно, імплікує

<...> прогалина у тексті прикладу або цитати

p, q, r – пропозиції

S – адресант

H – адресат

V_{perf} – performatives Verb / перформативне дієслово

Adj. – Adjektiv / прикметник

HV – Hilfsverb / допоміжне дієслово

MV – Modalverb / модальне дієслово

N – Nomen / іменник

Dem.P. – Demonstrativpronomen / вказівний займенник

Pers.P. – Personalpronomen / особовий займенник

Poss.P. – Possessivpronomen / присвійний займенник

Upers. P. – unpersönliches Pronomen / безособовий займенник

Präs. – Präsens / теперішній час

Prät. – Präteritum / минулий час

Plusquam. – Plusquamperfekt / давноминулий час

Rel.P. – Relativpronomen / відносний займенник

Rel.Adv. – Relativadverb / відносний прислівник

ВСТУП

У дисертації викладено результати дослідження історичної динаміки структурно-семантичних і лінгвопрагматичних властивостей перформативних висловлень у німецькомовному діалогічному дискурсі XVI–XXI століть.

Феномен перформативності перебуває у центрі проблемного кола прагматичних студій, починаючи з праць класиків теорії мовленнєвих актів [22; 35; 37; 60; 82; 83; 111, с. 22–129; 112, с. 23–34; 203; 205, с. 93–110; 207; 244, с. 151–172; 245; 256; 279; 336; 347; 367; 368; 380].

У сучасній прагмалінгвістиці перформативи інтенсивно вивчаються на матеріалі різних мов як представниками вітчизняного мовознавства [8; 11; 31; 38; 41; 55; 64; 77; 96; 121, с. 161–167; 123, с. 15–25; 132, с. 120–125; 155; 157], зокрема, науковцями Харківської школи [18; 23; 29; 100; 192], так і зарубіжними прагмалінгвістами [2, с. 208–223; 3, 199–217; 28; 40, с. 45–52; 45; 73; 75, с. 130–134; 76, с. 424–430; 84; 86; 92; 103; 107; 118, с. 182–187; 133; 138; 139; 146; 147, с. 66–80; 150; 151; 217, с. 355–369; 237, с. 500–514; 251; 252; 275; 280; 282; 284; 288, с. 51–80; 290; 295, с. 515–532; 310; 325; 332; 361; 371; 378].

Встановлено інвентар і прагмасемантичні характеристики перформативних дієслів різних мов [2; 3; 24; 41; 42, с. 158–218; 74, с. 176–189; 84; 86; 131; 140, с. 157–166; 150; 325, с. 163–172].

Розглядаються перформативні речення й висловлення з позицій структурного, семантичного й прагматичного синтаксису [25, с. 18–28; 45; 77, с. 178–182; 136; 138; 148; 151; 155; 237, с. 500–514; 252, с. 25–40; 280; 288; 290; 332].

Перформативність залучається і до мовленнєвоактових розвідок [11, с. 31–36; 19, с. 344–350; 32, с. 86–91; 40, с. 45–52; 48, с. 97–100; 54; 66, с. 95–97; 79,

с. 24–25; 85; 96; 110, с. 106–113; 117, с. 46–52; 118, с. 182–187; 121, с. 161–167; 133, с. 86–92; 139; 157; 158, с. 17–23; 170, с. 217–220; 217, с. 355–369; 295; 378].

Вивчається співвідношення перформативності й метакомунікації [30, с. 94–99; 34, с. 402–425; 89, с. 56–68; 103, с. 213–225; 75, с. 130–134; 76, с. 424–430; 294; 310].

Розглядається функціонування перформативів у різних видах дискурсу [8, с. 63–76; 31; 64; 151].

Спостерігаємо інтенсифікацію досліджень перформативності на матеріалі текстів віддалених історичних епох, перш за все, на матеріалі англійської мови. Зокрема, встановлено прагмасемантичні властивості перформативних мовленнєвих актів різних іллокутивних типів [23; 29; 31; 100; 282; 275; 357], схарактеризовано їхні структурно-семантичні риси [28; 192; 212, с. 57–66], простежено еволюцію іллокутивних дієслів в англійській мові [107; 361] та визначено комунікативно-семантичні особливості певних типів перформативних мовленнєвих актів [167]. Проте, питання історичної динаміки лінгвопрагматичних властивостей перформативних висловлень у німецькомовному дискурсі залишається відкритим, що підкреслює своєчасність нашого дослідження.

Актуальність роботи зумовлено нагальною потребою виявлення діахронічно сталих і змінних властивостей перформативних висловлень німецькомовного діалогічного дискурсу XVI–XXI століть з позицій історичної прагмалінгвістики – комплексної дисципліни, яка сформувалася в результаті інтеграційних процесів лінгвопрагматики, дискурсознавства й історичної лінгвістики в контексті антропоцентричної спрямованості сучасного мовознавства.

Зв'язок роботи з науковими темами. Проблематика дисертації відповідає профілю досліджень, що проводяться на факультеті іноземних мов Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна в межах наукових

тем «Проблеми іноземної філології, перекладознавства та методики в когнітивно-дискурсивній парадигмі» (номер державної реєстрації 0109U007962); «Когнітивно-дискурсивні дослідження мови як регулятора соціальної поведінки» (0111U010009) та «Когнітивно- дискурсивні дослідження мови та перекладу» (0114U004320).

Об’єктом дослідження є перформативні висловлення німецькомовного діалогічного дискурсу XVI–XXI століть.

Предмет дослідження складають історичні зміни структурно-семантичних і лінгвопрагматичних властивостей перформативних висловлень німецькомовного діалогічного дискурсу XVI–XXI століть.

Мета роботи – встановлення історичної динаміки структурно-семантичних і лінгвопрагматичних властивостей перформативних висловлень у німецькомовному діалогічному дискурсі XVI–XXI століть, що передбачає виявлення: 1) діахронічних сталих, тобто таких властивостей перформативних висловлень, які не змінюються протягом часу, і 2) діахронічних змінних – властивостей, що підлягають історичній динаміці.

Для досягнення цієї мети вирішуються такі дослідницькі **завдання**:

- обґрунтування теоретичних засад дослідження;
- окреслення поняття перформативного висловлення у лінгвістичній прагматиці;
- розмежування власне перформативних і метакомунікативно-перформативних висловлень;
- розроблення історико-прагмалінгвістичної методики дослідження перформативних висловлень;
- встановлення структурних моделей перформативних висловлень німецькомовного діалогічного дискурсу XVI–XXI століть у діахронічній перспективі;

- визначення специфіки історичного розвитку власне перформативних висловлень у німецькомовному діалогічному дискурсі XVI–XXI століть;
- з'ясування історичної динаміки метакомунікативно-перформативних висловлень у німецькомовному діалогічному дискурсі XVI–XXI століть;

Матеріал дослідження складає масив із 2200 дискурсивних фрагментів, що містять перформативні висловлення, представлених у німецькомовних художніх творах XVI та XX–XXI ст. загальною кількістю 29512 сторінок.

Методологічну базу дослідження становлять принципи історичної прагмалінгвістики, яка на сучасному етапі розвитку характеризується когнітивно-дискурсивною спрямованістю та інтегрує в діахронічні дослідження мови й мовлення здобутки синхронічної прагмалінгвістики, дискурсології, когнітивної та соціолінгвістики [18; 38; 138; 192; 198; 276; 282; 358].

У роботі використано такі **методи**: загальнонаукові (спостереження, опису, індукції, дедукції, інтроспекції) – для збору й аналізу мовного матеріалу; структурно-лінгвістичні (лексико- семантичний та синтаксичний аналіз) – для визначення структурно-семантичних характеристик перформативних висловлень; дискурсивно-лінгвопрагматичні (контекстуальний, пропозиційний, пресупозиційний, інтенційний, мовленнєвоактовий, експлікації імплікатур, дискурсивно-стратегічний) – для виявлення іллокутивного потенціалу перформативних висловлень і особливостей реалізації перформативних мовленнєвих актів; зіставний аналіз – для з'ясування сталих та змінних властивостей досліджуваних явищ; кількісний аналіз – для виявлення їхньої частотності.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні історичної динаміки структурно-семантичних і лінгвопрагматичних властивостей перформативних висловлень у німецькомовному діалогічному дискурсі XVI–XXI століть, зокрема простеженні історичних змін структурних моделей перформативних

висловлень; встановленні сталих та змінних властивостей іллокутивного потенціалу власне перформативних та метакомунікативно-перформативних висловлень; виявленні перлокутивних властивостей метакомунікативних перформативних висловлень у діяхронії; з'ясуванні тенденцій історичного розвитку перформативно реалізованих імпліцитних мовленнєвих актів.

Наукову новизну результатів дослідження узагальнено у таких **положеннях**, винесених на захист:

1. Перформативні висловлення, тобто такі, що містять перформативне дієслово або іншу частину мови із семою мовленнєвої дії, яка виконується мовцем у дискурсі, демонструють такі показники: 1) семантичні: сема мовленнєвої дії, виконання мовленнєвої дії мовцем у дискурсі; 2) структурні: перформативна формула $V_{\text{perf, 1 Pers. Sing. Präs. Indik. Akt.}}$ або її модифікації та пропозиційне розширення; 3) функціональний: збіг називання дії з її виконанням.

2. За структурними і семантичними показниками розмежовуються класичні та пом'якшені перформативні висловлення. Класичні перформативні висловлення містять перформативне дієслово в складі перформативної формули, яка експлікує мовленнєвий акт певного іллокутивного типу: *Ich x-e dich/dir (hiermit)*, а пом'якшені характеризуються відсутністю в їхній структурі перформативної формули, але виконувана мовцем мовленнєва дія називається за допомогою інших лексичних засобів із семою цієї дії або супроводжується модальними дієсловами.

3. За функціональним показником і структурним показником пропозиційного розширення розмежовуються власне перформативні та метакомунікативні перформативні висловлення. У власне перформативних висловленнях називання мовленнєвої дії збігається з її виконанням, тож їхня іллокутивна та перлокутивна специфіка визначається реалізованим при цьому іллокутивним

типом. У метакомунікативних перформативних висловленнях називання мовленнєвої дії не збігається з її виконанням, тож вони реалізують мовленнєвий акт контактив як компонент складного мовленнєвого акту. Перформативний мовленнєвий акт сприяє реалізації того мовленнєвого акту, іллокуцію якого він називає, будучи перлокутивним оптимізатором.

4. Протягом XVI–XXI ст. перформативні висловлення демонструють тенденцію до збільшення кількості структурних моделей (більшою мірою, пом'якшені), з одного боку, та обсолетизацію окремих моделей, з іншого.

5. Збагачується інвентар, але зменшується частотність іллокутивних інтенсифікаторів, які вживаються у складі класичних перформативних висловлень (модальні частки, прислівники, вказівні займенники *das/es*), однак частотності набуває новий іллокутивний інтенсифікатор – повтор перформативного висловлення. Обсолетизувалися видо-часові форми перформативного дієслова в формі *Konjunktiv Präteritum* для вираження майбутнього, з допоміжними дієсловами *thun/haben* та з особовим займенником *du/ihr*. Збільшується частотність дієслів в умовному способі.

6. Із плином часу змінили форму перформативні дієслова *piten, warnon, forbiotan, bevelhen*; обсолетизувалися дієслова *werren, jehen, offenbaren, verjehen*; втратили первісне значення дієслова *urteilen, begnadigen* (*mhd. pegabn*), *kundgeben, kundthun, begehren*; звузили сферу перформативного вжитку дієслова *verfluchen, segnen, begnadigen*; розширили сферу перформативного вжитку дієслова *gratulieren, entlassen, erklären*.

7. У німецькомовному діалогічному дискурсі XVI ст. переважає вживання власне перформативних висловлень, натомість у дискурсі XX–XXI ст. спостерігається збільшення частотності метакомунікативних перформативних висловлень.

8. Якщо у XVI ст. найвищу частотність демонструють директивні перформативні мовленнєві акти (насамперед, прохання і порада), то в XX–XXI ст. – етикетні контактиви (насамперед, подяка та вибачення). Розширюється спектр іллокутивних індикаторів, обсолетизуються іллокутивні інтенсифікатори із семами ‘Бог’, ‘віра’, ‘довіра’.

9. Із плином часу збільшується частка метакомунікативних перформативних висловлень, які слугують реалізації стратегії мітигації перлокутивного ефекту, порівняно з такими, що реалізують стратегію інтенсифікації.

10. Якщо у німецькомовному діалогічному дискурсі XVI ст. перформативні висловлення реалізують тільки експліцитні мовленнєві акти, то у XX–XXI ст. зафіксовано реалізацію імпліцитних мовленнєвих актів – індиректних й імплікативних (які є більш частотними). Найчастотнішою є реалізація імпліцитних мовленнєвих актів за допомогою директивних перформативних висловлень: погрози у формі попередження, обурення у формі прохання, погрози та попередження у формі поради, вимоги у формі прохання.

Теоретична значущість дисертаційного дослідження визначається внеском, який воно робить у розвиток дискурсивно-прагматичного напрямку в лінгвістиці, зокрема в історичну прагмалінгвістику, дискурсологію, соціо- та етнопрагмалінгвістику. Отримані результати сприяють поглибленню теорії мовленнєвих актів (розмежування власне перформативних та метакомунікативних перформативних висловлень і встановлення їхньої історичної динаміки в німецькомовному діалогічному дискурсі), теорії імплікатур (виокремлення різновидів імпліцитних перформативних мовленнєвих актів і виявлення тенденцій їхнього історичного розвитку) та теорії ввічливості (пояснення історичних змін у вживанні перформативних висловлень посиленням ролі принципу ввічливості).

Практичну цінність отриманих результатів та висновків зумовлено можливістю їх застосування у викладанні курсів теоретичної граматики німецької мови (розділ «Прагматика речення») та історії німецької мови (розділи «Мова ранньоновонімецького періоду», «Мова нововірхньонімецького періоду»); спецкурсів із прагмалінгвістики, зокрема історичної, прагматичного синтаксису та дискурсології, а також у наукових розвідках студентів і аспірантів.

Основні теоретичні положення і висновки роботи відображено у 22-х одноосібних публікаціях (загальний обсяг 4,8 авт. арк.), з них 5 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у науковому закордонному періодичному виданні (Угорщина) та тези 16-ти доповідей на фахових вітчизняних і міжнародних наукових конференціях.

Дисертація пройшла апробацію на засіданнях кафедри німецької філології та перекладу Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (2009–2017 рр.); на наукових семінарах університету Фрідріха Шиллера Єна (ФРН, 2009 р.) та університету Фрідріха і Олександра Ерланген-Нюрнберг (ФРН, 2014 р.); на колоквіумі «Doktorandenkolloquium für Nachwuchsgermanistinnen und Germanisten» (Львів, 2017 р.) та на 16-ти наукових конференціях, зокрема 6-ти міжнародних: Українсько-німецькій науковій конференції «Semantik und Pragmatik im Spannungsfeld der germanistischen und kontrastiven Linguistik» (Донецьк, 2012 р.); Міжнародній науковій конференції «Urgent problems of philology and linguistics» (Будапешт, 2014 р.); VII Міжнародному науковому Форумі «Сучасна іноземна філологія: дослідницький потенціал» (Харків, 2016 р.); XXIII Міжнародній науково-практичній конференції Асоціації українських германістів «Німецька мова в Україні: традиції та перспективи розвитку = Deutsche Sprache in der Ukraine: Kontinuitäten und Entwicklungen» (Львів, 2016 р.); VIII Міжнародній науковій конференції «Іноземна філологія у XXI столітті» (Запоріжжя, 2016 р.);

Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури» (Львів, 2017 р.); 10-ти республіканських з міжнародною участю: I і II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної філології та методики викладання іноземних мов у навчальних закладах» (Харків, 2009 р., 2011 р.); I і III Всеукраїнській науковій конференції германістів з міжнародною участю «Германістика у XXI столітті: когнітивна, соціо- та прагмалінгвістика» (Харків, 2010 р., 2014 р.); VIII, XII, XIII, XIV, XV, XVI і XVII науковій конференції з міжнародною участю «Каразінські Читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2009 р., 2013 р., 2014 р., 2015 р., 2016 р., 2017 р., 2018 р.).

Структуру роботи складають вступ, чотири розділи з висновками до них, загальні висновки, бібліографія (382 наукових і 12 лексикографічних джерел), список джерел ілюстративного матеріалу (122 позиції) і додатки (2 рисунки і 8 таблиць). Загальний обсяг дисертації становить 11,8 авторських аркушів, обсяг основного тексту – 9,4 авторських аркушів.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади діяхронічного дослідження перформативних висловлень» надано аналітичні огляди провідних концепцій перформативності, схарактеризовано об'єкт дослідження, розглянуто місце перформативу в типологіях іллокутивних актів, а також обґрунтовано методологічні засади дослідження і висвітлено його процедуру.

Другий розділ «Історична динаміка структурно-семантичних особливостей перформативних висловлень німецькомовного діалогічного дискурсу XVI–XXI століть» присвячено опису встановлених структурно-семантичних моделей класичних та пом'якшених перформативних висловлень XVI–XXI ст.

У третьому розділі «Історична динаміка прагматичних особливостей власне перформативних висловлень у німецькомовному діалогічному дискурсі

XVI–XXI століть» репрезентовано історичну динаміку іллокутивних типів власне перформативних висловлень та розглянуто власне перформативні висловлення як імпліцитні мовленнєві акти.

Четвертий розділ «Історична динаміка прагматичних особливостей метакомунікативних перформативних висловлень у німецькомовному діалогічному дискурсі XVI–XXI століть» присвячено висвітленню історичної динаміки іллокутивного потенціалу метакомунікативних перформативних висловлень, позиції метакомунікативних перформативних висловлень у структурі складного мовленнєвого акту, перлокутивних властивостей метакомунікативних перформативних висловлень та їх спроможності реалізовувати імпліцитні мовленнєві акти у німецькомовному діалогічному дискурсі.

У загальних висновках подано основні підсумки дисертаційного дослідження та окреслено перспективні напрями подальшої наукової розробки проблеми перформативності.

У додатках уміщено таблиці та рисунки, які узагальнюють й унаочнюють результати дослідження та специфіку аналізу.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДІАХРОНІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРФОРМАТИВНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ

1.1. Дослідження перформативу в сучасній лінгвістиці

Сучасна лінгвістика характеризується антропоцентричним принципом до аналізу мовних і мовленнєвих явищ та інтерпретує їх в контексті когнітивно-комунікативної парадигми – домінуючого принципу 21 ст. [17; 90, с. 144–238; 99, с. 17–35; 152, с. 3–12; 164, с. 150–156; 193, с. 202; 195, с. 3–7]. Якщо у 20 ст. найбільш розвиненою цариною синтаксичних студій був семантичний синтаксис, то сьогодні з'явилася нова тенденція – орієнтація на висловлення, тобто на прагматичний синтаксис. У цьому зв'язку закономірним є звернення лінгвістів до вивчення перформативності та перформативних висловлень (англ. *performative utterances*; нім. *performative Äußerungen*) (далі – ПВ), які з погляду їхньої семантичної структури не виражають повідомлення, а є самою дією, що виконує мовець [11, с. 31–36; 235; 284].

У зв'язку з розбіжностями у дослідницьких підходах до вивчення перформативності у сучасній лінгвістичній традиції та для уточнення термінологічного апарату дослідження необхідним є детальний розгляд релевантних прагматискурсивних понять: перформативності, перформативу, ПВ, перформативних мовленнєвих актів (далі – ПМА).

1.1.1. Визначення поняття перформативності. Згідно лексикографічного визначення, перформатив – це висловлення, еквівалентне дії, вчинку, що входить в контекст життєвих подій, створюючи соціальну, комунікативну чи міжособистісну

ситуацію, яка спричиняє певні наслідки. Класичними прикладами перформативів можуть бути заповіти (*das Vermögen vererben*), клятви (*schwören, beschwören*), присяги (*einen Eid leisten*), вибачення (*sich entschuldigen*), оголошення війни (*den Krieg erklären*), адміністративні та військові накази (*befehlen; einen Befehl erteilen*) тощо [383, с. 372].

За Дж.Л. Остіном, на противагу констативам існують такі висловлення, які не можуть бути схарактеризовані за шкалою істинності/хибності, вони слугують не опису, а перетворенню стану справ у світі і маніпулюванню ментальними станами та поведінкою слухачів [112, с. 23–34]. Іншими словами, промовляючи ПВ, мовець тим самим виконує дію [2, с. 208–223], приміром: *Ich danke Ihnen; Ich gratuliere Ihnen zum Geburtstag; Ich bitte Sie, öfter zu uns zu kommen*. Промовляння ПВ *Ich danke Ihnen*, рівносильне фактичному вираженню подяки й не потребує певного додаткового супроводу дією. П. Менцель з цього приводу пише: «з розгляду в аспекті семантичної структури, перформативи не виражають повідомлення, а являють собою дію, яку здійснює мовець» [311, с. 38]. За словами Д. Тиффено, «у випадку констатива сказати – це не те ж саме, що зробити. У випадку перформатива сказати – рівноцінно зробити» [360, с. 66]. Такі судження знаходимо у Г.Г. Почепцова, який зазначає: «промовлянням перформативного речення здійснюється певна мовленнєва дія та сам вид цієї дії «звучить» у самому акті мовлення» [25, с. 63–66], а також у В.А. Звегінцева, який стверджує, що «перформативи – це висловлення, які рівнозначні дії» [65, с. 208].

Увівши у 1962 р. термін перформативності, Дж.Л. Остін використовував його на позначення дій, які здійснюються за допомогою висловлення. Однак ці дії можуть суттєво розрізнятися за характером, відповідно, різним виявляється і розуміння терміна «перформативність». У Дж.Л. Остіна наявні три основних значення терміна «перформативність», які безпосередньо пов'язані з трьома

основними видами МА: перлокуцією, іллокуцією та локуцією [5; 75]. Згідно з першим трактуванням, МА є перформативним за умови, якщо він є одночасно результативною дією у зовнішньому світі, тобто конвенціалізованим соціальним актом: *Ich ernenne Herrn Müller zu meinem Stellvertreter*. Такі висловлення не просто впливають на стан слухачів, а й змінюють стан світу: пан Мюллер наділяється деякими правами та обов'язками. Саме на такі перформативні МА вказував Е. Бенвеніст [22], для таких перформативів С.В. Кодзасов використовує термін «перлокутивна перформативність» [75, с. 130–134].

Згідно з другим трактуванням, перформативним називається вживання дієслів у формі 1-ї особи однини теперішнього часу дійсного способу (автореферентне вживання дієслів говоріння). У цьому випадку збігаються акти говоріння та здійснення дії: *Ich gratuliere Ihnen zum Geburtstag*. Дж.Л. Остін вживає для такого типу речень термін «експліцитний перформатив». С.В. Кодзасов пропонує на позначення таких випадків термін «іллокутивна перформативність» [там само, с. 131].

Згідно з третім трактуванням, перформативним вважається локутивний компонент будь-якого висловлення [там само, с. 130–134].

Важливим є розмежування двох перших трактувань, які зазвичай не розрізняються лінгвістами. Це зумовлено тією обставиною, що перлокутивні перформативи автоматично входять до числа іллокутивних перформативів у тому випадку, якщо дієслово має форму 1-ї особи однини теперішнього часу:

(a) *Ich schlage dir vor, ihn zu besuchen;*

(b) *Ich verbiete dir, ihn zu besuchen.*

Висловлення (a) та (b) рівною мірою є іллокутивними перформативами, тому що обидва називають і одночасно здійснюють дію, але тільки друге з них є перлокутивним перформативом. Запропоноване Дж.Л. Остіном розмежування перформативів/констативів стосується іллокутивного типу перформативності.

Натомість перлокутивна перформативність пов'язана з іншого роду опозицією – з протиставленням різних результатів МА: вони або змінюють зовнішнє середовище, або стан знань слухача про наміри мовця, яке може вплинути або не вплинути на його поведінку, оцінку тощо [там само, с. 130–134].

Низка дослідників розглядають перформатив як речення, що містить перформативну формулу в іллокутивно-вказівній функції [25; 115, с. 19; 155; 296, с. 179] та є розповідним за структурою. Тракткування перформативів як речень знаходимо також у працях [49; 45; 84; 277; 242; 278; 287; 334; 336].

Згідно визначення О.В. Падучевої, перформативне речення – це висловлення у процесі здійснення дії, що вводить істинну пропозицію, яка відповідає діям і намірам мовця. Учена розуміє перформативне дієслово як таке, що допускає перформативне вживання, а під перформативом – перформативне дієслово у перформативному вживанні [114, с. 161].

За В.В. Богдановим, перформативним прийнято називати речення, яке складається з двох основних частин: перформативної та пропозиційної [25, с. 18]. Перша частина містить перформативне дієслово та його валентно зумовлені актанти: актант, який відповідає мовцю, і актант, який позначає слухача. Друга частина перформативного речення, а саме пропозиція, вводиться в якості предикатного актанту в третю валентну позицію перформативного дієслова. Ці частини, перформативна та пропозиційна, пов'язуються за допомогою сполучника *dass* в німецькій мові, а також за допомогою різних видів транспозицій: за нашими даними, це частіше за все інфінітивізація та субстантивація.

Під **перформативним дієсловом** прийнято розуміти таке, «для якого можливе вживання форми 1-ї особи однини теперішнього часу (недоконаного виду) активного стану дійсного способу, яке є рівноцінним однократному виконанню позначуваної цим дієсловом дії» [3, с. 199]: *Ich danke Ihnen; Ich*

gratuliere Ihnen zum Geburtstag; Ich bitte Sie zu kommen. Згідно визначення Д. Вандервекена, перформативне дієслово у сполученні з особовим займенником 1-ї особи однини і додатком утворює ПВ, яке реалізує іллокутивний акт з іллокутивною силою, яка відповідає дієслову, і пропозиційний зміст якого виражає пропозицію, що міститься в контексті висловлення [367, с. 247].

Суттєвим кроком на шляху розробки семантико-прагматичного уявлення про перформативність висловлення стала так звана перформативна гіпотеза і відповідний перформативний аналіз [9, с. 196–197; 82, с. 399–402; 216, с. 317; 285, с. 49; 287; 333, с. 222–272; 336], в рамках якого було запропоновано уявлення змісту речення, де кожне речення має перформативний префікс. Згідно перформативної гіпотези, змістові компоненти, які описують МА та його учасників, а саме мовця та слухача, присутні в кожному висловленні, незалежно від того, чи міститься в ньому перформативний предикат. Вважається, що в семантиці будь-якого висловлення такий предикат все одно присутній, до того ж в семантичній ієрархії висловлення він розташований вище основної пропозиції та утворює структуру, яка називається перформативним префіксом (*performative prefix*) або перформативним зачином (*performative preface*) [24, с. 32].

Прибічники генеративної семантики, висуваючи перформативну гіпотезу, спираються на тезу Дж.Л. Остіна про те, що «промовляння висловлення є здійсненням дії» [203, с. 27], і вважають, що спонукальні речення є завжди перформативними: промовляння перформативного речення *Schließen Sie die Tür zu!* само по собі слугує проханням або наказом, в тій самій мірі, що і *Ich sage Ihnen, die Tür zuzuschließen*. Те саме стосується і запитань: на думку Дж. Лайонза, промовляння фрази *Wie spät ist es?* вже є здійсненням дії постановки запитання [300, с. 725]. Дослідник пропонує назвати перформативними всі речення, які містять певний експліцитний показник своєї

іллокутивної функції – приміром, частку *ob*, яка слугує для вираження питання, або дієслово у наказовому способі [там само].

У такому випадку під поняття перформативності підпадають дієслова мовленнєвої та частково мисленнєвої діяльності, такі як: *sagen, mitteilen, glauben, denken* тощо [133, с. 87]. Представники зазначеного напрямку вважають, що в глибинній сфері локутивне дієслово «говорити» є складовою частиною будь-якого висловлення [333, с. 225; 287; 335, с. 120]. Приміром, висловлення, *es schneit*, може бути представлене, як *Ich sage dir, dass es schneit*. Функція дієслова *sagen* призначена для того, щоб виражати модальне твердження – *Ich behaupte, dass ich sage, dass ...* [324, с. 4].

Варто зауважити, що в лінгвістиці на початку 70-х років 20 ст., у період найбільшої зацікавленості феноменом перформативності та ПВ, такий підхід отримав назву «абстрактного чи глибинного перформативу» [22; 24, с. 32–33; 82, с. 399–402; 98, с. 278–279; 105, с. 155–156; 106, с. 66; 127; 285, с. 49; 288, с. 52–55; 290, с. 29–40].

Н.Ф. Баландіна, підтримуючи цю гіпотезу і розглядаючи висловлення *Es ist jemand im Haus*, звертає увагу на те, що хоча вжите висловлення і семантично, і структурно репрезентує функцію констатива, воно реально вжите як застереження *Sei vorsichtig, es ist jemand im Haus*, або як відмова *Ich gehe dorthin nicht, denn es ist jemand im Haus* тощо. У такому випадку проста пропозиційна структура перетворюється на складну, глибинний рівень якої приховує головну перформативну частину: *Ich verwarne dich, es ist jemand im Haus* [9, с. 196–197].

Д. Гордон і Дж. Лакофф вважають, що існує взаємно-рівнозначна відповідність між «закодованою» іллокутивною силою висловлення і його поверхнево-синтаксичною формою: перша виводиться із значення поверхневої структури речення за допомогою постулатів значення [248]. У праці

«Абстрактний синтаксис і латинська комплементация» Р. Лакофф інтерпретує речення *Komm!* як *Ich befehle dir zu kommen* [286]. Цієї ж думки дотримується і А. Вежбицька, яка вважає, що висловлення *Komm!* може мати глибинну структуру *Ich bitte dich zu kommen* або *Ich befehle dir, zu kommen*, або *Ich rate dir, zu kommen*. На її думку, значення перформативу залежить від інтонації. Висловлення *Komm!*, яке було сказане з інтонацією прохання, позначає теж саме, що і *Ich bitte dich zu kommen*, але якщо воно було сказане з інтонацією наказу, то воно ідентичне за значенням висловленню *Ich befehle dir, zu kommen* [35].

Деякі дослідники не підтримують цю гіпотезу і вважають, що в точному розумінні перформативна гіпотеза є непереконливою, оскільки вона змішує опис значення речення (з певним іллокутивним призначенням) з описом МА (з певною іллокутивною функцією) [106; 294; 297; 115, с. 31]. За словами Дж. Лайонза, «перформативний аналіз, вочевидь, тяготіє до відмови від розрізнення між реченням в системі мови та висловленням, яке ми досі намагалися проводити з усією можливою послідовністю» [300, с. 779].

В цьому зв'язку О.В. Падучева зазначає, що «при перформативному аналізі перформативний префікс фігурує в семантичному представленні будь-якого речення, незалежно від того, чи було присутнє в цьому реченні експліцитне перформативне дієслово чи ні. Тим самим втрачається різниця між звичайним розповідним реченням, яке виражає судження, істинне або хибне, і самоверифікованим реченням, яке не має істиннісного значення» [115, с. 32].

Деякі дослідники відносять до перформативів спонукальні висловлення, які містять перформативне дієслово або його похідні варіанти [85, с. 10–11]. Проти ототожнення перформативів з висловленнями у наказовому способі виступав Е. Бенвеніст. Для нього критерієм перформативності є синтаксична структура висловлення, збудована за моделлю: «дієслово в 1-й особі однини

теперішнього часу, яке поєднане з диктумом». Окрім критерію граматичної форми як критерію перформативності, першочергове значення для Е. Бенвеніста має умова правомірності мовця, тому дослідник називає області виникнення перформативів – область розпорядження влади та область особистого зобов'язання мовця [22, с. 307]. Отже, критерій перформативності полягає не у виборі дієслова, а в умові законності, правомірності, який стосується мовця та обставин процесу висловлення. Цей критерій є основним для Е. Бенвеніста, оскільки він допускає віднесення до перформативів висловлень без експліцитно вираженої перформативної формули, але з обов'язковим приписуванням влади, приміром: «оголошується конкурс на заміщення посади» [там само, с. 306].

Е. Бенвеніст виводить прагматичні особливості перформативних дієслів з того, що в смисл цих дієслів входить компонент *'говорити'*, пор. *salutare* – *'сказати Salus'*, та вважає, що їх неперформативне вживання семантично походить від перформативного, називаючи такі дієслова дедуктивними. Він наголошує на такому семантичному обмеженні, якому задовольняють всі перформативні дієслова: їх додаток не може позначати факт, тільки диктум. Тому, скажімо, «знати» з фактичним додатком не може мати перформативного вживання [там само, с. 320].

За словами Л.М. Мурзіна, якщо погодитися з тезою, що в глибинній сфері перформативне дієслово – це складова частина будь-якого висловлення, то необхідно визнати, що будь-яке висловлення несе в собі ознаки перформативності, а всі перформативні дієслова виражають «загалом одну комунікативну цілеспрямованість висловлення – сказати щось» [106, с. 64]. Тоді, як зазначає О.В. Стасюк, ПВ в розумінні Дж.Л. Остіна будуть виражати тільки одну комунікативну інтенцію – сказати щось, оскільки в глибинній сфері їхню структуру можна представити у такий спосіб: *Ich verspreche dir, morgen zu kommen* → *Ich sage, dass ich dir verspreche, morgen zu kommen!* Відповідно, з

точки зору прагматичного використання дієслів в мовленнєвому спілкуванні, втрачається будь-який сенс розділення їх на перформативні та констативні, які лише номінують події, процеси, явища та можуть бути істинними або хибними [148, с. 27–29].

Ідея перенесення принципу перформативності з окремого висловлення на текст належить Ю. Габермасу, який, досліджуючи категорію індивідуальності, зазначав, що перформатив є «зацікавленою саморепрезентацією» [165, с. 37]. Згідно його концепції, перформативність є умовою існування індивідуальності та комунікації, засіб саморозуміння і спосіб викликати розуміння та ставлення з боку інших учасників комунікації [там само]. За ствердженням Л.О. Романової, термін «перформативність» відносно тексту позначає, що текст не «стільки говорить про щось, скільки показує дещо, супроводжує сказане його виконанням, підтверджуючи тим самим дійсність сказаного» [138, с. 67]. Відповідність мовлення та дії встановлюється на рівні тексту в цілому, а не на рівні окремих висловлень в тексті. На її думку, ідеальний перформативний текст – це текст, в якому демонструється, виконується сказане. Але оскільки перформативний текст є дією, яка саморепрезентується в комунікації, те, що демонструється, не завжди повинно бути відверто сказане: співвідношення сказаного та того, що демонструється, визначається комунікативною ситуацією та цілями саморепрезентації. Однак, як зазначає дослідниця, в будь-якій ситуації залишається головна дія *performance*, а відтворення в мові того, що було представлено в тексті, – справа читача-комуніканта [там само].

Низка дослідників характеризують перформативність як дієслівну семантико-синтаксичну категорію [74; 84; 139; 123; 125]. За визначенням І.М. Кобозєвої, властивість перформативності дієслова можна передбачити, якщо взяти до уваги чотири фактори: 1) семантичну сутність поняття перформативності, яка фіксується у визначенні; 2) лексико-семантичну структуру

дієслова; 3) принципи доцільної діяльності; 4) норми поведінки. На її переконання, перформативність дієслів мовлення пояснюється їх здатністю повідомляти інформацію про деякі аспекти комунікативного акту, яка не може бути безпосередньо виведеною зі змісту пропозиційної частини висловлення. У такий спосіб перформативність сприяє зняттю його іллокутивної неоднозначності [74, с. 176–189].

Приблизно в цьому самому дусі розглядає перформативність О.А. Россолова, тобто як категорію, що дозволяє представити мовленнєву дію і реалізується в певному комунікативному контексті, коли слово й дія практично ототожнюються. За її словами, комунікативно-прагматична сутність перформатива виражається, насамперед, у спрямованості певних інтенцій мовця адресатові ПВ, яке еквівалентне дії. ПВ вживається адресантом для спонукання до мовленнєвих або немовленнєвих дій, для регулювання міжособистісних стосунків, для корегування мовленнєвої або немовленнєвої поведінки співрозмовників, для повідомлення якоїсь інформації адресату [139, с. 47].

Узагальнюючи різноманітні підходи й традиції, з позицій яких осмислюється поняття «перформатив», можна дійти висновку, що основне значення праць Дж.Л. Остіна полягало в тому, що вони стимулювали науковців на пошук загальної теорії діяльності, яка охоплює водночас як теорію дії, так і теорію мовлення, якою і стала теорія перформативності. Однак, цей аспект виявився недостатньо висвітленим в логічній семантиці і був ґрунтовно досліджений в лінгвістиці, досягненням якої стало визначення перформативного дієслова – такого дієслова із семою мовленнєвої дії, яке спроможне вживатися у формі 1-ї особи однини теперішнього часу активного стану дійсного способу, що є рівноцінним однократному виконанню позначуваної цим дієсловом мовленнєвої дії.

1.1.2. Морфологічні, синтаксичні, семантичні та прагматичні ознаки перформативних висловлень. У якості показників ПВ виокремлюємо два семантичні (сема мовленнєвої дії, виконання мовленнєвої дії мовцем у дискурсі), два структурні (перформативна формула V_{perf} , 1 Pers. Sing. Präs. Indik. Akt. або її модифікації та пропозиційне розширення) і один функціональний (збіг називання дії з її виконанням). Показники ПВ є одночасно критеріями розмежування їхніх структурно-семантичних і функціональних типів (Таблиця 1.1.)

Таблиця 1.1:

Показники перформативних висловлень

		класичні ПВ	пом'якшені ПВ	власне ПВ	мета- комуніка- тивні ПВ
Семантичні:					
1)	сема мовленнєвої дії (перформативна сема)	+	+	+	+
2)	виконання мовленнєвої дії мовцем у дискурсі	+	+	+	+
Структурні:					
3)	перформативна формула (V_{perf} , 1 Pers. Sing. Präs. Indik. Akt.) або її модифікації	+	—	+/-	+/-
4)	пропозиційне розширення	+/-	+/-	+	—
Функціональний:					
5)	називання дії збігається з її виконанням	+/-	+/-	+	—

За структурними і семантичними критеріями розмежовуємо класичні і пом'якшені ПВ. До *класичних перформативів*, слідом за Л.Р. Безуглою, ми

відносимо такі висловлення, які містять перформативне дієслово у складі **канонічної перформативної формули**, яка експлікує МА певного іллокутивного типу *Ich x-e dich/dir (hiermit): Ich frage dich..., Ich teile dir mit* [17, с. 180]. У класичних ПМА наявний експліцитно виражений перформативний складник, а формальна структура збігається з комунікативною інтенцією мовця [157, с. 42].

У рамках ПВ окрім канонічної перформативної формули можуть вживатися й інші перформативні форми, але передбачити їхню наявність у конкретного дієслова із загальних міркувань не можливо [2, с. 208–223; 74; 295]:

1. 1-ша/3-тя особа однини/множини майбутнього часу активного стану дійсного способу (*Futur I*): *Ich werde Sie herzlich bitten.*

2. 3-тя особа однини теперішнього часу активного стану дійсного способу в неозначених реченнях: *Man lädt alle Passagiere zum Einsteigen ein.*

3. 2-га і 3-тя особа однини/множини теперішнього часу пасивного стану дійсного способу (*Vorgangspassiv*): *Deine Sünden werden Dir vergeben; Die Passagiere werden zum Einsteigen eingeladen.*

4. 3-тя особа множини теперішнього часу пасивного стану (*Zustandspassiv*) дійсного способу: *Sie sind herzlich eingeladen; Sie sind hiermit entlassen.*

5. 3-тя особа однини умовного способу (*Konjunktiv I*): *Es sei nochmal darauf hingewiesen, dass Rauchen verboten ist; Es sei dahin gestellt, ob die Sitzung wirklich stattgefunden hat.* За словами М. Бранд, вживання поряд із пасивним станом (*Zustandspassiv*) умовного способу (*Konjunktiv I*) є досить специфічним щодо обрання дієслова та виду тексту [217, с. 358]

6. 3-тя особа однини теперішнього часу активного стану дійсного способу (словами уповноваженої особи): *Das örtliche Komitee bemüht sich um die Ausreichung der Wohnung diesem Arbeiter.* У праці Г.І. Кустової та О.В. Падучевої зазначається, що існує один тип вживання форми 3-ї особи однини, який при певних умовах зберігає суттєві якості перформатива:

(1) *Die Mutter wünscht euch gute Reise;*

(2) *Marie bedankt sich bei Ihnen für das Buch.*

У таких висловленнях відсутній безпосередній контакт суб'єкта (побажання, подяки) та адресата, який є одним з головних умов мовленнєвого діалогічного режиму загалом і «теперішнього» перформативного вживання зокрема. Якщо контакт був би можливий, суб'єкт сам здійснив би МА, і це було б ПВ (*Ich wünsche euch gute Reise; Ich bedanke mich bei Ihnen für das Buch*). Оскільки безпосереднього контакту суб'єкта та адресата немає, МА опиняється ніби розірваним в просторі та часі, він розпадається на дві частини: спочатку здійснюється МА «згоди» (МА 1), коли суб'єкт доручає посереднику здійснити цей МА від його особи, а потім МА «передачі» (МА 2), коли посередник здійснює МА за суб'єкта. Таким чином, передача інформації суб'єктом відбувається в рамках МА 1, а отримання її адресатом – в рамках МА 2: МА (суб'єкт – адресат); МА 1 (суб'єкт – посередник); МА 2 (посередник – адресат). В МА 2 змінюється тільки особа суб'єкта 1-ша на 3-тю. Але всі інші характерні риси перформативного вживання зберігаються: 1) адресат у 2-ій особі; 2) обов'язковий теперішній час дієслова. МА 2 є здійсненням (а не описом) відповідної мовленнєвої дії, хоча і не самим суб'єктом, а його уповноваженим. Тому, такий тип вживання перформативного дієслова називається квазіперформативним, а дієслово в такому вживанні – квазіперформативом [91, с. 30–31].

Г.І. Кустова та О.В. Падучева вважають, що не всі перформативні дієслова допускають квазіперформативне вживання та в залежності від місця, яке займає адресат в семантичній структурі перформативного дієслова, розподіляють перформативні дієслова на два типи. До першого типу належать такі, які не допускають квазіперформативного вживання. Це дієслова, у яких адресат – це тільки адресат; він виконує єдину роль – роль слухача в МА, тобто роль

отримувача інформації. Такого адресата можна назвати тривіальним: це певний «неспецифікований» слухач або навіть аудиторія. У дієслів другого типу одному синтаксичному актанту – адресату – відповідають в семантичній структурі дві (або більше) семантичні ролі. Референт адресата в такому МА є не просто слухачем, але й учасником певної ситуації, що відноситься до до- або післямовленнєвих відносин комунікантів, приміром, X наказав Y зробити $P = X$ сказав Y , щоб Y зробив P ; Y – адресат, виконавець, а також суб'єкт повинності. Такий адресат, який поєднує в собі декілька ролей, можна назвати нетривіальним. Саме клас перформативних дієслів з нетривіальним адресатом є «постачальником» квазіперформативів [там само, с. 30–31].

7. 1-ша особа однини/множини активного стану умовного способу (*Konditionalis I*): *Ich würde Sie bitten, die Anwesenden nicht zu vergessen; Ich würde dir empfehlen, die Sache möglichst schnell zu lösen.*

8. У складі питального речення (*Interrogativsatz*): *Gestatten Sie uns, Sie auf unser neues Angebot hinzuweisen?* Проте, за твердженням М. Брандт, таке висловлення вважається перформативним лише за наявності дієслів *gestatten* або *erlauben* [217, с. 362].

9. Інфінітив у складі «ввічливих» ПВ [115, с. 28; 243, с. 190–193]: *Erlauben Sie mir Sie zu begrüßen.* Втім, у складі таких висловлень можливе і неперформативне дієслово, приміром, *Ich traue mich nicht zu widersprechen* [3, с. 202–208; 296, с. 177–178].

10. Номінативні та партиципiальні перформативи: *Verzeihung!* як еквівалент *Ich bitte um Verzeihung*; *Mein Ehrenwort* як еквівалент *Ich gebe dir mein Ehrenwort* [115, с. 137; 135; 223, с. 255; 381, с. 301].

11. Висловлення з модальними дієсловами, які деякі лінгвісти називають модалізованими [133; 136, с. 112–125; 148; 217, с. 355–369]. Згідно визначення О.А. Романова, модалізований перформатив відрізняється від «чистого»

перформативу тим, що його матрична формула конструктивно ускладнена, в ній перформативна лексема постає в незвичній для неї ролі – в ролі інфінітива, а модальне дієслово представлене як «додатковий будівельний елемент» [136, с. 112–125; 137]. При цьому перформативна лексема не втрачає в такому сполученні своїх семантичних та функціональних якостей, хоча використовується для формування регулятивних дій в дещо іншому плані, аніж «чисті» перформативи [там само]. Як зауважує І.П. Сусов, сполучання модальних дієслів з перформативними лексемами в поверхневій маніфестації репрезентують модифікаційний аспект семантичної структури висловлення, який накладається на реляційний і предикаційний рівні. Цей аспект можна вважати надбудованим, тому що подібні модифікації не порушують перформативний характер висловлень та їх семантичну структуру [151].

ПВ груп 1-7 відносимо до класичних, а ПВ груп 8-11 – до пом'якшених. Тож під *пом'якшеними ПВ* (англ. *hedged performatives* – термін Б. Фрейзера) розуміємо висловлення, які характеризуються відсутністю у структурі канонічної перформативної формули: *Ich ... (V_{perf}) dich/dir (hiermit), dass ... (Satz)*, але виконувана мовцем мовленнєва дія називається за допомогою інших лексичних засобів із семою цієї дії (іменник, дієприкметник) або супроводжується модальними дієсловами.

Пропозиційне розширення є одним із критеріїв розмежування власне перформативних та метакомунікативних ПВ. У власне ПВ воно представлене:

- підрядним реченням: *Ich bitte dich, dass du mir hilfst* (Я прошу тебе, щоб ти мені допоміг);
- інфінітивним додатком: *Ich bitte dich, mir zu helfen* (Я прошу тебе мені допомогти);
- іменниковим додатком: *Ich bitte dich um (deine) Hilfe* (Я прошу тебе про (твою) допомогу).

Натомість у метакомунікативних ПВ ця пропозиційна частина є локутивним компонентом окремого МА, іллокуцію якого метакомунікативне висловлення має експлікувати: *Ich bitte dich: Hilf mir (Я прошу тебе: допоможі мені).*

Ми керуємося точкою зору М. Вернера, який розподіляє перформативні висловлення на експліцитні (1a, 1b), модалізовані (1c – дієслово має форму 2-ї чи 3-ї особи однини чи множини, пасивного стану, умовного способу), граматично-модифіковані (2a, 2b – дієслово має форму інфінітива, вживається разом із модальним дієсловом) та встановлює такі перформативні формули:

1a) *Ich/Wir ... (Verb) ... /Nomen/Personalpronomen, dass ... (Teilsatz)*

1b) *Ich/Wir ... (Verb) ... /Nomen/Personalpronomen zu ... (Infinitivsatz)*

1c) *Du/Er/Sie ... (Hilfsverb) ... /Nomen/Personalpronomen ... (Verb), dass... (Teilsatz)*

2a) *Er wird/ist (Ihr werdet/seid) ... (Verb 2. Partizip) ... (zumeist Infinitivsatz)*

2b) *Es wird/ist (Sie werden/sind) ... (Verb 2. Partizip) ... (Teilsatz, zumeist Infinitivsatz) [378, с. 60–61].*

М. Брандт наводить такі формули вживання модалізованих перформативів [217, с. 361]:

Wir ?dürfen/* können/ möchten/* müssen/ ?wollen Sie zu unserer Demonstration einladen.

Ich darf/* kann/ möchte/ muss/ ?will Sie fragen, ob...

Ich darf/* kann/ möchte/ muss/ ?will vorschlagen, dass...

Wir *dürfen/* können/* möchten/ müssen/* wollen uns weigern, ...

Wir *dürfen/* können/* möchten/ müssen/* wollen Ihren Vorschlag ablehnen.

Wir ?dürfen/* können/ möchten/ ?müssen/ wollen Sie um Erlaubnis bitten, ...

Wir *dürfen/* können/* möchten/ müssen/* wollen Ihnen leider widersprechen.

Ich darf/* kann/ möchte/* muss/ ?will Sie zu unserer Tagung begrüßen.

Wir dürfen/* können/ möchten/ müssen/ wollen uns bei Ihnen bedanken.

Wir ?dürfen/ können/ möchten/* müssen/ ?wollen Ihnen versprechen, dass...

Wir dürfen/ können/ möchten/ müssen/ wollen Ihnen in diesem Zusammenhang mitteilen, dass...

Schließlich dürfte/ kann/* möchte/ muss/ sollte noch darauf hingewiesen werden, dass...

Варто наголосити, що не всі МА можуть бути виражені за допомогою експліцитного перформатива. З. Вендлер зазначає, що «неможливо здійснити акт похвали, кажучи «цим я хвалюся», або акт загрози, промовляючи «цим я загрожую». У випадку експлікації зазначених дієслів буде втрачена одна з умов успішності цих МА – приховування мовцем свого комунікативного наміру, що призведе до «іллокутивного самогубства» [37, с. 171].

За синтаксичним критерієм ПМА розподіляються на такі, які не мають синтаксично релевантних первинних ознак (*kein syntaktisch relevantes primäres Kennzeichen*) (1.0.), та такі, які мають синтаксично релевантні (первинні) ознаки (*syntaktisch relevantes primäres Kennzeichen*) (1.1.–1.3.) [325, с. 163–171]. За К. Писарковою, до синтаксичних ознак, які позначають ПМА, відносяться: додатковий невербальний предикат (*zusätzliches nicht verbales Prädikat*) (1.1.), додаткові підрядні речення (*daß-Sätze*) (1.2.), ознаки модальності (*modale Prägung*), приміром, імператив (1.3.) [там само, с. 163–171]. До ПМА без первинних синтаксичних ознак (1.0.) відносяться стійкі вирази, які слугують для створення, прийняття, підтримання та завершення контакту, які за Дж.Л. Остіном відносяться до класу бехабітивів [203, с. 159]. Їх можна розглядати як фатичні сигнали, при цьому вживання перформативних дієслів є факультативним, приміром: *Herzlich willkommen!* (+> *Ich heiße dich herzlich willkommen*); *Viel Glück!* (+> *Ich wünsche dir viel Glück*). МА з додатковим невербальним предикатом (1.1.) представляють певний стан справ. Додатковий

предикат робить цей стан справ експліцитним, а перформативне дієслово має виступати в такому випадку головним предикатом. Приклади таких типів ПМА є акти хрещення, називання, вибору, визнання винним або невинним, а також оголошення війни:

Я нарікаю тебе x / Ich x-e dich (zum) X – менер ти x / somit bist du X

Я охрещую тебе Томасом / Ich taufe – менер ти Томас / somit bist du dich Thomas

Я визнаю тебе винним / Ich spreche – менер ти винний / somit bist du dich schuldig

Я визнаю тебе невинним / Ich spreche – менер ти невинний / somit bist du dich frei

Дж.Л. Остін відносить такі типи ПМА до класу вердиктивів, що за синтаксичною структурою є ПМА та за допомогою перформативного дієслова вказують на певний стан справ, експлікований додатковим предикатом [там само, с. 159]. В якості додаткового предиката може виступати допоміжне дієслово, яке завдяки об'єднанню витікає у цілу структуру, котра обов'язково потребує вживання перформативного дієслова (*taufen, ernennen, nennen* тощо). ПМА, які містять додаткове підрядне речення (1.2.), надають інформацію щодо стану справ. Вони можуть бути нейтральними або не нейтральними, тобто надавати позитивну або негативну оцінку, якщо вони мають поряд із інформацією думку адресанта щодо стану справ. У останньому випадку ми маємо справу з оціночними МА. Перформативне дієслово не є необхідним, а за негативної оцінки може взагалі не допускатися, оскільки при цьому важливу роль відіграє перлокуція. Дж.Л. Остін відносить такі ПМА до класу експозитивів [там само, с. 177]. Сюди належать нейтральні (нейтрально-інформативні, дескриптивні) перформативні дієслова *erklären, bekanntmachen,*

bestätigen та оціночні *preisen, loben, kritisieren* тощо. Фактична поява додаткового підрядного речення залежить від факультативної наявності перформативного дієслова. Здатність цих дієслів вводити додаткові підрядні речення є загалом відомою. Завдяки цьому спостереженню прихильники перформативної гіпотези обговорюють цю ідею на предмет того, що кожне речення «у глибинній структурі містить перформативне дієслово» [251].

Ознаки модальності (1.3.) виникають у МА, які здійснюються під час очікування на певний стан справ. Хоча всі МА є цілеспрямованими завдяки їх визначенню, ці ПМА спрямовані певним чином: вони підводять адресата до дії або наміру, тобто його дія або точка зору є впливовими та змушують адресата зробити певні кроки. Такі ПМА можуть виражатися імперативом: *Ich befehle/ rate dir/ bitte dich/ fordere von dir: „Geh!“ „Steh auf!“* тощо.

Спрямовані ПМА мають свій зворотній варіант. Він полягає у обов'язку адресанта виконати очікування адресата. Замість модальності тут вживається додаткове підрядне речення (*daß-Satz*). При цьому вживання перформативного дієслова обов'язково: *Ich verspreche/ verpflichte mich/ schwöre/ gelobe, daß ich x – Hiermit bist du berechtigt, x von mir zu fordern*. Дж.Л. Остін характеризує спрямовані МА, які повинні виконати очікування адресанта, як екзерситивні висловлення [203, с. 170], а їх зворотні варіанти, які представляють обіцянку адресата справджувати очікування, називає комісивними висловленнями [там само, с. 173].

До семантичних ознак (за К. Писарковою – вторинних) відносяться можливість відношення до часу (2.1.), можливість, побудувати зворотнє відношення (2.2.) та здатність надання оцінки або вираження позитивної або негативної інтенції (2.3.) [325, с. 163–171].

Відношення до часу (2.1.) виражається таким чином, що відповідне дієслово або МА вказує на майбутнє або минуле. Указування на майбутнє

зустрічається у таких МА, які представляють певний стан справ (1.1., 2.1.) та у МА, які виникають під час очікування на стан справ (1.3., 2.1.). Указування на минуле або майбутнє виникає у МА, які дескриптивно інформують про стан справ (1.2., 2.1.). Лише на минуле вказують МА, які надають інформативну оцінку.

Можливість зворотного відношення (2.2.) виникає лише за умови очікувань, де напрям від адресанта до адресата змінюється на напрям від адресата до адресанта (1.3., 2.2.). До цієї групи належать також МА з імплікатурами.

Позитивне або негативне вираження інтенції (2.3.) зустрічається індиректно у МА, які надають інформативну оцінку, тим самим примушуючи адресанта при негативній інтенції до здійснення перлокутивного МА (1.2., 2.3.). У спрямованих МА існують також антонімічні опозиції (*abraten – zuraten, einladen – ausladen, mahnen – warnen*) [там само, с. 168].

Важливим є питання про релевантність істиннісної значущості ПВ. В.В. Богданов вказує на такі семантичні ознаки, властиві ПВ: 1) еквіакціональність – рівнозначність дії; 2) неверифікованість – незастосовність до перформативів критерію істинності/неістинності. На думку О.В. Падучевої та Л. Картуннен [278], ПВ є завжди істинним внаслідок здійснення акту його промовляння, тобто має властивість самоверифікованості [115, с. 20]; 3) автореферентність – здатність ПВ відсилати до свого власного МА як до референту, тобто відсилати до самого себе; 4) автономінативність – здатність ПМА себе називати, тобто називати свій власний МА, засобом для цього повинно слугувати перформативне дієслово; 5) еквітемпоральність – збіг часу перформативного дієслова з моментом мовлення; 6) унікальність – тобто неповторюваність ПВ; 7) компетентність – наявність у мовця умов правомочності [22, с. 307]; 8) певна лексична і граматична вираженість, яка

знаходить прояв у тому, що тільки певні дієслова можуть бути перформативними (переважаючи більшість становлять дієслова говоріння) і повинні вживатись у 1-й особі однини теперішнього часу активного стану дійсного способу [27].

Про автореферентне вживання ПВ говорить і О.В. Падучева, зазначаючи, що семантична специфіка перформативного речення, його відмінність від звичайного розповідного речення полягає в тому, що звичайне розповідне речення вживається з метою репрезентації якогось стану справ, тобто з метою опису, повідомлення, ствердження тощо, а перформативне речення слугує не для опису дії, яку здійснює мовець, а для експлікації того, яку саме дію він здійснює. Референтом звичайного розповідного речення, приміром, *Er gratuliert Ihnen zum Geburtstag* є ситуація в світі дискурсу, яка не залежить від МА, а референтом перформативного речення *Ich vermache meinem Bruder mein Haus* при нормальному його вживанні є сам акт його здійснення [115, с. 32].

У праці [199] запропоновано теоретико-модальний опис семантики перформативних речень. Зміст речення (1a) експлікується через (1b), тобто (a) та (b) визнаються такими, що мають одні й тіж самі умови істинності: (1a) *Ich verspreche dir, diese fünf Pfund zurückzuerstatten*; (1b) *Ich sage dir «Ich verspreche dir, diese fünf Pfund zurückzuerstatten»* в цьому контексті, і за допомогою цієї дії я пов'язую себе обіцянкою повернути тобі ці п'ять фунтів.

При такій експлікації для перформативних речень стає можливою перевірка їх виконання у моделі. Однак, як зазначає Дж. Лакофф, мається на увазі, що виконання в моделі не відповідає звичайному поняттю істинності, яке мав на увазі Дж.Л. Остін, кажучи, що ці речення не можуть бути ані істинними, ані хибними. Тож, хоча промовляння обіцянки позначає, що дія відбулася, ніхто не скаже відносно висловлення (1a) «Це вірно» чи «Це неправда». Таким чином,

істинність залишається все-таки якістю неперформативних речень (у контексті відповідних МА) [287].

За Дж.Л. Остіном, аналогом істиннісного значення у перформативів є прагматична властивість вдалості або невдалості [111, с. 22–129]. Про це йдеться також в працях [22, с. 304–309; 2, с. 213; 24, с. 27–33; 125, с. 63; 126; 334 с. 233–234]. Дж.Л. Остін пояснював це тим, що людина, промовляючи висловлення, «скоріше виконує певну дію, ніж просто говорить» [202, с. 222]. Справді, висловлення *Ich ernenne dich hiermit zu meinem Stellvertreter* не можна підтвердити або спростувати. Однак воно може бути доречним (якщо мовець убраний потрібними повноваженнями й промовляє цю формулу з дотриманням правил) або недоречним (якщо мовець не убраний потрібними повноваженнями, або порушує правила, або виконує їх не цілком).

Що стосується видо-часового значення перформативів, варто зауважити, що вони менш вільно сполучуються з різними обставинами часу, чим ті ж дієслова у дескриптивному вживанні [2, с. 212]. У цьому зв'язку важливими є три обставини:

1) Оскільки в них немає актуально-тривалого значення недоконаності, вони не сполучуються з обставинами тривалості (*lange; nicht lange; schon eine Stunde; seit jener Zeit*), обставинами градуальності (*langsam; stufenweise*) та із сполучниками зі значенням одночасності (*als; solange*). Висловлення на зразок *Alle haben schon gefrühstückt, solange ich dich bitte aufzustehen* можуть бути осмислені тільки як дескриптивні.

2) Хоча перформативи завжди результативні, або перфективні за змістом, вони відрізняються від форм доконаного виду тим, що не сполучуються з обставинами: *im gegebenen Moment; unverzüglich; sofort*. Можна зазначити неможливість недескриптивного розуміння висловлень типу *Ich verspreche dir*

den Hut sofort zu kaufen звичайно, за умови, що областю дії обставини є перформативне дієслово, а не інфінітив.

Е. Кошмідер помітив, що в ситуації перформативності (коінциденції) можна встановити початок та кінець дії. «При аналізі коінциденції нами розглядається не момент мовлення, а тривалість дії, тобто цілісна ситуація, яка має місце від початку до кінця дії». Різницю між актуальним та перформативним теперішнім дослідник пояснює синтаксичними засобами, простиставленням індикаторів, які вказують або на дескриптивний, або на перформативний прояв дії: *soeben – hiermit* (яким в російській мові відповідають такі дескриптивні: *в данный момент, сейчас, сейчас именно*; та перформативні індикатори: *сим, настоящим, а сейчас, и теперь, а пока*) [цит. за 87, с. 82].

3) Перформативи не сполучуються з інклюзивними обставинами часу. Висловлення на зразок *In drei Minuten verabschiede ich mich von allen und gehe* розуміються, звичайно, як чисто дескриптивні. Цим, зокрема, перформативи відрізняються від форм доконаного виду [2, с. 213]. Хоча ПВ має властивість унікальності, тобто «може бути здійснено тільки в конкретних випадках, один і тільки один раз, у певний час й у певному місці» [83, с. 160], воно не може бути модифіковано такими вказівками часу й місця, як *jetzt* і *hier*. Якщо висловлення *Ich bitte dich, jetzt zu gehen* розуміється як перформативне тільки тому, що областю дії 'зараз' стає дієслово *bitte*: 'прошу тебе, щоб ти пішов зараз'. Якщо цього не відбувається, то воно допускає тільки дескриптивне осмислення, приміром, 'зараз прошу, а потім можу й вимагати'. ПВ не є описом дії, хоча й рівнозначно виконанню дії. Тому перформативи не сполучуються з тими обставинами, основною функцією яких є характеристика дії.

Доцільно навести найчастіші обмеження щодо вживання ПВ:

– Перформативи не сполучуються з обставинами, що позначають спосіб виконання дії: *lustig; sauer; kurz; fahrlässig; mit Enthusiasm; gründlich; energisch*

тощо, висловлення з такими обставинами допускають тільки дескриптивне осмислення. До складу перформативів можуть долучатися лише такі модифікатори зі значенням способу, які позначають конвенціоналізовані різновиди іллокутивних актів, приміром, *Ich schwöre feierlich* тощо.

– Перформативи не сполучуються з оцінними обставинами *gut, schlecht*. Висловлення на зразок *Ich verabschiede mich schlecht von euch* або неправильні, або розуміються дескриптивно.

– Перформативи не сполучуються з обставинами мети. Якщо при перформативному дієслові є обставина мети, що відноситься до нього й за змістом (тобто семантично підпорядковує його), то відповідне висловлення може бути зрозуміло тільки дескриптивно: *Ich bitte Sie darum mit einem anderen Ziel; Ich bestehe darauf, um diese Unordnung aufzuhören*. Якщо перформативне дієслово семантично не залежить від обставини мети, відновлюється можливість перформативного осмислення висловлення. Таке осмислення висловлення *Ich bestehe auf die öffentliche Besprechung der Frage, um diese Unordnung aufzuhören*, із фразовим наголосом на *öffentlich*. Тут від предиката «мета» залежить не «наполягання», а «прилюдність обговорення». У зв'язку із заборонами, підкреслимо, що перформативи можуть бути семантично підпорядкованими досить обмеженому колу предикатів. О.В. Падучева відносить до їх числа основні модальні слова й союзи зі значенням причини, умови, поступки й наслідку [115]. *Ich soll Ihnen mitteilen, dass der Zug schon angekommen ist; Da das Gespräch lang ist, bitte ich Sie den Platz zu nehmen* тощо.

– Перформативи не сполучуються з екстенціональними предикатами, тобто позначеннями фізичних дій: *nehmen, weinen, sehen*. Не можна сказати *Ich verspreche mich zu verbessern und weine*, але можна сказати *Sie verspricht sich zu verbessern und weint*. Як зауважує Н.Д. Арутюнова, в цьому відношенні перформативне значення наближується до «фактоутворюючого» [4, с. 14].

– Перформативи вибірково сполучуються із деякими розрядами вставних слів. Так, за спостереженнями А.М. Баранова та І.М. Кобозевої, вставні слова *natürlich, selbstverständlich* тощо сумісні з експліцитним перформативним контекстом: *Ich empfehle Ihnen natürlich, auf Ihre Absicht zu verzichten*. Інші вступні слова, приміром *wahrscheinlich, offensichtlich* тощо, які також виражають оцінку мовця з точки зору вірогідності, такої властивості не мають [10, с. 84].

Їх несполучуваність з перформативним контекстом є наслідком більш загальної якості – несполучуваності з предикатами, які характеризують мовця в момент промовляння висловлення. В свою чергу, ця несполучуваність пояснюється тим, що зазначені вище прислівники є засобами об'єктивної оцінки вірогідності повідомлення. Щоб вживати їх за призначенням, необхідно мати можливість поглянути на ситуацію збоку. Мовець в момент мовлення такої можливості не має. Така можливість виникає, коли ситуація з його участю посунута від момента мовлення в минуле або майбутнє, коли мовець цитує судження інших осіб [2, с. 214].

– Більшість ПВ втрачають під запереченням свою перформативну функцію, приміром, *Ich bitte dich nicht, dies zu tun*. Проте за наявності у перформативного дієслова антонімічної пари, воно зберігає своє звичайне лексичне значення і при цьому не втрачає ознак перформативності: *nicht erlauben – verbieten; nicht trauen – widersprechen* тощо [2, с. 215; 300, с. 292–294].

– На думку деяких дослідників, модальні частки *doch, ja, schon, wohl* у більшості випадків не дозволяють перформативного вживання висловлень [2, с. 215; 217, с. 354]. За ствердженням М. Брандт, такі висловлення можуть розцінюватися тільки як констативні: *Ich danke dir doch/ ja/ schon für alles, was du für mich getan hast; Ich eröffne doch/ ja/ schon/ wohl die Sitzung; Ich versichere dir doch/ ja/ schon, dass ich dich liebe* тощо [217, с. 359–360]. Однак, в нашому дослідженні ми встановили, що висловлення з модальними частками *doch* і *ja* не

втрачають ознак перформативності, вони виступають в якості інтенсифікатора ПВ. Модальні частки *eben, halt, mal* також не перешкоджають перформативному вживанню висловлень: *Ich stelle jetzt mal die Behauptung auf, dass...*; *Ich frage Sie jetzt mal ganz direkt, ob...*; *Ich mache eben den Vorschlag, dass...* тощо.

У тих досить рідких випадках, коли перформативи вживаються у формі майбутнього часу або умовного способу, вони не мають ніяких власних значень цих форм. Семантичні розходження між *ich bitte; ich werde bitten; ich würde bitten* лежать не в області семантики виду, часу або способу, а в області прагматики та зводяться до розходжень за ступенем ввічливості: умовний спосіб – найввічливіша форма прохання, а доконаний вид – найсуворіша.

Таким чином, визначаємо **перформативні висловлення** як такі, що містять перформативне дієслово або іншу частину мови (іменник, дієприкметник) із семою мовленнєвої дії, яка виконується мовцем у дискурсі. Розмежовуємо класичні ПВ, які містять перформативне дієслово в складі канонічної перформативної формули, яка експлікує реалізований іллокутивний акт: *Ich ... (Verb_{perf}) dich/dir (hiermit), dass ... (Satz)*, та пом'якшені ПВ, які характеризуються відсутністю у їх структурі перформативної формули, але виконувана мовцем дія називається за допомогою інших лексичних засобів із семою цієї дії (іменник, дієприкметник) або супроводжується модальними дієсловами.

1.2. Теорія мовленнєвих актів як теоретична база дослідження перформативності

1.2.1. Поняття мовленнєвого акту.

Теорія МА, навколо якої й досі ведуться жваві дискусії [13; 17, с. 57; 68, с.117], стала продовженням досліджень філософів мови в лінгвістиці, що характеризується підходом до

перформативності з точки зору взаємозв'язку слів та дій. Мінімальною одиницею мовленнєвої комунікації в теорії МА визнається не речення або яке-небудь інше мовне вираження, а МА, які здійснюються за допомогою мовних засобів, які виражають прохання, обіцянки, попередження, накази тощо.

За ствердженням І.М. Кобозевої, головною особливістю теорії МА є підхід до МА як до способу досягнення людиною певної мети й розгляд під цим кутом зору мовленнєвих засобів, які нею використовуються [73, с. 7–21]. Вчена розглядає МА як елементарну ланку мовленнєвого спілкування, яка проявляється «у промовлянні мовцем речення в ситуації спілкування зі слухачем» [73, с. 11].

Складовими МА, за Дж.Л. Остіном, є локуція (локутивний акт), іллокуція (іллокутивний акт) і перлокуція (перлокутивний акт). МА по відношенню до використаних ним мовленнєвих засобів, постає як *локутивний акт*. МА по відношенню до маніфестованої мети та низці умов його здійснення виступає як *іллокутивний акт*. Нарешті, по відношенню до своїх результатів – як *перлокутивний акт* [12; 111, с. 22–129; 141, с. 170–194; 153, с. 109–112].

За визначенням В.І. Карабана, локуція є операцією формування та оформлення пропозиційного змісту МА, іллокуція являє собою операцію представлення локуції в мовленні, формування всього інформаційного змісту / комунікативно-цільової та предметно змістовної інформації / МА як єдиного цілого, зумовлена певною перлокутивною метою [69, с. 32]. Під *перлокутивною метою* розуміється упізнаний образ характеру безпосереднього впливу певної зчленованої локуції та іллокуції/іллокутивної сили на комуніканта [там само, с. 32]. За словами Д. Вандервекена, *іллокутивна сила* є одним із суттєвих та невід'ємних компонентів змісту будь-якого речення природної мови. Неможливо зрозуміти зміст речення без розуміння того, що його промовляння в

буквальному значенні в певному контексті являє собою здійснення іллокутивного акту того чи іншого типу [367, с. 247].

Під перлокуцією розуміється зумовлений перлокутивною метою намірений мовленнєвий вплив, здійснений через мовленнєву одиницю певного типу на безпосередній об'єкт в ході мовленнєвої взаємодії комунікантів [58; 69, с. 38].

Звичайно, що роз'ясненню поняття іллокуції в теорії МА приділяється головна увага [111, с. 22–129; 128; 141, с. 170–194; 149]. Іллокутивний акт – утілення у висловленні, породжуваному в процесі МА, певної комунікативної інтенції, комунікативної мети, що надає висловленню спрямованості. Іллокуція – це те, заради чого створюється МА, тому МА часто ототожнюється з його іллокутивним складником [13, с. 171].

Вживаючи поняття іллокутивного та МА синонімічно, Дж.Р. Серль визначає МА як конвенційну дію та відмовляється від поняття локутивного акту, позначаючи це явище терміном *акт референції* – за допомогою якого вказується на особу або предмет, та *акт предикації* – який повідомляє про те, яка ознака приписується, предикується референту, а замість локутивного значення використовує поняття судження, або пропозиції чи пропозиційного змісту висловлення [141, с. 170–194; 143, с. 56–74].

Наведемо загальні характеристики МА, які виділяються різними лінгвістичними концепціями в якості основних:

1) МА – це елементарна одиниця мовлення, послідовність мовних виразів, яка промовляється одним мовцем, прийнятна і зрозуміла хоча б одному із носіїв мови [256, с. 332].

2) МА – це заключний акт в серії інших дій; різним буває той ступінь, в якому МА вважається універсальним; протиставляться універсальні та соціально зумовлені МА [231, с. 143–185].

3) МА пов'язує між собою як вербальну, так і невербальну поведінку [379, с. 381].

4) Умови успішності МА закладені в тому, що в рамках речення варто відносити до модусу – це відповідний складник речення, його перформативна частина [219, с. 128].

5) МА, який розглядається як поверхнева структура речення, не є похідним від «прихованих» структур, а є безпосередньою реальністю мовлення з його текстовими зв'язками і з правилами вживання мовленнєвих одиниць [271, с. 77].

6) МА включає в граматичний опис прагматичне поняття контексту і ролі мовця та адресата, які знаходяться в рамках конвенцій та норм конкретного суспільства. Останні визначають, який варіант вираження бажаний для цього типу МА [288, с. 62–63].

7) Типовим завданням МА є вплив на думки адресата, коли він інтерпретує висловлення мовця. Одночасно загальні якості МА – це якості кооперованої, свідомої та розумної взаємодії декількох суб'єктів [56, с. 26].

8) МА – це цілеспрямована мовленнєва дія, що здійснюється згідно з принципами та правилами мовленнєвої поведінки, прийнятими в певному суспільстві; мінімальна одиниця нормативної соціомовленнєвої поведінки, що розглядається в межах прагматичної ситуації [6; 13, с. 170].

9) МА – дії людей, які слід визначати так, щоб вони з одного боку розумілися як специфічні мовленнєво-комунікативні дії, а з іншого відповідали загальному феномену дії [376, с. 24].

10) МА – це висловлення, яке промовляє мовець з урахуванням власних намірів та яке адресоване до слухача з метою отримання його реакції: тих змін в стані та поведінці, які є результатом сприйняття та розуміння смислу висловлення, інтерпретації адресатом основної та додаткової інтенції адресанта [139].

11) МА – мінімальна одиниця мовленнєвої дії одного адресанта або акт «когнітивно- комунікативної взаємодії» [68, с. 46].

Ми додержуємося точки зору, яка передбачає залучення до визначення МА фактора адресата. Наголошуючи на превалюванні когнітивно-комунікативної парадигми в сучасній лінгвістиці, І.С. Шевченко визначає *мовленнєвий акт* як мінімальну одиницю дискурсу, «мовленнєву взаємодію мовця і слухача для досягнення певних перлокутивних цілей шляхом конструювання ними дискурсивного значення в ході спілкування» [68, с. 117]. МА моделюється у вигляді трьох блоків: антропоцентричного, який складається із адресантного, адресатного і інтенціонального аспектів, блока умов та способів реалізації МА, який поєднує контекстний, ситуативний та метакомунікативний аспекти, а також центрального мовленнєвоактового блоку, який поєднує два попередніх та включає денотативний, локутивний та іллокутивний аспекти, що відповідає плану змісту, плану вираження і актуалізації висловлення в мовленні [192, с. 43; 194]. У такому ж ключі розуміє МА і Л.Р. Безугла: як «мовленнєву взаємодію комунікантів в дискурсі, що базується на їх колективній інтенції і в процесі якої ними конструюються смисли – пропозиційні, іллокутивні та перлокутивні» [17, с. 329].

Розглядаючи МА як «певну сукупність мовленнєвих дій <...>, яка характеризується довільністю, цілеспрямованістю, усвідомленістю, контекстуальністю, динамічністю, можливістю як самостійного вживання в мовленнєвому взаємозв'язку, так і включення до іншої форми діяльності або сприяння іншій формі діяльності», В.І. Карабан вважає, що при аналізі МА як мовленнєвих одиниць слід мати на увазі суперечливу сутність мовлення, яка «існує одночасно як засіб досягнення немовленнєвих цілей і як самоціль», у силу чого МА «є одночасно дією <...> і технічним засобом (актуально неусвідомлюваною, але контрольованою у свідомості операцією), яке забезпечує

успішність цієї дії» [69, с. 8]. З огляду на таку суперечливість дослідник розмежовує два класи МА, як мовленнєвих одиниць: «прості МА, в основі яких знаходиться сентенційна форма, та складні МА, в основі яких лежить певна сукупність сентенційних форм» [там само, с. 9]. «*Простий МА* представляє мовленнєвий хід як одиницю мовленнєвої взаємодії і характеризується тільки однією рольовою функцією, а в складі складного МА він постає в двох рольових функціях – як інтеракційній / що відображає роль в розгортанні мовленнєвої взаємодії / так і дискурсивній / що відображає роль МА в розгортанні мовленнєвого ходу. Під *складним МА* слід розуміти не-мінімальну одиницю мовлення, яка являє собою сполучення простих МА як мінімальних мовленнєвих одиниць, які поєднані одним із трьох типів дискурсивних відношень, та які характеризуються певною дискурсивною функцією» [там само, с. 15].

Слідом за В.І. Карабаном, виокремлюємо три типи складних МА: 1) комплексний акт, де між компонентними простими актами існує відношення субординації; 2) композитний акт із відношенням координації між компонентами; 3) складений МА, в якому компонентні акти пов'язані відношенням специфічного сприяння. Варто мати на увазі, що компоненти складних МА являють собою акти-функції, оскільки вони – результат акту їх об'єднання, і виконують певну структурну функцію в складі складного акту. Складні акти, таким чином, складаються із простих актів-функцій та актів їх об'єднання. Це говорить про те, що складні акти не зводимі ані до простих актів, ані до простої суми актів. В комплексному акті виокремлюються головний та допоміжний акти, тому що тут один акт-функція підпорядковується іншому акту функції, в композитному акті – компоненти перебувають в координованому семантико-прагматичному зв'язку і являють собою координовані акти (оскільки в цьому випадку цілі актів-функцій ідентичні), а в складених актах

компонентами є сприятливий акт (метакомунікативний контактив) та сприяльний акт (МА іншого іллокутивного типу). Сприятливий акт – це такий акт-функція, який сприяє, спеціально робить можливим здійснення іншого акту, сприяльний акт – акт-функція, здійснення якого стає можливим завдяки акту сприяння. Відмінність складених актів від комплексних полягає в тому, що в комплексних актах допоміжний акт-функція включений певним чином до головного акту, тоді як в складених актах сприятливий акт ніяким чином не входить до сприяльного акту – в наслідок здійснення певної конвенції він тільки робить можливим здійснення сприяльного акту. Особливістю композитних актів є те, що в них цілі координованих актів звичайно підпорядковані меті більшого акту, тобто координація цілей компонентів актів-функцій зумовлюється іншим актом, який підпорядковує композитний акт з координованими актами. Іншими словами, композитні акти не виступають, як правило, самостійними одиницями діяльності, а включаються в якості допоміжного акту до складу більш складного/комплексного акту, або ж до складу одиниці інтеракції [69, с. 14].

Важливим питанням для нашого дослідження є спосіб відображення МА в мовній структурі висловлення, що зумовило розподілення МА на прямі та індиректні. *Під прямим МА* «слід розуміти такий МА, якщо його мовна структура та комунікативна функція перебувають у неproblemатичному відношенні один до одного, а саме, якщо зазначений іллокутивний тип позначає інтендований мовцем МА» [341, с. 30–31].

У низці визначень індиректних МА дослідники розглядають цей клас МА як однорідний, розуміючи їх як мовленнєві дії, в яких спостерігається невідповідність локутивного й іллокутивного смислів, не виділяючи їхніх підтипів і обмежуючись тільки випадками іллокутивного переосмислення на кшталт *Können Sie mir sagen, wie spät es ist?* [78; 239; 309, с. 1–19; 346; 373, с. 72]. Все ж деякі дослідження базуються на визначенні індиректних МА, в

яких відбувається не тільки іллокутивне, але й пропозиційне переосмислення, тобто сюди входять також всі випадки непрямих (імпліцитних) МА, включаючи іронічні, метафоричні тощо [33; 128; 192; 231; 258; 279; 373, с. 126].

Оскільки в нашій роботі зафіксовано ПМА, в яких індиректність проявляється як на іллокутивному, так і на пропозиційному рівні, ми приєднуємося до трактування індиректного МА, яке акцентує реалізацію тільки іллокутивного переосмислення. В *індиректних МА* не відбувається переосмислення пропозицій, пропозиція залишається тією ж самою, але виражена іллокуція (в нашому випадку – ПВ) не відповідає дійсній [17, с. 182].

Наведемо визначення індиректного МА, які походять від дефініції Дж.Р. Серля та базуються на іллокутивному переосмисленні, тобто на невідповідності між буквально вираженим і реально інтендованим смислом:

- «Індиректний МА має місце тоді, коли мовець – не вживаючи перформативну формулу, яка позначає відповідну іллокуцію, – за допомогою мовних, екстралінгвальних або контекстуальних засобів дає зрозуміти адресатові передумови й типові семантичні ознаки певної перформативної формули, тож адресат спроможний сприйняти відповідне висловлення на підставі його семантичних, до- і контекстуальних ознак як МА певного <...> конвенціонального типу» [223, с. 356].

- «Індиректним називається такий МА, буквально локутивне значення якого не знаходить прямої відповідності в іллокутивному значенні, а пов'язане з іншим, відмінним від буквального, іллокутивним значенням» [373, с. 126].

- «Під індиректними МА розуміються спеціалізовані випадки МА, іллокуція яких не прямо розкривається зі значення висловлення. При непрямих МА реципієнт в більшій мірі відповідальний відносно процесу сприйняття висловлення або розуміння інтенційності, для того, щоб був врахований перлокутивний компонент МА і МА в цілому був вдалим» [218, с. 25].

- «В разі реалізації прямого МА існує збіг форми та функції. Індиректний МА відзначається тим, що не існує збігу форми і функції, дослівно виражена іллокуція не є дійсно умисною іллокуцією висловлення» [344, с. 12–27].

Індиректні й імплікативні МА є різновидами імпліцитних. Індиректні МА відмежовуємо від *імплікативних*, які становлять імпліцитні МА з імплікатурами, тобто з переосмисленням пропозиції, крім того може переосмислюватись і іллокуція. Під *імпліцитним МА* слідом за Л.Р. Безуглою розуміємо мовленнєву взаємодію комунікантів у дискурсі, в процесі якої ними конструюються імпліцитні смисли. Іншими словами, це такі МА, в яких під час інтендування адресантом і виведення адресатом мовленнєвоактового смислу переосмислюється один або кілька його компонентів [17, с. 60].

Імплікатури – імпліцитні смисли, що виводяться інтерпретатором на підставі небуквальних значень мовних виразів із опорою на фактори мовного й ситуативного контексту крізь призму перцептивного, когнітивного й емоційно-оцінного досвіду [384, с. 25]. Головна властивість імплікатури – її інтендованість, навмисність [18, с. 327; 20, с. 10], адже Г.П. Грайс свідомо увів цей термін (*implicature*), що походить від дієслова *imply* (англ.) – «мати на думці, мати на увазі, натякати». За Г.П. Грайсом, висловлення містить імплікатуру, якщо в процесі мовлення адресант дає можливість адресатові інферувати деякий стан речей, не вербалізуючи його експліцитно [254, с. 30].

Таким чином, активний розвиток теорії МА дав можливість дослідити мову в її функціонуванні і визначити місце ПМА. Поняття МА і насамперед ПМА одержує у різних авторів неоднозначну інтерпретацію. Те, що одні дослідники розглядають як найголовніше для розуміння природи МА, інші вважають другорядним. Ці розходження знаходять своє найбільш яскраве вираження в існуючих типологіях іллокутивних актів.

1.2.2. Перформатив у типологіях іллокутивних актів. На сьогодні представлена велика кількість таксономій МА, які мовознавці приймають у якості засад для своїх досліджень. При розробці типологій МА, що являє собою виявлення й групування різних типів МА, враховуються суттєві ознаки МА, які безпосередньо впливають з їхньої природи і відбивають закономірності їхньої структурної організації [101, с. 9]. За словами І.С. Шевченко, з певною часткою умовності всі класифікації можна поділити на дві великі групи: такі, що виділяють великі узагальнювальні класи МА (Дж. Серль, Дж. Ліч, Г.Г. Почепцов), і ті, що подрібнюють МА та їхні типи на ще дрібніші одиниці (Ю.Д. Апресян, Т. Балмер і В. Бренненштуль, А. Вежбицька) [192, с. 48; 369, с. 169]. Ці класифікації представлені в таблиці 1 додатку А.

Першу таксономію іллокутивних актів запропонував Дж.Л. Остін. Він ґрунтує свою класифікацію МА саме на класифікації перформативних дієслів, тобто тих, які при вживанні їх у формі 1-ї особи однини теперішнього часу активного стану дійсного способу виступають як ядерні елементи експліцитних ПВ (висловлень-дій). Дослідник виокремлює п'ять найбільш загальних типів висловлень, які розрізняються за комунікативно-інтенціональним (іллокутивним) змістом:

а) вердиктиви (*verdictives*) або оціночні висловлення, які вживаються для вираження судження про щось, приговору, офіційного або неофіційного, а також оцінки, думки або схвалення; вони близькі до значення істинності/хибності, оскільки виражають справедливі чи несправедливі рішення: *bewerten* (оцінювати), *bestimmen* (визначати), *rechtfertigen* (виправдовувати), *verurteilen* (засуджувати), *beschreiben* (описувати), *charakterisieren* (характеризувати), *analysieren* (аналізувати), *datieren* (датовати) тощо;

б) екзерситиви (*exercitives*) або спонукальні висловлення, які виражають наказ, пораду, волевиявлення, вказівку, призначення на посаду: *befehlen*

(наказувати), *raten* (радити), *nennen* (називати), *ernennen* (призначати), *entlassen* (звільняти), *vermachen* (заповідати), *flehen* (благати), *entschuldigen* (вибачати), *warnen* (попереджати) тощо.

в) комісиви (*comissives*) або висловлення-зобов'язання, вживаються мовцем, щоб виразити намір або зобов'язання здійснити певну дію: *versprechen* (обіцяти), *vorschlagen* (пропонувати), *garantieren* (гарантувати), *beabsichtigen* (мати намір), *schwören* (присягати), *zustimmen* (погоджуватись), *planen* (планувати) тощо;

г) бехабітиви (*behabitives*) або висловлення-реакції на поведінку інших людей, які вживаються в формах соціального етикету: *sich entschuldigen* (вибачатись), *danken* (дякувати), *bemitleiden* (співчувати), *gratulieren* (вітати), *wünschen* (бажати), *bedauern* (жалкувати) тощо;

д) інтродукції (*expositives*) експлікують функцію репліки в комунікативних актах для пояснення поглядів, наведення аргументів тощо: *behaupten* (стверджувати), *sich erinnern* (згадувати), *informieren* (інформувати), *erklären* (пояснювати), *erzählen* (розповідати), *antworten* (відповідати), *fragen* (запитувати) тощо [111, с. 119–129].

Слідом за іншими вченими, ми вважаємо, що ця класифікація містить певні недоліки. Зокрема, слід вказати на те, що не всі дієслова, наведені Дж.Л. Остіном, належать до перформативних (приміром, дієслова *vorhaben* (мати намір) чи *sympatisieren* (симпатизувати), а окремі дієслова включені одночасно до декількох груп (приміром, дієслово *beschreiben* (описувати) є у групі вердиктивів та експозитивів). Якщо класифікацію побудовано, як стверджував Дж.Л. Остін, «відповідно до іллокутивної сили» [там само, с. 119], то залишається незрозумілим, у чому ж полягає розходження іллокутивної сили у вердиктивах і екзерситивах. Окрім того, Дж.Л. Остін не розглянув різні види додатків, які долучаються до перформативних дієслів та не надав точного

критерію виокремлення перформативних дієслів, за допомогою якого можна було б виключити з цього класу представників інших класів, тому його класифікація містить такі дієслова, як *wissen* (знати), *verstehen* (розуміти), *zweifeln* (сумніватися), які, за твердженням З. Вендлера, належать скоріше до області вираження ментальних, а не МА [368, с. 79–96]. З. Вендлер слідом за Дж.Л. Остіном вважає, що іллокутивний акт полягає в промовлянні висловлення з якоюсь іллокутивною силою. Щоб позначити цю іллокутивну силу в мові існує велика кількість інтонаційних та синтаксичних структур, однак, за словами З. Вендлера, «найбільш універсальним способом є вживання перформативного дієслова в 1-й особі однини теперішнього часу дійсного способу» [там само]. «Це дієслово створює свого роду «футляр», до якого може долучатися додаток – номіналізоване речення [там само]. Перформативні дієслова належать до більш широкого класу дієслів, які можуть долучати в якості додатків номіналізації. Цей клас З. Вендлер назвав *пропозиційними дієсловами* (*propositional container verbs*), до якого він відніс як перформативні дієслова, так і *дієслова пропозиційного відношення* (*propositional attitudes*). Продовжуючи науковий пошук у цьому напрямку, дослідник виокремлює такі три групи пропозиційних дієслів: а) *перформативи* – дієслова, які можуть вживатися в 1-й особі однини теперішнього часу дійсного способу для позначення дії, яка відбувається під час промовляння висловлення, тоді як всі інші дієслова в цьому випадку вживаються в теперішньому тривалому; б) *дієслова пропозиційного звершення* – дієслова мисленнєвої діяльності, вживання яких в 1-й особі однини теперішнього часу дійсного способу потребує контекстуальних уточнень; в) *дієслова пропозиційного стану* – дієслова пам'яті, знань, поглядів, які допускають вільне вживання в 1-й особі однини теперішнього часу, приміром, *я гадаю, я пам'ятаю, я знаю, я маю сумніви* тощо.

Долучивши перформативні дієслова разом із дієсловами пропозиційного відношення до класу пропозиційних, З. Вендлер вказав на відмінність між цими класами дієслів. Ця відмінність полягає в часовому аспекті (*time scheme*): у перформативних дієслів теперішній час позначає час здійснення іллокутивного акту, в той час як у дієслів пропозиційного відношення – невизначений проміжок часу, який може включати момент промовляння висловлення [140, с. 157–166].

Однією з найважливіших проблем у класифікаціях є широко обговорюване у літературі питання про те, що варто класифікувати – МА або мовленнєві засоби (зокрема дієслова). Дж.Р. Серль, виявляючи слабкі місця в таксономії МА Дж.Л. Остіна, в якості основного пункту критики вказує на те, що той класифікував не іллокутивні акти, а іллокутивні дієслова, причому найголовнішим недоліком він вважає відсутність єдиної підстави класифікації [141, с. 177]. Аналогічне звинувачення на адресу системи Дж.Р. Серля було висловлено Т. Баллмером і В. Бренненштуль [207]. Однак, останні також не уникли аналогічної критики з боку А. Цуї [365, с. 364–365]. На наш погляд, ця проблема взагалі нерозв'язна, якщо не звернутися до принципу човникової процедури, відповідно до якої ми рухаємося від класів до засобів, що нагадують ці класи, а від цих останніх – до класів, і так доти, поки кожному класу не буде поставлена у відповідність вся сукупність застосованих до нього засобів.

Друга важлива проблема стосується вихідної підстави класифікації. Наявні таксономії свідчать про те, що найпоширенішою підставою є іллокутивний, або іллокутивно-перформативний, критерій. Однак МА має також перлокутивний та локутивний аспекти. А ці аспекти передаються відповідними засобами, зокрема дієсловами. Тому до повної класифікації мають бути включені і вони. Хоча у великій кількості класифікацій вони не враховуються. Локутивні та перлокутивні дієслова є тільки в класифікації Т. Баллмера та В.

Бренненштуль [207], однак наведені там не всі. Автори цієї класифікації виходять з того, що значущі для носіїв конкретної мови аспекти мовленнєвої діяльності знаходять відображення в лексичній системі цієї мови: «дієслова, які позначають МА та які стосуються мовної поведінки, можуть розглядатися як вказівки на те, що мовець вважає релевантним для своєї мовної поведінки» [там само, с. 3]. Розглянувши 4800 дієслів, які позначають МА, та на основі проведеного лексико-семантичного аналізу Т. Баллмер і В. Бренненштуль виділили вісім основних груп (моделей) дієслів, 24 підгрупи (моделі) та 600 категорій. Виділені моделі дієслів співвідносяться з основними функціями мови та мовленнєвої діяльності [там само].

На ґрунті перформативності будує свою класифікацію дієслів і Ю.Д. Апресян. Базовою тезою є теза про пріоритет перформативної формули перед перформативним дієсловом, тобто значення перформативності дієслова визначається його вживанням, перформативним контекстом, тому головні якості перформативних дієслів мотивуються первинними якостями ПВ: нетривальністю, рівнозначністю дії, інтенціональністю, унікальністю тощо [2, с. 202]. Учений виокремлює на підставі здатності до перформативного вживання п'ятнадцять класів, у кожному з яких, окрім дієслів, які вживаються перформативно, зазначені також дієслова, які такого вживання не припускають. У таксономію включено «основні групи властиво перформативних дієслів, або канонічних перформативів» [там само, с. 208–210].

Класифікацію ПВ, в основі якої знаходиться ідеалістична інтерпретація МА, пропонує і німецький дослідник Ю. Габермас. Він розглядає мовленнєву діяльність як таку, що знаходиться над суспільством, а не як різновид трудової діяльності людського колективу та стверджує, що суспільство будується на комунікативній основі. Дослідник виокремлює такі типи МА: а) комунікативні (*Kommunikativa* – питання, відповіді, суперечення, згода, схвалення тощо);

б) констативні (*Konstativa* – повідомлення, опис, пояснення, зауваження, підтвердження тощо); в) репрезентативні (*Repräsentativa* – вираження сподівання, наміру, почуття, побажання); г) регулятивні (*Regulativa* – накази, вимоги, погрози, попередження, заборони, дозволи, поради, визнання, згоди тощо); д) універсалії (*Universalien* – привітання, подяка, поздоровлення, знайомство, хрещення, виправдання, співчуття тощо); е) оперативні (*Operativa* – визначення, обґрунтування, класифікації, множення, ділення тощо) [256].

Доцільним для цілей нашого дослідження вважаємо опертя на класифікацію Дж.Р. Серля. Відштовхуючись від таксономії Дж.Л. Остіна, Дж.Р. Серль надає альтернативну таксономію, яка має в своїй основі іллокутивно-перформативний критерій, беручи за основу своєї класифікації ПВ зв'язок комунікативної інтенції мовця зі значенням самого висловлення та іллокутивним ефектом, який спрямований на слухача та спонукає його сприйняти комунікативний намір мовця з необхідними для нього наслідками [141, с. 180].

На переконання Дж.Р. Серля, існує дванадцять класифікаційних (диференційних) ознак МА, серед яких найважливішими є перші три: 1) іллокутивна мета; 2) спосіб досягнення; 3) умова щирості; 4) напрям пристосування (приміром, твердження спрямовані від слів до світу, а обіцянки і вимоги – від світа до слів); 5) психічний стан мовця; 6) різниця в статусі мовця та адресата; 7) урахування інтересів мовця та адресата; 8) співвідношення з дискурсом в цілому або частиною дискурсу; 9) відмінність в пропозиційному змісті висловлення; 10) відмінність у стилі здійснення МА; 11) різниця між МА, успішність яких зумовлена певними екстралінгвістичними факторами, та тими актами, успішність здійснення яких не залежить від соціальних інститутів; 12) різниця між актами, в яких іллокутивне дієслово функціонує як

перформатив, та актами, в яких воно не належить до категорії перформативів [141, с. 174].

Запропонована класифікація кількісно не відрізняється від таксономії Дж.Л. Остіна, але відрізняється від неї за змістом. Ця система містить у собі такі іллокутивні типи висловлень:

а) асертиви або репрезентативи (*representatives*) – орієнтовані від дійсності до висловлення, мають на меті відобразити стан справ у світі, передбачають наявність у мовця відповідної думки, їх пропозиційний зміст нічим не обмежений (*behaupten, feststellen, andeuten, annehmen, berichten, prophezeihen* тощо);

б) директиви (*directives*) – орієнтовані від висловлення до дійсності, мають на меті спонукати адресата щось зробити/не зробити, передбачають наявність у мовця відповідного бажання, їх пропозиційний зміст полягає в тому, що адресат здійснить/не здійснить певну дію в майбутньому (*auffordern, befehlen, bitten, anordnen, einladen* тощо);

в) комісиви (*commissives*) – орієнтовані від висловлення до дійсності, використовуються мовцем з метою зобов'язати себе робити/не робити щось, передбачають наявність у нього відповідного наміру, їх пропозиція завжди має суб'єктом саме мовця (*versprechen, geloben, drohen, vereinbaren* тощо);

г) експресиви (*expressives*) – мають на меті виразити певний психічний стан мовця в якості реакції на стан справ, що визначається в рамках пропозиції (*danken, gratulieren, sich entschuldigen, wünschen, willkommen heißen* тощо);

д) декларативи (*declaratives*) – відрізняються від інших чотирьох класів за параметром зв'язку з немовними інститутами і за специфікою відповідності між висловленням та дійсністю: повідомляючи (декларуючи) певний стан справ існуючим, МА декларації тим самим і робить його існуючим в реальному світі (*taufen, ernennen, kündigen, segnen, den Krieg erklären* тощо) [142, с. 242–263].

За ствердженням В. Франке, недоліки таксономії Дж.Р. Серля полягають в тому, що вона орієнтована лише на мовця (*einseitig sprecherorientiert*), дослідник розглядає як основну одиницю комунікації МА, який адресує мовець до «пасивного» слухача [241, с. 8].

У його класифікації відсутня також подальша розбивка вихідних п'яти класів на підкласи за додатковими ознаками, а це необхідно, якщо врахувати, що кожен клас містить у собі велику кількість досить різноманітних дієслів. Згідно класифікації Дж.Р. Серля, до класу директивів належить також питання, тому що воно слугує поштовхом до мовленнєвої дії. За Д. Годон и Дж. Лакофф, логічна формула питання має бути не «Я запитую тебе ...», а «Я прошу, щоб ти мені повідомив...» [44, с. 280], тобто постулюється імперативний компонент в семантичній структурі питання.

Однак, слідом за іншими вченими [35, с. 260; 21, с. 8; 380] ми вважаємо, що питання являє собою окремий МА, мета якого полягає в прагненні до «заповнення інформаційної лакуни» [125]. Ми згодні з А. Вежбицькою, що «головний компонент питання виражає «бажання» знати, а не «бажання» впливати на когось таким чином, щоб заставити його зробити так, щоб ми знали» [35, с. 261]. Ми приєднуємося до дослідників, які відводять питанням місце в окремому класі МА – рогативів, інтеррогативів або квеситивів [17, с. 164; 27, с. 55–57; 127; 294, с. 206; 380, с. 73]. Г.Г. Почепцов, виокремлюючи класи директивів та квеситивів, вказує на їх розмежування: якщо директив передбачає спонукання до виконання, як правило, фізичної дії, то квеситив є актом запиту інформації, тобто спонукає до здійснення мовленнєвої дії [123, с. 15–25].

Для нашого дослідження релевантним є виокремлення у окремий тип фатичного МА [124; 172] або контактива [18; 162]. Цей МА має іллокутивну силу встановлення, підтримання або розмикання контакту. За словами

Т.Д. Чхетіані, фаза підтримання контакту характеризується взаємною спрямованістю метакомунікативних сигналів обох учасників, що пояснюється їх бажанням активної взаємодії в процесі спілкування [173, с. 71].

У нашій роботі, виокремлюючи іллокутивні типи ПМА, ми спираємося на класифікацію Дж.Р. Серля у модифікації Л.Р. Безуглої [17, с. 163], яка вносить у неї такі уточнення: 1) директив та квеситив становлять окремі типи іллокутивних актів; 2) окремим іллокутивним типом є фатичний МА (контактів).

У світлі існуючих класифікацій МА постає питання, яке місце займають в них ПМА. У більшості класифікацій МА перформативи не виокремлено в окремий клас [135; 142, с. 242–263; 204, с. 110–113; 243, с. 190–193; 294, с. 211–212; 347; 366; 380, с. 77]. Перформативи вважаються окремим класом у класифікації прагматичних типів речення Г.Г. Почепцова [125, с. 63–66]. Дослідник виокремлює такі типи висловлень: а) констатив (твердження); б) промісив (обіцянка); в) менасив (погроза); г) перформатив – його комунікативно-інтенційний зміст виражає дію; д) ін'юнктив (пряме спонукання адресата до дії); е) реквестив (прохання); ж) квеситив (питання).

Деякі із цих класів збігаються із класами таксономії Дж.Р. Серля та Д. Вандервекена [142, с. 242–263]. Приміром, констатив відповідає асертиву, промісив та менасив – комісиву, директив – класу з такою ж назвою. Квеситив збігається із рогативом Дж. Ліча. В рамках директивів виділяються підкласи ін'юнктивів (наказів) та реквестивів (прохань). Але особливу зацікавленість викликає виділення в окремий клас перформативів. Із пояснень та прикладів, які наводить автор, можна побачити, що до числа перформативів входять експресиви Дж.Р. Серля та інші МА, які мають експліцитно-перформативне вираження [125, с. 63–66], тобто експліцитно-перформативним способом може бути виражений будь-який з виділених автором класів, окрім менасиву, хоча не

кожне іллокутивне дієслово придатне для такого вживання. Ми, слідом за Л.Р. Безуглою, В.В. Богдановим, Г. Гревендорфом вважаємо, що виділення перформативів в окремий клас видається невиправданим, тому що «перформатив – не клас, а функція, властива іллокутивним дієсловам, і висловленням, які містять ці дієслова в певних умовах» [17, с. 179; (див. також, 24, с. 27–28; 252, с. 38)].

Отже, кожний ПМА належить до того чи іншого іллокутивного типу у відповідності до його іллокутивної сили, тобто у відповідності до характеру МА, який він виражає. Тож перформатив не може бути окремим іллокутивним типом, оскільки становить форму вираження іллокутивної сили. Адже показником іллокутивного акту фактично є іллокутивний предикат (приміром, дієслово), завдяки якому вводиться пропозиція, тому та чи інша іллокутивна сила, приміром, заборона, буде виражатися незалежно від того, в якій формі виступає іллокутивний предикат. Якщо розглянути два висловлення 1) *Er verbietet dem Sohn auszugehen*; 2) *Ich verbiete dir auszugehen*, то іллокутивний акт виконується в цих двох реченнях, однак ПВ є тільки друге, оскільки саме в ньому іллокутивна сила еквівалентна самому висловленню (тобто іллокуція збігається з локуцією). Це дає можливість особливим чином підкреслити іллокутивну силу висловлення. Як зауважує Д. Вандервекен, іллокутивна сила є одним із суттєвих та невід’ємних компонентів змісту будь-якого речення. Неможливо зрозуміти зміст речення без розуміння того, що його промовляння в буквальному значенні в певному контексті являє собою здійснення того чи іншого іллокутивного акту [367, с. 247].

Таким чином, під ПМА розуміємо МА певного іллокутивного типу, який виражено ПВ.

1.2.3. Умови успішності іллокутивних типів перформативних мовленнєвих актів. Кожний тип іллокутивного акту характеризується умовами, виконання яких необхідне для успішного здійснення іллокутивного акту такого типу. За словами Дж.Р. Серля, для того, щоб можна було говорити про реалізацію МА певного іллокутивного типу, мають бути виконані умови його успішності [143, с. 56–74].

Слідом за Д. Вундерліхом, ми відокремлюємо поняття успішності (*felicity, happiness, Gelingen, Glücken*) від поняття вдалості (*Erfolgreichssein*) і розглядаємо поняття успішності як «відношення між актом висловлення й МА: «воно є релевантним тоді, коли акт висловлення дійсно реалізує певний МА» [380, с. 58]. Поняття вдалості «стосується наслідків МА, подальшого розвитку інтерактивної ситуації» [там само, с. 115].

Умови успішності МА відіграють відносно ПВ таку ж саму роль, яку для звичайного речення відіграють умови істинності: виконання умов успішності достатньо для того, щоб ПВ було успішним (таким воно буде, приміром, якщо мовець не буде визнаний авторитетним, щирим, який знаходиться у відповідній певному МА ситуації тощо), тоді як виконання умов істинності достатньо, щоб МА був істинним [116, с. 227]. За Дж. Лакоффом, «у теоретико-модельній семантиці при перевірці виконання в моделі умови успішності перформативного речення відіграють роль просто тотожню умовам істинності звичайного речення» [287, с. 260]. Умови успішності ПМА – це фактично компоненти семантичного розкладання відповідного дієслова з актантами – мовцем та слухачем [там само, с. 261].

А. Вежбицька розрізняє в семантичному розкладанні іллокутивної функції два типи компонентів – диктум та іллокутивну мету. Приміром, у висловленні *Зброю заряджено!* для іллокутивного типу попередження диктум має вигляд: «Я кажу: зброю заряджено», а іллокутивних цілей дві: 1) Я хочу зробити так, щоб

ти знав, що збою заряджено; 2) Я хочу, щоб ти був в змозі зробити так, щоб щось погане, що могло б з тобою відбутися, не відбулося [35]. У праці [248] пропонуються «постулати значення», які описують значення перформативних дієслів, що відповідають основним МА, і робиться спроба звести відносини між таким дієсловом та його умовами успішності до семантичних відносин типу наслідків та презумпцій [248, с. 63–85].

Як підкреслює Х.Е. Бреккел, умови успішності закладені в тому, що в рамках речення прийнято відносити до модуса – це відповідний складник речення, його перформативна частина [219, с. 128].

Умови успішного виконання МА розглядаються багатьма авторами. Приміром, Д. Вандервекен визначає одну з умов успішного виконання іллокутивного акту з іллокутивною силою F у такий спосіб: мовець успішно виконує в певному контексті вживання мови іллокуцію форми $F(p)$ тільки в тому випадку, якщо йому вдасться в поданому контексті досягти іллокутивної мети цього акту, використовуючи необхідні для досягнення мети засоби і необхідний ступінь іллокутивної мети [367, с. 254].

Деякі іллокутивні сили визначають умови оформлення пропозиційного змісту іллокутивних актів. Приміром, пропозиційний зміст ПМА пророкування має характеризувати подальший по відношенню до моменту мовлення стан справ. Пропозиційний зміст ПМА обіцянки має відображати деяку подальшу дію мовця. У зв'язку з цим дослідник формулює такі умови здійснення іллокутивного акту: пропозиційний зміст ПМА має задовольняти тим умовам його оформлення, які пред'являються до нього при вираженні іллокутивної сили F в певному контексті. Підготовчою умовою для виконання іллокутивного акту в поданому контексті його вживання є певний стан справ, який мовець вважає дійсним в дискурсивному світі в той момент, коли він виконує цей МА у певному контексті [там само]. Приміром, підготовчою умовою для ПМА

обіцянки є здатність мовця його виконати. Підготовчою умовою для ПМА ствердження є упевненість мовця в істинності пропозиції, яка ним виражається в дискурсивному світі. Підготовчою умовою для прохання є здатність слухача його виконати тощо.

Таблиця 2 додатку А ілюструє модифікації умов успішної реалізації іллокутивних типів ПМА, описані в працях Дж.Р. Серля та його послідовників [17, с. 104–105; 115; 142, с. 259; 143, с. 73; 307, с. 90].

- Умова нормального входу – виходу (*input and output condition*) передбачає, що комуніканти володіють мовою, діють свідомо, добровільно, не мають фізичних перешкод, не грають роль, не жартують. Ця умова однакова для всіх іллокутивних типів. Порухення цієї умови нівелює решту умов і не дозволяє говорити про здійснення будь-яких інших мовленнєвих дій.

- Умова пропозиційного змісту (*condition of propositional content*) характеризує пропозицію, властиву певному іллокутивному типу.

- Підготовча умова (*preparatory condition*) відображає об'єктивні та суб'єктивні передумови, сумісні з висуненням іллокутивної мети, тобто обставини МА, за відсутністю яких він зазнає комунікативної невдачі. Підготовча умова успішності утворює один із типів імпліцитної інформації, яка передається висловленням, поруч із наслідками та пресупозиціями.

- Умова щирості (*condition of sincerity*) відображає внутрішній психічний стан адресанта та формулює його ставлення до пропозиції і передбачає, що ця реальна пропозиційна установка відповідає вираженій, тобто бажання, наміри й почуття адресанта є щирими.

- Суттєва умова (*essential condition*) експлікує головний компонент іллокутивної функції, тобто іллокутивну мету (мету адресанта, яку він намагається донести до підсвідомості адресата за допомогою свого висловлення).

Умови успішності відіграють вирішальну роль при визначенні іллокутивного типу конкретного МА, у тому числі, вираженого перформативно.

1.2.4. Типи перформативних висловлень за функцією. Найбільш вагомим здобутком теорії перформативності як відгалуження теорії МА вважаємо виокремлення метакомунікативної функції перформативів [30, с. 94–98; 34, с. 402–425; 103, с. 213–225; 107; 108; 294, с. 182; 308; 310], яка в нашому дослідженні дозволяє розмежувати власне перформативні й метакомунікативні ПВ.

Як відомо, у класичних (експліцитних – за Дж.Л. Остіном) ПВ найсуттєвішою ознакою є наявність перформативного дієслова у 1-й особі однини теперішнього часу активного стану дійсного способу. Перформативне дієслово є основою ПВ, оскільки в його семантичній структурі є ознака мовленнєвого вираження комунікативної інтенції. Завдяки цьому ПВ чітко й однозначно виражають іллокутивну функцію, сприяючи зняттю іллокутивної неоднозначності. Тобто саме дієслово слугує водночас і змістом, і метакомпонентом всього висловлення. Такі ПВ вважаємо **власне перформативними**, наприклад:

(1) [Слідчий допитує підозрюваного Форберга] „*Herr Vorberg, ich werde Ihnen jetzt einige Fragen stellen und bitte Sie um kurze und präzise Antworten*“, sagte sie. (Schröder: Das Kartenspiel, S. 62)

(2) [Фелікс дякує доктору Альфреду за підтримку під час хвороби] „*Laß die Phrasen, mein lieber Alfred*“, erwiderte Felix, „*ich danke dir herzlich für deinen guten Willen, du hast als Freund gehandelt, du hast dich famos benommen*“. (Schnitzler: Sterben, S. 87)

(3) [Художник хоче намалювати Архілохоса Богом війни, той не погоджується, поки в приміщенні інша дівчина] „*Ziehen Sie sich denn also*

*aus, aber schleunigst. Ich habe zu malen und nicht zu schwatzen.“ „Nicht, wenn sich dieses Fräulein im Raum befindet, das Sie eben gemalt haben“, protestierte Archilochos. „Ich muss protestieren“, rief der Kunsthändler heiser. „Ich muss protestieren, Herr Passap, wir haben doch abgemacht...“ (Dürrenmatt: *Grieche sucht Griechin*, S. 349)*

Тут денотатом ПВ виявляється не відокремлена від висловлення позамовна ситуація, яка в ньому описується, а саме та зміна стану речей, яка здійснюється завдяки даному висловленню, водночас з ним та не відокремлено від нього. Ще Е. Бенвеніст помітив, що таке висловлення може бути здійснене тільки в конкретних обставинах, один і тільки один раз у певний час і в певному місці» [22, с. 307]. Отже, власне ПВ демонструють іллокутивну та перлокутивну специфіку, яка визначається реалізованим при цьому іллокутивним типом.

Метакомунікативні ПВ не створюють нової ситуації, у них мовець тільки пояснює, як слід сприймати його слова. Вони корелюють із іллокутивними типами МА, які вони називають або коментують, та становлять іллокутивний тип підтримання контакту – контактив. Разом ці два МА є компонентами складного МА, у якому перформативний МА сприяє реалізації того МА, іллокуцію якого він називає. Наприклад, у дискурсивному фрагменті (4) за допомогою ПВ *Aber ich schwöre dir* мовець коментує свій наступний МА присягання, у фрагменті (5) за допомогою ПВ *Um was ich dich bitten wollte* мовець коментує свій наступний МА прохання, у фрагменті (6) за допомогою ПВ *Aber ich verspreche Ihnen* мовець коментує свій подальший МА обіцянки:

(4) [Автомеханік Роббі Локамп під час продажу автомобіля пану Блументалю] „Aber ich schwöre dir, mein guter Dicker: Wenn ich diesem direkten Nachkommen des streitbaren Judas Makkabäus auch nur noch hundert Mark nachlasse, will ich mein ganzes Leben keinen Schnaps mehr trinken“. (Remarque: *Drei Kameraden*, S. 168)

(5) [Перед тим як виписатися з лікарні, Марта розмовляє з онуком Бастіаном, який її навіщає] *„Also noch diese Woche.“ „Das ist leicht möglich“, sagte sie. „Um was ich dich bitten wollte – kümmere dich um die Susi und ihr Kind. Morgen werden sie entlassen.“ „Jaja“, sagte Bastian. „Nicht 'jaja' – tu's wirklich. Sie braucht dich so sehr“.* (Noack: Bastian, S. 108)

(6) [Остра обіцяє Фаллерсу, що він зможе скоро побачити та одужитися з Юлією] *Ostra schüttelte den Kopf. „Aber ich verspreche Ihnen: Sie können zu Weihnachten Julia heiraten. Mein Ehrenwort.“ „Ehrenwort...“, sagte Fallers bitter. „Zweifeln Sie nicht an meiner Ehre, Fallers! Sie ist anders als Ihre, aber für mich ebenso wertvoll.“* (Konsalik: Schlüsselspiele für drei Paare, S. 228)

ПВ *Aber ich schwöre dir, Um was ich dich bitten wollte* і *Aber ich verspreche Ihnen* виступають перлокутивними оптимізаторами, тобто такими мовними засобами, метою яких є посилення інтендованого або послаблення неінтендованого мовленнєвого впливу на партнера по спілкуванню [89, с. 61]. А МА, які вони реалізують, належать до іллокутивного типу контактивів (або фатичних МА), сутність якого полягає в намірі мовця підтримати комунікативний контакт з адресатом [17, с. 182; 103, с. 213–225].

На думку М.Ю. Міхєєва, у висловленнях на зразок (4; 5; 6) мовець не тільки здійснює дію, тобто запрягає, просить або обіцяє, але й забезпечує своє висловлення експліцитною метакомпонентою [103, с. 215]. Однак, ми дотримуємося думки, що за допомогою таких висловлень мовець не може здійснювати будь-яку іншу дію, крім фатичної (підтримання контакту), оскільки у ПВ відсутня пропозиційна частина цієї дії: що саме запрягає, просить або обіцяє мовець, стає зрозумілим тільки з подальшого висловлення. Тому саме це висловлення виражає присягання, прохання або обіцянку, а ПВ реалізує фатичний МА – метакомунікативний контактив.

Метакомунікативним вважається висловлення, «завдяки якому мовець називає висловлення, які здійснюється ним і/або його партнером по комунікації в одній і тій самій ситуації спілкування, їх передумови, умови виконання, цілі та наслідки» [345, с. 113]; «такі метатекстові 'ремарки на полях' спрямовують усвідомлення тексту адресатом на потрібний шлях, вказують, в яких місцях в тексті слід шукати ту чи іншу інформацію, визначають відносну інформаційну цінність різних його фрагментів. Це свого роду прагматичні інструкції з приводу того, як повинна бути розподілена увага адресата при сприйнятті інформації, яка повідомляється, для того, щоб вона була засвоєна певним чином» [1, с. 32–33]. У нашому випадку це коментар чи називання іллокуції наступного МА, яке допомагає адресатові правильно його сприйняти, сприяє бажаному й попереджує небажаний перлокутивний ефект.

А. Вежбицька, посилаючись на класифікації Дж.Р. Серля і Дж.Л. Остіна, а також на праці Дж. Росса, Д. Гордона, Дж. Лакоффа та інших науковців, виокремлює в своїх працях окремий клас метатекстових (метакомунікативних) дієслів. Авторка не намагається створити власну класифікацію ПМА, однак робиться спроба показати особливості ПМА різних іллокутивних типів шляхом виділення їх глибинних структур на основі вживання особливої метамови аналізу [35, с. 251–273]. Завдяки цим дієсловам мовець не реалізує МА, а ніби надає коментар до основного тексту. У контексті 1-ї особи однини теперішнього часу активного стану дійсного способу метатекстове дієслово є «чужорідним тілом» у складі висловлення, виступає завжди як «незаповнена рамка», є «ситуаційно плеонастичним», надлишковим, оскільки сама семантика метатекстового висловлення долучає зміст *я кажу, що р*, звідси ще одна назва таких дієслів – метаплеонастичні. Такі висловлення мають еліптичний характер, вони граматично пов'язані з імпліцитним головним реченням «*я кажу*» [34, с. 406], наприклад:

(7) [Арі просить пропустити його до захворівшої Евелін] *Ari: „Ich flehe dich an: Laß mich zu Eve! Ich garantiere dir: Morgen kann sie stehen und laufen!“ (Konsalik: Das Geheimnis der sieben Palmen, S. 248).*

Перформативні дієслова входять до клас парентетичних (вставних) дієслів, які виокремив ще в 50-х рр. Дж. Урмсон [159, с. 196–200]. Він мав на увазі дієслова в таких висловленнях, як:

(8) [Знайомство під час зимової відпустки] *„Ich heiße Jörg Hansen“, sagte er akzentfrei und schüttelte meine Hand. „Und Ihr werter Name ist?“ „Felicitas Trost“, antwortete ich perplex. „Freut mich“, sagte Ollies Kollege. „Aber ich schlage vor, dass wir uns dutzen. Sonst wird das alles so förmlich.“ (Gier: Die Laufmasche, S. 43)*

За його словами, їх відмінність від всіх інших дієслів суто граматична: вони поєднуються за допомогою сполучника *що* (англ. *that*; нім. *dass*) з розповідним підрядним реченням, а також можуть починати просте розповідне речення, вставлятися в середину або міститися в кінці речення [там само]. Але це для Дж. Урмсона тільки позитивні (більш широкі) вимоги вводимості. Він висував також і «негативні», більш вузькі вимоги. На його думку, парентетичними вже не можна вважати такі дієслова, які вживаються з прямим додатком або які підпорядковують підрядне речення в умовному способі, тобто він викреслює із списку парентетичних навіть деякі перформативні дієслова: *befehlen* (наказувати), *anflehen* (благати), *beschwören* (заклинати). Варто зазначити, що схожі вимоги висувалися пізніше З. Вендлером при визначенні перформативних дієслів: ними, на його думку, є «дієслова-контейнери», додатком до яких обов'язково повинна бути не повністю номіналізована конструкція (*те, що р*). Однак, ми вважаємо, що це суттєво звужує коло дієслів, які можна вважати перформативними, приміром, висловлення *Ich flehe dich an* (Я благаю тебе), за З. Вендлером, вже не буде вважатися ПВ [37, с. 238].

Серед парентетичних дієслів Дж. Урмсон виокремлює такі дієслова, як *wissen* (знати) і *erlauben* (дозволяти). Однак, вони можуть узгоджуватися з прямим додатком. Тому «заперечливі» вимоги дослідника доцільно вважати факультативними. При цьому варто пожертвувати також одним позитивним критерієм – обов'язковим вживанням підрядного речення зі сполучником *dass*, інакше до групи парентетичних не потрапляють вставні сполучникові конструкції, що розглядаються в статті А. Залізняка та О.В. Падучевої [63, с. 81–84]. Ми підтримуємо точку зору М.Ю. Міхєєва та вважаємо, що для парентетичного вживання дієслів має залишитися один семантичний критерій Дж. Урмсона: «ці дієслова вживаються в 1-й особі однини теперішнього часу, особливо в складі вставного речення, а власне твердження міститься в розповідному реченні, для якого припускається одночасно істинність та обґрунтованість» [103, с. 217].

За твердженням Дж. Урмсона, перформативні дієслова можуть вживатися як просто вставні слова. Формально вони задовольняють вимогам перформативного вживання, але при цьому дійсної перформативності в них немає [159, с. 216]:

(9) [Розмова Гарі з Герміне] „*Mir aber, gestehe ich, wollte bei jenem ersten Zusammensein dieser Herr durchaus nicht gefallen*“. (Hesse, *Der Steppenwolf*, S. 22)

М.Ю. Міхєєв називає такі випадки послабленими перформативами: «в них залишається тільки метатекст, або автокоментар мовця, але немає тієї соціально значущої дії, яка є необхідною в реальному ПВ» [103, с. 223]. Ці висловлення своїм промовлянням не створюють нової ситуації, в них мовець тільки пояснює, як слід сприймати його слова, не спираючись при цьому на якусь конвенціалізовану дію, яка дає змогу вважати, що в них щось є окрім простого інформування. Ми підтримуємо точку зору М.Ю. Міхєєва та

С.І. Криворучка та вважаємо, що метакомунікативні ПВ втрачають якість здійснення відповідної іллокуції, тому що пропозиційний зміст МА виражається в такому випадку не в самому ПВ, а в попередньому або наступному [88].

У ході інтеракції метакомунікативні ПВ є мовленнєвими кроками, які спрямовані на реалізацію принципу комунікативної співпраці, що був запропонований Г.П. Грайсом [253, с. 45], доповнений та конкретизований іншими дослідниками максимами ввічливості та такту [222; 297], і комунікативної стратегії, спрямованої на підтримання мовленнєвого спілкування, збереження контакту між співрозмовниками, створення комфортних умов для інтеракції [173, с. 103].

Підсумовуючи результати проведеного аналізу, зазначимо, що розмежовуючи власне ПВ та метакомунікативні ПВ, ми дійшли висновку, що власне ПВ демонструє іллокутивну та перлокутивну специфіку, яка визначається реалізованим при цьому іллокутивним типом. Метакомунікативне ПВ корелює із іллокутивним типом МА, який воно називає/коментує, та становить іллокутивний тип підтримання контакту – контактив (фатичний МА). За Н.Ф. Формановською, під контактивом розуміємо МА, які здійснюються мовцем для оптимізації мовленнєвого контакту з адресатом шляхом коментування ходу вербальної дії. Вживаючи їх, «адресант пояснює, описує інші свої МА, які він здійснив або має намір здійснити, звертаючи увагу на свої слова та роблячи акцент на певних одиницях змісту [161]. Разом ці два МА є компонентами складного МА, у якому метакомунікативне ПВ сприяє реалізації того МА, іллокуцію якого він називає.

Для уточнення термінологічного апарату нашого дослідження необхідним є розгляд прагматичного поняття метакомунікації.

1.2.5. Трактування метакомунікації в лінгвістиці. Згідно з постулатами когнітивно-комунікативної парадигми в лінгвістиці, вчені часто звертаються до префікса «мета-», коли досліджують метатекст, метамову, метакомунікацію, метакомунікативні акти, метакомунікативні висловлення, метадискурс тощо [34; 36; 43; 97, с. 176; 100; 108; 144; 270, с. 1325]. За визначенням І.С. Шевченко, існує дві основні тенденції використання префікса «мета» у лінгвістичній науці: з одного боку, він розуміється як синонім до слів «псевдо» або «супутність», а з іншого – цим префіксом реферують до таких елементів дискурсу (метакомунікативних одиниць), які слугують для вербального представлення (експонування) дій автора або мовця, спрямованих на створення і розгортання тексту [197, с. 293]. У межах першого підходу для опису природних мов метакомунікація визначається як лінгвістичний інструмент, тобто як спеціальна мова другого порядку, якою здійснюється репрезентація іншої мови [34; 53; 57, с. 39; 345; 374]. Того самого погляду дотримуються автори, які додають до цього визначення терміна метакомунікації поняття «комунікація про комунікацію» або «текст про текст» [34; 61, с. 33–42].

Прихильники другого підходу визначають метакомунікативні елементи тексту або дискурсу як висловлення, що супроводжують мовленнєві ходи, слугують підтриманню мовленнєвого контакту, ведуть до зміни чи збереження мовленнєвого ходу, керують або зорганізовують змістову сторону розмови, виконують регулятивну функцію у спілкуванні [46, с. 79]. У рамках цього підходу метакомунікація розглядається як фатична метакомунікація [39; 124; 144; 162; 172; 192; 302].

Фатична метакомунікація вперше була описана у працях Б. Маліновського, який ввів поняття «фатичне спілкування», розуміючи під цим терміном різновид мовлення, яке відображає закладене в самій природі людини прагнення до

створення «спільносних зв'язків» між людьми і часто виглядає як звичайний обмін словами [302, с. 151–152].

Метакомунікація у фатичному вимірі являє собою комунікацію, що супроводжує комунікацію, забезпечуючи «вмикання/перемикання уваги адресата на повідомлення, підтримання на відповідному рівні уваги адресата під час передачі повідомлення і <...> розмикання мовленнєвого контакту» [124, с. 52]. За словами Т.Д. Чхетіані, метакомунікація слугує для «регулювання процесу інтеракції і реалізується за допомогою різних метакомунікативних сигналів – звертань, вигуків, риторичних питань тощо, які вживаються з метою встановлення, підтримання та розмикання контакту» [172, с. 27–33].

Ю.В. Матюхіна визначає фатичну метакомунікацію як «низькоентропійний компонент комунікації, який слугує вербальним засобом організації мовленнєвої взаємодії та забезпечення ефективної передачі когнітивної інформації в дискурсі. Вона реалізується спеціальними засобами – мовленнєвими стереотипами, неспеціалізованими вербальними або невербальними засобами; характеризується домінуванням соціально-регулятивної інформації, конвенціональністю та ритуалізованістю» [100, с. 12].

Підкреслюючи роль метамовного сприйняття мовленнєвої поведінки в практичному мовленні, Т.Г. Винокур визначає сутність фатичної метакомунікації «як такої, що має за кінцеву мету саме мовлення не як джерело прагматичної інформації, але як джерело суспільної самосвідомості, що зароджується шляхом мовленнєвої взаємодії з подібними до себе», тим самим передбачається опозиція «інформативне – фатичне мовлення» [39, с. 5–29]. У мовленнєвій поведінці існують варіанти ролей учасників мовленнєвого спілкування (мовців і слухачів), які залежать від комунікативної ситуації «спілкування» або «повідомлення». На думку автора, фатичне мовлення поєднує «типологічно відокремлені ланки»: а) конотативну функцію елементарного змісту (вступ в контакт, його

підтримання та перевірку); б) область мовленнєвого етикету в цілому; в) побутові діалоги і побутову розповідь; г) художні діалоги і розповідь, що стилізовані під побутові. Безсумнівним залишається і твердження дослідниці, що «фатична мовленнєва поведінка включає розуміння комунікативного наміру». Воно охоплює зміст і ситуацію висловлювання і здійснюється на основі стереотипів, які визначають варіанти людської поведінки [там само].

З точки зору А.М. Синіциної, метакомунікацію слід розглядати в регулятивному аспекті, як «процес регуляції, управління динамікою інтеракції за допомогою метакомунікативних одиниць, які розподіляються в свою чергу на контактовстановлюючі, контактопідтримуючі і контакторозмикаючі». До контактовстановлюючих метакомунікативних одиниць відносяться вітання, компліменти, освідомлення про стан справ, звернення, вибачення тощо, приміром, *meine Liebe, gnädige Frau*, які функціонують як сигнали зв'язку та які надають впевненості партнеру по спілкуванню в подальшій комунікації. У свою чергу, оціночні контактопідтримуючі метакомунікативні одиниці відображають наявність або відсутність комунікативного контакту. Для розмикання комунікативного контакту вживаються завершальні метакомунікативні одиниці – етикетно-закріплені формули. При цьому наголошується, що в діалогічному дискурсі метакомунікативні одиниці – це інформативно навантажені елементи, які передають соціально-дейктичну, контекстуалізуючу та інтерсуб'єктивну інформацію [144, с. 8–10].

У нашому дослідженні ми спираємося на комбіноване трактування метакомунікації, оскільки нас цікавить поняття метакомунікації і як фатичне явище [124], і як «комунікація про комунікацію» [34], тобто визначаємо **метакомунікацію** як ту частину спілкування, яка «спрямована на саму себе, на спілкування в цілому та на його різноманітні аспекти: мовленнєву тканину дискурсу, його стратегічну динаміку, структуру обмінів і трансакцій – фаз

інтеракції, зміну комунікативних ролей, введення тем, взаємодію з контекстом, регуляцію міжособистісних та соціальних аспектів взаємодії, норми спілкування, процеси обміну інформацією та її інтерпретації, ефективність каналу комунікації» [97, с. 197–198]. Саме це трактування ми вважаємо релевантним для нашої роботи, оскільки воно робить акцент на метакомунікативних одиницях мови, які відображають зміст самого висловлення, експлікуючи тим самим його цілі, результати, умови реалізації. У нашому дослідженні такими одиницями постають ПВ, які описують реалізовані мовленнєві дії – метакомунікативні ПВ.

1.3. Історична прагмалінгвістика як методологічне підґрунтя діахронічного аналізу перформативних висловлень

Мова є системою і тому повинна досліджуватися у всіх деталях в процесі свого історичного розвитку, сучасна дискурсивна парадигма зумовлює нагальну потребу досліджень, які стосуються розвитку мови в тісному взаємозв'язку з мовленням. Історичний розвиток мовлення став предметом дослідження історичної прагматики, яка ствердилась як мовознавча дисципліна наприкінці ХХ ст. «Один із найважливіших фактів людського мовлення полягає в тому, що воно постійно змінюється <...>. У цей самий момент трапляються та розповсюджуються зміни: старі варіації вимирають, а нові – виникають; <...> іноді зміни відбуваються стрімко, іноді – повільно, у будь-який певний момент деякі лінгвістичні структури змінюються в той час, як інші залишаються стабільними» [313, с. 1].

Як зазначав Е. Коссеріу, дослідження в плані діахронії дозволяють пролити світло на невирішені питання синхронної прагматики як теоретичного, так і практичного плану, окрім того, будь-яка лінгвістична дисципліна, не може

замкнутися в рамках сучасного стану досліджуваних явищ і повинна бути доповнена відомостями про їх історичний розвиток, адже мова і мовлення є явищами, які розвиваються [81, с. 143–347].

Історична прагмалінгвістика є одним із напрямів комунікативно-функціональної парадигми сучасного мовознавства, яке досліджує прагматичні характеристики мовної комунікації в їх історичному розвитку. Грунтуючись на діяльнісному підході і виходячи з розуміння комунікації як системи, історична прагмалінгвістика вивчає сталі та змінні елементи мовленнєвого акту і дискурсу, розглядає динамічні процеси у вербальній комунікації як результат саморозвитку мови та змін комунікативних потреб, зумовлених динамікою культури та суспільства [100]. Мета історичної прагмалінгвістики полягає «у вивченні комунікативних аспектів мови попередніх епох» [146, с. 22] та «поясненні причин їх історичних змін» [313, с. 20].

В історичній прагмалінгвістиці переплітаються дві традиції германського мовознавства: традиційна історіографія мови та розвинута передусім на синхронних спостереженнях мовознавців у 60–70 рр. минулого століття прагматика мови [343, с. 2]. Цей підхід інтегрує вербальну взаємодію та МА, які є ключовими у прагматичних дослідженнях, у історичну лінгвістику, яка, як відомо, до 70 рр. залишала поза увагою прагматичну постановку питання [229, с. 1–26; 273; 339].

Першими застосували діяхронічний підхід до аналізу мовлення минулих століть німецькі дослідники [215; 228; 272; 276, с. 3–33; 277; 281; 304; 326; 337; 343; 349, с. 23–33].

У 1979 р. Б. Шлібен-Ланге інтерпретувала старопровенцальський роман «*Flamensa*» методом історично-прагматичного аналізу, завдяки чому це дослідження вважається новаторством з історично-прагматичного аналізу [338, с. 1–30]. Ф. Лебзанфт присвятив своє дослідження розгляду мови та функції

привітань у старофранцузській мові та вперше розтлумачив вживання прагматичних форм на початку та по закінченню розмови з історично-діахронічного погляду [272, с. 21; 292]. А. Лютшер досліджував МА образи та використання ненормативної лексики в історії швейцарського діалекту німецької мови (1981) [298]. Е. Радтке проаналізував діалоги у підручниках французької мови XVII ст., при цьому перш за все його цікавило питання, яким чином у змодельованих діалогах можна знайти сліди розмовної мови [281; 329; 348, с. 201–225]. В англо-американській традиції історично-прагматичні розвідки пов'язані з роботами Дж. Ліча (1983) [294], Дж. Томас (1995) [359], Л.К. Арновік (1999) [200]; з 2000-х рр. слід відзначити праці Дж. Хьюз (1991) [269] та Т. МакЕнері (2005) дослідження в історичній перспективі ненормативної лексики [305]; А. Юкер та І. Таавітсайнен (2000) дослідження образ [274]; У. Буссе (2002) дослідження прохань [224]; І. Мілфулл (2004) дослідження порад у середньошотландській мові [312]; М. Паккала-Векстрьом (2002) дослідження обіцянок у «Розповіді Франкліна» Чосера [322]; Е. Трауготт (2008, 2010) [363; 364], Л. Брінтон (2015) [220], І. Таавітсайнен (2014; 2017) [357; 358], Дж. Мейя (2010; 2015) [306], А. Капоне (2015) [226].

У пострадянській лінгвістиці дослідженню прагматичних аспектів мовлення у діахронії присвятили свої розвідки В.І. Карабан, Л.І. Верба (1989) [38] та Л.П. Чахоян [171]; пізніше в цьому руслі з'явилися праці Харківської школи прагмалінгвістики на чолі з І.С. Шевченко [192]: Л.Р. Безуглої [15], Т.О. Биценко [23], Т.М. Буренко [29], Ю.В. Матюхіної [100] тощо.

А. Якобс та А. Юкер, посилаючись на методологічні засади історичної прагмалінгвістики, розрізняють у своєму дослідженні три ключові пункти. По-перше, це велика кількість схожих підходів у англосаксонській традиції, яку вони позначають як діахронічна прагматика (*diachronic pragmatics*) з відображенням від форми до функції (*form-to function mapping*) [272], назовемо

цей напрямок семасіологічним. По-друге, це праці, які займаються розглядом МА, текстами, діалогами, формами привітань, ввічливістю, їхньою будовою та функціонуванням у минулі часи, які автори також інтерпретують як діяхронічна прагматика (*diachronic pragmatics*), але з доповненням – відображення від функції до форми (*function-to-form mapping*). Різниця між першою та другою групами полягає у відмінності перспективи: перша стосується семасіології, друга – ономасіології. Третя група позначається прагмафілологією (*pragmaphilology*) і охоплює праці, в яких досліджуються умови продукування та сприйняття текстів, мовні зміни при переході від розмовної мови до писемності, вплив дискурсивних універсумів (*Diskursuniversum*) на тексти, а також окремі тексти та їх умови продукування [там само, с. 11–13].

Праці першого напрямку, **семасіологічної діяхронічної прагматики** – відображення мовлення від форми до функції (*form-to function mapping*), по-перше, спільні в тому, що вони пов'язані з когнітивною лінгвістикою, причина змін у значенні мовленнєвої одиниці відноситься до когнітивних процесів, таких як метафора, метонімія, зміни інференцій тощо [362, с. 84–85]. По-друге, в основі цих праць лежать певні теоретичні передумови: теорія мовних ігор Л. Вітгенштейна, теорія МА Дж.Л. Остіна та Дж.Р. Серля, конверсаційні максими та імплікатури П. Грайса [267, с. 97]. По-третє, досліджувані мовленнєві одиниці приписується не концепційне, а процедурне значення, яке тлумачиться як прагматичне [362, с. 189], це означає, що досліджувані одиниці або виражають ставлення мовця до сказаного, або визначають сказане [375, с. 102]. У працях цього напрямку досліджуються передусім розвиток модальних дієслів, іллокутивних індикаторів, перформативних дієслів тощо [362]. Таким чином, семасіологічна історична прагмалінгвістика базується на теорії МА та когнітивних передумовах та являє собою продовження історичної семантики, з якою збігається дефініція С. Левінсона «прагматика – це значення

мінус семантика» [там само].

При другому – **ономасіологічному, підході** труднощі викликає ономасіологічна класифікація та основа, яка при порівнянні різних епох могла б слугувати як *tertium comparationis* (третій член порівняння) [272, с. 19–24], як показала полеміка Б. Шлібен-Ланге та Г. Вайдт навколо поняття МА, де Г. Вайдт наголошував на універсалізмі МА, в той час як Б. Шлібен-Ланге підкреслювала їх історичну зумовленість [339].

Третій напрям – **прагмафілологія** – описується як розділ прагматики, що складається, як правило, із синхронічних досліджень щодо прагматичних аспектів історичних текстів у соціокультурному контексті. Приклади таких досліджень надають нові відомості про середньовічні тексти, аналізи діалогів Чосера або виступів Шекспіра, тобто комунікативні тлумачення історичних пам'яток [356, с. 279].

Е. Трауготт відносить розділи історичної прагматики до змін мови, називаючи прагмафілологію «макрометодом» із зосередженням на зміні соціальних умов, у той час як діяхронічна прагматика є «мікрометодом» з зосередженням на області взаємодії між лінгвістичною структурою та використанням мови [364].

На сьогоднішній день історична прагмалінгвістика звертається до розвитку МА в різні історичні періоди та до їх діяхронічного варіювання. Ідея прослідкувати МА в історичних контекстах була розглянута в дебютному виданні Журналу Історичної Прагматики (*Journal of Historical Pragmatics*) (2000), тож з полемічного питання постала основна проблема: «Чи можливий діяхронічний підхід в теорії МА?» [212, с. 63]. У працях М. Бертучеллі Папі [212] та І. Таавітсайнен [274] розглядається, яким чином взагалі можливо відобразити таку модель, як теорія МА у діяхронії, та виявити історію МА.

В історичній лінгвістиці наразі головна увага приділяється вивченню історичних змін мовленнєвих засобів, а зміни мовленнєвих одиниць, принципів, регулятивів мовленнєвої взаємодії залишаються поза увагою дослідників, хоча при історичному дослідженні мови зазначається, що мовні зміни відбуваються в мовленні, тобто в мовленнєвих одиницях, які вживаються в мовленнєвій взаємодії. Логічно вважати, що поряд із мовними змінами мають місце і мовленнєві зміни, які й зумовлюють певні мовні зміни. Зміни в закономірностях організації мовленнєвої взаємодії яляють собою, таким чином, джерело, причину змін мовних засобів [69, с. 95]. За словами Л.Г. Верби та В.І. Карабана, «вивчення обсолетизації (виходу із вживання), а також інших історичних змін мовленнєвих одиниць викликає не тільки історичний інтерес в плані вивчення закономірностей організації мовленнєвої взаємодії та МА в той або інший період розвитку мовлення в певному мовленнєвому суспільстві. Воно дає змогу краще зрозуміти сучасний стан системи мовленнєвих одиниць та глибше інтерпретувати тенденції розвитку мовленнєвої взаємодії» [38, с. 13–19].

Одна з плідних перспектив, що відкрилася під час становлення історичної прагмалінгвістики, – це діахронічний аналіз ПМА. Враховуючи історію МА, зміни в мові можуть бути розглянуті не тільки як зміни в структурі самої мови, а також як зміни в тому, як саме люди вживають слова. З часом розвиток МА може впливати на їх функцію (їхню іллокутивну силу, інституціональні фактори тощо), а також може впливати на їх форму (їхні різноманітні лінгвістичні реалізації). За словами Е. Трауготт, історичне дослідження МА – це не тільки «прагматичний додаток» до історії мови, воно може бути також міждисциплінарною програмою, яка «порушує в той самий час різні питання з приводу лінгвістичної типології та універсалій, функції мови, а також когнітивних та соціоісторичних пояснень змін у мові» [361, с. 387]

Вважаємо, що діахронічний аналіз ПМА належить до найактуальніших в історичній прагмалінгвістиці. Досліджуючи діахронічний аспект МА, М. Бертуччеллі Папі використовує аналогію гори, на яку можна піднятися з різних відправних точок та з різним спорядженням «ми можемо підніматися на гору з різним спорядженням, починаючи підйом з будь-якого схилу. Але нам потрібно усвідомлювати, що вони можуть бути по-різному слизькими та підступними. Так і історія мови є надзвичайно складною для сходження на гору» [212, с. 64]. Аналогічним чином, у наших пошуках з історичної прагмалінгвістики за допомогою діахронічного аналізу ПМА, ми, головним чином, є невідміченим на карті схилом прагматичної сторони цієї гори.

Експлікація власного мовлення є особливим випадком не тільки для синхронного опису вживання мови – з діахронічного погляду, це феномен, який виникає на більш пізньому етапі розвитку мови, на що вказує У. Гінріхс: «висловлення, які позначають МА, з'явилися відносно пізно, що дає змогу припустити, що перформативно-виконуюча функція коінциденції дієслів розвинулася із описово-визначаючої функції, ця ж закріпилася історично раніше» [266, с. 76].

Як зауважує Т. Конен, дослідження перформативів є важливим компонентом для діахронічного опису будь-якої мови. Їх опис відкриє не тільки різницю між перформативами та не-перформативами. Перформативи є одними з найбільш надійних ключів історичного дослідження МА. Вони зможуть надати більш чітке розуміння різних галузей використання мови. Більш того, порівняння перформативів, знайдених у різні періоди часу, може відкрити різницю в умовах усної культури/грамотності письма, з одного боку, а з іншого, ввічливості. Дослідження перформативів може відкрити нові перспективи для історичного дослідження серйозних проблем соціальної історії мови» [282, с. 301–321]. Дослідник аналізує чотири специфічні прояви директивних МА:

перформативні директиви, тобто конструкції з перформативним дієсловом у складі канонічної формули, такі як *Ic bidde eow þæt* «я прошу вас»; конструкції на зразок *bi scealt* та *ge sculon* «ви повинні»; конструкції з *uton* плюс інфінітив, що приблизно відповідає сучасному англійському «давайте» плюс інфінітив; і безособові конструкції з *neod* (*bearf*) «необхідно». Ці форми відрізняються за рівнем їхньої примусової сили. Перформативний директив і *scealt/sculon*-конструкції є прямими і вони чітко визначають, хто повинен виконати даний запит. З іншого боку, *uton*-конструкції та безособові конструкції є непрямыми і безпосередньо не називають адресата. Отримані результати дозволяють припустити, що стратегії, спрямовані на збереження «обличчя», які настільки широко поширені в сучасній англійській мові, здається, не відігравали значної ролі в давньоанглійській мові [там само].

Розгляду умов історичних змін МА присвячено дослідження Б. Шлібен-Ланге [340]. На її думку, МА безпосередньо залежить від наявності відповідного перформативного дієслова: вона стверджує, що існують лише ті МА, для яких в конкретний історичний період є в наявності відповідне перформативне дієслово в конкретній мові [339, с. 65–78]. З такою точкою зору не погоджуються більшість дослідників, тому що МА може бути реалізований за допомогою інших мовленнєвих засобів, існують також МА, які не можуть бути представлені перформативно (висміювання, образи тощо) [192].

У праці А. Юкер та І. Таавітсайнен головна увага приділяється перформативним реалізаціям вибачень на матеріалах епохи Ренесансу (LION, он-лайн корпус Чадвіка Хілі 1500–1660) у порівнянні з сьогоdnішніми розвідками у даних масштабного корпусу (BNC) [232]. Для отримання матеріалу були використані імітації спонтанних діалогів у вигаданих і драматичних секціях корпусу LION. Дані містять цілком суттєву та дуже важливу підгрупу всіх вибачень у цьому періоді, оскільки вони охоплюють такі мовні елементи як

IFID, які являють собою рутинизоване і лексикалізоване вираження вибачення в сучасній англійській мові. Основне припущення як контрастного, так і діахронічного аналізу вибачень полягає в тому, що сутність цієї мовленнєвої функції достатньо схожа у різних мовах або в історії однієї мови; однак відрізняються реалізації вибачення. За даними їхнього дослідження, МА вибачення були менш рутинованими та виразнішими в більш ранні періоди [275; 276].

Щодо дослідницьких **методів історичної прагмалінгвістики** слід зазначити, що вона посиляється на модель та методи синхронічних досліджень вживання мовних одиниць у мовленні та переносить цю сукупність методів на тексти, які документують вживання мовних одиниць та інтеракційні форми вже більше не існуючих мовних спілок [272; 200]. При цьому традиції мовлення, запозичені з текстів минулих століть та їхні мовні реалізації тлумачаться як історично визначені засоби для вирішення комунікативних завдань [247; 272, с. 7–10; 273, с. 2].

Припускається, що використовуючи понятійний та методологічний апарат сучасної прагмалінгвістики при аналізі історичних текстів, насамперед теорія МА та дискурс-аналіз, можна мати уявлення про особливості функціонування мови в певний період її розвитку [209, с. 2], «при цьому, для діахронічного дослідження найбільший інтерес становить не виявлення історичних змінних як самоціль, а визначення закономірностей і тенденцій їх розвитку, яке лежить в основі зміни всієї системи в ході її історичного розвитку» [100].

Досліджуючи сучасні тексти, мовознавці у багатьох випадках можуть виступати «носіями мови», натомість для історично-прагматичного аналізу текстів попередніх епох необхідні ідеоматичні знання тодішнього мовленнєвого суспільства, а також їхнього комунікативного устрою [299]. У той час як для прагматичних досліджень сучасного мовлення контекст висловлення у

більшості випадків задокументований, тексти попередніх епох надають вживання мови минулих століть тільки фрагментарно, тому, для того, щоб зрозуміти мовлення попередніх епох, реціпієнт має бути занурений у відтворену мовленнєву ситуацію.

Мовлення минулих століть, у свою чергу, переміщує сфокусовані історичною прагмалінгвістикою вимоги відтворення тексту в центр прагматичних досліджень та, разом з новою філологією, переживає на сьогоднішній день відродження у плані «реконтекстуалізації» [238]. Фрагментарна передача тексту виражається в тому, що інтеракційні форми, які виділяють текст в конкретній мовленнєвій ситуації, доступні мовознавцям тільки як реконструкції [370]. Така реконструкція можлива також і для орієнтованої на сучасність прагматики, все ж доля реконструкції у більшості текстів минулих століть настільки велика, що необхідні нові методи прагмалінгвістичного аналізу. Щоб реконструювати із надходжених до нас текстів вживання мови цих спілок як історичну форму життя, необхідно розширити методологічний інвентар [293].

Намічене розуміння загального спектру стану мовлення минулих століть зумовлює необхідність глибокого розгляду вживання мови та мовленнєвої ситуації попередніх мовленнєвих спілок, однак під час постановки цієї мети історична прагмалінгвістика наштовхується на перепони. Історична прагмалінгвістика розглядає тексти, які для сучасного інтерпретатора документують тільки умовно зрозуміле мовлення, тому, як і порівняльна лінгвістика, вона присвячує себе постановці питання, яке Г. Грьобер визначив як «галузь власної діяльності філолога», а саме інтерпретації «незрозумілої або ставшою незрозумілою мови та мовлення» у розумінні тлумачення «чужого мовлення» [255, с. 193]. Це означає, що ми, як читачи та інтерпретатори

історичних текстів, не можемо удатися до компетенції декодування, яку ми маємо в розпорядженні при аналізі сучасних текстів [348, с. 255–268].

Оскільки історична прагматика в ході досліджень повинна спиратися тільки на письмові джерела та враховувати традиції і конвенції мовлення мовних спілок, які більше не доступні безпосередньому спостереженню, методологічно важко довести близькість історичного тексту до розмовної мови епохи, яка його створила [247].

На сьогоднішній день історична прагмалінгвістика комбінує техніки традиційного історичного мовознавства з моделями прагмалінгвістики, тож постає питання про успіхи та межі цього зв'язку. «Концепти та моделі прагмалінгвістики можуть поглибити та доповнити історикомовний аналіз та трансформувати використані методи дослідження з синхронічного об'єкту на тексти минулих століть» [228]. Д. Херубім вважає необхідним вивчення мови минулих століть і можливим на цій підставі пояснення сучасного стану мови [там само, с. 12]. Дослідник зазначає, що аналіз історичних текстів і словників повинен бути доповнений вивченням граматичних та стилістичних джерел, а центральна область дослідження – за визначенням Б. Шлібен-Ланге, МА, типологія МА – має бути розширена завдяки дослідженню окремих історичних епох МА, мовленнєвих секвенцій, типів МА, конверсаційних постулатів тощо [там само, с. 13]. Саме в праці Д. Херубіма міститься важливе посилання на предметну область історичної прагмалінгвістики, МА та дискурс, їх прагматичні характеристики в різні історичні періоди та тенденції їх розвитку [там само].

Таким чином, історична прагмалінгвістика є дисципліною, яка ґрунтується на діяльнісному підході до вивчення мови й мовлення і спрямована на встановлення сталих і змінних лінгвопрагматичних характеристик дискурсу, інтегруючи методи лінгвопрагматики та історичної лінгвістики. У історичній прагмалінгвістиці аналіз ПМА і дискурсу отримує розвиток на матеріалі мовної

комунікації віддалених історичних епох, що дозволяє глибше усвідомити сучасний стан прагматичної системи дискурсу, з одного боку, і встановити характер діахронічних змін МА, з іншого.

1.4. Матеріал і методична процедура дослідження перформативних висловлень у діахронії

Методична процедура нашого дослідження передбачає п'ять етапів.

На **першому етапі** – теоретичному – увага зосереджується на аналітичному опрацюванні провідних концепцій перформативності в логічній семантиці й прагмалінгвістиці задля визначення теоретичного інструментарію і методологічного підґрунтя дослідження. На цьому етапі застосовувались загальнонаукові методи: спостереження, опису, індукції, дедукції.

Другий етап передбачає формування емпіричної бази даних дослідження. Відповідно до мети нашого дослідження, на цьому етапі в якості основних методів аналізу використовувався метод хронологічного обмеження.

Метод хронологічного обмеження матеріалу передбачає забезпечення відповідності часових рубежів вибірки основним віхам історії розвитку німецької літературної мови. Для цього вибірку досліджуваного матеріалу розподіляємо на два синхронні зрізи: кінець ранньоновонімецького періоду (*Frühneuhochdeutsch*) XVI ст. (драматичні твори Г. Сакса, Я. Айрера, В. Рабера та ін.) та кінець нововерхньонімецького періоду (*Neuhochdeutsch*) XX–XXI ст. (художні твори авторів сучасної Німеччини, персонажне мовлення яких наближене до розмовного) у відповідності до провідних тенденцій розвитку мовленнєвої системи та німецької літературної традиції.

Підґрунтям такого розділення слугувало те, що, по-перше, ранньоновонімецький дискурс (XVI ст.) характеризується формуванням

німецької національної мови, становленням її норм, та частково, писемної норми літературної мови. Варто зауважити, що в писемній мові зберігаються провідні характеристики ПМА: по-перше, МА є дія, по-друге, він реалізується в мові, тому при виявленні історичної динаміки ПМА в діяхронії справедливо вважати, що писемна форма дискурсу, представлена в художній літературі, є досить надійним джерелом відомостей про ПМА та дискурс віддалених історичних періодів, що дозволяє адекватно описати тенденції динаміки системи комунікації в цілому [100]. Для дискурсу XX–XXI ст. характерне відображення процесів демократизації літературної мови, широкого проникнення в неї елементів розмовної мови, фразеології, мова зорієнтована на опис реалій життя, використовує персонажне мовлення як засіб характеристичної особистості [там само].

Матеріал дослідження – діалогічне персонажне мовлення – зумовлює встановлення «нижньої» межі аналізу не раніше XVI ст., оскільки, як зазначає низка дослідників, саме в цей період відбувається становлення жанру драматургії – найбільш адекватного джерела знань про реальне розмовне мовлення [192, с. 55; 276]. Крім того, у цей час у німецькомовному суспільстві відбувається становлення бюргерської культури, яка дає підстави для дослідження мовлення, наближеного до розмовного дискурсу тих часів. Якщо в епоху середньовіччя культура взагалі й література зокрема були переважно релігійними, то в XVI ст. вони остаточно стають світськими, що надає нам підстави вважати матеріал XVI ст. таким, що адекватно відображає діалогічний дискурс того часу.

Питання мовної єдності набули особливого значення у XVI ст. у зв'язку з бурхливими політичними подіями, Реформацією та Великою селянською війною. Боротьба проти феодалізму та засилля римської церкви набула в той час характеру національного революційного руху. Вона охопила всі верстви

населення. В ідеологічну боротьбу були втягнуті широкі народні маси, а писемна німецька мова вперше стала мовою пропаганди та агітації для всього населення. Вона широко використовувалась у релігійно-політичних памфлетах, агітаційно-політичних брошурах, сатиричних творах, агітаційних листівках, які були написані у формі віршів, діалогів, а також у прозовій формі. За словами М.М. Гухман, «поява масової агітаційної літератури вдихнула нове життя в писемну літературну мову» [51, с. 51]. Особливу роль у розвитку німецької мови, на думку лінгвістів, зіграв переклад Біблії на німецьку мову, зроблений в першій половині XVI ст. Мартіном Лютером, що заклав тим самим норми загальнонімецької мови. У XVI ст. процес мовної уніфікації був пов'язаний з поширенням лютеранської реформації, яка відображала ідеологію бюргерства.

Бюргерська література була пов'язана з рухом Реформації (Г. Сакс, Г. Фольц та ін.). Вона втручалася в ідейні битви сучасності, однак революційність її була помірною, не виходила за межі морального осуду негативних явищ сучасної епохи, автори якої зображують переважно міщанське життя і оцінюють зображуване з точки зору інтересів бюргера. Поет німецького бюргерства епохи відродження Г. Сакс у кращих своїх шванках, мейстерзангах і масляних п'єсах правдиво зображує життя, яке пов'язане з відтворенням звичаїв і побуту німецького бюргерства. В. Беш відносить бюргерів, ремісників, жителів міст, працівників канцелярій, видавців книг, гуманістів, реформаторів та граматиків до найважливіших носіїв мови даного періоду, наголошуючи на зрозумілості драматичних текстів XVI ст., незважаючи на значні відмінності у синтаксисі та лексичному складі мови [213, с. 78–80].

Становлення бюргерської культури тісно пов'язане зі змінами у реалізації в дискурсі стратегії ввічливості. За свідченням Е. Махвірта, у XV–XVI ст. ввічливість переживає другий етап свого розвитку – це «етап поваги й

пристойності», спричинений розпадом загально-європейської культурної єдності [301, с. 20].

Як свідчать письмові тексти XVI ст., в історичній перспективі, ввічливість в суспільстві, особливо у текстах художньої літератури та драми, перемістилася від культури позитивної ввічливості до негативної ввічливості [222; 283; 276]. Однак, у формі адресних термінів у приватних листах, є доказ протилежного розвитку, тобто, у напрямку більш позитивної ввічливості [317; 318]. У Збірнику кореспонденції ранньоанглійською мовою (*Corpus of Early English Correspondence*), що охоплює період XV–XVII ст., виявлено розвиток від переваги шанобливого звернення негативної ввічливості до переваги прізвиськ та ласкавих звернень позитивної ввічливості. Важливою причиною такого розвитку може бути підвищення рівня приватності особистих листів у досліджуваному столітті [276].

У сучасну добу ввічливість має іншу сутність, а отже й інші мовні прояви, оскільки вона вважається причиною вживання певних мовних засобів і форм [80, с. 158; 289, с. 34]. У багатьох сферах життя ввічливість втрачає сенс і стає чистою конвенцією [301, с. 13], «ввічливістю серця» [213, с. 247]. Лінгвістична ввічливість, будучи засобом прояву соціальної ввічливості, є системою стратегій мовленнєвої поведінки, котра спрямована на запобігання та уникнення конфліктів у суспільстві [80, с. 158]. Головними показниками реалізації стратегії ввічливості у німецькомовному дискурсі вважаються стать, відносний статус, соціальна дистанція і ступінь кооперативного зв'язку в діяльності [342, с. 13], що зумовлює особливості вживання ПВ.

На **третьому етапі** дослідження – історико-мовному, ми зосередилися на структурних та семантичних особливостях ПВ німецькомовного діалогічного дискурсу. Спочатку реконструйовано структурні особливості ПВ німецькомовного діалогічного дискурсу XVI ст. за допомогою методу

реконструкції синхронних зрізів. Для визначення структурно-семантичних характеристик досліджуваних висловлень застосовано такі структурно-лінгвістичні методи, як лексико-семантичний та синтаксичний аналіз, а також метод структурно-синтаксичного моделювання.

Потім здійснено аналіз структурно-семантичних особливостей ПВ німецькомовного діалогічного дискурсу XX–XXI ст. Застосувавши метод порівняльно-зіставного діахронічного аналізу, ми звернулися до історичної динаміки структурно-семантичних особливостей ПВ німецькомовного діалогічного дискурсу у XVI–XXI ст., а саме для з'ясування інваріантних та змінних властивостей досліджуваних явищ.

Функціональне розмежування власне ПВ і метакомунікативних ПВ зумовило наступні два етапи дослідження.

На **четвертому етапі** розглянуто історичну динаміку прагматичних особливостей власне ПВ у німецькомовному діалогічному дискурсі. Для виявлення іллокутивного потенціалу ПВ і особливостей реалізації ПМА застосовано дискурсивно-лінгвопрагматичні методи – контекстуально-інтерпретаційний, пропозиційний, пресупозиційний, інтенційний та мовленнєвоактовий. Для встановлення лінгвопрагматичних властивостей власне ПВ як імпліцитних МА, крім названих, слугували такі дискурсивно-прагматичні методи, як експлікації імплікатур, інтроспекції та формалізації.

На **п'ятому етапі** розглянуто історичну динаміку прагматичних особливостей метакомунікативних ПВ у німецькомовному діалогічному дискурсі. Методи контекстуально-інтерпретаційного, пропозиційного, пресупозиційного, інтенційного та мовленнєвоактового аналізу дозволили встановити іллокутивний потенціал та перлокутивний ефект метакомунікативних ПВ у німецькомовному дискурсі XVI–XXI ст.

Залучення методу аналізу складного МА В.І. Карабана [69] уможливило виявлення історичної динаміки особливостей позиції метакommунікативних ПВ у структурі складного МА, застосування методів експлікації імплікатур, інтроспекції та формалізації, сприяло з'ясуванню лінгвопрагматичних особливостей метакommунікативних ПВ як імпліцитних МА.

На четвертому і п'ятому етапах теж став у нагоді порівняльно-зіставний діахронічний аналіз для з'ясування інваріантних та змінних властивостей ПВ. На емпіричних етапах дослідження застосовано також елементи кількісного аналізу для встановлення частотності досліджуваних явищ.

Таким чином, ми узгодили п'ятиетапну методичну процедуру дослідження ПВ німецькомовного діалогічного дискурсу із застосуванням комплексу загально-наукових і лінгвістичних методів, зокрема історико-лінгвістичних, структурно-семантичних і дискурсивно-прагматичних.

Висновки за розділом 1

1. Лінгвістичні дослідження перформативності спираються на результати наукового пошуку логіки та філософської семантики, де повідомлення мовця про дії або про певні зовнішні події протиставляються ПВ як індивідуальним діям мовця як таким.

2. Під перформативним розуміється висловлення, яке містить перформативне дієслово або іншу частину мови (іменник, дієприкметник) із семою мовленнєвої дії, яка виконується мовцем у дискурсі.

3. Перформативне дієслово – таке дієслово, яке спроможне вживатися у формі 1-ї особи однини теперішнього часу (недоконаного виду) активного стану дійсного способу, що є рівноцінним однократному виконанню позначуваної цим дієсловом дії.

4. У якості показників ПВ виокремлюємо два семантичні (сема мовленнєвої дії, виконання мовленнєвої дії мовцем у дискурсі), два структурні (перформативна формула $V_{\text{perf, 1 Pers. Sing. Präs. Indik. Akt.}}$ або її модифікації та пропозиційне розширення) і один функціональний (збіг називання дії з її виконанням). Показники ПВ є одночасно критеріями розмежування їхніх структурно-семантичних і функціональних типів.

5. За структурними й семантичними критеріями розмежовуються класичні та пом'якшені ПВ. Класичні ПВ містять перформативне дієслово і здатні вживатися в складі перформативної формули, яка експлікує реалізований іллокутивний акт: *Ich x-e dich/dir (hiermit)*. Пом'якшені ПВ характеризуються відсутністю в їхній структурі експліцитної перформативної формули, але виконувана мовцем дія називається за допомогою інших лексичних засобів із семою цієї дії (іменник, дієприкметник) або супроводжується модальними дієсловами.

6. За функціональним показником і структурним показником пропозиційного розширення розмежовуються власне ПВ та метакомунікативні ПВ. Власне ПВ демонструє іллокутивну та перлокутивну специфіку, яка визначається реалізованим при цьому іллокутивним типом. Метакомунікативне ПВ корелює з іллокутивним типом МА, який воно називає/коментує, та становить іллокутивний тип підтримання контакту – контактив. Разом ці два МА є компонентами складного МА, у якому перформативний МА сприяє реалізації того МА, іллокуцію якого він називає.

7. Пропозиційне розширення є одним із критеріїв розмежування власне перформативних та метакомунікативних ПВ. У власне ПВ воно представлене підрядним реченням, інфінітивним або іменниковим додатком. Натомість у метакомунікативних ПВ ця пропозиційна частина є локутивним компонентом

окремого МА, іллокуцію якого метакомунікативне висловлення має експлікувати.

8. Перформатив є не іллокутивним типом МА, а формою висловлення, яка може використовуватися для реалізації МА певного іллокутивного типу – асертиву, директиву, квеситиву, комісиву, експресиву, декларативу або контактиву.

9. Методологічною рамкою дослідження ПВ є історична прагмалінгвістика, яка ґрунтується на діяльнісному підході до вивчення мови й мовлення і спрямована на встановлення сталих і змінних лінгвопрагматичних характеристик дискурсу, інтегруючи методи лінгвопрагматики та історичної лінгвістики.

10. Історико-прагмалінгвістичний аналіз ПВ німецькомовного діалогічного дискурсу передбачає узгодження п'ятиетапної методичної процедури дослідження із застосуванням комплексу загально-наукових і лінгвістичних методів, зокрема історико-лінгвістичних, структурно-семантичних і дискурсивно-прагматичних.

Основні положення цього розділу викладені в публікаціях автора [174; 175; 176; 177; 350].

РОЗДІЛ 2

ІСТОРИЧНА ДИНАМІКА СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕРФОРМАТИВНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ НІМЕЦЬКОМОВНОГО ДІАЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ XVI–XXI СТ.

2.1. Структурні моделі перформативних висловлень XVI ст.

Однією з рис комунікації XVI ст. вважається наявність перформативного дієслова у висловленні, що відрізняє її від комунікації XX–XXI ст. Показовою з цього приводу вбачається думка Г. Бергнера: «експліцитний, напряду сформульований, іллокутивний МА часто маркується, а перформативне дієслово є скоріше правилом, ніж виключенням» [211, с. 169]. Це можна пояснити щирістю та відкритістю дискурсу XVI ст., де прояв емоцій є порушенням норм комунікації.

За нашими даними, зменшення частотності ПВ супроводжується змінами їх структурних характеристик. Для ПМА розглянутих історичних відрізків сталою рисою є модель: *Ich + V_{perf} + Pers.P. + p.* Щоб з'ясувати змінні властивості структури ПВ, розглянемо спочатку, які структурні риси мало ПВ у XVI ст., а потім звернемося до характеристики структури ПВ XX–XXI ст.

2.1.1. Класичні перформативні висловлення XVI ст. У епоху становлення бюргерської культури доволі високу частотність мають такі перформативні дієслова, як *bitten, befehlen, begehren, begnadigen, mit Bitten beschweren, danken, erzählen, flehen, fluchen, gestehen, jehen, klagen, loben, preisen, schwören, sagen, raten, verfluchen, versprechen*. Увагу привертають дієслова *jehen, tadeln, klagen, fluchen, verfluchen, kundgeben, kundthun, offenbaren*, які в XVI ст. функціонували як перформативні, наприклад:

(10) *Colatinus: „Mord uber mord! Dir, Gott, ich klag,*

Das ich erleb so traurig tag

An meinem tugenthafften weyb,

Das itzt ihr ehren-keuscher leyb

Sein trewes leben hat geend.

Verfluchet sey das regiment!“ (Sachs: Tragedia von der Lucretia, S. 10)

Високу частотність вживання дієслів *flehen*, *beschwören* в XVI ст. можна пояснити існуванням сильної соціальної стратифікації ранньоновонімецького суспільства, що зумовлювало використання підвладним за статусом адресантом перформатива з високим ступенем представлення реквізитивної іллокутивної мети. Однак, необхідність такого сильного маркування підвладного статусу автора частково зменшилася у зв'язку з подальшою демократизацією німецького суспільства, тому дієслова *flehen*, *beschwören* (11) все частіше стали замінюватися реквестивними перформативами *bitten*, *zureden*, які мають менший ступінь представлення іллокутивної сили (12):

(11) *Der Pfaff zeucht sein Buch herfür und liest:*

„Ich beschwer dich auf diesen Tag,

du Teufl, bei aller Bettlers Plag,

bei aller Pfaffen Reinigkeit,

bei Schwieger- und Schnureinigkeit

und bei aller Ehbrecher Treu“. (Sachs: *Das Kälberbrüten*, S. 334)

В епоху середньовіччя «перформативне дієслово здатне було не тільки реалізовувати іллокутивну силу висловлення, але й посилювати або послабляти її, регулювати набір іллокутивних сил» [107, с. 8].

Дж.Р. Серль та Д. Вандервекен, як один із компонентів іллокутивної сили виокремлюють **інтенсивність**, що визначається ними як кількісна характеристика, міра іллокутивної сили МА [142, с. 256]. **Інтенсифікація** являє

собою дискурсивну стратегію оптимізації мовленнєвого впливу, що вербалізується шляхом *іллокутивних інтенсифікаторів* – мовленнєвих засобів, спрямованих на посилення мовленнєвого впливу шляхом підвищення ступеня інтенсивності іллокутивної сили МА з метою досягнення перлокутивної удачі [142, с. 256; 88, с. 88].

У наступному дискурсивному фрагменті мовець, вживаючи перформативне дієслово *bitten*, підсилює іллокутивну функцію ПВ через звернення до Бога та використовуючи іллокутивний інтенсифікатор *andächtiggleich*:

(12) *Abel spricht: „O Vater in dem Himmelreich,*

Wir bitten dich andächtiggleich,

Du wöllst uns senden allermeist

Dein heiligen himmlischen Geist“. (Sachs: *Die ungleichen Kinder Evaes*, S. 39)

У німецькомовному дискурсі XVI ст. характерним для деяких типів ПМА (подяки, прохання, присягання) було вживання таких іллокутивних інтенсифікаторів, як модальних часток *gleich*, *doch*, *bloß*, прислівників *äußerst*, *ernst*, *höchst*, *wirklich*, *aufrichtig*, *andächtiggleich*, *tugendreich*, вказівних займенників *das/es*, що корелюють в змістовому плані з попереднім або наступним МА комунікантів (див. таблицю 6 додатку А). Такі засоби отримали назву «малих слів» [262; 234]. «Малі слова», взяті у відриві від пропозиційного змісту висловлення, не мають відповідних показників перформативної експонентності, але відіграють суттєву роль у визначенні функціонально-прагматичної направленості дискурсивних виразів, які еквівалентні перформативним виразам [138, с. 107–108].

Наступний дискурсивний фрагмент ілюструє ПМА прохання в метакомунікативній функції, в якому мовець задля підсилення іллокуції вживає перформативне дієслово в 1-й особі множини теперішнього часу активного стану індикатива та модальну частку *gleich*:

(13) *Seth, der ander Bruder, spricht: „Himmlischer Vater, wir bittn gleich:*

Laß uns zukommen auch dein Reich

Durch dein heilig tröstliches Wort,

Daß uns dasselb regiere fort!“ (Sachs: Die ungleichen Kinder Evaes, S. 296)

Варто зауважити, що наявність частки в структурі ПВ зберігає його іллокутивну направленість незалежно від граматичного оформлення висловлення [138, с. 108].

Для XVI ст. характерні такі структурні моделі класичних перформативів:

(1.1) канонічна форма 1-ї особи однини теперішнього часу активного стану дійсного способу: ***Ich + V_{perf} + Pers.P. + p:***

(14) *Die Mesnerin spricht: „Heiliger Sant Stolprion, ich dank dir!*

So gnädig hast geholfen mir,

gewährt mich hart betrühte Frau!

Morgn opfr ich den Hahn und Sponsau“. (Sachs: Der blind Mesner mit dem Pfarrer und seim Weib, S. 256)

(1.2) 1-ша особа однини майбутнього часу активного стану дійсного способу (*Futur I*): ***Ich + HV werden + N/Pers.P. + V_{perf} + p:***

(15) *Der Pfaff spricht: „Ach mein Freund, was wolstu mich zeihen.*

Ich werde dich bitten, hilf mir darvon.

Ich gib zwölf taler dir zu lon“. (Sachs: Das Teufelsbannen, S. 163)

(1.3) Пасивний стан (*Vorgangspassiv* та *Zustandspassiv*) (форма пасиву використовувалась у XVI ст. переважно для пом'якшення іллокутивної сили наказу). У зазначений період ПВ у пасивному стані вживалися частіше, ніж наразі: ***HV werden + unpers. P. es + N/Pers.P. + V_{perf} (im Partizip II) + p:***

(16) *Der farendt Schuler macht mit dem schwerdt ein kreiß, stellt sich darein und spricht: „Nun wird es dir befohlen zum erstenmal:*

Komb her auß dem hellischen sal!

Bring mir in kreiß ein kandel mit wein,

Wurscht und newpachne semmelein“. (Sachs: *Der farendt Schuler mit dem Teuffel-Pannen*, S. 72).

(1.4) 1-ша особа множини теперішнього часу дійсного способу: **Wir** + V_{perf} + **N/Pers.P.** + **p**:

(17) *Herzog Thinas spricht:*

„Herr König, wir bitten um Gnad!

Solch schmähen Tod nit auf sie lad!

Ihr beider großer Treu bedenk!

Hab acht der falschen Klaffer Ränk!“ (Sachs: *Von der strengen Lieb Herrn Tristrant mit der schönen Königin Isalden*, S. 39)

(1.5) Наказовий спосіб (*Imperativ*): V_{perf} (**im Imperativ**) + **Pers.P.** + **Poss.P.** + **N** + **p**:

(18) *Sie fallen alle drei auf Knie und sprechen miteinander:*

„Herr Gott in deiner Majestat,

Verzeih uns unser Missetat!

Wann unser Sünd sind größer sehr,

Unzahlbar wie der Sand am Meer“. (Sachs: *Die Judith*, S. 206)

(1.6) У складі складносурядного речення (*Satzreihe*): **HS** + **Konj.** + **ich/wir** + V_{perf} + **p**:

(19) *Petrucius kommt mit seinem Dromone und spricht:*

„Herr Richter, hie der stumme Mann

nit laugnen noch bekennen kann,

noch reden, darum ich begeh,

daß Danista sein Klag bewähr

und Zeugen für Gerichte stell,

so er anderst gewinnen wöll“. (Sachs: *Der Henno*, S. 133)

(1.7) Умовний спосіб (*Konjunktiv I, II*), де пропозиційна частина може бути представлена додатковим підрядним реченням: *Unpers. P. + HV sein (im Konjunktiv I) + V_{perf}*:

(20) *Octavia weint und spricht sehr kläglich: „Nun sei es allen Göttern klaget, Daß ich unglücklich Weib allein Soll dieses Krieges ein Ursach sein!“ (Sachs: Die Königin Cleopatra aus Ägypten, mit Antonio, dem Römer, S. 376)*

(1.8) Еліпсис (здебільшого для ПМА директиву та ескпресиву) з обов'язково вираженням адресатом: *V_{perf} + Pers.P. + N + p*:

(21) *Cuntz Drol geht ein und spricht:
„Ein gutn abendt, mein Herman Dol!“
Herman Dol spricht:
„Danck dir Gott, mein lieber Cuntz Drol!*

Was wilt du, das du kumbst so spadt?“ (Sachs: Der gestohlene Schinken, S. 170)

Цей дискурсивний фрагмент ілюструє еліптичний ПМА подяки через звернення до Бога. Під еліптичними реченнями ми розуміємо неповні конструкції двох типів: незалежні від контексту та контекстообумовлені [16]. У XVI ст. частіше функціонує перший вид еліпсису, представлений конструкціями із синтаксичним опущенням структурно необхідних їх членів, які можуть бути імплікативно виведені із пропозиції попереднього МА. Їхнє вживання – прояв тенденції до економії мовних знаків. Як засвідчує наш масив даних, у XVI ст. такі форми вживання зафіксовані переважно для ПМА експресиву та директиву.

Як свідчить аналіз емпіричного матеріалу, в XVI ст. класичні ПВ стосуються частіше всього МА прохання (22), скарження (23), та поради (24):

(22) *Die Frau spricht: „Mein lieber Gvattr, es kümmert mich:
Mich dünckt, mein Mann hält nit sein Eh,
sonder mit andern Frauen umgeh.*

Des bitt ich von Euch einen Rat“. (Sachs: *Das heiß Eisen*, S. 352)

(23) *Subiungit ad officialem*: „Herr, nun klag ich noch fur die diern,

Den Rumpolt soll man condempnieren,

Dan er das recht verlorn hat,

Die zerung mues er gebn dradt“. (Raber: *Der Prozess gegen Rumpold*, S. 117)

(24) *Der erste Rat spricht*: „Ich rat, daß man diesen Neydecker,

der des Unrats ist ein Aufwecker,

zu hof vor allem Adl beschäm,

ihm sein Schwert, Schild und Helem nehm“. (Sachs: *Die zween Ritter*

von Burgundt, S. 103)

Розмежовуючи ПВ у власному значенні (24) та метакомунікативні ПВ (16), ми встановили, що у дискурсі XVI ст. спостерігається більша кількість ПВ у власному значенні (62%), порівняно з ПВ у метакомунікативній функції (38%).

Таким чином, встановлено вісім структурних моделей класичних ПВ XVI ст., які можуть супроводжуватися іллокутивними інтенсифікаторами – модальними частками *gleich*, *doch*, *bloß*, прислівниками *äußerst*, *ernst*, *wirklich*, *aufrichtig*, *andächtiggleich*, вказівними займенниками *das/es*. Класичні ПВ частіше є власне ПВ (порівняно з метакомунікативними), найчастотнішими іллокуціями яких є скарги, прохання та порада.

2.1.2. Пом'якшені перформативні висловлення XVI ст. Згідно нашого дослідження, у діалогічному дискурсі XVI ст. зафіксовані такі структурні моделі пом'якшених перформативів:

(2.1) 1-ша особа однини в теперішньому (*Präsens*) або минулому часі (*Präteritum*) дійсного способу з модальним дієсловом (при цьому пропозиційна частина може бути виражена як інфінітивом, так і номінативною конструкцією) у розповідному або питальному реченні: ***Ich + MV + N/Pers.P. + V_{perf} + p:***

(25) *Der Mesner spricht*: „Hör, Weib, ich muss dich eines fragen!

*Ich bitt dich, wöllest sagen mir,
was sagt der Pfaff gester zu dir,
das du ihm tätst zu Opfer gohn?“ (Sachs: Der blind Mesner mit dem
Pfarrer und seim Weib, S. 248)*

Слід зазначити, що характерною особливістю пом'якшених ПВ з модальним дієсловом, є вживання перформативних лексем у формі інфінітива, що не є перешкодою для перформативного вживання таких висловлень.

(2.2) 1-ша особа множини теперішнього часу дійсного способу з модальним дієсловом: **Wir + MV + N/Pers.P. + V_{perf} + p:**

*(26) Hermann Lötsch spricht: „Mein Heinz, bedenk dich doch auf morgen!
Schau! Da kommt unser Öheim Fritz.*

*Den wölln wir auch Rat fragen itzt“. (Sachs: Der Baurenknecht will zwo Frauen
haben, S. 341)*

У цьому дискурсивному фрагменті займенник першої особи множини (*wir*) не становить множину від займенника першої особи однини (*ich*), натомість реалізує формулу «я + інший/інші», що специфікується в контексті висловлення [236, с. 22]. Аналіз умов реалізації зазначеної моделі дозволив встановити, що вона використовувалась, як правило, якщо адресат мав вищий соціальний статус, аніж адресант. Подальша демократизація німецькомовного суспільства та посилення принципу ввічливості в мовленнєвій взаємодії усунули підготовчу умову реалізації такої форми вживання, тому така модель почала виходити із ужитку.

(2.3) Висловлення з декількома модальними дієсловами: **Ich/wir + MV + Pers.P. + V_{perf} + MV:**

*(27) Rueley: „Herr, ich khan euchs sagn woll,
Als ain frumme junckfrau soll.
Es ist nun, woll ain halbes jar,*

Da ich rest innen war,

Und habs mit meinen augen gesechn“. (Raber: *Der Prozess gegen Rumpold*, S. 110)

(2.4) Наявність дієслівного інтенсифікатора *thun* у сполученні з перформативним дієсловом (можливо у формі умовного способу): ***Ich/wir + HV thun + Pers.P. + V_{perf} + p:***

(28) *Procuratur: „Mareth, ich thuen dir danckh sagn;*

Nun well wir umb dy zerung klagn“. (Raber: *Der Prozess gegen Rumpold*, S. 117)

(29) *Knörren Küntzlein singt: „Wenn ich sie etwas heiß,*

So pfucht sie wie Gaiß,

Thut mich ein Pengl und Narren.

Das thu ich euch jetzt klagen,

Umb ein Artzney zu fragen“. (Ayrer: *Die Erziehung des bösen Weibes*, S. 298)

(2.5) Допоміжне дієслово *lassen* у наказовому способі: ***V lassen (im Imperativ) + Pers.P. + Dem.P + V_{perf} + p:***

Слід зазначити, що у XVI ст. ПМА з допоміжним дієсловом *lassen* мають доволі високий ступінь іллокутивної сили:

(30) *Adam kummt weinend mit der Eva und spricht:*

„Ach Herr und Gott, laß dir es klagen!

Kain hat unsern Abel erschlagen“. (Sachs: *Die ungleichen Kinder Evaes*, S. 312)

(2.6) Номінативний перформатив із вказівним займенником *es/das* з допоміжним дієсловом в умовному способі (*Konjunktiv II*): ***Dem.P. es/das + HV sein (im Prät. Konjunktiv) + Poss. P. + N_{perf} + p:***

(31) *Der König spricht: „Horati, es wär unser Bitt,*

wollst der Stadt Rom dein Söhn vergünnen,

*und wenn sie diesen Kampf gewinnen,
wär dein Geschlecht ein ewig Ehr“.* (Sachs: *Die sechs Kämpfer*, S. 66)

(2.7) Номінативна перформативна конструкція із вказівним займенником *es/das* з допоміжним дієсловом в дійсному способі (*Indikativ*): **Dem.P. es/das + HV sein (im Indikativ Präs.) + Poss.P. + N_{perf} + p:**

(32) *Die Bäuerin bringt den Pfaffen und spricht:*

„Oh lieber Herr, es ist mein Bitt,

Ihr wollt helfen und retten mit.“ (Sachs: *Das Kälberbrüten*, S. 332)

(2.8) Вживання дієслівного інтенсифікатора *haben/sein*: **HV haben + N_{perf} + p:**

(33) *Die Bäuerin spricht: „Mein Mann, hab dank mit diesen Dingen,*

daß du mein Alten bist günstig noch!

Will's Gott, ich will's verdienen doch,

dir auch nachschicken meine Schätz“. (Sachs: *Der fahrend Schuler im Paradeis*, S. 318)

(34) *Lucretia: „Hab immer danck, du ehrnholdt!*

Mein bötlein, bringst du mir ein brieff?“ (Sachs: *Tragedia von der Lucretia*, S. 3)

(2.9) Предикативна конструкція *haben + zu + Infinitiv*: **HV haben + Pers.P. + zu + V_{perf} (im Infinitiv) + p:**

(35) *Die Bäuerin spricht: „Ach lieber Mann, freu dich mit mir!*

Groß Freud hab ich zu sagen dir“. (Sachs: *Der fahrend Schuler im Paradeis*, S. 316)

На думку Л.О. Романової, така форма вживання несе в собі семантику «повинності», «необхідності здійснення дії при активному суб'єкті» [138, с. 310].

(2.10) Модальне дієслово в пасивному стані (*Infinitiv Passiv*): **Unpers. P. es + MV + Pers.P. + V_{perf} (im Partizip II) + HV sein:**

(36) *Der Eyferer spricht: „Nun, es sol dir erlaubet sein.*

*Doch solt keim andern beichten gar,
Denn unserm Caplan hinderm Altar.
Solchs richt unter der Frummeß aus,
Darnach fug dich bald heym zu Hauß“.* (Sachs: *Der Eifersüchtige*, S. 187)

(2.11) У складі означального підрядного речення з модальним дієсловом:

HS + Rel.P./Rel.Adv. + Pers.P. + V_{perf} + MV:

*(37) Der Getreu Eckart spricht: „Gott grüß euch alle hie gemein,
In Gut kumm ich zu euch herein,
Wann ich hab auch gar wohl vernummen,
Wie mehr Gäst hernach warden kummen,
Vor den' ich euch hie warnen muß...“* (Sachs: *Das Hofgsind Veneris*, S. 8)

(2.12) У складі означального підрядного речення з модальним дієсловом, де перформативне дієслово вживається в минулому часі умовного способу (*Plusquamperfekt Konjunktiv*): **HS + Rel.P./Rel.Adv. + Pers.P. + V_{perf} (im Plusquamp. Konjunktiv) + MV:**

*(38) Resatha: „Wie wol ich auch in meinem hertzen
Itzunder trag ein grossen schmerzen
Doch ists mir nicht ein kleine freude
Das ich nicht trag allein solch leide
Dazu meins leids hab solchen gsellen
Wie ich yhn selbs hett wunschen sollen“.* (Rebhun: *Die Susanna*, S. 14)

(2.13) У складі умовного підрядного речення з модальним дієсловом: **HS + wenn/falls + ich/wir + MV + V_{perf} + Poss.P. + N:**

*(39) Prologsprecher: „Herr wirt, wir kumen nit her umb sunst,
Wenn ich soll clagen selber meinen verlust.
Ich waiß nit, wie uns ist geschehen,*

Das wir hering und zweifel sehen“. (Rosenplüt: *Der Rechtsstreit Fastnacht und Fastenzeit*, S. 3)

(2.14) У складі розповідного речення з модальним дієсловом та допоміжним дієсловом *gehen* в якості інтенсифікатора висловлення: ***Ich + MV + HV gehen + V_{perf} + p:***

(40) *Des Burgers Frau spricht: „Ei, bist du böß, so schlag nur her!*

Er schlägt, sie schlägt hinwieder, zuletzt flucht das Weib und spricht:

Ich wills gehen meinen Freunden klagen,

Das du mich von Narrnwerks wegn tust schlagen“. (Sachs: *Der Krämerkorb*, S. 285)

Вживання модальних дієслів та форм кон'юнктива у дискурсі XVI ст., де панували певні домінантні відносини між мовцями, пояснюється тим, що мовець, який здійснював МА, намагався донести свою точку зору в більш ввічливій формі. Ці форми слугували, як правило, для пом'якшення іллокутивної сили ПВ, роблячи їх менш категоричними та наполегливими.

Лінгвопрагматичні властивості висловлень із пом'якшеними перформативами стосуються іллокутивних типів МА, які реалізуються з їхньою допомогою. Іллокутивні типи МА, які реалізуються пом'якшеними перформативами, охоплюють асертиви, директиви, експресиви, комісиви, квеситиви, контактиви, причому історична динаміка стосується насамперед їх частотності: в німецькомовному діалогічному дискурсі XVI ст. вживаються переважно директивні МА, що зумовлено відкритістю дискурсу ранньоновонімецького періоду.

В німецькомовному діалогічному дискурсі XVI ст. зустрічаються як пом'якшені ПВ у власне перформативному значенні (41), так і пом'якшені ПВ, які виконують метакомунікативну функцію (42). Нижче наведений дискурсивний

фрагмент ілюструє ПМА скарження, виражений власне ПВ, який демонструє високу частотність у німецькомовному діалогічному дискурсі XVI ст.:

*(41) Die Jungfrau spricht: „Du Schelm, Mörder und Bösewicht,
ich glaub, dass du ihn hast erschlagen.*

Das will ich allen Göttern klagen,

auf daß sie rächen seinen Tod“. (Sachs: *Die sechs Kämpfer*, S. 75)

У наступному діалозі спостерігаємо реалізований за допомогою модального дієслова *wollen*, вживаного в 1-й особі однини теперішнього часу активного стану індикатива, та словосполучення *Rat geben* ПМА поради у метакомунікативній функції. Будучи частиною складного МА акту, він описує наступний МА і сприяє підтриманню контакту з адресатом:

(42) Morhold, der Held spricht: „Ein treuen Rat will ich dir geben:

Kehr um! Fahr mit mir in Irland!

Ehr und Reichtum wird dir bekannt.

Und nimm dich nur des Kampfnit an!“ (Sachs: *Von der strengen Lieb Herrn Tristrant mit der schönen Königin Isalden*, S. 12)

Таким чином, встановлено чотирнадцять структурних моделей пом'якшених ПВ XVI ст., у яких переважають ПВ з модальними дієсловами та у складі номінативних конструкцій. Пом'якшені ПВ у XVI ст. здебільшого реалізують директивні МА. Частки власне перформативних і метакомунікативних пом'якшених ПВ у XVI ст. перебувають у рівновазі.

2.2. Структурні моделі перформативних висловлень XX–XXI ст. у історичній перспективі

Проведений діахронічний аналіз ПВ продемонстрував, що вони в плані іллокутивних і перлокутивних характеристик являють собою доволі стійкі

утворення. Їх відносну стабільність можна пояснити тим, що практична діяльність людини не завжди відображається на властивостях МА, які її обслуговують. У німецькомовному діалогічному дискурсі діахронічні зміни стосуються переважно локутивного компоненту ПВ – перформативних дієслів, структурних моделей та частотності ПВ. Зміни зумовлені змінами соціально-культурних умов комунікації, зокрема посиленням ролі принципу ввічливості.

Розглянемо, які структурні зміни демонструють класичні та пом'якшені ПВ протягом XVI–XXI ст.

2.2.1. Класичні перформативні висловлення XX–XXI ст. Канонічна перформативна формула залишається найбільш типовою формою вираження комунікативно-інтенційного змісту класичних ПВ (за визначенням О.А. Романова та А.В. Стасюка – «чистих» ПВ) [137; 148]. Вона характеризується специфічними ознаками, які проявляються в низці обмежень на сполученість ПВ із заперечною часткою *nicht*, обставинами часу, оціночними обставинами тощо. Однак, як засвідчує емпіричний матеріал, для сучасного німецькомовного дискурсу окрім перформативів у складі класичної/канонічної перформативної формули *Ich + V_{perf} + Pers.P. + p* та моделей XVI ст. 1.2; 1.3; 1.4; 1.5; 1.6; 1.8, характерними є такі нові структурні моделі класичних ПВ:

(1.9) Умовний спосіб (*Konjunktiv I*) у самостійних реченнях: ***Partizip II von V_{perf} + HV sein (im Konjunktiv I) + N + p:***

(43) [Хвала царю Соломону] „Gelobt sei deine Weisheit, der König Salomo!“
(Heym: *Der König David*, S. 8)

(1.10) Умовний спосіб (*Konjunktiv I / II*) у складнопідрядних реченнях: ***Unpers. P. es + HV sein (im Konjunktiv II) + zu + V_{perf} + p:***

(44) [Цое Антігоніс до криміналістки Ліллі Штайнбек] „*Wir wären sehr froh, Frau Steinbeck, wenn Sie und Herr Kallimachos weiter für uns tätig sein*

könnten. Sie wissen ja, demnächst wird wieder ein Mann erwachen und verwundert feststellen, nicht in seinem Bett zu liegen. Es wäre sehr zu wünschen, wenn wir ihn dann rasch finden und wohlbehalten nach Hause bringen.“ (Steinfest: *Die feine Nase der Lilli Steinbeck*, S. 330)

Вживання показника умовності слугує в таких випадках пом'якшенню стверджувальності висловлення, і, в будь-якому разі, зняттю комунікативного виділення з перформативного дієслова [59, с. 107]. Форми кон'юнктива або кондиціоналіса в цілому більш вживані в подібних контекстах, аніж форми індикатива, що пояснюється вимогами ввічливості [377].

(1.11) Висловлення з неозначено-особовим займенником *man* у якості підмета: ***Unpers. P. man + V_{perf} + N/Pers.P. + p:***

(45) [Розмова Карла та Макса] *Karl: „Du hast mich bestohlen. Du Hund!“*

Max: „Es interessiert mich nicht. Mein Herr.“

Karl: „Du bist eine korrupte Kreatur.“

Max: „Sie haben ja den Südpol entdeckt! Man gratuliert.

Karl: „Oh, bitte! Diese gewältige Entdeckung ist nicht mein Verdienst, sondern ist bereits gerichtsnotorisch protokolliert!“

*Max: „Brüll nicht! Er lauscht. Es gibt doch auch Fehlurteile“. (Horvath: *Zur schönen Aussicht*, S. 25)*

Займенник *man* може вказувати як на одиничну особу, так і вживатися відносно декількох осіб і відзначатися повчальною, інколи іронічною colloquцією. Наведений дискурсивний фрагмент ілюструє несиметричні статусно-рольові відносини комунікантів, де адресант позиціонує себе як вищого за статусом.

За словами Л.О. Романової, вживання таких конструкцій для ПМА у дискурсі ХХ–ХХІ ст. досить обмежено, тому що в німецькій мові невизначено-особові конструкції будуються з займенником *man* в якості формального підмета,

який не є тотожним до займенника *ich*, іншими словами «блокується фактом не досить чіткого розмежування суб'єкта перформативної дії» [138, с. 283].

(1.12) 2-га особа однини теперішнього часу активного стану дійсного способу: ***Du + V_{perf} + Pers.P. + p:***

(46) [Юлес до Шарлотти] „*Du entschuldigst mich?* *Ich muss meine Anwesenheit auch noch anderen Gästen zukommen lassen.*“ (Spitzer: *Zwei Welten: Die zehnte Generation*, S. 279)

(1.13) 3-тя особа однини теперішнього часу активного стану дійсного способу: ***Er/sie + V_{perf} + Pers.P. + p:***

(47) [Наказ повернутися до замку] *Negro da Ponte*: „*Wallestein befiehlt Euch, ins Schloß zurückzukehren*“. *Der Herzog*: „*So müssen wir voneinander gehen, mein Sohn, den Befehlen gehorsam, die an uns ergangen sind*“. (Dürrenmatt: *Der Blinde*, S. 213)

(1.14) Сполучення декількох видів ПМА: ***Ich/wir + V_{perf} + Pers.P./N + ich/wir + V_{perf} + p:***

(48) [Розмова Метельєва з Трофімовим] „*Warum ... warum verrätst du ihn?*“, „*Du wirst den Namen vergessen, Freundchen, für immer vergessen.*“ „*Ja, sicher. Ich verspreche es dir. Ich schwöre es...*“ Und plötzlich verstand Meteljew den Doppelsinn der Worte, hob beide Arme in den Himmel und schrie: „*Nein, Trofimow. Nein, tu es nicht. Hab Mitleid ... Tu es nicht*...“ (Konsalik: *Sibirisches Roulette*, S. 508).

Аналіз емпіричного матеріалу засвідчує, що вживання двох або більше видів МА в одному висловленні характеризується високим ступенем іллокутивної сили і слугує іллокутивним інтенсифікатором ПВ.

(1.15) Повтори: ***Ich/wir + HV sein + Adj._{perf} (3mal):***

(49) [Марі звертається до Фелікса] „*Ach Gott! Ich bin so froh, so froh, so froh!*“ <...> *Sie ärgerte sich über ihre Verlegenheit, dann über sein*

verdrossenes Gesicht und küßte ihn auf die Lippen. (Schnitzler: Sterben, S. 99)

На думку дослідників, повтор висловлення виконує дві основні функції: структурно-організаційну (функцію зв'язку) і стилістичну (емоційно-експресивну функцію) [145, с. 56]. Посилений лексично (таж сама лексема в імперативних реченнях) або синтаксично (таж сама форма перформативного дієслова), він підвищує ступінь ефективного впливу на партнера по комунікації [146, с. 88]. За нашими даними, існує певна закономірність вживання таких форм для ПМА, вони слугують іллокутивними інтенсифікаторами ПВ.

(1.16) У складі підрядного речення причини (*Kausalsatz*): **HS** + **weil/da** + **Pers.P.** + **Adj.perf/V_{perf}** + **p**:

(50) [Фолькер утішає Анну] *Anna*: „*Ich will weg von hier*“

Volker: „*Wie jetzt?*“

Anna: „*Ich will ausziehen*“

Volker: „*Das darfst du nicht!*“

Anna: „*Warum nicht?*“

Volker: „*Einfach so, weil ich froh bin um dich*“. (*Finger: Vorstellungen und Instinkte, S. 205*)

(1.17) Еліпсис без обов'язкового зазначення адресата (згідно масиву даних, вживається здебільшого для ПМА директиву): **V_{perf} (im Präs.)** + **Pers.P./N** + **p**:

(51) [Коєрберг Кент просить пояснень у Квітта] *Quitt*: „*Als euer Produkt neu auf den Markt kam, habe ich unsern Artikel auch sofort auf die Klau-Liste setzen lassen.*“ *Koerberg-Kent*: „*Bitte um Erklärung.*“ (*Handke: Die Unvernünftigen sterben aus, S. 23*).

Така модель вживається для посилення іллокутивної сили висловлення і зафіксована в нашому корпусі у ХХ–ХХІ ст. переважно для перформативних директивів. Експлікування суб'єкта в вище наведеному дискурсивному фрагменті мало на меті підвищення ступеня іллокутивної сили висловлення. У зв'язку з

посиленням ролі принципу ввічливості та такту експлікування суб'єкта ініційованої дії в тих випадках, коли такий суб'єкт цілком визначався комунікативним контекстом, почало вважатися як комунікативно надлишкове, тим більше, що в директивній ситуації особливого значення набуває фактор протяжності локуції.

У дискурсі XX–XXI ст. діяхронічне варіювання проявляють перформативні дієслова, насамперед, в семантичному плані. Зокрема, в таких групах, як асертиви (*bejahen, gestehen, jehen*), директиви (*auffordern, bitten, befehlen*), комісиви (*erlauben, garantieren, schwören, versprechen*), експресиви (*begrüßen, sich entschuldigen, danken, gratulieren, loben, begehren*), простежуються історичні переходи із однієї групи в іншу. Наші дані підтверджують відповідний висновок Е. Трауготт [361, с. 397].

Протягом XVI–XXI ст. суттєві зміни відбулися в якісному складі німецьких перформативних дієслів. Зокрема, дієслова *jehen, tadeln, fluchen, verfluchen, kundgeben, kundthun, offenbaren*, які в XVI ст. функціонували як перформативні, втратили цю здатність.

Порівняно з дискурсом XVI ст., у XX–XXI ст. змінило своє значення дієслово *beschwören*. ПВ *Ich beschwöre dich* більше не вживається для індикації іллокутивної сили прохання. Зазначений реквестивний перформатив був з часом замінений на іллокутивний індикатор *bitte*, а *Ich beschwöre dich* стало вживатися для МА благання:

(52) [Син просить батька зрозуміти його]

Bergmann spricht: „Du fügst dich?“

Heinz: „Nein, Vater, ich kann meinen Plan nicht aufgeben.

Er bedeutet mein Glück, meine Zukunft. Tritt auf Bergmann zu.

Vater, ich bitte, ich beschwöre dich, habe doch ein Einsehen;

Onkel kennt Auswege ...“ (Chlumberg: Die Führer, S. 53)

У дискурсі XX–XXI ст. можливо також констатувати часткову обсолетизацію ПВ, які реалізують веління або наказ. Імовірно, у зв'язку з посиленням принципу ввічливості такі форми стали уявлятися не зовсім ввічливими і тому почали виходити із ужитку:

(53) [Наказ припинити сміятися] „*Lacht nicht! Und ich sage euch: Rührt euch nicht, sie hören uns schon! Aufhören! Das ist gemein, das ist gegen die Regel, lacht nicht, ihr steckt alle an, au – meine Seiten, weshalb lacht ihr? Ihr seid schuld und ich befehle euch: Hört zu lachen auf!*“ (Aichinger: *Die größere Hoffnung*, S. 94).

У сучасному німецькомовному дискурсі спостерігаємо збільшення частотності метакомунікативного типу класичних ПВ (64,8% порівняно з 46,2% власне ПВ). Показовою в цьому зв'язку можна вважати думку В.І. Карабана, який вважав, що іллокутивні дієслова – це дієслова метамовленнєві, а всі метамовленнєві засоби не можуть бути давнішими за власне МА [69, с. 103]. За допомогою таких висловлень мовець описує, пояснює свій наступний (54) або попередній (55) МА:

(54) [У ресторані] Müller: „*Kein Schwein! Was haben Sie denn?*“

Max: „*Sie laufen ja!*“ Müller immer hin und her: „*Das geht Sie nichts an, Sie!*

Ich frage: was bekommt hier der, der Hunger hat? Zeigen Sie mir keine

Speisekarte! <...> Was haben Sie? Die Wahrheit!“ Max: „*Ich muß erst*

nachsehen“. (Horváth: *Zur schönen Aussicht*, S. 242)

(55) [Розмова Горста з сестрою] „*Jemand, der heute Abend auf der*

Speisekarte stehen wird. Ich Sorge dafür. Spezialität des Hauses:

südamerikanischer Papageientopf. Ich schwöre es!“, rief Horst <...>. (Hardey:

Vier Sterne für Vicki, S. 83)

Як в дискурсі XVI ст., так і в сучасному дискурсі в метакомунікативній функції доволі низьку частотність демонструють ПВ-експресиви (12,5%), вони

майже завжди виражають той іллокутивний акт, що реалізується з їхньою допомогою. Якщо у німецькомовному дискурсі XVI ст. переважають ПМА скарження, прохання і поради, у дискурсі XX–XXI ст. найчастотнішими є ПМА подяки (56), що також свідчить про посилення ролі принципу ввічливості та такту:

(56) [Доктор заспокоює пані Еберляйн та дякує їй за те, що вона вважає його другом] „*Ich bitte Sie recht sehr ... versuchen Sie sich nicht aufzuregen ... ich fühle wohl, daß Sie mich für Ihren Freund halten, und ich danke Ihnen dafür; ich bin aber auch Ihr Arzt und darf Ihnen ein bißchen befehlen. Nicht? – Also Ruhe! Vor allem Ruhe!*“ (Schnitzler: *Der Sohn*, S. 75)

Підводячи підсумок, слід зазначити, що модель XVI ст. 1.7. обсолютизувалася і не зафіксована в сучасному німецькомовному дискурсі. У дискурсі XX–XXI ст. унаслідок посилення ролі принципу ввічливості зафіксовано: дев'ять нових структурних моделей класичних ПВ; зменшення частки класичних ПВ з іллокутивними інтенсифікаторами; новий іллокутивний інтенсифікатор – повтор ПВ; збільшення частки метакомунікативних класичних ПВ; серед іллокутивних типів власне ПВ – переважають МА подяки. Низка перформативних дієслів вийшли з ужитку повністю, а деякі змінили своє іллокутивне значення.

2.2.2. Пом'якшені перформативні висловлення XX–XXI ст. У сучасному дискурсі зареєстровано збільшення частки пом'якшених перформативів (65%).

Сучасний дискурс демонструє окрім зазначених моделей пом'якшених ПВ XVI ст. – 2.1; 2.2; 2.5; 2.6; 2.7; 2.9; 2.11; 2.13 – нові, а саме:

(2.15) Модальне дієслово в умовному способі (*Präteritum/Plusquamperfekt Konjunktiv*): *Ich/wir* + *MV im Prät./Plusquamp. Konj-v* + *V_{perf}* + *p*:

(57) [Джеймс та Матильда розмовляють про свої відносини] „*Ich wünschte, ich könnte behaupten, dass es ein schrecklicher Fehler war und es sofort enden muss, aber ich kann nicht. Es fühlt sich nicht wie ein Fehler an, im Gegenteil, ich habe den Eindruck, es ist das Beste, was ich jemals getan habe*“.
(Pearse: *Wo das Glück zu Hause ist*, S. 642)

Типова форма модального дієслова у складі ПВ – 1-ша особа однини чи множини теперішнього часу активного стану дійсного способу. Але, як засвідчує ілюстративний матеріал, вживаними є також форми минулого часу умовного способу (*Präteritum* чи *Plusquamperfekt Konjunktiv*):

(58) [Директор Фірнер звертається до приватного детектива Герхарда Зельба] „*Ich möchte Sie darum bitten, mich ständig auf dem Laufenden zu halten. Sie können über die Zeit der Herren vom Werkzeug, vom Datenschutz, vom Rechenzentrum und von der Personalabteilung, deren Berichte Sie im Dossier finden, frei verfügen*“.
(Schlink: *Selbs Justiz*, S. 15)

Багато пом'якшених (у визначенні Л.О. Романової та О.В. Стасюка – модалізованих) ПВ містять при собі перформативне дієслово, при цьому перформативне дієслово має незвичну для себе форму інфінітива, а модальне дієслово виконує роль «додаткового будівельного елемента» [138, с. 259]. Незважаючи на таке граматичне оформлення, перформативне дієслово зберігає свої семантичні і функціональні якості.

За ствердженням Т.В. Терещенко, «функція модальних дієслів є допоміжною стосовно центрального дієслова і не перешкоджає перформативному функціонуванню МА, оскільки в таких випадках модальні оператори втрачають свою граматичну семантику і можуть трактуватись як метакомунікативні знаки, що сигналізують про дію принципу ввічливості» [157].

Варто зауважити, що в німецькомовному дискурсі XX–XXI ст. деякі перформативні дієслова, такі як *bemerken*, *erwähnen* не допускають

перформативного вживання в певних контекстах без підтримки модального дієслова або показників умовності: *ich muss/ möchte/ würde bemerken, dass...; ich muss/ möchte/ wollte erwähnen, dass...* тощо.

(2.16) Партиципiальні перформативи: **Partizip II von V_{perf} (2 mal) + p:**

(59) [Мати вимагає від Кори припинити приймати наркотики через вагітність] Mutter: „hör auf mit den Drogen, versprich es!“ Cora: „habe ich doch schon!“ Mutter: „dann noch mal“ Cora: „<...> versprochen, versprochen, ich versprech's reicht das?“ (Bauer: *Stehende Gewässer*, S. 37)

(60) [Розмова двох закоханих] Jan: „Faßt du mich an?“ Cate: „Nein.“ Jan: „Damit ich weiß, du bist hier“. Cate: „Kannst mich doch hörn“. Jan: „Ich tu dir nicht weh, versprochen“. Langsam geht Cate zu ihm und berührt seinen Scheitel. (Kane: *Zerbombt*, S. 129)

(2.17) Номінативні перформативні конструкції: **Dem.P. + HV sein + N_{perf} + p:**

(61) [Генерал Ассбан вимагає надати Аіше свободу пересування] „Aber das Mädchen Aisha, Major, hat Sondererlaubnis. <...> Sie kann passieren, wann und wo sie will. <...> Ich möchte nicht, daß Aisha behindert wird. Das ist ein Befehl, Major.“ „Ich habe verstanden, General“. (Konsalik: *Nächte am Nil*, S. 134)

(2.18) Предикативні конструкції **haben + zu + Infinitiv / sein + zu + Infinitiv: Ich/wir + HV haben/sein + Pers.P./N + zu + V_{perf} :**

(62) [Пропозиція обрати інший шлях] „Wie kommen wir aber hinaus?“ fragte ich, nicht ohne Verlegenheit und einiges Herzklopfen. – „Ruhig, Sir! Ich habe Ihnen einen anderen Weg vorzuschlagen. Es ist freilich etwas unangenehmer, sonst aber ebenso sicher“. (Galen: *Der Irre von St. James*, 309)

(2.19) Вживання у складі інфінитивної групи (можливо також з модальним дієсловом): **Unpers. P. es/das + HV sein + N + zu + V_{perf} (im Infinitiv) + p:**

(63) [Фелікс повідомляє Марі, що йому залишилося жити недовго] *Felix*: „Ja, ich spüre es. Es ist immerhin eine Verpflichtung, dir das mitzuteilen. Wenn es plötzlich für dich käme, würde es dich wahrscheinlich allzu heftig erschrecken. Darum erinnere ich dich daran, daß beinahe ein Viertel meiner Frist um ist“. (Schnitzler: *Sterben*, S. 121)

(2.20) Вживання безособової конструкції, (де пропозиційна частина може бути виражена додатковим підрядним реченням): $V_{perf} + \text{Pers.P.} + p$ (**im Objektsatz**):

(64) [Розмова гостя та хазяїна закладу] *Wirt*: „Aber damals ist unser Stationsvorstand in einen falschen Verdacht gekommen und man tat ihm bitter unrecht – vier Monate ist er in Untersuchungshaft gewesen, aber gestern nachmittag habens ihn glänzend rehabilitiert – freigesprochen ist er worden.“
Gast: „Soso, wundert mich, dass einer freigesprochen wird.“
 (Horvath: *Der jüngste Tag*, S. 529)

(2.21) Імперативні конструкції з дієсловами *erlauben/gestatten* (асертивні та експресивні МА): $HV \text{ erlauben/gestatten} + \text{Pers.P.} + zu + V_{perf}$ (**im Infinitiv**):

(65) [Ганс Касторп вітає пана Зеттембріні з новим дорученням] „Da erlauben Sie mir aber, Sie herzlich zu beglückwünschen!“ (Mann: *Der Zauberberg*, S. 449)

(2.22) Вживання в питальному реченні (*Interrogativsatz*) з модальним дієсловом: $MV + \text{Pers.P.} + V_{perf} + p?$:

(66) [Спроба дати пораду сестрі Інзі] „Warum haben Sie geweint?“ *Sie hatte ihn lange angeblickt, aber nichts geantwortet.* „Soll ich Ihnen etwas raten, Schwester Inge?“ *Kopfschütteln, Abwehr.* (Pfeiffer: *Die eine Seite des Dreiecks*, S. 19)

За нашими даними, моделі XVI ст. 2.3; 2.4; 2.8; 2.10; 2.12; 2.14 обсолетизувалися; і не зафіксовані в сучасному німецькомовному дискурсі,

зокрема дієслово *thun* в якості інтенсифікатора, дієслово *haben* у формі наказового способу, ПВ з декількома модальними дієсловами.

Розмежовуючи пом'якшені власне ПВ (67) та метакомунікативні ПВ (68), ми встановили, що частотність вживання пом'якшених перформативів у метакомунікативній функції в сучасному німецькомовному дискурсі збільшилася (62%), що зумовлено демократизацією німецького мовленнєвого суспільства та посиленням ролі принципу ввічливості та такту [71; 221]:

(67) [Толлер просить комісара Марталера про другий шанс співпрацювати]
„Ich möchte Sie um eine zweite Chance bitten“, sagte Toller. „Glauben Sie mir, ich habe mich geändert. Ich wünsche mir, dass wir gut zusammen arbeiten“.
(Seghers: Die Brau im Schnee, S. 137)

(68) [Королівський радник Вольфганг фон Кемпелен радить його вдарити]
„Aber wenn ich dir etwas raten darf: Schlag mich, denn eine andere Möglichkeit gibt es hier ein paar Gitter mehr“. *(Löhr: Der Schachautomat, S. 10)*

У світі вищевикладеного можна зробити висновок, що зростання ролі принципу ввічливості в німецькомовному суспільстві протягом часу зумовлює посилення частотності пом'якшених ПВ (перш за все метакомунікативних), які демонструють тенденцію збільшення кількості структурних моделей (з чотирнадцяти до 22-х), з одного боку, та обсолетизацію окремих моделей, з іншого.

Висновки за розділом 2

1. У німецькомовному діалогічному дискурсі XVI ст. класичні ПВ демонструють 8 структурних моделей, пом'якшені ПВ – 14 моделей.

2. Структурні моделі класичних ПВ XVI ст. можуть супроводжуватися іллокутивними інтенсифікаторами – модальними частками *gleich, doch, bloß*,

прислівниками *äußerst, ernst, wirklich, aufrichtig, andächtiggleich*, вказівними займенниками *das/es*. Класичні ПВ частіше є власне ПВ (порівняно з метакомунікативними), найчастотнішими іллокуціями є скарження, прохання та порада.

3. У структурних моделях пом'якшених ПВ XVI ст. переважають перформативні дієслова з модальними дієсловами та в умовному способі. Пом'якшені ПВ у XVI ст. частіше за все реалізують директивні МА. Частки власне перформативних і метакомунікативних пом'якшених ПВ у XVI ст. перебувають у рівновазі.

4. Протягом XVI–XXI ст. як класичні, так і пом'якшені ПВ у німецькомовному діалогічному дискурсі демонструють тенденцію збільшення кількості синтаксичних моделей, з одного боку, та обсолетизацію окремих моделей, з іншого.

5. Класичні ПВ у дискурсі XX–XXI ст. внаслідок посилення ролі принципу ввічливості мають такі змінні риси: дев'ять нових структурних моделей; зменшення частки класичних ПВ з іллокутивними інтенсифікаторами; новий іллокутивний інтенсифікатор – повтор ПВ; збільшення частки метакомунікативних класичних ПВ; серед іллокутивних типів власне ПВ перевагу має МА подяки. Низка перформативних дієслів вийшли з ужитку повністю, а деякі змінили своє значення.

6. Пом'якшені ПВ у дискурсі XX–XXI ст. демонструють тенденції посилення частотності (перш за все метакомунікативні) та збільшення кількості структурних моделей (з чотирнадцяти до 22-х), з одного боку, та обсолетизацію окремих моделей, з іншого.

Основні положення цього розділу висвітлено в публікаціях автора [178; 179; 182; 183; 185; 351].

РОЗДІЛ 3

ІСТОРИЧНА ДИНАМІКА ПРАГМАТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЛАСНЕ ПЕРФОРМАТИВНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ XVI–XXI ст.

3.1. Історична динаміка іллокутивних типів власне перформативних висловлень

У залежності від історичної епохи, елементи дискурсу зорганізуються мовцями відповідно до норм та вимог побудови комунікації, які панували протягом певного періоду. Це і є причиною діахронічного варіювання та змін лінгвопрагматичних властивостей реалізації ПМА в певну історичну епоху.

Досліджуючи власне ПВ з історичної перспективи, можна зазначити, що варіюванню підлягають перш за все локутивний і, в меншій мірі, перлокутивний складник. В плані іллокутивних характеристик ПМА становлять стійке явище. Розглянемо особливості історичної динаміки іллокутивних типів МА, реалізованих власне ПВ – директивів, експресивів, асертивів, комісивів і декларативів та квеситивів (у порядку зменшення їх частотності у XVI ст.).

3.1.1. Історична динаміка перформативних директивів. У разі реалізації ПМА директиву інтенція адресанта складається з іллокутивної мети виразити спонукання адресата до певної дії, і перлокутивної мети змусити адресата виконати цю дію [17, с. 215; 62].

Ми послуговуємося типологією директивних МА В.І. Карасика, який виокремлює категоричні і некатегоричні директивні МА [70, с. 69–73], що відповідає обов’язковим та необов’язковим спонуканням (*bindende und nicht bindende Aufforderungen*) Г. Гінделанга [263, с. 14–16]. Перші характеризуються

тим, що адресат зобов'язаний виконати вимогу адресата (наказ, вимога, інструкція, заборона, доручення, вказівка, примус); другий клас визначається тим, що адресат не зобов'язаний слідувати наказу або проханням і адресант не має в розпорядженні жодних санкцій в разі невиконання (прохання, застереження, порада, рекомендація, пропонування). Некатегоричні директиви є більш складними утвореннями порівняно з категоричними, оскільки мовець залежно від обставин намагається зменшити силу прямого впливу на адресата [70, с. 75]. Історичній динаміці підлягають у найбільшій мірі ПМА прохання, застереження, поради, заборони й наказу.

3.1.1.1. Перформативний мовленнєвий акт прохання. Експліцитним засобом реалізації МА прохання слугує перформативне дієслово *bitten* – a) *sich mit einer Bitte (an jmdn.) wenden; jmdn. um Auskunft, Hilfe bitten* b) *jmdm. sagen, dass er sich bei dem Betreffenden einfinden möchte* [387, с. 225]. Здійснення таких актів відбувається, коли мовець намагається досягти чогось зусиллями співрозмовника, який може, але не зобов'язаний це зробити [158].

Слідом за Г. Гінделангом [263, с. 14–16], розрізняємо МА симетричного та асиметричного прохання. У разі симетричного прохання співрозмовники можуть просити про виконання дії в аналогічних ситуаціях або мати однаковий соціальний статус. Якщо ж тільки один з мовців уповноважений до виконання прохання або ж має нижчий соціальний статус, такі прохання можна віднести до класу асиметричних.

У дискурсі XVI ст. частотними є асиметричні прохання, натомість у сучасному німецькомовному дискурсі переважають симетричні прохання, що зумовлено зменшенням соціальної стратифікації суспільства і посиленням ролі принципу ввічливості та такту [222]. Незмінним залишається реалізація ПМА прохання у складі канонічної перформативної моделі з дієсловом *bitten* (22), оскільки вона зумовлена іллокутивною силою цього типу ПМА. За нашими

даними, в залежності від історичної епохи стандартна структура перформативного речення може зазнавати різних модифікацій, варіюванню підлягають насамперед видо-часові форми дієслова. У дискурсі XVI ст. зафіксовані випадки реалізації ПМА прохання з особовим займенником в 1-й особі множини теперішнього часу дійсного способу (модель 1.4) (17; 76); у формі майбутнього часу (модель 1.2); як номінативні перформативи, де допоміжне дієслово вживається в умовному способі (*Konjunktiv I, II*) (модель 2.6); з модальними дієсловами *müssen, sollen, wollen, mögen* (модель 2.1); як номінативні перформативні конструкції із вказівним займенником *es/das* (модель 2.7); у наказовому способі (модель 1.5); у формі еліпсису (модель 1.8) (69):

(69) *Mareth procedit ad officialem quasi ad genua dicens:*

„Sim, schoner herr, ich pin auch hie

Und fall nider fur eur knie

Und pitt heut das heylig recht

Über den daygn valschen knecht“. (Raber: *Der Prozeß gegen Rumpold*, S. 99)

За даними словника середньовісньонімецького періоду, в епоху пізнього середньовіччя перформативне дієслово *bitten* мало початкову форму *piten*: *biten, piten – umbe betteln (um); beten/Fürbitte einlegen (für); G/umbe(+D)/Ns. daz bitten/werben um; fordern; anfordern; über, umbe/Ns. Daz/Inf. bitten (für/um); anbeten, flehen; auffordern zu; heißen; D+G wünschen, erbitten; einladen/locken in* [392, с. 39], яка, згідно наших даних, обсолетизувалася у дискурсі XX–XXI ст. У сучасному діалогічному дискурсі простежується тенденція до скорочення частотності вживання класичних ПВ прохання за рахунок збільшення кількості вживання пом'якшених ПВ. Це пояснюється розвитком особливої моралі у суспільстві, де не прийнято щиро виражати свої почуття та емоції, де еталоном поведінки як вербальної, так і невербальної є етикет [95].

У дискурсі XX–XXI ст. як класичні, так і пом'якшені ПВ прохання можуть мати форму імперативного речення з маркером ввічливості *bitte* (модель 1.5) (73); вживатися із модальними дієсловами *können*, *wollen*, *mögen* в дійсному (*Präsens*, *Präteritum Indikativ*) чи в умовному способі (*Konjunktiv I, II*) (модель 2.15) (58; 72); у складі номінативних конструкцій (модель 2.17); у складі інфінітивної групи (модель 2.19) (74); з неозначено-особовим займенником *man* у якості підмета (модель 1.11) (75); можуть сполучуватися з іншими типами ПМА (модель 1.14) (52); вживатися у формі еліпсу (модель 1.17) (51); у складі питальних речень із модальним дієсловом (модель 2.22) (70; 71):

(70) [Директор просить Фрітца Гагедорна не розповідати в своєму оточенні про випадок у готелі, вважаючи його мільйонером] *Der Direktor fragte: „Dürfen wir Sie wenigstens bitten, in Ihren Kreisen über den höchst bedauerlichen Zwischenfall zu schweigen?“ „Der Ruf unseres Hotels steht auf dem Spiele“, bemerkte Onkel Polter ergänzend. (Kästner: Drei Männer im Schnee, S. 157)*

У наступному діалозі модальний модифікатор у вигляді модального дієслова *dürfen* та перформативне дієслово *bitten* змінюють інтенційну направленість запрошення, переводячи його в прохання. І оскільки мовець не впевнений в тому, що адресат дасть позитивну відповідь на індиректне запрошення, він, за допомогою модального модифікатора намагається змінити інтенційну направленість свого висловлення, надаючи йому вигляд прохання і використовуючи питальну конструкцію:

(71) [Касельгут пропонує всім разом повечеряти] *„Darf ich die Anwesenden bitten, nach dem Abendbrot in der Bar meine Gäste zu sein?“ „Genehmigt“, sagte Schulze. (Kästner: Drei Männer im Schnee, S. 124)*

(72) [Анн просить Білла піти раніше через погане самопочуття] *Ann: „Bill!“ Bill: „Ja.“ Ann: „Ich wollte Sie doch noch bitten, ob ich nicht – ob es nicht*

möglich wäre, dass ich heute früher gehe?“

Bill: „Nicht gerne Ann, Sie wissen...“

Ann: „Ich fühle mich nicht gut“. (Aichinger: Die größere Hoffnung, S. 57)

(73) [Чоловік стверджує, що знає Маю та Мартіна. Мая дивується цьому]

„Bitte, beharrte Maja, „wer ist mein Freund Ihrer Meinung nach?“

„Cest Martin.“ (Mechtel: Der unsichtbare Zweite, S. 11)

Для директивів сучасного німецькомовного дискурсу, на відміну від ранніх періодів, характерне вживання модального слова *bitte*, що можна пояснити тим, що слово *bitte* до XVIII ст. більше вживалось не самотійно, а у складі словосполучень: *ich bitte dich, darf ich bitten, es wäre unser Bitt* тощо.

Витіснення іллокутивних індикаторів прохання в нововерхньонімецькій мові *Ich bitte dich (durch Gott); ich flehe dich an* іллокутивним індикатором *bitte* пов'язується з демократизацією німецького мовленнєвого суспільства, з визнанням необхідності надання МА прохання більшої нейтральності в плані сприяння на адресата, а також з конвенціоналізацією маркування статусу тимчасової залежності (підлеглості) адресанта при вираженні ним прохання: *Ich flehe dich an* маркувало постійний підлеглий комунікативний статус мовця, а *bitte* – тимчасовий підлеглий комунікативний статус мовця [69, с. 103]. На думку Т. Конена, у сучасному німецькомовному дискурсі директиви стали більш спрощеними завдяки використанню «маркерів ввічливості», до яких належить і модальне слово *bitte* [282].

У дискурсі XX–XXI ст. для експлікації інтенції наполегливого прохання, яке переходить у благання, вживається дієслово *anflehen*. До благання мовець вдається у випадку надзвичайної важливості виконання певної дії. Адже благаючий перебуває в особливому емоційному стані і намагається вплинути на уявлення й емоції адресата. У випадку благання зацікавленість адресанта у

виконанні каузованої дії ще більша, ніж при проханні [42, с. 181; 96, с. 113; 156, с. 86–88], наприклад:

(74) [Пан Архілохос просить Петіт Паісана розказати йому, чому його підвищили в посаді] „*Herr Petit-Paysan*“, *begann er deshalb von neuem mit schüchterner stockender Stimme*: „ ... um so mehr möchte ich Sie anflehen, mir den Grund Ihres Handelns zu erklären“. (Dürrenmatt: *Grieche sucht Griechin*, S. 321)

(75) [Легіонер просить Афродиту пройти з ним] *Legionär springt vom Wagen, bleibt ganz außer Atem vor Aphrodite stehen und grüßt*: „*Ave, Aphrodite, der Hohe Rat lässt nach Euch schicken. Man bittet Euch, gleich zu kommen!*“ (Manthey: *Die Zeitreisende*, S. 117)

У XVI–XXI ст. значні зміни відбулися у частотності ПМА прохання, а також в якісному складі відповідних перформативних дієслів та їх іллокутивних індикаторів. Іллокутивні індикатори ПМА прохання одночасно є індикаторами, які вказують на ту або іншу історичну епоху. Згідно наших даних, у німецькомовному діалогічному дискурсі XVI ст. для ПМА прохання характерні такі іллокутивні індикатори: *um Gnad und Gunst bitten, Gott bitten, um Kühnheit bitten, umb hulff und rath bitten, allmächtiger Gott bitten, Euer Königliche Kron bitten, durch all dein Ehr bitten, kläglich bitten, tugentreich bitten, auf Traun bitten, um unser täglich Brot bitten* (76), які здебільшого обсолетизувалися у дискурсі XX–XXI ст.:

(76) *Enoch, der viert*: „*Auch bitt wir, allmächtiger Gott,*

Vater, um unser täglich Brot

Und aller Notdurft über Tag,

Des alles uns durch dein Zusag

Zufällt gnädig zu aller Zeit“. (Sachs: *Die ungeleichen Kinder Evaes*, S. 296)

Натомість у дискурсі XX–XXI ст. зафіксовані такі іллокутивні індикатори ПМА прохання, як *um Erklärung bitten, um den Vorzug bitten, um Nachsicht bitten*,

um einen Gefallen bitten, um Geld bitten, um Verständnis bitten, um Antwort bitten, um eine Chance bitten (67) тощо, які не зустрічаються у дискурсі ранньомовнонімецького періоду.

На думку багатьох дослідників, спектр іллокутивних індикаторів перформативних директивів у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі дуже широкий [17, с. 220; 134; 296; 381]. Вони можуть бути представлені дієсловами в умовному способі, номінативними конструкціями, модальними частками *doch, schon, nur, mal, bloß, wohl* модальними словами *bitte, vielleicht*, прислівниками *sehr, äußerst, dringend* темпоральними прислівниками зі значенням негайності здійснення *gleich, jetzt, sofort, unverzüglich* тощо (див. таблицю 7 додатку А).

Протягом розглянутого періоду ПМА прохання утримує провідну позицію за частотністю серед перформативних директивів у німецькомовному діалогічному дискурсі: відповідно 54,2% у дискурсі XVI ст. та 42,8% у дискурсі XX–XXI ст.

3.1.1.2. Перформативний мовленнєвий акт поради. Засобами реалізації ПМА поради слугують перформативне дієслово *raten*, та його синонімічне словосполучення *Rat geben – Empfehlung an jmdn., sich in einer bestimmten Weise zu verhalten* [387, с. 745]. Іллокутивна сила ПМА поради полягає у вираженні рекомендованої адресантом дії, яка є необов'язковою, але, на думку мовця, доцільною і корисною для адресата, а перлокутивна – у спонуканні до її виконання. МА поради безпосередньо спрямований на адресата, його метою є підтримка останнього у вирішенні нагальної проблеми шляхом рекомендації певної лінії поведінки та демонстрації можливого рішення, що є новим для адресата [319, с. 66]. За ствердженням І.Я. Гродського, ПМА поради вирізняється тим, що передає суб'єктивне оцінне ставлення мовця до дійсності у формі

спонукання співрозмовника до виконання дії, яка буде корисною для нього [48, с. 126].

Для нашого дослідження релеватним є розмежування двох різновидів поради – ініціативної, де мовець сам ставить себе в пріоритетну позицію відносно адресата, та реактивної – де адресат звертається за порадою до мовця. Це розподілення відбувається на підставі параметру «імпульс каузації», тобто характеру потреби спонукання: 1) внутрішній (власна ініціатива) – мовець сам робить перший мовленнєвий крок, звертаючись до адресата за порадою; 2) зовнішній (запит адресата) – порада мовця є відповіддю на мовленнєвий крок запиту з боку адресата [166, с. 136–137].

У дискурсі XVI ст. переважають форми реалізації ініціативного ПМА поради у 1-й особі однини теперішнього часу активного стану індикатива з перформативним дієсловом *rātan* – *red. V, raten, anraten, einen Rat geben; beraten, Rat halten, überlegen, beschließen; Rat schaffen, beistehen, helfen; (einen Anschlag) planen; nach dem Leben trachten* [396, с. 253] (24).

Найчастотнішими модифікаціями окресленої форми є вживання перформативного дієслова у складі складносурядного речення [129] (модель 1.6) (77); з допоміжним дієсловом *wissen* та у складі номінативних словосполучень *Rat schaffen, Rat geben, es ist mein Rat* (модель 2.7); в формі умовного способу (*Präteritum Konjunktiv*) (модель 1.7) (78); у складі перформативної конструкції *Ich + V_{perf} + p*, де пропозиційна частина виражена наказовим способом (модель 1.1) (79):

(77) *Gangl Tötsch spricht: Drum rat ich darzu heur als fert,
daß wir ihn auf den Montag henken. (Sachs: Der Roßdieb zu Fünsing mit den
tollen diebischen Bauern, S. 299)*

У цьому взаємозв'язку О.А. Романова підкреслює, що перформативне ім'я в формі іменника *der Rat* – *порада* в словосполученні *Rat geben* – *давати раду* не

є самостійним предикатом, а являє собою односкладовий предикат, як і саме перформативне дієслово *raten* – *радити* [138, с. 279].

Наступний дискурсивний фрагмент демонструє ситуацію, де мовець вдається до вживання перформативного дієслова *raten* в формі *Präteritum Konjunktiv*, однак наступна його репліка свідчить про те, що дія відбуватиметься в майбутньому, така форма надає висловленню гіпотетичного характеру і тим самим сприяє більш обережному, ввічливому вираженню поради, що посилюється за рахунок вживання інших засобів сприяння, приміром пропозицією з додатковим підрядним реченням. Згідно наших даних, таке граматичне оформлення речення обсолетизувалося і не зафіксовано у дискурсі XX–XXI ст.:

(78) *Hans, der Pauer spricht: „Ich sagt euch vor, es wer umb sunst.*

Wir müssen brauchn ein andre kunst

Ich rieth, das wir drey alle sander

Morgen frü kemen nach einander.

Bald er daheim außgangen wer“. (*Sachs: Der schwanger Pauer, S. 25*)

Наступний приклад (79) ілюструє вираження поради у складі ПВ, де пропозиційна частина представлена наказовим способом. У дискурсі XVI ст. граматична форма наказового способу слугує прямим імпліцитним засобом вираження загалом всіх директивних МА, оскільки саме значення спонукання складає граматичний зміст цієї форми [326, с. 197]. Вживання поряд з імперативом особового займенника *du/ihr* в середньовісній німецькій мові підсилювало спонукання, роблячи його нагальним [208, с. 54]. За нашими даними, наявність адресатного займенника *du/ihr* експлікує суб'єкт інтендованої дії і визначає порядок слів у спонукальному реченні, який наразі вийшов із вживання *Ich + V_{perf} + Pers.P. du/ihr + V + p.* В сучасному німецькомовному дискурсі експлікація суб'єкта *p* (формою займенника 2 особи одн./мн.) знаходить своє відображення у стилістично заниженому мовленні, при цьому адресатний

займенник розміщується в препозиції до імператива та може вживатися безпосередньо разом із модальними дієсловами:

(79) *Erst Bruder: „Ich rat die werlich, du gest hinweck*

Und dankest got, das dir ist gelungen,

Ee ich dir selbs schieß auf die zungen,

Das du konst furpas nimmer lappen“. (Folz: *Ein Spiel von Dreien Brudern*,

S. 88)

Для дискурсу XX–XXI ст. засобами реалізації МА поради класичним та пом’якшеним ПВ слугують модальні дієслова *wollen*, *möchten*, *müssen*, *sollen*, *dürfen* в дійсному (модель 2.1.) (83) та в умовному способі (*Konjunktiv II*) (модель 2.15) (80); в питальному реченні (модель 2.22) (66); умовний спосіб (*Konjunktiv I, II*) (модель 1.10) (81; 82):

(80) [Розмова з паном Лісскін] *„Keineswegs, Monsieur Lisskin. Auf jeden Fall möchte ich Ihnen raten, heute abend gehörig zu feilschen. – Trinken Sie eine Tasse Kaffee mit mir?“ fragte Le Coze und erhob sich.* (Letsche: *Das andere Gesicht*, S. 182)

(81) [Балло радить знайомому піти додому] *„Ich hau jetzt ab“, sagte Ballo. „Und euch würde ich raten, auch hier zu verschwinden. Geht am besten nach Hause.“* (Kordon: *Ein Trümmersommer*, S. 169)

У сучасному німецькомовному дискурсі частотними є реактивні поради, в яких порада мовця є відповіддю на мовленнєвий крок запиту з боку адресата. У наступному дискурсивному фрагменті спостерігаємо імпліцитне вираження поради, що містить конструкцію *an Ihrer Stelle*, а безпосередньо перформативне дієслово *raten* міститься в словах автора, в такий спосіб адресант спонукає адресата до дії, виконання якої, на думку першого, є корисним та доцільним для адресата. За словами А. Вежбицької, порада «нагадує повідомлення тобі того, що буде для тебе кращим за все» [35, с. 268].

(82) [Ребекка радить Анні зв'язатися з фінансовим відділом] „Ich an Ihrer Stelle“, rate ich, „würde ich mich mit dem für Sie zuständigen Finanzamt in Verbindung setzen und die Leute dort um Rat fragen. Die reißen Ihnen schon nicht den Kopf ab, keine Angst“. (Kinsella: *Die Schnäppchenjägerin*, S. 102)

У німецькомовному дискурсі XX–XXI ст. в разі реалізації ненаполегливої та некатегоричної поради, мовець вживає перформативне дієслово *empfehlen* – *jmdm. etwas als besonders vorteilhaft nennen, vorschlagen; ratsam sein* [387, с. 322], яке не зафіксовано у дискурсі XVI ст.:

(83) [Едіт звертається до Бастіана] *Edith (nippt an ihrem Glas): „Ich kann die Ananas hier nur empfehlen“*. *Bastian: „Na dann“*. (Gieselmann: *Herr Kolpert*, S. 178)

У німецькомовному дискурсі XVI ст. ПМА поради посідає друге місце за частотністю вживання серед перформативних директивів – 24,0%, натомість у дискурсі XX–XXI ст. складає 14,6% (див. табл. 5 додатку А). Історично варіюють також видо-часові форми дієслова, форми вживання в минулому часі (*Präteritum Konjunktiv*) для вираження майбутнього, та вживання поряд з імперативом особового займенника *du/ihr* обсолетизувалися та не зафіксовані у сучасному німецькомовному дискурсі.

3.1.1.3. Перформативний мовленнєвий акт наказу. За Дж.Р. Серлем, в основі МА наказу лежить «спроба примусити когось зробити щось», яка часто використовується мовцем проти волі адресата [142, с. 155]. За ствердженням Н.І. Формановської, МА наказу та вимоги засновані на перевазі мовця, його високому статусі, владі та належать до групи ін'юнктиви [162, с. 132].

До засобів реалізації ПМА наказу належать дієслова *befehlen* – *jmdm. einen Befehl geben* [387, с. 185]; *auffordern* – *[nachdrücklich] bitten oder verlangen, etwas Bestimmtes zu tun* [387, с. 126].

У німецькомовному дискурсі XVI ст. для реалізації ПМА наказу стабільно функціонують форми з модальними дієсловами *wollen*, *müssen*, *sollen* (модель 2.1) (84); у формі 1-ї особи множини теперішнього часу активного стану індикатива з модальним дієсловом (модель 2.2) (85); не досить частотними є перформативні конструкції в пасивному стані (модель 1.3) та з допоміжним дієсловом *lassen* в наказовому способі (модель 2.5) (86):

(84) *Der Jungherr spricht: „Herr, wenn der Narr ein Wort mehr spricht, daß Euch zu einer Schmach reichen soll, will ich dem Knecht befehlen wohl, daß er den Narrn bind an ein Säul, mit Rutn hau, bis er wein und heul, daß ihm das Blut herab muß gohn.“* (Sachs: *Der Doktor mir der großen Nase*, S. 198)

(85) *Herr Tristrant spricht: „So wöllen wir gleich zu Ugrim, beichten und auch befehlen ihm, dass er dem König sagen söll, ob er zu Gnad dich wieder wöll nehmen – das er uns wissen laß.*

Komm! So mach wir uns auf die Straß!“ (Sachs: *Von der schönen Lieb Herrn Tristrant mit der schönen Königin Isalden*, S. 43)

У наступному дискурсивному фрагменті ПМА наказу виражено за допомогою дієслова *lassen* та інфінітивної форми перформативного дієслова *befehlen*:

(86) *Der Graf geht ein und singt: „Verzeich und thu ein wenig gmach! Laß dir befehlen vor ein sach!“.* (Ayrer: *Der überwundete Trummelschlager*, S. 69)

У німецькомовному дискурсі XX–XXI ст. стандартна перформативна модель може відходити від канонічної моделі (модель 1.1) (87), приміром, як особливий її різновид можна розглядати конструкції у формі 3-ї особи однини теперішнього часу активного стану дійсного способу (модель 1.13) (47); з номінативним перформативом (модель 2.17), а також класичні ПВ у формі еліпсису (модель 1.17) (88):

(87) [Доктор оглядає пані Еберляйн] „*Ich werde sterben – denn ich will es ... Werden Sie zu Gericht gehen ...? “ „Vor allem fügen Sie sich mir, und denken Sie, daß ich Ihr Arzt bin! Ich befehle Ihnen jetzt, zu schweigen und zu ruhen“.* (Schnitzler: *Der Sohn*, S. 77)

(88) [Аздак наказує племіннику продовжувати справу] *Der Neffe: „Ich werde ihm antworten, und zwar der Würde des Gerichts entsprechend. Angeklagter, wahren Sie die Würde des Gerichts“.* Azdak: „*Einverstanden. Befehle Ihnen, mit Verhör fortzufahren“.* (Brecht: *Der kaukasische Kreidekreis*, S. 45)

ПМА наказу не є частотним серед директивних перформативів – 10,2% у дискурсі XX–XXI ст., що відповідає загальній тенденції до зменшення набору перформативних дієслів в сучасній німецькій мові в порівнянні з XVI ст. – 12,3% [192; 272, с. 3–33]. Відбуваються зміни в наборі перформативних дієслів, які виражають наказ: доволі широко вживане в якості індикатора іллокутивної сили ПМА наказу дієслово *befehlen* (*mhd. bevelhen – versorgen; bestatten; A/Ns (daz) + D anvertrauen, empfehlen; übergeben, überlassen, auftragen; zufügen, befehlen/stellen in/unter*) [392, с. 34], зменшує частотність вживання у дискурсі XX–XXI ст. під впливом демократизації мовленнєвого суспільства, в результаті чого для індикації іллокутивної сили наказу стали вживатися дієслова *auffordern, fordern* [268], які мають менш прозору імпозитивну внутрішню форму і не зафіксовані у німецькомовному дискурсі XVI ст.:

(89) [Пан Тондо вимагає від комісара Барша покинути його будинок]

„Und Sie langweilen mich. Ich fordere Sie hiermit zum letzten Mal auf, mein Haus zu verlassen“. (Gibert: Menschenopfer: Lenz' neunter Fall, S. 257)

(90) [Капітан сварить підлеглого] *Hauptmann preußisch*: „Halten Sie die Fresse, Lausejunge! Kummeltürke!“ *Schminke*: „Ich fordere füsiliert zu werden!“ *Hauptmann preußisch*: „Fresse, Fresse! Hier wird nicht jefordert, hier wird jehorcht! Disziplin! Kummeltürke!“ (Horváth: Rund um den Kongress, S. 105)

Таким чином, для ПМА наказу зміни простежуються не тільки в кількісному відношенні – 12,3% у дискурсі XVI ст. та 10,2% у дискурсі XX–XXI ст. (див. таблицю 5 додатку А), але й в наборі перформативних дієслів цього типу ПМА, вживане у XVI ст. перформативне дієслово *befehlen* (*bevelhen*) у дискурсі XX–XXI ст. витісняється перформативними дієсловами *auffordern* та *fordern*.

3.1.1.4. Перформативний мовленнєвий акт застереження. ПМА застереження реалізуються за допомогою вживання перформативного дієслова *warnen* – a) *mit aller Deutlichkeit auf eine Gefahr, eine Schwierigkeit aufmerksam machen, hinweisen* b) *jmdm. nachdrücklich, dringend [und unter Drohung, unter Hinweis auf mögliche unangenehme Folgen] von etwas abraten* [387, с. 1075]. ПВ застереження мають іллокутивною метою вираження спонування щодо уникнення або невиконання певної дії, оскільки вона не відповідає інтересам адресата, а перлокутивною – примушення адресата відмовитися від своїх намірів і в такий спосіб уберегти його від негативних наслідків, які можуть трапитись [160, с. 163]. Здійснюючи акт застереження, мовець закликає свого співрозмовника до обачності, має намір запобігти деякій майбутній події, дати можливість адресату до неї підготуватися [35, с. 268].

У тлумачних словниках середньовісньонімецького періоду для МА застереження надаються такі дефініції перформативного дієслова *warnen* – *warnen, beschützen; m. Refl.-Pron. (u. Gen), sich in acht nehmen, sich kümmern*

(um), *sich versehen (mit)* [396, с. 372]. Для дискурсу XVI ст. типовою формою для ПМА застереження є модель із особовим займенником у 1-й особі однини/множини активного стану теперішнього часу дійсного способу: *Ich/wir* + V_{perf} + *Pers.P.* + *p*; зафіксована також реалізація ПМА застереження у складі означального підрядного речення з модальним дієсловом (2.11) (37).

У XVI ст. директивні ПМА застереження реалізовувалися також за допомогою конструкції з дієсловом *lassen* + V_{perf} *im Infinitiv* (N_{perf} + *Inf.*) (модель 2.5) (91), яка в сучасному німецькомовному дискурсі зменшила сферу вжитку:

(91) *Der Engel kumbt und peschleust: „Ir lieben cristen all gemein*

Last euch dis spil ein warnung sein,

Das ir aus lieb des zeitling guet“. (Sachs: *Der Tod im Baumstumpf*, S. 235)

За словами І.С. Шевченко, важлива тенденція загалом всіх перформативних директивів і, зокрема, ПМА застереження – кількісний зріст та якісне розширення сфери їх індиректних реалізацій [192].

У дискурсі XX–XXI ст. окрім канонічної моделі (1.1) (92) та вище окреслених моделей для реалізації МА застереження вживаються також ПВ, які мають форму імперативних речень з прикметником *vorsichtig*; номінативні перформативні конструкції *zur Vorsicht raten*, *zur Vorsicht mahnen*, *ermahnen* (модель 2.17) (93); з модальними дієсловами (модель 2.1) (94):

(92) [Пан граф попереджає остерігатися Нітцше] *„Ich weise diese Unterstellung mit aller Entschiedenheit zurück, Herr Graf! Ich warne Sie noch einmal vor Nietzsche. Sie sind ein Nietzscheverehrer“.* (Lindner: *Prinzipalin Karoline Hartung*, S. 157)

(93) [Антоні попереджає Джона про небезпеку брати участь у лицарському турнірі] *„Allerdings mahne ich dich zur Vorsicht. Ihm ist unsere Freundschaft bekannt. Er könnte versuchen, dich in seinen berüchtigten Folterkammern*

verschwinden zu lassen. Es ist sicher ein großes Risiko, am Turnier teilzunehmen“. (Buxbaum: *Das Komplott gegen die Königin*, S. 150)

(94) [Антігоніс попереджає поліцейську Ліллі Штайнбек] „Ich muss Sie vor Vartalo warnen. *Der Mann steht jetzt auf seiner eigenen Seite.*“ „*Ich werde ihm sein Geltungsbedürfnis schon austreiben. Aber dazu muss ich ihn erst einmal finden. Beziehungsweise Stransky.*“ (Steinfest: *Die feine Nase der Lilli Steinbeck*, S. 137)

Простежуючи історичну динаміку ПМА застереження, ми встановили, що у дискурсі XVI ст. цей тип МА демонструє невисоку частотність серед директивних МА (3,1%), однак розширює сферу вжитку в дискурсі XX–XXI ст. (7,6%) (див. таблицю 5 додатку А).

3.1.1.5. Перформативний мовленнєвий акт заборони. Засобом реалізації ПМА заборони слугує перформативне дієслово *verbieten* – 1. *für nicht erlaubt, für unzuverlässig erklären; zu unterlassen gebieten; Syn. untersagen, verwehren.* 2. *(sich) nicht in Betracht kommen, ausgeschlossen sein* [387, с. 1010]; Типовими для ПМА заборони є дієслова *verbieten, untersagen, verwehren, sich verbitten, Einhalt gebieten, einen Riegel vorschieben, verweigern, nicht billigen/ erlauben/ gestatten/ zulassen/ genehmigen/ wahren* [389, с. 297].

Іллокутивною метою ПМА заборони є категоричне спонукання адресата до відмови від здійснення небажаної дії, її запобігання [96, с. 108], тому ПМА заборони деякі дослідники відносять до заперечного наказу [35, с. 263] або трактують як «прохібітивний корелят наказу, тобто наказ із запереченням» [67, с. 32].

У середньовічному дискурсі засобом вираження ПМА заборони слугувало дієслово *forbiotān* – *farbeotan, firbiatan, ferbieten, befehlen, verbieten, verhindern* [396, с. 51] та його синонім *werren, werien* – *(jemandem) wehren, verwehren, (etwas) verbieten, (jemanden) hindern, abhalten, verteidigen, schützen (vor); m. Refl.-*

Pron., sich wehren, sich hüten, entgegengesetzt sein; m. Refl.-Pron. u. Gen., Dat., sich einer Sache widersetzen, Widerstand leisten, sich hüten vor, etwas verneinen [396, с.411], яке найчастіше вживалося в складі канонічної перформативної моделі *Ich/wir + V_{perf} + Pers.P. + p* (модель 1.1):

(95) *Der Eiferer: „Bei Herr Wilhelm ich zu schaffen han,
Morgen fru so kumb ich erst wider,
drum iß zu nacht und leg dich nider.*

Ich werre dir zu gehn mit mir!“ (Sachs: Der Eifersüchtige, S. 193)

Однак, у німецькомовному діалогічному дискурсі XX–XXI ст. набір моделей для реалізації цього типу МА суттєво розширюється та доповнюється формами вживання у складі партиципіальних конструкцій *Zutritt verboten; Durchgang verboten; Rauchen verboten; Badeverbot; Fahrverbot* (модель 2.16) (96); та безособових конструкцій *es ist verboten, es ist nicht erlaubt* (модель 2.20) (98), які не зафіксовані у дискурсі XVI ст.:

(96) [Клавдія жартома загороджує Вільхельму шлях] *Die Wohnungstür steht offen. Ich höre Wilhelms Schritte näher kommen. Mit ausgebreiteten Armen versperre ich ihm den Weg. „Zutritt verboten!“, rufe ich ihm lachend entgegen. (Dachs: Die Nonnenfrau: ein ungewöhnlicher Weg, S. 8)*

У разі реалізації ПМА акту заборони можуть вживатися перформативні дієслова *erlauben* та *lassen*, які зазвичай мають значення «дозволяти», однак із заперечною часткою *nicht* вони набувають антонімічного значення – «забороняти» (97; 98):

(97) [Фрітц описує Хільду] *„Sie ist nämlich eben erst aus Berlin eingetroffen.“ „Und ich erlaube es ganz einfach nicht“, erklärte Schulze kategorisch. „Ich vertrete Mutterstelle an dir. Ich verbiete es dir. Damit basta. Ich werde dir schon eines schönen Tages die richtige Frau aussuchen.“ (Kästner: Drei Männer im Schnee, S. 117)*

(98) [Отто звертається до Габріллона, охоронця маяка] „*Nun wohl, ich wünsche den Leuchtturm besteigen zu können.*“ „*Das geht nicht.*“ – „*Warum nicht?*“ – „*Es ist nicht erlaubt!*“ – „*Wer hat es verboten?*“ (May: *Das Waldröschen: Der Auszug der Rächer*, S. 187)

Таким чином, історичні зміни простежуються не тільки в кількісному відношенні – 4,2% у дискурсі XVI ст. та 6,4% у дискурсі XX–XXI ст., але й у наборі перформативних дієслів цього типу ПМА, вживане у XVI ст. перформативне дієслово *werren* обсолетизувалося, натомість у дискурсі XX–XXI ст. для ПМА заборони вживаються номінативні та партиципiальні конструкції дієслова *verbieten*, які не зафіксовані у дискурсі XVI ст.

Згідно даних кількісного аналізу, у дискурсі XVI ст. перформативні директиви є найчастотнішою групою з усіх ПМА – 36,4%, натомість у дискурсі 20–21 ст. вони посідають друге місце за частотністю серед зібраних дискурсивних фрагментів – 22,4% від загальної кількості ПМА (див. таблицю 3 додатку А).

Беручи загальну кількість прикладів перформативних директивів за одиницю (100 %) можна зробити висновок, що найбільш розповсюдженим серед перформативних директивів за весь проаналізований період є перформативне дієслово *bitten* – 42,8% вибірки у дискурсі XX–XXI ст.; за ним слідує перформативне дієслово *raten* – 14,6% вибірки; дієслово *befehlen* зустрічається у 10,2% випадків; *warnen* складає 7,6%; дієслово *verbieten* є найменш розповсюдженим – 6,4% вибірки. Щодо соціально-статусних відносин комунікантів, зафіксовано, що на відміну від німецькомовного діалогічного дискурсу XVI ст., де адресат має зазвичай вищий статус, у дискурсі XX–XXI ст. статус адресанта може бути вищим або нищим статусу адресата.

Таким чином, у діалогічному дискурсі XX–XXI ст. простежується тенденція до скорочення частотності класичних перформативних директивів за рахунок збільшення кількості реалізацій пом'якшених перформативних директивів, що

пояснюється посиленням ролі принципу ввічливості. Серед підтипів перформативних директивів найчастотнішим залишається МА прохання, значно зросла частотність МА застереження та реактивної поради, зменшилася частотність МА наказу. Розширюється спектр іллокутивних індикаторів перформативних директивів, зокрема: ПВ витісняються модальним словом *bitte* (МА прохання), дієслово *befehlen* витісняється дієсловами *auffordern* та *fordern* (МА наказу), розповсюджується перформативне дієслово *empfehlen* (МА поради), номінативні й партиципціальні конструкції з дієсловом *verbieten* (МА заборони), ПВ з дієсловом *lassen* поступаються ПВ з дієсловом *warnen* (МА застереження).

3.1.2. Історична динаміка перформативних експресивів. За ствердженням Дж.Р. Серля, іллокутивна мета експресивів полягає в тому, «щоб виразити психічний стан, який задається умовою щирості, відносно стану речей, визначеного в рамках пропозиційного змісту» [142, с. 183]. Перлокутивна мета полягає в тому, щоб викликати емоційну реакцію адресата. І.П. Сусов розглядає перформативні експресиви як такі МА, «що регулюють міжособистісні відносини мовця та слухача» [151].

Ми спираємося на класифікацію експресивних МА С. Мартен-Клееф, яка вважає, що, реалізуючи експресивний МА, мовець стосовно певної ситуації «дає зрозуміти, як в нього на душі, або, інакше кажучи, такі МА які здійснюються, щоб виражати почуття мовця» [303, с. 6]. С. Мартен-Клееф, ґрунтуючись на класифікації Дж.Р. Серля, залучає у якості критеріїв семантичні компоненти «сприйняття» і «оцінка», «надання переваги» і відносить до класу експресивів комплімент, поздоровлення, побажання, вітання, подяку, вираження схильності, співчуття, вибачення, скаргу тощо. Дослідниця не зараховує до експресивів похвалу та осуд, вважаючи, що їхньою метою є не вираження почуттів, а введення адресата в певний ступінь цінностей [там само].

Значній історичній динаміці підлягають МА вибачення, подяки, побажання, поздоровлення, скарження.

3.1.2.1. Перформативний мовленнєвий акт скарження. За даними словника старовірхньонімецького періоду для ПМА скарження найчастіше вживалося дієслово *klagen* – *clagon, klagon, chlagon, ahd., mhd. klagen – beklagen, worüber klagen, sich beklagen, als Kläger auftreten, gerichtlich klagen* [395, с. 495].

Аналіз фактичного матеріалу дозволив зафіксувати у німецькомовному діалогічному дискурсі XVI ст. форми вживання ПМА скарження у власному значенні у формі 1-ї особи однини теперішнього часу активного стану дійсного способу (модель 1.1) (23; 99); в умовному способі (*Konjunktiv I*) (модель 1.7) (20); у формі 1-ї особи однини з модальними дієсловами (модель 2.1) (41); з дієслівним інтенсифікатором *thun* (модель 2.4) (29); у складі розповідного речення з модальними дієсловами та допоміжним дієсловом *gehen* (модель 2.14) (40); у формі номінативних конструкцій (модель 2.7) (100);

(99) *Die Frau kombt, knyet nider und spricht:*

„Herr, ich beklag mich meiner sünd,

Die seynd so groß und unergrund“. (Sachs: *Der Eifersüchtige*, S. 189)

(100) *Die Wahrheit beschleußt: „Secht zu, das ist mein vorig Klag,*

daß mich niemand erleiden mag,

wiewohl sich ihr viel rühmen mein,

sam sie all meine Diener sein.

Doch eh ich eim heimkumm ins Haus,

so jagt er mich denn wieder aus“. (Sachs: *Frau Wahrheit will niemand herbergen*, S. 215)

Як свідчить наш масив даних, іллокутивні індикатори *Gott klagen, über den follen klagen, über den lappen klagen, sünd klagen, mein not klagen, dem Wirt klagen, Böswicht verklagen, dem Nachtbaur klagen, dem Pfleger klagen, für die diern klagen,*

Herzleid klagen, характерні для німецькомовного дискурсу XVI ст., обсолетизувалися у дискурсі XX–XXI ст.

Форма звертання в якості «пом'якшення» перформативних МА скарження також зазнає історичних змін. У XVI ст. у функції етикетизації часто використовувались іллокутивні інтенсифікатори із семами 'Бог', 'віра', 'довіра' та ін.: *Euer Gnaden, himmelischer Vater mein, Herr Gott, allmächtiger Gott, Vater Himmel unser, O lieber Herr, großmächtiger Herr, Königliche Majestat, Vater in dem Himmelreich, ihr frommen Gäst.* Вони зумовлені екстралінгвістичними факторами та вийшли із ужитку у дискурсі XX–XXI ст.

Частотні у XVI ст. ликопідвищуючі форми звертання *gnädiger Herr, gnädige Frau, mein Herr, meine Frau, durchlauchtiger König, großmächtiger König, edle Königin, die königliche Majestät, großmächtiger Fürst, dein fürstlicher Gnaden* здебільшого обсолетизувалися у сучасному німецькомовному дискурсі.

Слід зазначити, що в цілому система перформативних дієслів з семантикою скарження характеризується втратою багатьох елементів і в XX–XXI ст. зберігається тенденція до оскуднення семантики цього типу ПМА, у сучасному німецькомовному дискурсі він зафіксований з перформативними дієсловами *sich beklagen* – 2. (*b. + sich*) *jmdm. gegenüber seine Unzufriedenheit über ein Unrecht o. Ä. klagend äußern* [389, с. 282]; *sich beschweren* – 2. *sich beklagen, bei einer zuständigen Stelle Klage führen* [389, с. 296].

(101) [Розмова солдата з доктором] *Soldat: „Ich bin im Dienst!“*

Soldat: „Der Nächste“. Niemand rührt sich.

Doktor: „Das sind nicht meine Schuhe!“

Soldat nimmt ihm die Schuhe aus der Hand.

Doktor: „Ich beschwere mich, jawohl, ich beschwere mich, dass jemand meine Schuhe vertauscht hat, ich gehe keinen Schritt und wenn man mich anschaut, schon gar nicht“. (Frisch: Andorra, S. 105)

У нашій вибірці ПМА скаргення посідає перше місце за частотністю вживання у дискурсі XVI ст. – 46,2%, натомість у дискурсі XX ст. становить 6,4%.

3.1.2.2. Перформативний мовленнєвий акт подяки. Індикатором реалізації МА подяки слугує перформативне дієслово *danken* – *seine Dankbarkeit (jmdm. gegenüber) äußern, ausdrücken; Syn. sich bedanken, Dank abstaten; Dank ausdrücken; Dank aussprechen; Dank sagen; dankbar sein* тощо [387, с. 256].

Згідно наших даних, у дискурсі XVI ст. частотною є реалізація перформативних МА подяки:

- у складі канонічної перформативної моделі (модель 1.1) (102), наприклад:
(102) *Brangel, die Hofjungfrau nimmt die Dukaten und spricht:*
„Ach, durchläuchtig gnädige Frau,
ich dank Eur gnadenreiche Schenk.
Eur Gnad nit anderst von mir denk
denn aller Treu und alles Guts!“ (Sachs: Von der strengen Lieb Herrn Tristrant
mit der schönen Königin Isalden, S. 24)
- у формі еліпсису (1.8) (21)
- з дієслівним інтенсифікатором *thun* (2.4) (28);
- з дієслівними інтенсифікаторами *haben/sein* (модель 2.8) (33; 34);
- у 1-й особі множини теперішнього часу активного стану дійсного способу (модель 1.4), наприклад:
(103) *Adam hebt sein Händ auf und spricht: „O himmelischer Vater mein,*
Wir danken in unsrem Gemüt,
Daß du uns Sunder durch dein Güt
Heimsuchst in unser Angst und Not“. (Sachs: *Die ungleichen Kinder Evaes,*
S. 293)
- у складі номінативного перформативу з допоміжним дієсловом *sagen* (модель 2.8), наприклад:

(104) *Judith neigt sich und spricht:*

„Ich sag Dank dein fürstlichen Gnaden,

Die mich gar halten will ohn Schaden“. (Sachs: *Die Judith*, S. 218)

- у складі означальних підрядних речень (модель 2.11), наприклад:

(105) *Jans dicit ad officialem:* „Eur wort, mein lieber herr,

Der danckh ich euch gar ser.

Ich will sey mit nicht vast ierren.

Auß an galgn mit der hueren!“ (Raber: *Der Prozess gegen Rumpold*, S. 125)

Відносно стабільними в плані діяхронії для ПМА подяки залишаються форми вживання у 1-й особі одн./мн. дійсного способу та еліптичні конструкції, форми вживання з дієслівними інтенсифікаторами *thun/haben/sein* обсолетизувалися, а дієслово *sagen* більше не вживається у підсилювальній функції. У дискурсі XX–XXI ст. стандартна перформативна модель ПМА подяки може відходити від канонічної *Ich/wir + V_{perf} + Pers.P. + p* (модель 1.1) (56).

Частотними у сучасному німецькомовному дискурсі є конструкції:

- з перформативним іменником (*vielen Dank; herzlichen Dank, verbindlichen Dank*) (модель 2.17), наприклад:

(106) [Клієнт фірми пан Набадіді до Феліцітас] „Vielen Dank für Ihre freundliche Betreuung“, *meinte Herr Nabadidi und schüttelte mir die Hand.*

„*Sie sind wirklich eine Bereicherung für dieses Unternehmen.*“ (Gier: *Die Laufmasche*, S. 169)

(107) [Гагедорн просить Шульце, щоб той за ним приглядав] „*Sagen Sie, Schulze, können Sie nicht ein bisschen auf mich aufpassen?*“ „*Wie eine Mutter*“, *erklärte der andere pathetisch.* „*Die bösen Frauen dürfen Ihnen nichts tun.*“ „Verbindlichen Dank“, *sagte Hagedorn.* (Kästner: *Drei Männer im Schnee*, S. 88)

- у складі словосполучення *jmdm. dankbar sein*, наприклад:

(108) [Ліна розмовляє з чоловіком про хрещення їхньої дитини] *Lina blickte zu dem hellblauen Bettchen, aus dem das ruhige, gleichmäßige Atmen ihrer kleinen Tochter zu hören war, und fuhr leise fort: „Ich bin dem lieben Gott so unendlich dankbar, dass Rosa wieder gesund ist, dass sie lebt. Für mich ist das fast wie ein Wunder“.* (Plate: *Der hellblaue Himmel*, S. 325)

- з дієсловом в умовному способі (*Konjunktiv I, II*) (модель 1.10), наприклад:

(109) [Франц дякує Беаті, за те, що вона хоче допомогти йому познайомитися з Софі] *„Sie haben sich bis über die Ohren verliebt“, stellte Beate lächelnd fest. „Nun, dann will ich Ihnen gerne verraten, wie Sie Ihre Sophie kennenlernen können, ohne von meiner Schwiegermama gleich verkuppelt zu werden.“ „Dafür wäre ich Ihnen sehr dankbar“, sagte Franz, und seine Augen begannen zu glänzen.* (Plate: *Der hellblaue Himmel*, S. 85)

- у складі інфінітивної групи *haben + zu + Infinitiv* (модель 2.18):

(110) [Розмова Берти з Камрау] *„Der Kiel ist eingedrückt“, keuchte Kamrau, „Ich muss das Beiboot klarmachen.“ – „Das habe ich euch zu verdanken!“ schrie Berta.* (Specht: *Leuchfeuer Eastern Reef*, S. 12)

- у складі афоризмів, наприклад:

(111) [Архілохос дякує місіс та містеру Веєман за будинок, гадаючи, що це подарунок на весілля] *Ich verehere Sie noch mehr als den Staatspräsidenten und den Bischof der Altneupresbyteraner.“ „Well“, sagte Mr. Weeman. „Wer von Herzen schenkt, verdient von Herzen Dank“.* (Dürrenmatt: *Griechen sucht Griechin*, S. 380)

У нашій вибірці ПМА подяки складає 28,6% у дискурсі XVI ст. та є найчастотнішим серед перформативних експресивів у сучасному німецькомовному дискурсі – 44,8%, що пояснюється посиленням ролі принципу ввічливості та такту.

3.1.2.3. Перформативний мовленнєвий акт побажання. Метою ПМА побажання є реакція мовця на дію чи поведінку адресата, які вимагають реалізації побажання відповідно до норм, прийнятих у суспільстві [55, с. 84].

До засобів реалізації МА побажання належить дієслово *wünschen* – 1. *in Bezug auf jemanden, etwas einen bestimmten Wunsch hegen; sich sehnlich etwas erhoffen*; 2. *jemandem gegenüber zum Ausdruck bringen, dass man sich für ihn wünscht, es möge ihm etwas bestimmtes Gutes zuteil werden* [387, с. 1061].

У дискурсі XVI ст. для реалізації МА побажання слугують перформативні дієслова *wünschen* – *wunschen swV [Prät. auch wünst-] bitten um; haben wollen, verlangen (nach); herbeiwünschen, -sehnen; (weg)wünschen; haben wollen als* [392, с. 461] та *begern* – *begirn sw V, G/A/Ns daz/Inf. ze begehren, verlangen (nach), wünschen, erbitten* [392, с. 21]. Вони вживаються у формі 1-ї особи одн./мн. теперішнього часу активного стану дійсного способу (модель 1.1 та 1.4) (112; 113); у складі складносурядного речення (модель 1.6) (19); у складі номінативного словосполучення *es ist mein Begehr* (модель 2.7) (114); тощо:

(112) *Der Legat spricht: „Und ich wünsche dir auch widerumb*

Als Glück und heil woll dir Gott geben

Und nach diesem das ewig leben

Bist du Hecastus, sag mir an“. (Macropedius/Sachs: *Von dem reichen sterbenden Menschen*, S. 666)

Індикаторами іллокутивної сили вираження емоцій в ПМА побажання можуть слугувати частки *denn, doch, auch, je, nur*, експресивна лексика, еліпсис, повтори, синтаксичні повороти, протиставлення, вигуки *O, Ach*, тощо:

(113) *Cleopatra fällt dem Kaiser zu Fuß und spricht:*

„O Kaiser, ich begehre Genad

Miens Lebens, und nit auf mich lad

Dein Ungnad, was ich hab getan“. (Sachs: *Die Königin Cleopatra aus Ägypten*

mit Antonio, dem Römer; S. 388)

(114) Der Hofmeister spricht: „wirdige Frau, mein begeren ist, euch mit eim vortanz zu ehren“. (Folz: Ein Spiel von dem Herzogen von Burgund, S. 190)

У дискурсі XX–XXI ст. поряд із канонічною перформативною моделлю $Ich/wir + V_{perf} + Pers.P. + p$ (модель 1.1) (115) ПМА побажання реалізуються з модальними дієсловами в дійсному (*Präsens, Präteritum Indikativ*) (модель 2.1) (116; 117; 118) чи в умовному способі (*Konjunktiv II*) (модель 2.15); в умовному способі у складі підрядних речень (*Konjunktiv II*) (модель 1.10) (44; 120); у складі означального підрядного речення з модальним дієсловом в минулому часі (*Plusquamperfekt*) (модель 2.12) (38); з допоміжним дієсловом *lassen* (модель 2.5) (119); в еліптичних конструкціях (модель 1.17) (121), наприклад:

(115) [Тітка Софі бажає Роберту та Ліні гарної подорожі] „Ich wünsche euch drei alles Glück der Welt“, sagte sie „Und möge der allmächtige Gott seine schützende Hand immer über euch halten“. (Plate: Der blaue Himmel, S. 279)

У наступному дискурсивному фрагменті модальне дієслово *wollen*, основне значення якого визначається як вираження волі, твердого бажання [389], при сполученні з перформативним дієсловом *wünschen* подвоює іллокутивну силу названої ним мовленнєвої дії, вказуючи на особисту зацікавленість мовця в реалізації МА:

(116) „Ich will es Ihnen von ganzem Herzen wünschen, dass sich Ihr großes Opfer gelohnt hat.“ (Tyran: Das Opfer der geliebten Frau, S. 40).

Розглядаючи модифіковані варіанти побажань у межах перформативної парадигми, Л. Пісарек стверджує, «в модифікованих варіантах відбувається десемантизація наказового й умовного способів, тобто втрата ними первинного граматичного значення, а також набуття девербативом побажання перформативного характеру» [119, с. 141].

У сучасному німецькомовному дискурсі комуніканти можуть використовувати пом'якшені ПВ для створення ввічливого фону мовленнєвої взаємодії. Особливістю ПВ з модальними дієсловами є вживання перформативного предиката у формі інфінітива, що принципово не впливає на перформативний характер конструкцій та їх комунікативну спрямованість. Модальне дієслово виконує роль не тільки додаткового будівельного елемента, «призначеного для ускладнення і розширення» моделі, але й здатне виступати в якості «загороджувача» (у розумінні Б. Фрейзера), що пом'якшує ступінь впливу на адресата, або інтенсифікатора, призначеного посилювати комунікативний вплив [136, с. 113], наприклад:

(117) [Жозефіне пише у листі Хелені про свою розмову з Емілем] *„Ich kann dir nur sagen, daß ich dich immer sehr lieb gehabt hab' und dir wünschen, daß du ein Wesen findest, das dich so lieb hat, wie ich dich gehabt hab, und das dich glücklich macht.“* (Schnitzler: *Die kleine Komödie*, S. 152)

(118) [Побажання гарної подорожі] *Gleich darauf trat Philips bei mir ein und sagte mit einem stillen Lächeln: „Guten Abend, Sir! Ich soll Sie noch einmal vom Herrn Direktor grüßen und Ihnen eine glückliche Reise wünschen“.* (Galen: *Der Irre von St. James*, S. 306)

(119) [Розмова пана Пранкена із паном Зонненкампом] *„Ich werde Ihnen, verehrter Freund“, begann Prancken <...> „Ich werde Ihnen später von meiner Reise erzählen. Nun lassen Sie mich Ihnen nur Glück wünschen, daß für unsern Roland ein allem Anschein nach überaus passender Mann gefunden worden“.* (Auerbach: *Das Landhaus am Rhein*, S. 40).

Вживаною є і форма умовного способу дієслова, яка, на думку Н.І. Формановської, «не включає висловлення в модальний план ірреальності, а лише маніфестує суб'єктивну модальність – ступінь ввічливості стосовно адресата (і ступінь важливості дії)» [163, с. 38], наприклад:

(120) [Едвард бажає своїй онучці Кларі зберегти свою допитливість та вірити в себе] „*Ich würde dir wünschen, Klara, dass du dieses Geschenk als solches erkennst und du dir deine Neugierde bewahrst. Der Glaube an sich kann Berge versetzen, mein Kind!*“, *fügt Edward mit bedeutungsvoller Miete hinzu. (Kusche: Klaras lange Reise zu den Scilly Inseln, S. 112)*

Окрім вище зазначених моделей, в дискурсі ХХ–ХХІ ст. для реалізації ПМА побажання слугують номінативні конструкції без вживання перформативного дієслова та з опущенням актантів (мовця та слухача) *viel Glück; viel Spaß; alles Gute, schönes Wochenende* тощо, наприклад:

(121) [Побажання гарних вихідних] „*Vielen Dank, Frau Schubert! Und schönes Wochenende!*“ „*Wünsch ich auch*“, *sagt Eddi und tippt zum Gruß mit zwei Fingern an seinen Scheitel (Schulze: Simple Storys, S. 134)*

Опущення актантів викликано тим, що вони очевидні в ситуації промовляння побажання. Однак, опущення актанту, що є вербальним вираженням пропозиції, неможливе в силу семантичної недостатності дієслова *wünschen*. Такі висловлення є «стилістично зниженими, дещо невимушеними» [161, с. 102].

Простежуючи історичну динаміку ПМА побажання, варто зазначити, що історичні зміни зафіксовані не тільки в кількісному відношенні – 10,8% у дискурсі ХVІ ст. та 12,2% у дискурсі ХХ–ХХІ ст., а й у наборі перформативних дієслів: перформативне дієслово *begehren* звузило сферу вжитку, натомість перформативне дієслово *wünschen* розширило сферу вжитку в сучасному німецькомовному дискурсі.

3.1.2.4. Перформативний мовленнєвий акт вибачення. Деякі дослідники вказують на подвійний емотивно-спонукальний складник МА вибачення та розглядають його як гібридний МА, який поєднує у відповідності до психологічних підстав вибачення дві домінуючі іллокуції – вираження мовцем психологічного стану провини (емотивний складник) та спонукання слухача до

вибачення (спонукальний складник) [196, с. 329–337; 29]. Проте, дотримуючись класифікації С. Мартен-Клееф, зараховуємо МА вибачення до МА експресиву.

С. Мартен-Клееф розглядає вибачення як симпатизуючий експресив поряд із МА співчуття, жалю, вираженням турботи. В основі цих МА – спільна для мовця і слухача негативна оцінка дії, виконаної мовцем. Тому МА вибачення може бути реалізований лише тоді, коли мовець висловлює свій жаль із приводу скоєного ним учинку, оскільки він виконав дію, яка не була позитивно сприйнята ані ним, ані слухачем [303, с. 302]. Необхідність вибачення з'являється тоді, коли порушено норми кооперативної взаємодії та за наявності у мовця бажання відновити комунікативну гармонію, яка була до здійснення негативного вчинку, тобто мовець, завдавши адресату шкоди, повинен відчувати, з одного боку, жаль та каяття із приводу скоєного, а з іншого – бажання змінити негативну оцінку його дій, що склалася в адресата. Саме ці обставини спонукають мовця до здійснення особливої комунікативної дії, за допомогою якої він одночасно інформує співрозмовника про свій психологічний стан і намагається виправити ситуацію, що склалася [120, с. 100–101].

Індикатором іллокуції вибачення є дієслово *sich entschuldigen* у перформативному вживанні: *entschuldigen* [*mhd. entschuldigen = lossagen; freisprechen: 1. a) (e. + sich) jmdn. wegen eines falschen Verhaltens o. A. um Verständnis, Nachsicht, Verzeihung bitten; b) unter Angabe des Grundes mitteilen, dass jmd. nicht anwesend sein kann, nicht teilnehmen kann 2. für jmdn, etw. Nachsicht, Verständnis zeigen, aufbringen* [389, с. 526].

Для дискурсу XVI ст. типовими формами вживання є форми наказового способу (модель 1.5) (18; 123); номінативні перформативи з віддієслівними іменниками *Verzeihung, Entschuldigung* (модель 2.7) (122); а також вживання у сполученні з дієсловами-інтенсифікаторами *thun/haben* (модель 2.4):

(122) *Kain: „O Vater Himmel unser,*

Laß uns dein Reich geschehen,

Im Himmel und in Erden sehen!

Gib uns Verzeihung und täglich Brot

Und alles Ubel, Angst und Not! Amen“. (Sachs: *Die ungleichen Kinder Evaes*, S. 306)

*(123) Der Bauer zupft in und spricht: „Mein lieber Herr, wollt mir verzeih’n,
Tut uns allhier Schiedsspruch,*

Was Farb doch hab dieses Hostuch?“ (Sachs: *Eulenspiegel mit dem blauen Hosentuch*, S. 38)

У дискурсі XX–XXI ст. ПМА вибачення не вживаються з дієсловами-інтенсифікаторами, але, на відміну від інших груп ПМА, вони можуть містити окрім зазначених форм перформативне дієслово у 2-й особі однини та вживатися поряд з модальним дієсловом (модель 1.12) (46); у 2-й особі одн./мн. чи ввічливої форми наказового способу *Verzeihen Sie* (модель 1.5) (124); *Verzeih mir* (125; 127); *Entschuldigen Sie* (129); номінативні перформативи *Verzeihung/Entschuldigung* (модель 2.17) (128) та зворот *es tut mir leid* (126).

(124) [Пан Дорсдей вибачається перед Ельзою за свій жарт] Herr von Dorsday: „Else! Else!“ – Nun ist er wieder neben mir. – „Verzeihen Sie mir, Else. Auch ich habe nur einen Scherz gemacht, geradeso wie Sie vorher mit der Million“. (Schnitzler: *Fräulein Else*, S. 345)

(125) [Герцог розмовляє з П'єром] „Ich habe Euch doch den Befehl gegeben, Euch nicht mit dem Gefangenen zu unterhalten“, sagte der Herzog und Pierre blickteverlegen zu Boden. „Verzeih mir, Herzog. Der Mann verbringt nun schon Monate in totaler Abgeschiedenheit“. (Buxbaum: *Das Komplott gegen die Königin*, S. 227)

Зворот *es tut mir leid* часто вживається в ситуації вибачення, проте може означати не лише вибачення, а й співчуття. Тому визначити його як мовний засіб

вибачення можна лише в дискурсивному контексті. У нижче наведеному прикладі адресант трактує висловлення як вибачення, про що свідчить його наступна репліка:

(126) [Феліцітас просить пробачення у своєї подруги Ніни]

„Und dann hat Eva bei mir angerufen und gefragt, warum ich allen Leuten erzähle, dass sie gestorben sei.“ „Es tut mir ja so Leid“, beteuerte ich. „Kannst du mir verzeihen?“ (Gier: Die Laufmasche, S. 77)

У дискурсі XX–XXI ст. ПМА вибачення часто супроводжуються проханням та обіцянкою, наприклад:

(127) *„Verzeih“ [вибачення], sagte er; „ich tu's wirklich nicht wieder“ [обіцянка], schwenkte von der Autobahn ab, fuhr zwischen lieblichen Feldern, an stillen Waldrändern entlang. (Boll: Und sagte kein einziges Wort, S. 109)*

Висловлювання вибачень задля того, щоб показати партнеру знання про дотримання загальних норм поведінки, можна назвати псевдовибаченнями, які характерні тільки для дискурсу XX–XXI ст.

(128) *„Verzeihung“, sagte ich, „öffnen Sie jetzt?“ „Ja“, sagte sie, und sie ging an mir vorbei, trug den letzten Laden nach drinnen, und ich hörte, wie sie ihn aufsetzte. (Boll: Und sagte kein einziges Wort, S. 31)*

У разі реалізації ПМА вибачення, поряд із визнанням відповідальності за скоєний учинок, надзвичайно важливими є почуття жалю та каяття, а також соціальний статус мовців, наприклад:

(129) [Ельзе хоче позичити гроші у пана Дорсдея для свого батька] *„Entschuldigen Sie, Herr von Dorsday, daß ich Sie unter diesen Umständen überhaupt bemüht habe. Ich kann Ihr ablehnendes Verhalten natürlich vollkommen verstehen“.* (Schnitzler: Fräulein Else, S. 53)

У нашому корпусі ПМА вибачення складає 12,2% у дискурсі XVI ст. та 25,4% у сучасному німецькомовному дискурсі (див. таблицю 5 додатку А).

3.1.2.5. Перформативний мовленнєвий акт поздоровлення. За твердженням багатьох дослідників, ПМА поздоровлення (англ. *Gratulation*, нім. *Glückwunsch*) відрізняється від побажання передусім часовою віднесеністю: воно реалізується через подію, яка вже відбулася, а побажання (*Glück wünschen*) стосується майбутнього блага [230, с. 149; 369, с. 194; 303, с. 145].

Індикатором іллокуції поздоровлення слугує дієслово *gratulieren* – (*jmdm.*) *zu einem besonderen Anlass seine Mitfreude ausdrücken*; *Syn. beglückwünschen, Glück wünschen* [387, с. 453]. Згідно даних тлумачних джерел, перформативне дієслово *gratulieren* – у середньовічному дискурсі '*beglückwünschen*', було запозичене у XVI ст. від латинського '*gratulari*' – „*Glück wünschen*“ [388, с. 350; 393, с. 276].

У дискурсі XVI ст. експліцитним засобом вираження ПМА поздоровлення у власному значенні слугує перформативне дієслово *beglückwünschen* у складі канонічної перформативної моделі *Ich/wir* + *V_{perf}* + *Pers.P.* + *p*, зустрічаються форми в умовному способі (130):

(130) *Der Ehrnhold geht ein, neigt sich und spricht:*

Heil und Glück sei den ehrbarn Herrn,

So zu uns kommen sind von fern,

Und auch den tugendlichen Frauen,

Samt all den', so zu wollen schauen (*Sachs: Die Königin Cleopatra aus*

Ägypten, mit Antonio, dem Römer, S. 348)

У дискурсі XX–XXI ст. поряд із канонічною перформативною моделлю ПМА зафіксовані форми вживання в складі імперативних конструкцій з дієсловом *erlauben* (модель 2.21) (65); у формі 1-ї особи множини теперішнього часу активного стану дійсного способу (модель 1.4) (131); з неозначено-особовим займенником *man* (модель 1.11) (45); з модальними дієсловами в дійсному способі (*Präsens, Präteritum Indikativ*) (модель 2.1) (132); у формі еліпсису (1.17) (133) тощо:

(131) [Привітання з заручинами] *Mrchitzka*: „*Das wird ein Verlobungsschmaus!*“ *Frau*: „*Verlobung?*“
Szamek deutet auf Konstantin und Eva: „*Dort! Das junge Paar!*“
Privatpädagoge und Frau: „*Wir gratulieren!*“
Frau Hanusch: „*Na und wir? In vier Wochen heiß ich Frau Havlicek!*“
Alle: „*Wir gratulieren!*“
Havlicek: „*Danke!*“
Eva: „*Und in vier Wochen heiß ich – zu Konstantin – wie du. Und in sieben Monat.*“ – *Sie küßt ihn.*
Szamek: „*Was? Schon in sieben Monat?*“
Mrschitzka: „*Ich gratuliere*“. (*Horvath: Hin und Her*, S. 270)

(132) [Приватний детектив Кемал Кайанкайа у барі Міллі] *Ich warf ihr meine Lizenz hin. Sie las alles langsam durch. „Happy birthday, Türke!“ So blöd war sie doch nicht. „Kann man ja gratulieren. Bist nur ’n mieser Schnüffler, he?“ „Jeder hat seinen Job, mußt du doch wissen“.* (*Arjouni: Happy Birthday, Türke*, S. 50)

(133) [Кароліна розповідає Феліцітас, що вийшла заміж та скоро в неї буде дитина] *Sie legte die Hände auf ihren Schlabberpulli. „Und bald auch ein Kind, in fünf Monaten. Ich bin ja so glücklich.“ „Gratuliere.“* (*Gier: Die Laufmasche*, S. 23)

Простежуючи історичні зміни МА поздоровлення, можна зазначити, що дієслово *beglückwünschen*, яке у дискурсі XVI ст. слугувало для вираження МА поздоровлення – 2,2%, звузило сферу вжитку і в сучасному німецькомовному дискурсі слугує переважно для побажання майбутнього блага, натомість у дискурсі XX–XXI ст. для реалізації МА поздоровлення вживається дієслово *gratulieren* – 11,2% (див. таблицю 5 додатку А).

За даними кількісного аналізу перформативні експресиви є найчисельнішою групою за частотністю вживання серед проаналізованих ПМА у дискурсі ХХ–ХХІ ст. – 32,2%. Найбільш розповсюдженим серед перформативних експресивів у сучасному німецькомовному дискурсі є перформативне дієслово *danken* – 44,8%; за ним слідує перформативне дієслово *sich entschuldigen* (*um Verzeihung bitten*) – 25,4%; перформативне дієслово *wünschen* (у середньовічному дискурсі *begehren*) складає 12,2% вибірки; дієслово *gratulieren* складає 11,2% вибірки; дієслово *klagen* (у середньовічному дискурсі *clagon*) зустрічається у 6,4% випадків (див. таблицю 5 додатку А).

Таким чином, історичні зміни в сфері перформативних експресивів стосуються їх локутивних компонентів, а саме: обсолетизація моделей із дієсловами-інтенсифікаторами *thun/haben/sein* (МА вибачення і подяки), обсолетизація інтенсифікаторів із семами ‘Бог’, ‘віра’, ‘довіра’ (МА скарження), витіснення перформативного дієслова *begehren* дієсловом *wünschen* (МА побажання), звуження сфери вжитку дієслова *beglückwünschen* на користь дієслова *gratulieren* (МА поздоровлення). Спостерігається розширення моделей пом’якшених ПВ, зокрема номінативними перформативами, з дієсловами у наказовому та умовному способі. Варіюванню підлягає і частотність підтипів ПМА експресивів: у ХVІ ст. найчастотнішим є ПМА скарження, у ХХ–ХХІ ст. – МА подяки.

3.1.3. Історична динаміка перформативних асертивів. Серед великої кількості праць, присвячених вивченню функціонально-семантичних параметрів ПМА, не існує єдиного погляду на асертивний МА, від невизнання асертиву як іллокутивного акту взагалі [225, с. 21–48] до твердження про те, що всі експліцитні перформативи є в своїй основі асертивними [205, с. 93–110]. Серед дослідників немає одностайності щодо трактування асертивності як лінгвістично-релевантної категорії та можливості реалізації асертивної інтенції мовця за

допомогою експліцитних ПВ. Одна група вчених висловлює думку про те, що перформативи, попри розповідну форму граматичного оформлення, не можуть бути засобом вираження асертивної інтенції (інтенції твердження), оскільки перформативне дієслово не входить у пропозицію МА, а тільки модифікує її [203, с. 281; 237; 251; 279, с. 97; 295; 316, с. 308; 331]. Інші дослідники дотримуються точки зору, що перформатив є твердженням мовця про свою дію, яку він у момент твердження здійснює і кваліфікують цю дію як індиректний МА, прагматичне значення якого декодується адресатом з прямих асертивних висловлень, які містять відповідний перформативний префікс [204; 257; 315, с. 11–76; 316, с. 163; 330, с. 35; 367]. Звідси слідує, що перформативні акти обіцянки, прохання, поради, вибачення, застереження, тощо є індиректними й вторинними відносно прямих, первинних актів твердження [205, с. 98]. На думку Ф. Реканаті, експліцитне ПВ, є бі-іллокутивним, оскільки суб'єкт мовлення одночасно виконує два іллокутивні акти: акт проголошення виконання певної дії й акт виконання задекларованої ним дії [330, с. 175].

Слідом за Г. Гревендорфом і Л.Р. Безуглою, ми вважаємо, що твердженнями є тільки ті ПВ, які вживаються для реалізації асертивних МА [17, с. 181; 252, с. 38]. Під асертивним дієсловом розуміємо перформативне дієслово, яке називає дію, іллокутивна мета якого полягає в тому, щоб представити пропозицію, як «таку, що репрезентує дійсний стан справ в світі висловлення» [347].

У разі реалізації асертивного ПМА іллокутивна мета адресанта полягає у представленні стану речей як істинного, а перлокутивна – у змушенні адресата повірити в цю істинність [17, с. 210; 295, с. 518; 316, с. 246].

До асертивних ПМА відносимо акти твердження, повідомлення, припущення, зізнання, згоди, заперечення, биття об заклад, номінаціями яких є такі перформативні дієслова: *ablehnen, annehmen, behaupten, feststellen, gestehen,*

konstatieren, mitteilen, protestieren, verneinen, sich weigern, wetten, zugeben, zustimmen тощо.

У масиві емпіричного матеріалу перформативні асертиви становлять досить нечисельну групу у дискурсі XX–XXI ст. – 12,2% від загальної кількості ПМА у власному значенні (див. таблицю 3 додатку А). Найяскравішу історичну динаміку демонструють ПМА зізнання, повідомлення й твердження.

3.1.3.1. Перформативний мовленнєвий акт зізнання. Засобом реалізації асертивного ПМА зізнання слугує дієслово *gestehen* – 1. (*etwas Unrechtes [das getan zu haben man verdächtig wird]*) *zugeben*; Syn. *auspacken, beichten, bekennen, ein Geständnis ablegen, geständig sein, sein Gewissen erleichtern*; 2. *freimütig mitteilen* [387, с. 438].

В епоху середньовіччя для реалізації ПМА зізнання поряд із дієсловами *gestehen, zugeben* слугувало дієслово *offenbaren* – 1. *jmdm. bisher Geheimnisgehaltenes oder Unausgesprochenes entdecken, bekennen: jmdm. seine Gefühle, seine Liebe offenbaren; er offenbarte mir seine Schuld; sinnv.: aussagen, gestehen*. 2. (*in Bezug auf Gott*) *sich dem Menschen zu erkennen geben: Gott hat sich offenbart, geoffenbart*. 3. *sich anvertrauen: er hatte sich dem Freund offenbart* [395, с. 473], наприклад:

(134) *Ichabot: „Aber wie eur fraw nicht sey on sunde*

Werdet yhr in dieser sach wol finden

Welche wir ytzt wollen offenbaren

Wie wirs selbs gesehen / und erfahren

Resatha ich will euch das bevelen

Wolt die sach hie offentlich verzelen“. (Rebhun: *Die Susanna*, S. 52)

За даними тлумачних словників для реалізації ПМА зізнання у дискурсі XVI ст. вживалося також перформативне дієслово *jehen* – *jehan, ahd. mhd. jehen, fragen, sprechen, ausfragen, eine Erklärung abgeben, erklären, behaupten, bejahen,*

gestehen, zugestehen, einräumen, eingestehen, bekennen, Bekenntnis sprechen, einen etwas fragen, von einem etwas fragen, ihm es zugestehen, zusprechen, beilegen, anrechnen [395, c. 463].

*(135) Ajax, der ander Trabant spricht: „Auf dein Anzeigen mag ich jehen,
Weil Cleopatra, die Kön'gin,
Ist gleich der Göttin Venusin,
Ist in Sicilia gefahrn,
Asierland mit zu bewahrn,
So wird sie gwiß Bacchum, den Gott,
Betören und machen zu Spott,
Mit List, Betrug machen zuschand“. (Sachs: Die Königin Cleopatra aus Ägypten
mit Antonio, dem Römer, S. 354)*

У дискурсі XVI ст. переважає реалізація ПМА зізнання у складі канонічної перформативної моделі (модель 1.1) (136); у складі означального підрядного речення (модель 2.11) (134); у формі 1-ї особи однини (модель 2.1) (135) / мн. теперішнього часу з модальними дієсловами *mögen, wollen, müssen, sollen* (модель 2.2) (137); з дієслівними інтенсифікаторами *thun / haben* (модель 2.4) (138; 139):

*(136) Isald, die Königin spricht:
„Ich gestehe, daß ich dich lieb hab ghabt lang Zeit
In Züchten und in Ehrbarkeit,
weil du des Königs Blutfreund bist“. (Sachs: Von der strengen Lieb Herrn
Tristrant mit der schönen Königin Isalden, S. 35)*

*(137) Ichabot: „Was? Sol der loß bueb uns noch richten?
Das wollen wir gestehn mit nichten /
Yhr herrn / werd yhr einn frevel uben
Und uns mit unrecht hie betruben
So sol es nicht umb sonst geschehen*

Der schad der soll an euch auß gehen“. (Rebhun: *Die Susanna*, S. 62)

(138) *Ishaboth: „Habt freudlich Dank der lieb und trewe*

Will wider schawn / dass euch nicht rewe /

Wolan ich thue euch offenbaren

Ihr habt on zweiyffel wol erfaren /

Nach dem in Jochems haus wir haben

Zu weylen klag und sach vertragen /“. (Rebhun: *Die Susanna*, S. 12)

Згідно тлумачних словників, у середньовічному дискурсі перформативне дієслово *verjehen* мало таке ж саме значення як і дієслово *eingestehen* у сучасному німецькомовному дискурсі: *verjehen* – *verjehen*, *verjehen*, *sagen*, *erzählen*, *aussagen*, *zu erkennen geben*, *eingestehen*, *versprechen*, *bekennen*, *verkündigen*, *sich erklären* [385, с. 82; 391, с. 78; 392, с. 409; 394, с. 271], наприклад:

(139) *Mareth ad illum: „Jans, ich thue dir verjehen,*

Ich hab dich all mein tag nie gesehen.

Das red ich woll auff meinen aid,

Oder ich sey nicht ein frume maidt“. (Raber: *Der Prozess gegen Rumpold*, S. 124)

Перформативні моделі (136) та (137) функціонують також і впродовж XX–XXI ст., перформативні моделі (134), (135), (138), (139) вийшли із ужитку, частотні для МА зізнання дієслова *offenbaren*, *jehen* та *verjehen* обсолетизувалися у сучасному німецькомовному дискурсі XX–XXI ст., натомість широко вживаними є дієслова *eingestehen* та *zugeben*.

Для реалізації ПМА зізнання у дискурсі XX–XXI ст. поряд з канонічною перформативною моделлю *Ich/wir + V_{perf} + Pers.P. + p* (модель 1.1) (140) слугують моделі з модальними дієсловами *wollen*, *möchten*, *müssen*, *sollen*, *dürfen* в дійсному (*Präsens*, *Präteritum Indikativ*) (модель 2.1) (141; 142) чи умовному способі (*Konjunktiv I; II*) (модель 2.15):

(140) [Розмова у лікарні між лікарем Емменбергером та комісаром Берлахом]: „Ich gebe zu, daß es mich amüsiert, mich wie eine Fliege in Ihrem Netz zappeln zu sehen, um so mehr als Sie gleichzeitig in meinem Netz hängen. Doch sehen wir weiter: Wer hat Sie auf meine Spur gebracht?“ (Dürrenmatt: *Der Verdacht*, S. 242)

(141) [Бабуся Ерна зізнається Францу, що мала сумніви щодо того, щоб віддати йому на виховання Роберта] „Was mich betrifft ... Nun, ich muss ehrlich gestehen, Franz, dass ich anfangs große Bedenken hatte. Ich fand es ungeheuerlich, das Kind einem alleinstehenden jungen Mann anzuvertrauen. Aber jetzt, da ich Sie persönlich kennenlernen durfte, bin ich mehr als beruhigt“.
(Plate: *Der hellblaue Himmel*, S. 41)

(142) [Єврей з концентраційного табору розповідає комісару Берлаху про лікаря Фрітца Емменбергера] „Ich muss zugeben, dass er den Gefangenen half, so gut dies möglich war, und soweit dies in einem Lager, dessen Bestimmung darin bestand, alles zu vernichten, überhaupt noch einen Zweck hatte. Er war in einem ganz andern Sinn als die andern Ärzte fürchterlich, Kommissar“.
(Dürrenmatt: *Der Verdacht*, S. 159)

Як свідчить кількісний аналіз емпіричних даних, ПМА зізнання становить 38,8% у дискурсі XVI ст., 16,5% у дискурсі XX–XXI ст. серед перформативних асертивів, протягом розглянутого періоду зменшується кількість класичних форм вираження ПМА зізнання, як наслідок деякі моделі та іллокутивні індикатори обсолетизувалися.

3.1.3.2. Перформативний мовленнєвий акт повідомлення. Засобом реалізації ПМА повідомлення слугує перформативне дієслово *mitteilen* – 1. *jemanden von etwas, wovon man glaubt, dass es für ihn wichtig ist, in Kenntniss setzen; jemanden über etwas informieren, ihn etwas wissen lassen* [387, с. 628].

У тлумачних словниках середньовісньонімецького періоду дієслово *mitteilen* постає як синонім до дієслів *kunden*, *kundgeben*, *kundtun*, *verkünden*, *warmachen* які мають такі значення: *kunden* – *c(h)unden*, *chundin*, *kundan*, *chundan*, *küden* sw. V, *bezeugen*; *kundtun*, *verkünden*; *offenbaren*; *mitteilen*, *sagen*; *melden*, *anzeigen*; *bezeichnen*; *voraussagen*, *ankündigen*; *kennenlernen* [396, с. 185]; *verkünden* – ‘*öffentlich bekanntmachen*’ [395, с. 495]. У сучасному німецькомовному дискурсі перформативні дієслова *kunden*, *kundgeben*, *kundtun*, вийшли із ужитку, а дієслова *warmachen* та *verkünden* змінили своє значення:

(143) *Ichaboth: „Fraw Susann Helchie kindt / und Jochems weibe*

Das man meint kein unzucht wer in yhrem leibe

Diese haben wir im ehebruch selbst befunden

Wo / und wie / das wolln wir alles machen kunde ...“ (Rebhun: Die Susanna, S. 45)

(144) *Dismas zeucht von leder und spricht: „Du muest mir halten ainen pock.*

Ich merck, du dreibst aus uns den spot.

Ich will dir warmachen den dot“. (Sachs: *Der Tod im Baumstumpf*, S. 228)

Згідно даних словників середньовісньонімецького періоду, у дискурсі минулих століть як синонім до дієслів *kunden*, *verkünden* та *mitteilen* вживалося дієслово *sagen* – *shagehn*, *saghen*, *seggen* (im. Akk.), *sagen*, *aussagen*, *sprechen* (von), *erzählen*, *berichten*, *verkünden*, *verbreiten*, *behaupten*, *zuschreiben*, *zusprechen*, *bejahen*, *handeln* (von), *erörtern*, *behandeln*, *erklären*, *nennen*, *deuten*) [396, с. 269]; *sagen* – swV. [Prät. auch seit-] *sagen* / *sprechen* / *erzählen* / *berichten* (über/von); *erklären*, *darlegen*, *mitteilen*; *ankündigen*, *verkünden*; *aufzählen*; *nennen* [392, с. 265].

Емпіричний аналіз дозволяє стверджувати, що в німецькомовному дискурсі XVI ст. зустрічаються ПВ, виражені не канонічною перформативною моделлю, а моделями пом’якшених перформативів, зокрема: у формі інфінітиву перформативного дієслова з допоміжним дієсловом *lassen* (модель 2.5); у складі

предикативної конструкції *haben + zu + Infinitiv* (модель 2.9) (35); з декількома модальними дієсловами (модель 2.3) (27); у складі означального підрядного речення з модальним дієсловом (модель 2.11) (143); у складі умовного підрядного речення з модальними дієсловами (2.13) (38); з модальними дієсловами *mögen, wollen, müssen, sollen, können* у формі 1-ї особи однини (модель 2.1) (144) та 1-ї особи множини (модель 2.2) (145); у складі конструкції з допоміжним дієсловом *gehen* в якості інтенсифікатора (модель 2.14) (146):

(145) *Abed: „Ich hoff es sol an uns nicht feilen*

Wir wolln yhn recht yhrn lohn mitteilen

Endlaufft uns einr er wirdts wol sehen

Wenn er wirt undern steynn auffstehen“. (Rebhun: *Die Susanna*, S. 70)

У наступному дискурсивному фрагменті власне перформативу передуює «загальне» або «упереджуване» (термін див. [В.І. Карабан]) дієслово *gehen*, яке у нашому корпусі зустрічається лише у дискурсі XVI ст., вважаємо його іллокутивним інтенсифікатором:

(146) *Adam läuft und spricht: „Ich will gehn sagen, dass sie eilt.*

Da kummt s' gleich selber her gelaufen

Mit ihrem rotzing lausing Haufen“. (Sachs: *Wie Gott der Herr, Adam und Eva ihre Kinder segnet*, S. 116)

Форми вживання, зазначені в прикладах (38); (143); (144); (146) не є характерними для сучасного дискурсу, оскільки дієслова *kunden; kundemachen; warmachen* обсолетизувалося, а форми вживання з декількома модальними дієсловами та дієслово *gehen* більше не вживаються у підсилювальній функції, натомість у дискурсі XX–XXI ст. стандартна перформативна модель асертиву може відходити від канонічної, зафіксовано моделі з модальними дієсловами в дійсному (модель 2.1) (147) та умовному способі (модель 2.15) (150); номінативні конструкції (модель 2.17) (148) та у складі інфінітивної групи (модель 2.19) (149):

(147) [Мартін звертається до свого друга Бетца] *Martin (zu Betz): „Aber im Namen unseres jungen Schutzbundes kann ich Dir nur mitteilen, dass es uns freuen würde, Dich als unseren Kameraden begrüßen zu können“.* (Horvath: *Italienische Nacht*, S. 341)

(148) [Місцевий радник до людей] *Stadtrat: „Kameraden! Im Namen des Vorstandes kann ich euch die erfreuliche Mitteilung machen, dass wir unser Schicksal überwunden haben“.* (Horvath: *Italienische Nacht*, S. 511)

(149) [Петіт Паісан призначає пана Архілохоса директором відділку] *„Ich freue mich Ihnen die Beförderung persönlich mitteilen zu dürfen, und wünsche Ihnen Glück“.* (Dürrenmatt: *Grieche sucht Griechin*, S. 320)

(150) [Аніта повідомляє Георгу, що в них буде дитина] *„Ich wollte dir nur mitteilen, dass ich ein Kind bekomme. Das Kind wird nichts daran ändern, dass unsere Wege nun auseinandergehen. <...>“ „Ein Kind?“ fragte Georg und stand mit großen Augen vor ihr. „Ein Kind!“ rief er mehrmals glücklich aus.* (Panitz: *Die sieben Affären der Dona Juanita*, S. 87).

Роль іллокутивних інтенсифікаторів у ПМА повідомлення у XX–XXI ст. можуть виконувати прислівники *aufrichtig, ehrlich, ausdrücklich, persönlich* (149) та модальні частки *ja, nur, eben* (150).

У дискурсі XVI ст. ПМА повідомлення становлять 28,6%, у дискурсі XX–XXI ст. – 26,4% серед перформативних асертивів (див. таблицю 5 додатку А).

3.1.3.3. Перформативний мовленнєвий акт твердження. ПМА твердження за даними тлумачних джерел реалізуються за допомогою перформативного дієслова *behaupten* – *mit Bestimmtheit aussprechen, überzeugt sagen; (noch Unbewiesenes) als sicher ausgeben*. 2. a) *erhalten, bewahren; erfolgreich verteidigen; b) sich gegen alle Widerstände halten [u. durchsetzen]* [389, с. 275], яке походить від середньовісньонімецького *„(sich) houbeten – als Oberhaupt, Herrn anerkennen; sich als Oberhaupt, Herr ansehen“* та в нововерхньонімецькому періоді

змінюється на „*behoubeten, bewahrheiten, bekräftigen – sich als Herr einer Sache erweisen*“ [388, с. 157], наприклад:

(151) *Der Antworter: „Herr Richter, hort zu dem affen! Ich behoubete die wahrheit“ (Rosenplüt: Das lustige Gerichtsspiel, S. 24)*

У німецькомовному дискурсі XX–XXI ст. для ПМА твердження зафіксовані моделі у формі 1-ї особи однини теперішнього часу в дійсному (модель 1.1) (152) або в умовному способі (*Konjunktiv I, II*) (модель 1.10) (153) та з модальними дієсловами в умовному способі (модель 2.15) (57; 154):

В наступному дискурсивному фрагменті мовець (інспектор Блаір), стверджує, що Джон Лее причасний до вбивства та тричі повторює ПВ, підсилюючи у такий спосіб іллокуцію твердження:

(152) *„Ich behaupte, dass Sie zumindest jetzt eben die Unwahrheit gesprochen haben, Mr. Lee.“ „Ich behaupte ferner, dass Miss McNallys Hund mit Ihrer Luger erschossen wurde. Ich behaupte, dass die Grafschaftspolizei die große, unhandliche Waffe am Tatort im nassen Gras gefunden hat. Wie gefällt Ihnen das, Mr. Lee?“ (Horschelt: Der Tod hält Einzug, S. 142)*

П. фон Поленц висловив думку про те, що перформативні формули *Ich behaupte, (dass)* – це результат пізнього інтелектуального розвитку суспільства, їх поява і розповсюдження в мові були пов’язані з потребою в засобах аргументативного мовлення [326, с. 31]. А задля пом’якшення аргументації вживаються форми умовного способу дієслова, наприклад:

(153) [Кругер не очікував від Моле, що той помітить зброю у порт’є] *Kruger schüttelte den Kopf „Ich würde behaupten, dass Sie deutlich unerwarteter sind als jeder, dem sie zuvor begegnet ist, Mr Molé. Ich werde mit ihr über die versteckten Waffen reden“.* (Foster: Signal, S. 242)

Простежуючи історичну динаміку ПМА твердження, варто зауважити, що форми вживання у складі канонічної перформативної моделі та з модальними

дієсловами функціонують впродовж XVI–XXI ст. і не зазнають якісних змін; однак їхня частотність не перевищує 22,5% вибірки і коливається в різні періоди не суттєво.

Беручи загальну кількість прикладів перформативних асертивів за одиницю (100%) можна зробити висновок, що найбільш розповсюдженим серед перформативних асертивів за весь проаналізований період є перформативне дієслово *gestehen* (у середньовічному дискурсі *jehen*, *offenbaren*) – 38,8% вибірки у дискурсі XVI ст.; за ним слідує перформативне дієслово *mitteilen* (у середньовічному дискурсі *sagen*, *kundgeben*, *kundthun*, *verkünden*, *warmachen*) – 28,6% вибірки у дискурсі XVI ст.; дієслово *behaupten* (у середньовічному дискурсі *bewahrheiten*) зустрічається у 16,4% випадків (див. таблицю 5 додатку А).

Таким чином, ПМА асертиви протягом XVI–XXI ст. демонструють історичну динаміку локутивного компоненту, зокрема обсолетизацію перформативних дієслів *offenbaren*, *jehen* і *verjehen* та заміну їх у сучасному німецькомовному дискурсі на *eingestehen* і *zugeben* (МА зізнання), обсолетизацію перформативних дієслів *kunden*, *kundgeben*, *kundtun*, заміну значення дієслів *sagen*, *warmachen* та *verkünden*, втрату підсилювальної функції дієслова *gehen*, розширення набору іллокутивних інтенсифікаторів прислівниками й частками (МА повідомлення), розповсюдження форм умовного способу дієслова (МА твердження), а також розширення моделей пом'якшених ПВ. Варіює частотність підтипів перформативних асертивів: у XVI ст. переважають МА зізнання, у XX–XXI ст. – МА твердження.

3.1.4. Історична динаміка перформативних комісивів. Іллокутивна мета комісивів полягає у прийнятті мовцем на себе зобов'язання здійснити в майбутньому певну дію чи наслідувати певну лінію поведінки, репрезентовану пропозицією. Перлокутивна мета перформативних комісивних МА полягає у

тому, щоб змусити адресата повірити у майбутнє виконання певної дії та в такий спосіб завірити/ заспокоїти/ утішити/ обнадіяти його, в наслідок чого примусити діяти відповідним чином [139, с. 182].

Іллокутивна сила комісивів має вираження в компонентах умов пропозиційного змісту, підготовчої й щирості. Пропозиційний зміст є майбутньою дією мовця. Підготовча умова виражає здатність мовця здійснити дію, яка позначається в пропозиційному змісті висловлення. Умова щирості передбачає щирий намір мовця здійснити цю дію. Окрім того, здійснюючи комісивний МА, мовець зобов'язується здійснити певну дію, яка здійснюється на користь адресата, яка визначається як «позитивна бенефактивність» [цит. за: 332, с. 37–38].

Серед підтипів комісивів виокремлюємо МА обіцянки, присягання й запевнення [40, с. 45–47; 109, с. 23–34; 111, с. 67; 250, с. 179–188]. Перформативні МА **обіцянки** здійснюються для того, щоб зобов'язатися виконати бажану і важливу для співрозмовника дію. Такі акти можуть отримувати іллокутивні відтінки запевнення, гарантії, подання надії, клятви, попередження, погрози (*Ich verspreche dir – verbindlich erklären, dass etwas getan wird, geschehen wird; zusichern*) [387, с. 1039].

Перформативні акти **присягання** покликані донести впевненість мовця до співрозмовника, переконати його у достовірності сказаного, здійснити вплив на його почуття. Присягання поєднує в собі характеристики і обіцянки, і зобов'язання. Однак є підстава вважати цей МА підтипом експресиву, який також може інтегруватися з іншими МА (*Ich schwöre euch – (vor einer Behörde, Institution) ein Gelöbnis ablegen; mit, in einem Schwur, Eid nachdrücklich versichern, geloben*) [387, с. 841].

Перформативні акти **запевнення** відображають бажання мовця переконати адресата в істинності інформації, передати йому свою впевненість чи вказати на

хибність його думок, передбачень, уявлень, поглядів (*Ich versichere dir – (etwas) als sicher oder gewiss hinstellen, etwas in der Absicht, jmdn. zu überzeugen, als den Tatsachen entsprechend bezeichnen*) [386, с. 995].

Історичні зміни перформативних комісивів охоплюють перформативні дієслова і вирази обіцянки. За даними фразеологічного словника середньовісньонімецького періоду, номінаціями перформативних комісивних МА були такі дієслова та вирази: *das verspreche/schwöre ich (bei meiner Treue); ich gebe dir mein Ehrenwort; bei meinem Ehrenwort* тощо [390, с. 413]. Значному варіюванню підлягають набір і частотність перформативних дієслів, які виражають обіцянку, присягання. Низка дієслів – *prophezeien, einen Eid leisten, gutschagen, schwören, beschwören* – поступово виходять із ужитку у німецькомовному дискурсі ХХ–ХХІ ст. і можуть бути віднесені до застарілих форм:

(154) *Eodemmodo Rumpolt iurat dicens: „Ich schber auch ain rain aydt,
Es sey emantz lieb oder laid,
Ich will nur dy warchet sagen,
So pedarff man mich nit verrer fragen“.* (Raber: *Der Prozess gegen Rumpold*, S. 101)

Для експліцитно реалізованих перформативних комісивних МА для всіх розглянутих історичних відрізків інваріантом є канонічна перформативна модель: *Ich/wir + V_{perf} + Pers.P. + p* (154). Крім того, у дискурсі ХХІ ст. зафіксовано вживання таких перформативних комісивів:

- з модальними дієсловами (модель 2.1):

(155) *Abt spricht: „Ja, das will ich Euch auch versprechen.
Ihr reising Knecht, habt euch die acht
Taler, daß ihr mir zu essen bracht“.* (Sachs: *Das Wildbad*, S. 169)

- з допоміжним дієсловом *tun* (модель 2.4):

(156) Der Herzog spricht: „Ja, Fräulein, wir tun dir versprechen,
zu helfen, das auch enden will.

Du aber schweig darzu gar still!

Geh in Herberg und folg mir,

bis wir wieder schicken nach dir!“ (Sachs: Die zween Ritter von Burgund,
S. 103)

- у складі номінативних перформативних конструкцій (модель 2.7) *ein härten Eid schwern* (157); *ain rain aydt schbern* (154); *auf mein Eid* (159):

(157) Der Rossdieb spricht: „Ihr lieben Herrn der Dorfgemein

zu Fünsing, ich will ghorsam sein

und euch ein härten Eid da schwern,

nach dem Schnitt wieder herzukehrn

gen Fünsing und mich lassen henken“. (Sachs: Der Roßdieb zu Fünsing mit den
tollen diebischen Bauren, S. 302)

Вживання допоміжних дієслів *tun* і *haben* не є характерним для сучасного дискурсу, оскільки вони більше не вживаються у підсилювальній функції, а стали вирази у якості іллокутивних індикаторів *ein rain Eid schwören* (mhd. *schwern*), *bei Gott schwören*, *bei den Treuen beschwören*, *pey dem Leben schwern*, *bey geschworem Eyd*, *bei Gott und Welt versprechen*, *auf das blutig Messer schwören*, *auf mein Eid*, характерні для німецькомовного дискурсу XVI ст., майже вийшли із ужитку в XX–XXI ст., приміром:

(158) Bublius: „Es düncket mich ein guter sin.

Dieser gut rath docht ie nit besser.

Ich schwer hie auff das blutig messer,

Darmit die keusch sich hat erstochtn,

Das wir nit lassen ungerochn

Die schmach und lesterlichen that

An königlicher mayestat

Und auch an Sexto, seinem suhn“. (Sachs: *Tragedia von der Lucretia*, S. 11)

За свідченням фразеологічного словника середньовісньонімецького періоду, вираз *auf mein Eid* (*uf minem eit; bi minem eide*) позначав ПМ клятви: „*Routineformel, Schwurformel; Wahrheitsbeteuerung, Bekräftigung (der Wahrheit) einer Aussage*“, та вживався в XVI ст. у формах: *des muoz ich jehen uf minen eit; ich sag auff meinen aid* (+ HS); *ich spriche bi dem eide* тощо [390, с. 145].

(159) Der Baurenknecht kummt und spricht:

„Ein guten Abend, Gret! Bist du schon da?

Dein bin ich in meinem Herzen froh,

da ich dich hinn gefunden hab,

ich will dich schütteln die Agen ab.

Du bist mir die Liebste, auf mein Eid,

für alle andere Baurenmaid,

die in dem ganzen Dorfe sein“. (Sachs: *Die Rockenstuben*, S. 276)

Натомість для дискурсу XX–XXI ст. характерне вживання таких комісивних перформативних дієслів та сталих виразів: 1. *ein Versprechen geben/ablegen, Versprechungen/eine Zusage machen, sein Wort/Ehrenwort geben, versichern, geloben, beteuern, beschwören, beeidigen, an Eides statt erklären, auf seinen Eid nehmen, einen Eid leisten, sich verpflichten, sich verbürgen, in Aussicht stellen, zusichern, zusagen, garantieren, (eine Belohnung) verheißen* 2. *erwarten/erhoffen lassen* [389], в емпіричній базі нашої розвідки зафіксовані також перлокутивні оптимізатори *eine Hand auf das Herz legen, mache ich* та лексичні інтенсифікатори *natürlich, ganz bestimmt* (160), *ernst, unbedingt, sicher, selbstverständlich* тощо, наприклад:

(160) [Смокі розмовляє з Бонні, донькою своєї подруги] „Willst du denn nicht, dass jemand dir dabei hilft? Ich könnte dich zu einem Therapeuten bringen...“ „Auf gar keinen Fall! Niemals!“ „Okey, schon gut. Keinen

Therapeuten. Ich lege die Hand aufs Herz. Versprochen“. (Mcfadyen: *Der Todeskünstler*, S. 32)

Сучасний дискурс демонструє частотне вживання партиципiальних перформативних комiсивiв (модель 2.16) (59; 60; 163); у сполученнi з iншими видами МА (модель 1.14) (48); з модальними дiєсловами як в дiйсному (модель 2.1) (161), так i в умовному способi (модель 2.15) (162); в умовному способi (*Konditionalis I*) (модель 1.10); у виглядi номiнativних перформативних конструкцiй (модель 2.17) (169):

(161) [Розмова комiсара з Бiолою Штранскi] „*Wieso denken Sie, ich würde verschweigen, von meinem Mann gehört zu haben?*“ „*Vielleicht, weil er es so möchte.*“ „*Würde er es so mögen, dann würde ich mich auch daran halten. Aber ich kann Ihnen versichern, daß nichts dergleichen der Fall ist. Kein Lebenszeichen, keine Nachricht, gar nichts.*“ (Steinfest: *Die feine Nase der Lilli Steinbeck*, S. 190)

(162) [Детектив Ферн обговорює з Ханною вбивство маклера з нерухомостi Георга] *Fern schaufelte zwei Löffel Zucker in ihren Kaffee und rührte so energisch, dass die Hälfte auf dem Resopaltisch landete. „Ich könnte schwören, dass George sich nicht selbst gefesselt und das Bootshaus abgefackelt hat, aber ...“* „*Damit hast du also abartige Selbsttötungsgelüste komplett ausgeschlossen?*“ (Edwards: *Zu Staub und Asche*, S. 212)

(163) [Петер обiцяє бабусi познайомити її зi своєю дiвчиною] *Zehn Minuten später verabschiedete sich Peter. Noch an der Tür sagte die Großmutter: „Aber du musst mir versprechen, dass du mir dein Mädchen einmal mitbringst. Ich muß doch sehen, was für eine Nebenbuhlerin ich bei meinem Enkel habe!“* „*Versprochen!*“ *gab Peter über die Schulter zurück und sprang die Treppe hinunter.* (Noack: *Bastian*, S. 53).

Здійснення акту обіцянки за допомогою перформативу *versprochen* (*Partizip II* від перформативного дієслова *versprechen*) є розповсюдженим у ситуаціях неофіційного спілкування, наприклад:

(164) [Ян просить свою подругу Марію поцілувати його]

Jan: „Einen Kuss.“ Maria: „Einen?“ Jan: „Einen.“

Maria: „Dann lässt du mich gehen?“

Jan: „Dann lass ich dich gehen.“

Maria: „Versprochen?“

Jan: „Versprochen.“

Maria: „Schwörst du?“

Jan: „Bei meiner Liebe.“ Maria küsst Jan, dann dreht sie sich um, geht langsam nachrechts ab. (Harbecke: Der Himmer ist weiß, S. 62)

Наступний дискурсивний фрагмент представлений номінативним ПВ клятви *mein Ehrenwort* (168), яке є скороченою формою від *mein Ehrenwort geben*:

(165) *Zauberkönig: „Sie haben da gar nicht zu tragen! Sie haben sich aus dem Staube zu machen, Sie Herr! Diese Verlobung darf nicht platzen, auch aus moralischen Gründen nicht! Das mir keine Seele was erfährt, Sie Halunk – Ehrenwort! Alfred: „Ehrenwort!“ (Horváth: Geschichten aus dem Wiener Wald, S. 467)*

Така форма використовується у тому випадку, коли для мовця важливо наголосити на самому факті проголошення обіцянки, а також показати щирість її виконання. Варто навести з цього приводу слова Дж.Р. Серля: «різниця між щирою та нещирою обіцянкою полягає в тому, що при щирій обіцянці мовець має намір виконати обіцяне, при нещирій – навпаки не має такого наміру» [347, с. 92].

Як свідчить масив даних, у сучасному німецькомовному дискурсі перформативний МА присягання поступово виходить із ужитку – 28,6%, порівняно з дискурсом XVI ст. – 52,4%, натомість XX–XXI ст. є своєрідним

бумом частотності вживання перформативного МА обіцянки – 44,2%, що пояснюється такими екстралінгвістичними факторами, як функціонування сучасного дискурсу в рамках негативної ввічливості [170, с. 63]. Еталоном такої поведінки як вербальної, так і невербальної є вуалювання емоцій, мінімізація втручання [122; 222; 328]. Однак, слід зауважити, що поряд зі збільшенням частотності МА обіцянки послаблюється їхня іллокутивна сила [168; 170].

У XVI ст. комісивна іллокуція притаманна майже 8,6% серед проаналізованих перформативів у власному значенні, у XX–XXI ст., відповідно – 16,5% (див. таблицю 3 додатку А). Отже, у дискурсі XVI ст. переважає вживання перформативних комісивів у власному значенні – 8,6% та 6,3% у метакомунікативній функції (див. таблицю 4 додатку А), що пояснюється існуванням сильної стратифікації німецького суспільства, натомість у дискурсі XX–XXI ст. спостерігається збільшення частотності перформативних комісивів у метакомунікативній функції – 11,6% та зменшення частотності вживання перформативних дієслів та іллокутивних індикаторів з семантикою обіцянки.

Підсумовуючи вище викладене, можна зробити висновок, що історичні зміни власне перформативних комісивів стосуються перформативних дієслів та їх іллокутивних індикаторів. Значному варіюванню підлягають набір і частотність перформативних дієслів, які виражають обіцянку. В сучасному німецькомовному дискурсі виходить із ужитку ПМА присягання, натомість підсилюється частотність ПМА обіцянки.

3.1.5. Історична динаміка перформативних декларативів. За ствердженням багатьох дослідників, найчастіше перформативну формулу мають декларативи, які є інгерентно інституціональними і базуються на немовних системах знань, – це так звані «парадні випадки перформативності» [258, с. 19]. До декларативних МА відносимо акти призначення, називання, хрещення,

прощення (гріхів), благословення, оголошення (війни, засідання закритим тощо), заповідання, звільнення тощо, номінаціями яких, відповідно, є перформативні дієслова *ernennen, berufen, begnaden, taufen, vergeben (die Sünden), segnen, erklären (den Krieg, die Sitzung), vermachen, kündigen*.

У XVI ст. для реалізації перформативних декларативів слугували дієслова *begnaden, urteilen, segnen, taufen*. У діалогічному дискурсі XVI ст. зафіксовано такі моделі вживання перформативних декларативів у власному значенні:

- з перформативним дієсловом у формі 1-ї особи однини теперішнього часу активного стану індикатива (модель 1.1), наприклад:

*(166) Frau Fenus dicit: „Ich urtail seit meins feures stral
Durch das weyp Adam pracht zy fal,
Die pracht mein list mit weibern umb:
Sampson und Virgilium,
Davit und Aristotilem,
Den Salomon und Socratem“.* (Folz: *Die Liebesnarren*, S. 89)

- з модальними дієсловами (модель 2.1), наприклад:

*(167) Der Fenus junckfrau dicit: „Frau, so nemt auff ire wort,
So ir doch seit der lieb ein hort;
Wann wen verwundt eurß pogen geschutz,
Der waget darnach allen trutz.
Wer es im zu hayß hab furgenumen,
Das ir im nit zu hilff mugt kumen,
Den soll ich urtailen auff und ab,
Nach dem als er verschuldet hab“.* (Folz: *Die Liebesnarren*, S. 83)

- з дієсловом у пасивному стані (модель 1.3), наприклад:

*(168) Der Herr spricht: „Mein Tochter, sei zufrieden eben!
Deine Sünde seind dir vergeben,*

Wann ich bin barmherzig und gütig,

Genädig, treu und gar langmütig,

Ein Vater der trostlosen Armen“. (Sachs: *Die ungleichen Kinder Evaes*, S. 295)

- з дієсловом у формі 1-ї особи множини активного стану дійсного способу з модальними дієсловами (модель 2.2):

(169) *Ichaboth: „Weil yhr habt / wie recht / die Sach erkennet*

Auch den todt aus Mose gsetz ernennet

Wolln wir auch das urteyl druber schliessen

Ungeachtet wen es thue verdriessen“. (Rebhun: *Die Susanna*, S. 55)

- з номінативними перформативними конструкціями (модель 2.7):

(170) *Octavinus spricht:*

„Ja, das soll sein vergünnet dir,

Auch so hast du Genad bei mir.

Wo d’ aber an dich legst dein Händ,

Dich selb zu töten an dem End,

So laß ich all dein Kinder töten“. (Sachs: *Die Königin Cleoparta aus Ägypten, mit Antonio, dem Römer*, S. 388)

(171) *Der Herr spricht: „<...> Glück und Heil auf dieser Erden,*

Daß groß Leut aus euch sollen werden,

Als Kün’g, Fürsten und Potentaten,

Gelehrt, Prediger und Prälaten,

Auf daß in Ehren wird erkannt

Euer Nam ruhmreich in all Land.

Darzu so habt euch meinen Segen!

Der bleib auf euch jetzund allwegen!“ (Sachs: *Die ungleichen Kinder Evaes*, S. 304)

Простежуючи історичну динаміку деяких дієслів, які позначають інституалізовані дії (вихваляння, хрещення, помилування), Д. Херубім стверджує, що зміни цих дієслів викликані первісною ситуацією їхнього вживання [228, с. 3–21].

У німецькомовному дискурсі XX–XXI ст. перформативні декларативи реалізуються такими ПВ: *Ich erkläre Ihnen den Krieg; Ich eröffne/schließe die Sitzung; Ich taufe dich auf den Namen ...; Sie sind entlassen* тощо. За нашими даними, суттєво варіюється набір та частотність перформативних дієслів, які позначають перформативні декларативи. Низка дієслів у німецькомовному дискурсі XX–XXI ст. обсолетизувалися, деякі дієслова: *urteilen – entscheiden (nach); D das Urteil sprechen; A (+ p D ze/Adv.) richten, verurteilen (zu), beurteilen (nach); A + D/p A in überantworten (in)* [392, с. 389]; *begnadigen (mhd. pegabn) – sw. V; hat): jmdm. Gnade gewähren: jmdm. die Strafe erlassen* [389, с. 273]; *segnen – segenen, seinen, seingenen sw V, refl. sich bekreuzigen; p D nâch nachwinken; A (+ D) segnen, den Segen sprechen über; weihen; grüßen* [392, с. 280]; втратили своє первісне значення і можуть бути віднесені до застарілих форм. Натомість дієслова *entlassen; erklären* розширили сферу вжитку.

Обсолетизувалися і не зафіксовані у дискурсі XX–XXI ст. номінативні перформативні конструкції ПМА декларативу (модель 2.7) (174; 175), а форми в пасивному стані (модель 1.3) (172) звузили сферу вжитку.

У сучасному німецькомовному дискурсі перформативні декларативи реалізуються здебільшого у складі канонічної перформативної моделі: *Ich/wir + V_{perf} + Pers.P. + p* (172; 173); у формі пасивного стану (модель 1.3) (174); з модальними дієсловами *müssen, sollen, wollen*, в дійсному (*Präsens, Präteritum Indikativ*) (модель 2.1) (175) чи в умовному способі (*Konjunktiv*) (модель 2.15); у складі номінативних конструкцій з модальними дієсловами (модель 2.17) (176) тощо.

(172) [Пастор на весіллі] „Hiamit erklea i aich zu Mo und Frau, im Name des Vaders, des Sohnes und des hoalgen Geists.“ (Glubrecht: *Wie ich lernte, die Ehe zu schließen*, S. 236)

(173) [Герцог Вільгельм вирішує помилувати та відпустити Оріоні та інших ув'язнених] „*Gnade ist ein wertvolles Gut. Und ich mag in meinem Leben zu sehr damit gezeizt haben.* <...>“ *Graalfs wurde starr vor Entsetzen.* „Hiermit begnadige ich Heinrich Orioni und mit ihm Friedrich Melosch und Jakob Wenterodt“. (Bernhardi: *Orioni*, S. 417)

(174) [Звільнення дівчини з роботи] *Kahlfeld*: „*Jetzt wird sie unverschämt.*“ *Ludwig resigniert*: „*Ihr ist nicht zu helfen.*“ *Dunkert sehr ruhig*: „*Jetzt ist es aus. In Ihrem eigenen Interesse, Fräulein, Sie sind hier entlassen. Verlassen Sie das Werk*“. (Braun: *Tinka*, S. 170)

(175) [Звільнення пана Гомпітца з роботи] „*Herr Gompitz, das wird wohl nichts mit uns. Ich habe den Eindruck, Sie packen das hier nicht. Ich muss Sie entlassen, aber ich brauche Ihnen das nicht weiter begründen, Probezeit, Sie wissen schon.*“ (Delius: *Der Königsmacher*, S. 103).

ПМА хрещення, прощення (гріхів), благословення, помилування є малочисельними у сучасному німецькомовному дискурсі з огляду на відповідні зміни у суспільному житті:

(176) [Афродита благословляє свою невільницю Розу та офіцера Зервіуса на одруження] *Aphrodite schaut in die flehenden Augen von Rose und stimmt zu*: „Meinen Segen sollt ihr haben! *Rose, so bist du auch nicht mehr den Trieben meines Mannes ausgesetzt!*“ (Manthey: *Die Zeitreisende*, S. 8)

Прийнявши загальну кількість прикладів за одиницю (100%), робимо висновок, що найбільш вживаним серед перформативних декларативів за весь проаналізований період є перформативне дієслово *erklären* (в експліцитному вживанні) – у дискурсі ХХ–ХХІ ст. 17,2% вибірки; за ним з трохи більшим

відривом слідує дієслово *entlassen* – 14,3% вибірки; *urteilen* зустрічається у 6,4% випадків; *segnen* складає 2,2% серед зібраних фрагментів (див. таблицю 5 додатку А).

Таким чином, діахронічний аналіз перформативних декларативів у німецькомовному діалогічному дискурсі показав, що вони характеризуються тенденцією до зменшення частотності та обсолетизацією низки дієслів, натомість дієслова *entlassen*, *erklären* розширили сферу перформативного вжитку.

3.1.6. Історична динаміка перформативних квеситивів. Іллокутивна мета адресанта МА питання або квеситивів полягає в тому, щоб запитати адресата про стан речей, відносно якого адресант має когнітивний дефіцит [17, с. 220, 264, с. 215]. Перлокутивна мета адресанта МА квеситива полягає в тому, щоб змусити адресата надати відповідь і у такий спосіб ліквідувати цей когнітивний дефіцит [17, с. 220].

До основних засобів вираження перформативних квеситивів належать питальна структура речення з перформативним дієсловом *fragen* – 1) *sich mit einer Frage an jmdn. wenden*; 2) *sich etwas überlegen, sich die Frage stellen* [387, с. 391] та канонічна перформативна формула, яку можна вивести із контексту *Ich frage dich hiermit* [15, с. 67]. На думку Т.В. Ларіної, використання питальної структури МА, яка за своєю семантикою припускає можливість як стверджувальної, так і заперечної відповіді, вважається більш ввічливою, оскільки надає співрозмовнику можливість вибору [95, с. 55].

Історична динаміка МА квеситиву стосується, з одного боку, структурного типу мовленнєвих одиниць, з іншого, – змістових параметрів – локутивних, іллокутивних, перлокутивних [69, с. 167].

Як засвідчує ілюстративний матеріал, у дискурсі XVI ст. для ПМА квеситиву характерні здебільшого класичні форми вираження з перформативним

дієсловом *fragen* – *fraken*, *ahd. fragon*, *mhd. vragen, fragen, eine Frage tun, fragen od. forschchen nach* [395, с. 218]. Питальне речення у середньовісній німецькій мові періоді не обов'язково оформлювалось за допомогою знака питання на письмі, вважається, що знаки питання та оклику не були загальноприйняті майже до XVII ст. [249, с. 58]. У дискурсі XVI ст. збільшується кількість випадків часткової інверсії підмета та присудка у всіх типах питання, що відповідає загальній тенденції розвитку аналітичності перформативних квеситивів [192, с. 60].

У XVI ст. пом'якшені ПВ, які слугували реалізації квеситиву, охоплювали конструкції з модальними дієсловами у формі 1-ї особи однини *ich will fragen* (модель 2.1.) (177) та множини теперішнього часу активного стану дійсного способу *den wölln wir Rat fragen itz* (модель 2.2) (26); у складі інфінітивної конструкції *der schickt mich her, zu fragen bey euch* (модель 2.10) (178); з дієслівним інтенсифікатором *thun* (модель 2.4) (179):

(177) *Lott: „Still, still! Ich will fragen hinauß,*

wer da klopft und was man will han.

Wer klopffet also gewlich an,

Nächtlicher zeit an meinem hauß?“ (Sachs: Der Abraham, Lott sampt der Opfferung Isaac, S. 29)

(178) *Der Schuler kombt und spricht:*

„Frau, eur Caplan der schickt mich her,

zu fragen bey euch, ob heint der

Pfaff auch bey euch gewesen sey“. (Sachs: Der Eifersüchtige, S. 195)

У наступному фрагменті спостерігаємо допоміжне дієслово *thun* у якості інтенсифікатора іллокутивної сили запитування, що слугує граматичним засобом вираження питальності в ситуаціях запиту розпорядження у особи, яка має вищий соціальний статус [15, с. 70]:

(179) *Jann sagt: „Ja, ich thue dennoch vor recht fragn.*

<...> *ob ihr gsehen habt noch nit*

Den, der bey mir war? Ein Goldschmit,

Wolt euch ein heimlichs Armband machen“. (Ayrer: *Der abhanden gekommene Jann*, S. 276)

Згідно наших даних, моделі ПВ з допоміжним дієсловом *thun*, які є частотними у дискурсі XVI ст., обсолетизувалися у дискурсі XX–XXI ст.

У сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі набір вербальних індикаторів для реалізації перформативних квеситивних МА суттєво розширюється. Зокрема, переважають такі моделі: з модальними дієсловами в умовному способі *Ich möchte/ wollte/ dürfte dich fragen* (модель 2.15) (180; 182); в питальному реченні з модальними дієсловами *Darf ich fragen* (модель 2.23) (181); у складі підрядного речення причини (модель 1.14) тощо.

(180) [Детектив Занктус розпитує Лену про її брата] „*Lena, es ist a so“*, *hat der Sanktus angefangen*, „*ich wollt dich noch anmal fragen, ob du ned irgendeinen Hinweis oder doch einen Tipp hast, wo der Leo sein könnt.* *Wir haben den Kammerlander immer noch ned gefunden. Weißt gar nix? Sag, ha?“* (Schröfl: *Altherrenjagt*, S. 142)

(181) [Франц запитує Беату про причину її посмішки] „*Sie haben vorhin so merkwürdig gelächelt“*, *sagte er*. „*Darf ich Sie nach dem Grund fragen?*“ *Statt ihm zu antworten, machte Beate leise die Küchentür zu.* (Plate: *Der hellblaue Himmel*, S. 85)

Основною функцією ПВ у МА квеситиву є стимулювання адресата до відповіді, посилення іллокутивної сили питання, це так звані «імпульси діалогу» [214, с. 198].

(182) [Пан Архілохос намагається дізнатися у головуючого Петіт Паісана, чому його підвищили в посаді] „*Dürfte ich fragen*“, *sagte er*, „*was dies alles bedeutet?* *Sie lassen mich rufen, Sie befördern mich zum Direktor der*

Atomkanonen- und der Geburtszangenabteilung. Ich bin beunruhigt, wie ich gestehen muß, weil ich dies alles nicht begreife“. (Dürrenmatt: *Griechen sucht Griechin*, S. 320)

Як свідчить кількісний аналіз, МА квеситиви, виражені власне ПВ, становлять нечисельну групу від загальної кількості ПМА у власному значенні 2,8% у XVI ст., натомість 14,4% у XX–XXI ст. (див. таблицю 3 додатку А).

Таким чином, можна зробити висновок, що у дискурсі XVI ст. у вираженні ПМА квеситиву здебільшого переважають класичні ПВ, натомість у дискурсі XX–XXI ст. переважають пом'якшені ПВ, як наслідок набір моделей для реалізації перформативних квеситивів розширюється, натомість моделі з допоміжним дієсловом *thun* обсолетизувалися.

3.2. Власне перформативні висловлення як імпліцитні мовленнєві акти в історичній перспективі

Спостереження дослідників, що перформативне оформлення МА не завжди означає однозначну реалізацію саме тієї дії, на яку вказує перформативне дієслово [382, с. 240], зумовило нашу увагу до випадків імпліцитних МА, реалізованих власне ПВ, – індиректних та імплікативних.

Промовляючи ПВ, адресат виводить імпліцитні смисли на ґрунті експліцитного смислу, спираючись при цьому на іллокутивні індикатори та дискурсивний контекст. Однак, за словами В. Зекеланда, «дійсна іллокуція не збігається з тією, на яку вказують базисні індикатори» [354, с. 45]. На нашу думку, мовець, який промовляє ПВ, «знає», «відчуває», яку саме дію він здійснює – прохання, наказ, поздоровлення тощо, хоча не експлікує її.

Реалізація імпліцитних ПМА є характерною для дискурсу XX–XXI ст., що історично зумовлено переходом від дискурсу емоційності та відкритості до

дискурсу негативної ввічливості, де обличчя комунікантів – найвища цінність, а прояв емоцій є порушенням норм комунікації [222]. За словами С.О. Частникової, кожний ступінь розвитку мови формує необхідність все більшої імпліцитності та дистанціювання в комунікації [170, с. 217–220].

Відсоткова частка **індиректних ПМА**, у яких виражена ПВ іллокуція не відповідає дійсній, складає (46%).

Власне ПВ, які реалізують індиректні МА, представлено такими підгрупами:

1) Вимоги у формі прохання, наприклад:

(183) *Hat Gastmann Schmied getötet? Die Frage war primitiv, der alte schüttelte den Kopf, und die dunkle Masse vor ihnen sagte: „Sie gehen wirklich aufs Ganze.“ „Ich bitte zu antworten“, sagte Tschanz entschlossen und beugte sich vor, doch blieb das Gesicht des Schriftstellers unerkennbar. (+> Ich fordere auf zu antworten.) (Dürrenmatt: Der Richter und sein Henker, S. 117)*

(184) [Архілохос вимагає пояснення від художника Пассапа, звідки в нього картина з його нареченою Хлое, яка намальована у вигляді давньоримської богині Венери]: *„Mein Herr, trotz der Begeisterung, die ich für Sie empfinde, trotz meiner Verehrung, muss ich Sie bitten, eine Erklärung abzugeben. Es ist sicher nicht alltäglich, daß ein Bräutigam seine Braut nackt als Venus abgebildet sieht“. (+> Ich fordere auf, eine Erklärung abzugeben.) (Dürrenmatt: Griechen sucht Griechin, S. 347)*

2) Вимоги у формі поради, наприклад:

(185) [Інспектор вимагає від чоловіка сказати правду] *Der Inspektor richtete sich auf und blickte dem Mann unverwandt ins Gesicht, während er fortfuhr: „Ich will Ihnen raten, Monsieur, nun endlich Wahrheit zu sagen.“ (+> Ich fordere auf, die Wahrheit zu sagen.) (Letsche: Das andere Gesicht, S. 72)*

3) Заперечення у формі прохання, наприклад:

(186) [Заметіль змусила рознощика піцци залишитися на вечірці]

Victoria: „*Ich mach mir Sorgen um den Pizzamann*“.

Frankie: „*Sorgen? Ich bitte dich, er legt sich mit den Schauspielern an.*“ (*Mach dir bitte keine Sorgen!*) (Bauersima, Desvignes: Film, S. 62)

4) Прохання у формі питання, наприклад:

(187) [Мартін на зустрічі з приватним детективом Хорстом Галером] „*Mein Anliegen*“, *begann ich „wird etwas ungewöhnlich klingen, aber ich versichere Ihnen, daß ich nicht verrückt bin – soweit man sich selbst realistisch einzuschätzen vermag. Meine Frage ist, kurz gesagt, ob sie feststellen können, wer bin ich“.* (+> *Ich bitte Sie festzustellen, wer ich bin.*) (Mechtel: *Der unsichtbare Zweite*, S. 21)

(188) [Батько приїхав до сина на день народження, обидва актори]

Franz: „*Mutter sagt, du hättest so leberkrank ausgesehen in einer Großaufnahme. Sie hat sich Sorgen gemacht... Er sieht auf seine Taschenuhr. Viertel nach 2... Was ich dich fragen wollte, Answald – ob du es mir sehr übel nimmst, wenn ich heute abend unter Umständen die Vorstellung schwänze...? Ich weiß, es ist nicht recht, wenn ich nicht hingehe, heute an deinem Geburtstag*“. Answald: „*Darauf kommt es jetzt auch nicht mehr an*“. (+> *Bitte nimm es mir nicht übel, dass ich deine Vorstellung schwänze.*) (Strauß: *Trilogie des Wiedersehens*, S. 38)

5) Попередження у формі побажання. В наступному дискурсивному фрагменті перформативне дієслово *wünschen*, вживане в 1-й особі однини теперішнього часу активного стану індикатива, має свідчити про те, що реалізовано перформативний експресив, але насправді за допомогою цього ПВ реалізовано директив, ПВ функціонує в цьому випадку як індикатор імпліцитного іллокутивного смислу, який допомагає адресантові «вкласти», а адресатові – вивести з висловлення імпліцитний іллокутивний смисл попередження:

(189) [Приватний детектив Кемал Кайанкайя проводить допит у квартирі Ганни Гехт] *Ich bohrte ihm mein schwarzes Rohr ins Rückenmark, drückte ihn gegen die Wand und fummelte seine Kanone aus dem Schulterhalfter. „Ganz ruhig. Wir gehen jetzt durch die Tür da, und ich wünsche dir, deine Partnerin macht keine Dummheiten“.* (+> *Ich warne dich, deine Partnerin soll keine Dummheiten machen.*) (Arjouni: *Happy Birthday, Türkei*, S. 97)

6) Попередження у формі поради, наприклад:

(190) [Гастманн попереджає комісара Берлаха, щоб той припинив розслідування] *„Ich rate dir, das Spiel aufzugeben. Es wäre Zeit, deine Niederlage einzusehen“, sagte Gastmann und stopfte seine Pfeife.*“ (+> *Ich warne dich, du musst das Spiel aufheben.*) (Dürrenmatt: *Der Richter und sein Henker*, S. 148)

7) Вибачення у формі прохання, наприклад:

(191) [Архілохос з гранатою таємно потрапив до маєтку президента, однак той зустрів його при вході до кімнати] *„Bitte“, sagte Archilochos errötend, er wolle nicht stören.* – *Das tue er ganz und gar nicht, beteuerte der alte spitzbärtige Herr freundlich. „In meinem Alter schläft man nicht gerade viel, kalte Füße, Rheumatismus, Sorgen, private und geschäftliche als Präsident...“* (+> *Ich entschuldige mich für die Störung.*) (Dürrenmatt: *Griechen sucht Griechin*, S. 402)

8) Пропонування у формі вимоги, наприклад:

(192) [Пан Дорсдей пропонує Ельзі провести час разом взамін на допомогу її батькові] *„Und ich schwöre Ihnen auch, daß ich – von der Situation keinen Gebrauch machen werde, der in unserem Vertrag nicht vorgesehen war. Nichts anderes verlange ich von Ihnen, als eine Viertelstunde dastehen dürfen in Andacht vor Ihrer Schönheit“.* (+> *Ich schlage vor, die Zeit zusammen zu verbringen.*) (Schnitzler: *Fräulein Else*, S. 347)

9) Пропозиції у формі питання, наприклад:

(193) [Сюзанна закохана в Морітца директора спілки художників]

Moritz: „Mit Ihnen ist es seltsam, Susanne. Alles, was mir in den Sinn kommt, ist so gut wie ausgesprochen. Ich meine: es gibt eigentlich nichts, was in einem Gespräch zwischen uns nicht gesagt werden könnte. Ich wollte fragen, ob wir miteinander schlafen?“

Susanne: „Wie?! Moritz! Sind Sie verrückt?“

Moritz: “Nicht. Lassen Sie nur schon vorbei“. (+> Ich schlage vor, miteinander zu schlafen.) (Strauß: Trilogie des Wiedersehens, S. 20)

10) Запрошення у формі повідомлення, наприклад:

(194) [Пані Гагедорн запрошує сина до кінотеатру, на що він з радістю погоджується]

„Ferner möchte ich dir mitteilen, daß wir noch heute abend ins Kino gehen. Es läuft ein Hochgebirgsfilm <...>“ „Ich nehme die Einladung dankend an“, entgegnete er „Und wenn ich jemals König von England werden sollte, verleihe ich dir den Hosenbandorden“. (+> Ich lade dich ins Kino ein.) (Kästner: Drei Männer im Schnee, S. 26)

ПВ, що реалізують **імплікативні МА**, тобто імпліцитні МА з імплікатурами – з переосмисленням пропозиції, переважають у частотності (54%). Серед імплікативних МА переважають іронічні МА, у яких пропозиція переосмислюється з позитивної в негативну, тобто імплікатура становить заперечення пропозиції або пропозиційної установки. Найбільш частотним іронічним МА з переосмисленням пропозиції є ПМА поздоровлення (44%), наприклад:

(195) [Розмова про актора Максимільяна Штайнберга] *Redakteurin: „Daß mir das passieren mußte! Ich bin noch ganz neu hier in dem Laden. Ich wollte natürlich den Regisseur, Axel Steinberg, den wollte ich. Der da heißt Maximilian Steinberg, dieser Idiot“. Lena: „Ich weiß. Ich lebe mit ihm“. Redakteurin: „Was?*

Na, ich gratuliere. (+> Ich gratuliere Ihnen nicht, dass Sie mit ihm leben.)

(Strauß: *Besucher*, S. 43)

У наступному діалозі спостерігаємо іронічне поздоровлення медсестри Клері комісара Берлаха, через те, що будучи тяжко хворим він замовив картину Альбрехта Дюрера «Лицар, смерть і дідько» у свою лікарняну палату:

(196) *Schwester Kläri zog ein Notizbuch hervor. „Ritter, Tod und Teufel“, notierte sie. „Das wird bestimmt morgen montiert. Ein schönes Bild für ein Sterbezimmer. Ich gratuliere. Der Herr haben einen guten Geschmack.“* (+> Ich gratuliere Ihnen zu Ihrem Geschmack nicht.) (Dürrenmatt: *Der Verdacht*, S. 210)

Іронічного переосмислення набувають і інші підтипи МА експресиву – побажання (197); подяки (198; 199); погрози (200) тощо:

(197) [Лікар Емменбергер розмовляє з комісаром Берлахом, який його підозрює у вбивствах у концентраційному лагері] *„Und er wird Furcht haben, immer größere Furcht, je unwahrscheinlicher es für seinen Verstand sein wird, daß ich ihn suche während ich, Doktor, in diesem Spital in meinem Bett liege mit meiner Krankheit, mit meiner Ohnmacht.“ Er schwieg. Emmenberger sah ihn seltsam, fast mitleidig an, die Spritze in der ruhigen Hand. „Ich zweifle an Ihrem Erfolg“, sagte er gelassen. „Aber ich wünsche Ihnen Glück.“* (+> Ich wünsche Ihnen Pech.) (Dürrenmatt: *Der Verdacht*, S. 206)

(198) [Кіллер Йоонас Вартало погрожує пістолетом Георгу Штранскі] *„Ich sage doch schon, daß es nichts Persönliches ist.“ „Was nützt mir das, zu wissen, was es nicht ist.“ „Das ist doppelt so viel, als die meisten Leute erfahren, bevor sie sterben.“ „Soll ich mich dafür bedanken“, fragte Stransky, „daß kein Groll dahintersteckt, wenn Sie mich jetzt erschießen. Was sind Sie? Ein Killer mit einer Depression?“* (+> Ich bedanke Ihnen dafür nicht.) (Steinfest: *Die feine Nase der Lilli Steinbeck*, S. 104)

(199) [Директор готелю, намагаючись виселити пана Шульце, поселив його у неопалене приміщення] *Schulze setzte den Spankorb nieder. „Schön kalt ist hier! <...> Glücklicherweise hat mir der Arzt streng verboten, in geheizten Räumen zu schlafen. Ich danke Ihnen für Ihre ahnungsvolle Rücksichtnahme.“ „Oh, bitte sehr“, erwiderte Kühne und biß sich auf die Unerlippe. „Man tut, was man kann“. (+> Ich danke Ihnen nicht, weil Sie keine Rücksicht auf mich nehmen.) (Kästner: *Drei Männer im Schnee*, S. 48)*

(200) [Деспрец погрожує чоловікові, який знає про місцезнаходження Георга Штранскі] <...> *Verstehen Sie: Ich drohe Ihnen nicht mit unendlichen Schmerzen, einfach nur damit, Sie umbringen zu lassen. Ohne Aufwand. Sie sind keinen Aufwand wert. Also?“ (+> Ich drohe Ihnen, Sie umbringen zu lassen.) (Steinfest: *Die feine Nase der Lilli Steinbeck*, S. 169)*

Іронічному переосмисленню підлягають і ПМА комісиви. У наступному дискурсивному фрагменті пані Бухендорфф запрошує детектива пана Зельба на урочистий прийом, кажучи, що він зможе познайомитися там з цікавими людьми, зокрема з однією китайкою, експертом з питань безпеки, натомість, пан Бухендорфф вважає, що у такий спосіб вона хоче його спекатися, іронічно наголошуючи, що буде скаржитися Фернеру:

(201) *„Sie wollen mich abwimmeln, Frau Buchendorff! Ich werde mich bei Ferner beschweren.“ Kaum hatte ich es gesagt, tat es mir auch schon leid. Abgestandener Altherrencharme“. (+> Ich werde mich nicht beschweren, weil ich Ihre Aussage nicht ernst nehme.) (Schlink: *Selbs Justiz*, S. 89)*

Крім іронічного переосмислення, у ПМА спостерігаємо інші імплікатури, наприклад:

- на ґрунті ПВ прохання реалізовано імпліцитний комісив – відмову:

(202) [Поліцейський Бебі Хюбнер, проводить допит Роя, коханця Віоли

Штранскі, підозрюючи його у зникненні її чоловіка] „Herr Stransky ist verschwunden. Und zwar ausgesprochen spurlos.“ „Ich weiß. Viola hat mir davon erzählt.“ „Und trotzdem treffen sie beide sich zu einem Schäferstündchen. Ist das nicht ziemlich unklug in dieser Situation?“ „Warum sollten wir damit aufhören?“ wunderte sich Roy. Aus Gründen der Pietät? Ich bitte Sie!“ (+> Ich will nicht damit aufhören.) (Steinfest: *Die feine Nase der Lilli Steinbeck*, S. 252)

- на ґрунті ПВ прохання реалізовано імпліцитний асертив – заперечення:
(203) [Комісар поліції Пагоніді хоче, щоб криміналістка Ліллі Штайнберг повернулася додому до Відня] „Er will nur, dass Sie sicher wieder nach Hause kommen.“ „Nach Hause?“ „In drei Stunden geht ein Flieger.“ „Wie soll ich das verstehen? Weil eine abartige Fledermaus versucht, mich mit ihrem Fisch zu füttern, wollen Sie mich ausweisen.“ „Frau Steinbeck, ich bitte Sie! Warum sprechen Sie von Ausweisung? Wir wollen, dass Ihnen nichts zustößt. Die Angelegenheit scheint zu delikat ...“ „Delikat?“ (+> Ich will Sie nicht ausweisen.) (Steinfest: *Die feine Nase der Lilli Steinbeck*, S. 49)
- на ґрунті ПВ запрошення реалізовано імпліцитний асертив – повідомлення:
(204) [Принц оголошує про своє весілля з Данамір] „Ihr lieben Bürger“, wandte der Prinz sich an die Versammlung, „geht mit guten Gedanken nach Hause, freut euch!“ ... „Ich lade euch alle zu meiner Hochzeit ein. Wann die stattfindet, wird bekannt gegeben“. (+> Ich teile mit, dass ich heirate.) (Kerkhoff: *Die von der Liebe träumen*, S. 98)
- на ґрунті ПВ питання реалізовано імпліцитний директив – пропонування:
(205) [Алекс запитує у своєї нареченої Елізабет, чи хоче вона вийти за нього заміж] Ich möchte dich fragen, ob du – ob du dir vorstellen kannst“ – begann Alex schockend. Ich lächelte ihn ermutigend an „Ja?“ „Ob du dir vorstellen kannst, dein Leben mit mir?“ – fuhr er fort. „Also wir kennen uns jetzt

drei Jahre. Ich finde, es wird Zeit, dass wir zusammenziehen“. (+> *Ich schlage dir vor, zusammenzuziehen.*) (Gier: *Die Braut sagt leider nein*, S. 285)

Таким чином, у німецькомовному дискурсі XX–XXI ст. зафіксовано власне ПВ, які реалізують імпліцитні МА, серед яких виокремлюємо імплікативні, які демонструють і іллокутивне, і пропозиційне переосмислення у вигляді імплікатури, та індиректні, які представлені 10-ма підгрупами: ПВ прохання слугують реалізації МА вимоги, заперечення й вибачення; ПВ поради вживаються для реалізації МА вимоги й попередження; ПВ питання можуть реалізувати МА прохання й пропонування; ПВ побажання використовуються для здійснення МА попередження, ПВ вимоги – для МА пропонування, ПВ повідомлення – для МА запрошення. Імплікативні ПМА є більш частотними.

Висновки за розділом 3

1. Іллокутивний потенціал власне ПВ є сталою їх характеристикою. Власне ПВ реалізують МА таких іллокутивних типів, як комісив, директив, квеситив, асертив, експресив і декларатив. Історичній динаміці підлягають локутивний складник ПМА, а також їх частотність: у XVI ст. переважають директивні МА (насамперед, прохання й поради), а в XX–XXI ст. – експресивні (насамперед, подяки й вибачення).

2. Історична динаміка локутивних характеристик власне ПВ характеризується збагаченням структурних моделей ПВ, варіюванням набору та частотності перформативних дієслів. Низка дієслів *piten*, *warnon*, *forbiotan*, *bevelhen* змінили свою форму; дієслова *werren*, *jehen*, *offenbaren*, *verjehen* у німецькомовному дискурсі XX–XXI ст. обсолетизувалися, деякі дієслова – *urteilen*, *kundgeben*, *kundthun*, *begehren* – втратили своє первісне значення; дієслова *verfluchen*, *segnen*, *begnadigen* (mhd. *pegabn*) звузили сферу

перформативного вжитку і можуть бути віднесені до застарілих форм. Натомість дієслова *gratulieren*, *entlassen*, *erklären* розширили сферу перформативного вжитку.

3. Історично варіюють також видо-часові форми дієслів, форми *Konjunktiv Präteritum* для вираження майбутнього; з допоміжними дієсловами *thun/haben* та вживання поряд з імперативом особового займенника *du/ihr* обсолетизувалися та не зафіксовані у сучасному німецькомовному дискурсі.

4. Перформативні директиви демонструють тенденцію до скорочення частотності класичних ПВ за рахунок збільшення кількості реалізацій пом'якшених. Серед підтипів перформативних директивів найчастотнішим залишається МА прохання, значно зросла частотність МА застереження та реактивної поради, зменшилася частотність МА наказу. Розширюється спектр іллокутивних індикаторів перформативних директивів, зокрема: ПВ витісняються модальним словом *bitte* (МА прохання), дієслово *befehlen* витісняється дієсловами *auffordern* та *fordern* (МА наказу), розповсюджується перформативне дієслово *empfehlen* (МА поради), номінативні й партиципціальні конструкції з дієсловом *verbieten* (МА заборони), ПВ з дієсловом *lassen* поступаються ПВ з дієсловом *warnen* (МА застереження).

5. Історичні зміни в сфері перформативних експресивів стосуються їх локутивних компонентів, а саме: обсолетизація моделей із дієсловами-інтенсифікаторами *thun/haben/sein* (МА вибачення і подяки), обсолетизація інтенсифікаторів із семами 'Бог', 'віра', 'довіра' (МА скарження), витіснення перформативного дієслова *begehren* дієсловом *wünschen* (МА побажання), звуження сфери вжитку дієслова *beglückwünschen* на користь дієслова *gratulieren* (МА поздоровлення). Спостерігається розширення моделей пом'якшених ПВ, зокрема номінативними перформативами, з дієсловами у наказовому та умовному

способі. Варіюванню підлягає і частотність підтипів ПМА експресивів: у XVI ст. найчастотнішим є МА скарження, у XX–XXI ст. – МА подяки.

6. ПМА асертиви протягом XVI–XXI ст. демонструють історичну динаміку локутивного компоненту, зокрема обсолетизацію перформативних дієслів *offenbaren, jehen* і *verjehen* та заміну їх у сучасному німецькомовному дискурсі на *eingestehen* і *zugeben* (МА зізнання), обсолетизацію перформативних дієслів *kunden, kundgeben, kundthun*, зміну значення дієслів *sagen, warmachen* та *verkünden*, втрату підсилювальної функції дієслова *gehen*, розширення набору іллокутивних інтенсифікаторів прислівниками й частками (МА повідомлення), розповсюдження форм умовного способу дієслова (МА твердження), а також розширення моделей пом'якшених ПВ. Варіює частотність підтипів перформативних асертивів: у XVI ст. переважають МА зізнання, у XX–XXI ст. – МА твердження.

7. Історичні зміни власне перформативних комісивів стосуються перформативних дієслів та іллокутивних індикаторів. Значному варіюванню підлягають набір і частотність перформативних дієслів, які виражають обіцянку. В сучасному німецькомовному дискурсі виходить із ужитку МА присягання, натомість підсилюється частотність МА обіцянки.

8. Перформативні декларативи характеризуються тенденцією до зменшення частотності та обсолетизацією низки дієслів, натомість дієслова *entlassen; erklären* розширили сферу вжитку.

9. Нечисельна група МА квеситивів, виражених власне ПВ, у дискурсі XVI ст. демонструє вираження здебільшого класичними ПВ, натомість у дискурсі XX–XXI ст. переважають пом'якшені ПВ, як наслідок набір моделей для реалізації перформативних квеситивів розширюється, натомість моделі з допоміжним дієсловом *thun* обсолетизувалися.

10. У німецькомовному дискурсі XX–XXI ст., на відміну від XVI ст., зафіксовано власне ПВ, які реалізують імпліцитні МА, серед яких виокремлюємо імплікативні, які демонструють і іллокутивне, і пропозиційне переосмислення у вигляді імплікатури, та індириктні, які представлені 10-ма підгрупами: ПВ прохання слугують реалізації МА вимоги, заперечення й вибачення; ПВ поради вживаються для реалізації МА вимоги й попередження; ПВ питання можуть реалізувати МА прохання й пропонування; ПВ побажання використовуються для здійснення МА попередження, ПВ вимоги – для МА пропонування, ПВ повідомлення – для МА запрошення. Імплікативні ПМА є більш частотними.

Основні положення цього підрозділу відображають праці [180; 187; 188; 189; 190; 352; 353].

РОЗДІЛ 4

ІСТОРИЧНА ДИНАМІКА ПРАГМАТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МЕТАКОМУНІКАТИВНИХ ПЕРФОРМАТИВНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ XVI–XXI ст.

4.1. Іллокутивний потенціал метакомунікативних перформативних висловлень у німецькомовному дискурсі XVI–XXI ст. в історичній перспективі

Простежуючи історичну динаміку метакомунікативних ПВ протягом XVI–XXI ст., слід зазначити суттєве збільшення їх частотності в дискурсі у зв'язку з заміною простого МА на складений, де другий компонент являє собою відповідний простий МА, а також у зв'язку з посиленням ролі принципу ввічливості та формуванням норм мовленнєвого етикету та посиленням їхньої ролі в мовленнєвій взаємодії в німецькому мовленнєвому суспільстві.

Діахронічні змінні, які пов'язані зі складними метакомунікативними ПМА, стосуються їх іллокутивних індикаторів, семантики та функціонування дієслів у складі складного МА, а також частотності досліджуваних явищ.

У нашому дослідженні відносимо метакомунікативні ПМА до складених МА, в яких компонентні акти пов'язані відношенням специфічного сприяння. Вони не можуть розглядатися як комплексні МА у зв'язку з тим, що їх іллокутивна та перлокутивна мета не можуть підпорядковуватися перлокутивній меті інших МА [69, с. 26]. У складених МА у якості сприятливого акта слугують метакомунікативні ПМА, а в якості сприяльного акта – власне МА, які описуються ПМА. Відношення між сприятливим і сприяльним актами може бути тільки відношенням сприяння, яке характерне для двох суміжних актів в будь-якій формі діяльності – метатова існує як спосіб регулювання мови [69, с. 34].

За В.І. Карабаном, мовленнєві зміни в складному МА передбачають розгляд змін сфер мовленнєвого впливу, змін в принципах та характері організації мовленнєвої діяльності, мовленнєвої взаємодії і мовленнєвих одиниць в наборі, структурі та використанні підвидів і типів простих і складних МА [69, с. 95–96]. Слідом за В.І. Карабаном, в залежності від структурного характеру актомовленнєвих змін виокремлюємо такі їх види: 1) внутрішні: зміни в межах структурного типу мовленнєвих одиниць, тобто зміни складних ПМА, приміром, в межах складних МА – заміна синдетичного складного МА на асиндетичний та навпаки, заміна МА-знака як компонента складного МА на інший МА-знак, збільшення та зменшення частотності МА, зміни в характері експлікування певних іллокутивних компонентів; 2) зовнішні зміни мовленнєвих одиниць: заміна простого МА складним та навпаки, заміна поєднання МА на складний МА [там само, с. 96]. Аналіз ілюстративного матеріалу засвідчує, що в історії німецького мовлення переважають саме внутрішні зміни метакомунікативних ПМА, що пояснюється відносною сформованістю системи метакомунікативних ПМА до початку певного періоду.

Розглядаючи історичні зміни метакомунікативних ПМА протягом XVI–XXI ст., насамперед слід зазначити суттєве збільшення їх частотності в мовленні у зв'язку з заміною простого МА на складений, де другий компонент являє собою відповідний простий МА, а також у зв'язку з формуванням норм мовленнєвого етикету та посиленням їх ролі в мовленнєвій взаємодії в німецькому мовленнєвому суспільстві.

Показовою є з цього приводу точка зору Дж.Л. Остіна, який зазначав, що «історично з точки зору еволюції мови, експліцитний перформатив повинен бути результатом більш пізнього розвитку у порівнянні з деякими первинними висловленнями», приміром форму висловлення „*Ich komme morgen*“ слід вважати більш ранньою, аніж перформативну форму „*Ich verspreche, ich komme morgen*“ [111, с. 69]. Іллокутивні дієслова – це дієслова метамовленнєві

метамовленнєві засоби не можуть бути більш ранніми, аніж власне мовленнєві [69, с. 103].

У складених метакомунікативних ПМА визначаючим є сприятливий акт, тому за основу їхньої класифікації беремо іллокутивні характеристики сприятливого акту. В залежності від іллокутивної характеристики виокремлюємо такі види метакомунікативних ПМА: метакомунікативні комісиви, директиви, асертиви, квеситиви, експресиви, декларативи. Оскільки метамова слугує в прагматичному плані сприянню мовлення, то всі метакомунікативні МА можна вважати сприятливими актами, які належать до іллокутивного типу контактиву, або фатичного МА. Складні МА, таким чином, мають таку модель: *контактив (ПВ) + МА з іллокуцією, яка називається ПВ*.

Розглянемо найчастотніші метакомунікативні ПМА у складі складеного МА у дискурсі XVI ст.

1. Метакомунікативний перформативний директив (56,2% у дискурсі XVI ст.) (див. таблицю 4 додатку А), а саме:

- ПВ-контактив + прохання. Серед складених метакомунікативних перформативних директивів зафіксовані найбільш суттєві зміни в якісному та кількісному плані, у масиві зібраного матеріалу метакомунікативний директив є найчастотнішим серед метакомунікативних перформативів XVI ст. Така висока частотність пояснюється тим, що директивні МА традиційно відносять до небезпечних комунікативних дій, які загрожують негативному обличчю адресата – його потребі у недоторканості внутрішньої сфери (*face-threatening acts*) [222, с. 61], наприклад:

(206) *Herr Tristant spricht: „Gnädige Frau, ich wollt, dass Ihr, dieweil und Ihr wißt mein Unschuld, mir bei dem König würbt um Huld.*

Das ist mein untertänig Bitt“. (Sachs: *Von der strengen Lieb Herr Tristrant mit der schönen Königin Isalden*, S. 34)

- ПВ-контактив + порада, наприклад:

(207) *Officialis: „Schmier an galgn, das ist mein radt!*

Paur, ich will dir sagn dratt,

Du solt mich das nimmer lernen,

Das ich tue rechte recht verckeren.

Ja, ich lies dich woll erstinken“. (Raber: *Der Prozess gegen Rumpold*, S. 114)

2. Метакомунікативний перформативний експресив (12,5% у дискурсі XVI ст.) (див. таблицю 4 додатку А), а саме:

ПВ-контактив + скарження. Зафіксовані зміни у структурі метакомунікативних експресивів, а саме зменшення їх структурної складності, скорочення кількості компонентних МА у їх складі. Якщо у дискурсі XVI ст. частотними були складені МА з декількома компонентними МА, то в сучасному німецькомовному дискурсі вони вживаються досить рідко, що пояснюється тим, що вони характерні для письмового мовлення колишнього періоду і не відображають розмовну мову, в розмовній мовленнєвій взаємодії адресант не має можливості та часу на те, щоб сформулювати настільки складну актомовленнєву інтенцію [69, с. 109]. Такі ж висновки можна зробити і для метакомунікативних директивів та асертивів. Показовим є наступний дискурсивний фрагмент, в якому в якості сприятливого МА реалізовано ПМА скарження:

(208) *Cleopatra, die Königin, gehet ein mit ihrem Frauenzimmer und spricht*

kläglich: „Ihr Hoffrauen, es steht nit wohl;

Mein Herzleid ich euch klagen soll:

Meins Herrn Gmahel Octavia

Ist gefahren gen Athens,

Begehret zu Antonio.

Nun fürcht ich gar herzlich alsp,

Er wird s' zu ihm nehmen dermaßen

Und mich wiederum gar verlassen.

O ratet zu, wie soll ich tan?“ (Sachs: Die Königin Cleopatra aus Ägypten, S. 372)

- ПВ-контактив + побажання, наприклад:

(209) Antonius geht ein mit Eros, seinem Kämmerling, und spricht:

„Fahr eilend in Ägyptenland,

Und bring Cleopatra zuhand

Zu mir in Syriam hierher!

Sag, es sei mein herzlich Begehr“. (Sachs: Die Königin Cleopatra us Ägypten, mit Antonio, dem Römer, S. 366)

3. Метакомунікативний перформативний асертив (18,4% у дискурсі XVI ст.) (див. таблицю 4 додатку А): ПВ-контактив + твердження:

(210) Der Herr legt dem ersten die Hände auf sein Haupt und spricht:

„Eva, ich will gewähren dich.

Du sollt werden auf Erdreich

Ein König gewaltig und mächtig,

Herrschen in deinem Reich gar prächtig.

Sollt Fürstin und Herrn unter dir hang.

Darzu hab dir Zepter und Kron!“ (Sachs: Wie Gott, der Herr, Adam und Eva ihre Kinder segnet, S. 113)

4. Метакомунікативний перформативний комісив (6,3% у дискурсі XVI ст.) (див. таблицю 4 додатку А), а саме: ПВ-контактив + присягання, наприклад:

(211) Der Neydecker spricht: „Kein ander Antwort gib ich mehr

und wird Euch auch kein ander Bescheid

und schwer Euch das zu Gott ein Eid:

Tut Ihr nicht meiner Liebe Buß.

Eur Mann im Turn erfaulen muss!“ (Sachs: *Die zween Ritter von Burgund*, S. 95)

5. Метакомунікативний перформативний квеситив (4,6% у дискурсі XVI ст.) (див. таблицю 4 додатку А):

• ПВ-контактів + питання:

(212) *Die Bäuerin spricht: „Secht, lieber Herr, was hör ich sagen, kummt Ihr her aus dem Paradeis?*

Ein Ding ich fragen muß mit Fleiß:

Habt Ihr mein Mann nicht drin gesehen?

Der ist gestorben in der Nähen,

doch fast vor einem ganzen Jahr“. (Sachs: *Der fahrend Schuler im Paradeis*, S. 313)

6. Метакомунікативний перформативний декларатив (2,0% у дискурсі XVI ст.) (див. таблицю 4 додатку А): ПВ-контактів + винесення вироку:

(213) *Frau Fenus dicit: „Ich urtail: seit meins feures stral*

Durch das weyp Adam pracht zu fal,

Die pracht mein list mit weibern umb:

Sampson und Virgilium,

Davit und Aristotilem

Den Salomon und Socratem“. (Folz: *Die Liebesnarren*, S. 89)

У дискурсі XX–XXI ст. не зафіксовані метакомунікативні перформативи у поєднанні ПВ-контактів + скарження; ПВ-контактів + винесення вироку, ПВ-контактів + приягання, натомість виокремлюємо такі типи метакомунікативних МА:

1. Метакомунікативний перформативний директив (31,5% у дискурсі XX–XXI ст.) (див. таблицю 4 додатку А): ПВ-контактів + прохання:

У наступному діалозі мовець вживає метакомунікативне ПВ-контактив як вставний елемент, а в якості сприяльного акту слугує МА прохання, такі форми реалізації зафіксовані тільки в сучасному німецькомовному дискурсі:

(214) [Мартін намагається дізнатися, ким він був до поїздки у Францію] „Bitte“, sagte ich, „bitte, ich möchte mit Ihnen sprechen.“ Seine Antwort verstand ich nicht. „Bitte – ich kann nur ganz wenig Französisch. Sprechen Sie langsam. ... Bitte, sagen Sie mir was Sie über mich wissen“. (Mechtel: Der unsichtbare Zweite, S. 50)

2. Метакомунікативний експресив (25,6% у дискурсі XX–XXI ст.) (див. таблицю 4 додатку А), а саме: ПВ-контактив + запит. За нашими даними, в дискурсі XVI ст. мовленнєву взаємодію двох незнайомих один одному комунікантів міг відкривати простий МА запиту, натомість в сучасному німецькомовному дискурсі в якості сприятливого акта запиту передує вибачення, що, безсумнівно, пов'язано з усвідомленням комунікантами максими такта та ввічливості у мовленнєвій взаємодії.

(215) [Кемал Кайанкайа сідає до дівчини у барі, щоб розпитати про вбивство Ахмеда Хамула] „Tschuldigung, darf ich mich zu Ihnen setzen?“ Sie schaute mich an, als hätte ich Mundgeruch: „Muß das sein?“ (Arjouni: Happy Birthday, Türkei, S. 61)

• ПВ-контактив + подяка. У сфері експресивних дієслів простежується зменшення серед експресивних МА частки МА з класичними перформативами, що зумовлено появою схожих ізофункціональних МА-знаків (див. термін [69]) *Ich danke dir / Ich spreche dir meinen Dank aus*, окрім того, на ґрунті цих МА – знаків та МА з «класичними» перформативами з'явилися бездієслівні МА – знаки *Ich bedanke mich / Danke; Ich entschuldige mich / Entschuldige* тощо. Ці актомовленнєві зміни пов'язані із соціальними та культурними змінами в мовленнєвому суспільстві, переважно з розширенням у дискурсі XX–XXI ст. мовленнєвого етикету.

(216) „Fragen Sie.“ *Der Portier zog ein saures Gesicht, als habe er Essig getrunken. „Sprach der Mann, der Monsieur Heßbach abholte, deutsch oder französisch?“ „Deutsch.“ „Danke. Sie haben mir sehr geholfen.“* (Konsalik: *Öl-Connection*, S. 470)

3. Метакомунікативний асертив (19,3% у дискурсі XX–XXI ст.) (див. таблицю 4 додатку А), а саме ПВ-контактів + повідомлення (інформування):

В метакомунікативних перформативних асертивах спостерігаємо поєднання асертивів як одного, так і різних типів: обгрунтовані повідомленням повідомлення; обгрунтовані припущенням повідомлення; обгрунтовані повідомленням ствердження тощо. В обгрунтованих повідомленнях, як і в інших асертивних метакомунікативних ПМА, обгрунтування являє собою конкретизоване експлікування такої актомовленнєвої презумпції асертива-тезиса, як «адресант має підставу вважати пропозиційний зміст істинним» [69, с. 65]. Саме через це можливе поєднання асертиву як сприятливого акту, та як супровідного акту.

Для вербалізації перформативних асертивів у складі складеного МА досить частотними є номінальні перформативні конструкції. В наступному діалозі сприятливий акт реалізується за допомогою ПВ-контактива, а в якості сприяльного акта слугує МА інформування, такі МА слідом за В.І. Карбаном відносимо до «обгрунтованих аргументом положень»:

(217) [Хазяїн повідомляє, що їх оточено] *Wirt: „Meine Herren! Ich beehre mich, Ihnen eine hochehreuliche Mitteilung zu machen: Sie sind nämlich umzingelt, meine Herren, radikal umzingelt!“* *Standrat: (horcht auf)* *Betz: „Wer ist umzingelt?“* *Wirt: „Ihr, meine Herren!“* (Horvath: *Italienische Nacht*, S. 336)

4. Метакомунікативний квеситив (10,2% у дискурсі XX–XXI ст.) (див. таблицю 4 додатку А): ПВ-контактів + питання:

(218) [комісар поліції Бебі Хюбнер допитує Віолу Штранскі]

„Eine Frage noch. Dann lasse ich Sie in Frieden. Viola machte ein Gesicht, als habe ihr das erwürgte Gespenst die Bluse versaut. „Wieso konnten Sie wissen“, fragte Hübner, „daß etwas mit dem Apfel nicht stimmt?“ (Steinfest: Die feine Nase der Lilli Steinbeck, S. 259)

Таким чином, у дискурсі XVI ст. ми виокремили такі типи метакомунікативних ПВ у складі складеного МА: ПВ-контактив + прохання; ПВ-контактив + порада; ПВ-контактив + скарження; ПВ-контактив + побажання; ПВ-контактив + присягання; ПВ-контактив + твердження; ПВ-контактив + питання; ПВ-контактив + винесення вироку. У дискурсі XX–XXI ст. не зафіксовані ПМА у поєднанні ПВ-контактив + скарження; ПВ-контактив + присягання; ПВ-контактив + винесення вироку.

Результати кількісних підрахунків іллокутивного потенціалу метакомунікативних ПВ відображено за допомогою рисунків (див. рисунок 1.1. та рисунок 1.2. додатку Б). У обох вибірках серед метакомунікативних ПВ найчисельнішими є такі, що сприяють МА директивам (56,2% вибірки у дискурсі XVI ст. і 31,5% у дискурсі XX–XXI ст.). Найменшу кількість вживання (2,0% і 1,7%) демонструють МА декларативи у супроводі метакомунікативних ПВ.

4.2. Позиція метакомунікативних перформативних висловлень у структурі складного мовленнєвого акту в історичній перспективі

Важливим аспектом вивчення функціонування метакомунікативних ПВ є аналіз їх позиції відносно інших мовленнєвих одиниць у структурі складного МА. Згідно аналізу фактичного матеріалу, частотність метакомунікативних перформативів у структурі складного МА з препозицією ПВ-контактиву втричі більша частотності метакомунікативних ПВ з постпозицією. Це відповідає прагматичному принципу пріоритету, згідно з яким головний МА має займати

початкову позицію з одного боку, а з іншого, ступінь іллокутивної сили сприятливого ПМА загалом вищий за ступінь іллокутивної сили сприяльного МА.

4.2.1. Препозиція метакомунікативних перформативних висловлень.

Метакомунікативні ПВ у препозиції здебільшого реалізують підтримання контакту, у окремих випадках встановлення контакту. Пов'язані зі встановленням та підтриманням мовленнєвого контакту мовленнєві дії мають ту загальну якість, що зазвичай вони не є самі метою спілкування. Вони передують власне повідомленню, здійснюючи для його успішної реалізації необхідні умови, такі ПВ слідом за більшістю дослідників відносимо до контактовстановлюючих та контактопідтримуючих метакомунікативних ПВ [124, с. 52–59; 172; 173, с. 103–106].

Для початкової фази мовленнєвої взаємодії типовим є те, що в ній відбувається встановлення певного рівня і характеру міжособистісних відносин комунікантів, «до або на початку інформативної розмови мовці зазвичай організовують мовленнєву подію, даючи один одному можливість зрозуміти природу і хід майбутньої комунікації та взаємодії» [291, с. 215–238], це відбувається «з метою встановлення взаєморозуміння та довіри, для оцінки ситуації та вибору правильного каналу зв'язку, стратегії мовленнєвої поведінки, теми розмови» [100, с. 94]. Метакомунікативну функцію встановлення та підтримання контакту виконують такі ПВ:

- ПВ-контактив–вибачення:

В нижче наведеному дискурсивному фрагменті ПВ вибачення визначає початок мовленнєвої інтеракції, тобто відкриває її, сприяючи здійсненню наступного МА, окрім ликопідвищуючої дії, ПВ виконує функцію привернення уваги та контактовстановлення. За словами Г.Г. Почепцова, висловлення *Entschuldigen Sie / Entschuldige* має подвійну функцію: з одного боку воно

виконує контактовстановлюючу роль, з іншого, є вираженням ввічливості, своєрідною компенсацією адресату за заподіяну йому шкоду [Почепцов, с. 56], наприклад:

(219) [Генрі Деспрец до голови угруповання Еші Несс] „*Esha, entschuldige bitte!*“, *unterbrach er die Frau mit den mittellangen, blonden Haaren und den dunkelbraunen, kräftigen Augenbrauen.*“ <...> „*Wir haben ein Problem*“, *sagte der kleine Franzose. (Steinfest: Die feine Nase der Lilli Steinbeck, S. 122)*

Як зазначає В.І. Карабан, у складених МА з метавибаченням питання виконує ініціюючу інтеракціональну функцію, тому вибачення в таких випадках можна розглядати як своєрідний індикатор значення «темовведення» або «темозмінення» тематичної функції складеного МА [69, с. 84].

- ПВ-контактів–прохання, – порада, – пропозиція:

В наступному діалозі комісар поліції Льофф намагається дізнатися подробиці вбивства у детектива Кемала Кайанкайя та просить його про послугу (бути ввічливим), на що той реагує питанням *der wäre*, демонструючи тим самим готовність вислухати співрозмовника:

(220) „*Geht nicht anders, Herr Löff. Heute abend wissen Sie alles. Bis dahin Geduld. Sie haben Ihre Sache doch eben fabelhaft gemacht, besser gings gar nicht.*“ „*Also gut, ich mache weiter, aber bitte, tun Sie mir einen Gefallen ...*“ „*Der wäre?*“ „*... eignen Sie sich ein paar Umgangsformen an.*“ (Arjouni: *Happy Birthday, Türkei, S. 133*)

(221) [Кемал Кайанкайя у поліцейському відділку розмовляє з комісаром поліції Футтом] „*Ich mach Ihnen einen Vorschlag, wie Sie sich mühsames Sprechen ersparen können. Wenn Sie mit dem linken Ohr wackeln, bedeutet es „Ja“, mit dem rechten „Nein“, und ich darf nur drei direkte Fragen stellen. In Ordnung?*“ (Arjouni: *Happy Birthday, Türkei, S. 84*)

- ПВ-контактів–обіцянка, – зізнання:

(222) [Ізабель переконує Ріхарда пожити у її сестри] *Isabell*: „Ich verspreche es: Sobald du dich nicht wohl fühlst: – ins Hotel! Ich verspreche es! Und warte doch erst mal ab, bis du sie morgen kennenlernst. So schlimm ist sie gar nicht, sie kann sehr süß sein“. (del Corte: *Die Ratte*, S. 76)

• ПВ-контактів–повідомлення, – припущення:

(223) [Мільйонер Тоблер повідомляє всім, що він на власній фабриці отримав друге місце та виграв поїздки на 2 тижні до Альп] *Der Geheimrat setzte sich*. „Nehmt Platz, Kinder! Ich habe euch etwas mitzuteilen.“ *Hilde meinte*: „*Sicher wieder etwas Originelles.*“ „... *Ihr wisst aber nicht, <...> daß ich in dem Preisausschreiben meiner eigenen Fabrik den zweiten Platz gewonnen habe!*“ (Kästner: *Drei Männer im Schnee*, S. 19)

Такі метакомунікативні ПМА мають на меті привернути до себе увагу адресанта, викликати його цікавість до повідомлення, налаштувати його на сприйняття певної інформації.

• ПВ-контактів–питання:

(224) [Комісар Бероуні допрошує Мартіна Парра] „Dann frage ich Sie noch einmal: Ist das auf dem Foto jemand, der Ihnen ungewöhnlich ähnlich sieht, oder sind Sie es in eigener Person? Antwortet Sie nicht vorschnell. Es gibt Leute, die einander so ähneln, daß Fremde sie miteinander verwechseln.“ (Mechtel: *Der unsichtbare Zweite*, S. 70)

4.2.2. Інтерпозиція метакомунікативних перформативних висловлень. Для цієї фази спілкування – в умовах безпосереднього контакту співрозмовників – важливим є також отримання сигналів від адресата, які свідчать про його включення в процес прийняття повідомлення, це можуть бути емотивно-оціночні висловлення типу *wirklich, bist du sicher*, квазіпитання *ist möglich, was für andere* значущим може бути також і відсутність сигналу, «тиша може слугувати показником уваги слухача до повідомлення, яке вони

приймають» [124, с. 57]. Послідовність таких мовленнєвих ходів І.П. Сусов називає інтерактивним блоком [152, с. 7]. І.С. Шевченко відносить їх до мовленнєвого обміну [194].

• ПВ-контактив–обіцянка:

(225) [Розмова криміналістки Лілли Штайнбек з донькою] „*Wie lange wirst du bleiben?*“ *fragte Sarah. „Das kann ich nicht sagen. Aber ich werde mich beeilen. Oder die anderen beeilen sich.“ „Was für andere?“ „Mach dir keine Gedanken, Schatz. Und wenn ich zurückkomme, höre ich auf mit diesen Sachen. Versprochen. Ich werde zur Ruhe setzen.*“ (Steinfest: *Die feine Nase der Lilli Steinbeck*, S. 343)

• ПВ-контактив–присягання:

(226) [Пан Дорсдей залицяється до Ельзи] „*Und – was ich mir diesmal kaufen will, Else, so viel es auch ist, Sie werden nicht ärmer dadurch, daß Sie es verkaufen. Und daß es ein Geheimnis bleiben würde zwischen Ihnen und mir, das schwöre ich Ihnen, Else, bei – bei all den Reizen, durch deren Enthüllung Sie mich beglücken würden.*“ (Schnitzler: *Fräulein Else*, S. 347)

ПВ-контактив–вибачення:

Вибачення можуть розглядатися як загрози власному позитивному обличчю мовця тому, що вони підтверджують якусь образу або вже сприйняту образу, за яку мовець є відповідальним [274, с. 67–95]. Зокрема, у словосполученнях *Entschuldigen Sie/ Verzeihen Sie/ Entschuldige/ Verzeih* або номінативному перформативі *Verzeihung*, акцент робиться на емоції мовця [232].

(227) [Комісар Берлах розмовляє з євреєм, який був у концентраційному таборі] *Der Riese lachte und holte eine zweite Flasche aus seinem Kaftan. „Verzeih“, sagte er, „ich mache lange Sätze, aber meine Qualen waren noch länger. Es ist einfach, was ich sagen will: Nehle hat mich operiert. Ohne Narkose. Mir wurde diese unerhörte Ehre zuteil. Verzeih zum*

zweiten Mal, Kommissar, aber ich muss Wodka trinken und dies wie Wasser, wenn ich daran denke, denn er war scheußlich.“ (Dürrenmatt: *Der Verdacht*, S. 157)

4.2.3. Постпозиція метакомунікативних перформативних висловлень.

Метакомунікативні висловлення у постпозиції як правило виконують контакторозмикаючу функцію, і, у такий спосіб, слугують підвищенню іллокутивної сили висловлення. Фаза розмикання мовленнєвого контакту є ритуалізованою мовленнєвою дією, тому одиниці, що вживаються на цьому етапі, є стереотипними та спеціально призначені маркувати фінальну межу комунікативного акту в часі та просторі [172]. В якості контакторозмикаючих ПМА можуть вживатися:

- ПВ-контактів–обіцянка:

(228) [Пані Каспаріус проситься до кімнати Гагедорна] *Frau Casparius beugte sich vor. „Schrecklich, dieser Lärm! Kommen Sie! Zeigen Sie mir Ihre drei kleinen Katzen!“ Ihm war das Tempo neu. „Ich glaube, sie schlafen schon“, sagte er. „Wir werden sie nicht aufwecken“, sagte sie. „Wir werden ganz leise sein. Ich verspreche es Ihnen.“* (Kästner: *Drei Männer im Schnee*, S. 56)

- ПВ-контактів–подяка:

В наступному дискурсивному фрагменті вживання метакомунікативного МА подяки в постпозиції свідчить про бажання адресанта не просто розімкнути вербальний контакт, але й дотриматися прагматичних принципів кооперації та ввічливості:

(229) [Пан Шульце пропонує Гагедорну випити на брудершафт] *„Der junge Mann hustete gleichfalls. Dann antwortete er: „... Ich hätte nie getraut, Sie um Ihre Freundschaft zu bitten. Menschenskind, ich danke dir.“* (Kästner: *Drei Männer im Schnee*, S. 105)

• ПВ-контактів–поздоровлення:

(230) [Арнолп розмовляє зі своїм братом] „*Bibi*“, *sagte Arnolph mit Würde*, „*ich möchte dich bitten, nicht zu singen. Das ist der Keller meines Hauses.*“ „*Nun, lachte Bibi, „da hast du eine Karriere gemacht, die sich sehen lässt. Ich gratuliere dir.* (Dürrenmatt: *Grieche sucht Griechin*, S. 374)

• ПВ-контактів–попередження:

(231) [Граф попереджає Оріоні] „*Wer weiß, wer weiß*“. *Und es sah aus, als würde er weiterhin lächeln.* „*Du bist bloß ein kleiner unerzogener Wurm, Junge, um nichts in der Welt wirst du mir je im Weg stehen. Lass dir das heute eine Warnung sein*“. (Bernhardi: *Orioni*, S. 360)

• ПВ-контактів–питання:

Метакомунікативні перформативні квеситиви реалізуються здебільшого за допомогою питальних конструкцій, функція яких полягає у встановленні або підтриманні мовленнєвого контакту [17, с. 220–223]. Окрім питальних конструкцій для прямих реалізацій метакомунікативних перформативних квеситивів характерні також вербальні індикатори – модальні дієслова *sollen* та *müssen* у складі розповідного речення, модальні частки *denn*, *eigentlich*, *bloß* [323, S. 124]. Як зазначає О.Г. Почепцов, «якщо власне питальність в метакомунікативних питаннях в значному ступені нейтралізується, то реактивність зберігається, що робить їх таким ефективним метакомунікативним засобом» [124].

(232) [Комісар Марталер розпитує психотерапевта Антона Гьотца про вбивство лікарки Габрієли Хаслер] „*Wo waren Sie am 11. November zwischen 19.00 und 24.00 Uhr?* <...>“ „*Warum fragen Sie?*“ „*Ich frage, weil ich frage. Ich frage, weil ich Polizist bin und das Recht habe, Ihnen jede Frage zu stellen.*“ (Seghers: *Die Braut im Schnee*, S. 189)

Таким чином, метакомунікативні ПВ можуть займати пре-, пост-, та інтерпозицію та здебільшого реалізують підтримання контакту, у окремих

випадках вони виконують контактостворюючу або контакторозмикаючу функцію.

4.3. Перлокутивні властивості метакомунікативних перформативних висловлень в історичній перспективі

Дослідження локутивного та іллокутивного компонентів метакомунікативного ПВ свідчать про роль перлокуції в їх організації і функціонуванні, що зумовлено тим, що саме завдяки здійсненню перлокутивної мети МА відбувається мовленнєва взаємодія як взаємний поперемінний вплив. За словами В.І. Карабана, перлокутивна мета зумовлює продукування локуції та іллокуції МА, які, в свою чергу стають умовою досягнення реалізованої перлокутивної мети [69, с. 36]. А Л.С. Гуревич пов'язує метакомунікацію з перлокуцією у такий спосіб: «вона націлена на опис самої ситуації спілкування, її оцінку, тобто увага зосереджена на тому, яку реакцію (перлокутивний ефект) висловлення адресанта справило на адресата» [50, с. 149].

Перлокутивні особливості метакомунікативних ПВ полягають у тому, що перлокутивною метою мовця є підтримання контакту з адресатом. Слідом за С.І. Криворучко, розглядаємо їх в якості *перлокутивних оптимізаторів* – мовних засобів оптимізації всього процесу спілкування і перлокутивного впливу зокрема, метою яких є посилення інтендованого та послаблення неінтендованого мовленнєвого впливу на партнера по спілкуванню [88, с. 61].

В залежності від комунікативних завдань, перлокутивні оптимізатори виступають у двох функціях – інтенсифікації та мітигації МА, для регулювання інтендованого та неінтендованого перлокутивного ефекту основного МА. Мітигатори вживаються в цілях зниження впливу на адресата і запобігають або пом'якшують небажані перлокутивні наслідки, натомість інтенсифікатори спрямовані на посилення мовленнєвого впливу на партнера і сприяють

досягненню мовцем своїх перлокутивних цілей [там само, с. 85]. Згідно аналізу емпіричного матеріалу, перлокутивні оптимізатори вживаються в складі таких структурних одиниць дискурсу, як: складний МА, дискурсивний хід та дискурсивний крок. Дискурсивний хід складається із простих МА або одного МА, що обмежений мовленням одного мовця. Дискурсивний крок складається із послідовності дискурсивних ходів – двох або більше та включає реакцію адресата на МА мовця, завдяки чому мовець може коректувати свій мовленнєвий вплив в наступному ході [69, с. 77]. При цьому відношення сприяння між перлокутивним оптимізатором та з'єднаним з ним на рівні цілей іншим МА залишається актуальним, незалежно від того, чи реалізуються вони в межах складного МА або в дискурсивних одиницях більш високого рівня [89, с. 61].

4.3.1. Метакомунікативні перформативи як перлокутивні інтенсифікатори. До *перлокутивних інтенсифікаторів*, слідом за С.І. Криворучком, відносимо такі мовленнєві засоби, які спрямовані на посилення мовленнєвого впливу шляхом підвищення ступеня інтенсивності іллокутивної сили МА з метою досягнення перлокутивної удачі [88, с. 88; 89]. Метакомунікативні перформативи, які вживаються з метою інтенсифікації висловлення, можуть бути сприятливими актами всіх іллокутивних типів і сприяти досягненню мовцем асоційованої з ними перлокутивної мети. Розглянемо найчастотніші з них:

- Директиви (накази, заборони, прохання, поради). Для директивів типовою перлокуцією є вплив на думки і волю адресата шляхом постановки перед ним певного завдання [69, с. 37]:

(233) [Єва наказує Сюзанні] „*Tu, was ich dir befehle*“, *erwiderte Eva*, „*geh zu Monsieur Labourdemont; er soll dir geben, was er an barem Gelde hat, und bring es ihnen hinaus. Oder jemand, der mit ihnen sprechen kann, soll es tun und ihnen sagen, ich sei schon zu Bett, ich könne sie nicht empfangen. hörst*

du, was ich dir befehle?“ „Ich höre, sagte Susanne und ging.“ (Wassermann: Christian Wahnschaffe, S. 496)

Цей дискурсивний фрагмент демонструє метакомунікативний ПМА наказу, виражений імперативною структурою; такі форми перформативного директиву вживаються при соціальній нерівності партнерів по комунікації, а також для посилення мовленнєвого впливу на адресата, однак вони можуть загрожувати «обличчю» адресата. «Накази та прохання можуть легко зашкодити взаєминам, тому що вони впливають на нашу незалежність, свободу вибору та свободу від нав'язування, і це становить загрозу нашому почуттю справедливості прав (наше право на тактовне ставлення)» [355, с. 17].

В наступному дискурсивному фрагменті в якості інтенсифікатора виступає повтор ПВ:

(234) [Мартін намагається дізнатися правду, ким він є насправді] *„Bitte“, sagte ich, „bitte, Frau... Ich kann dich nicht mal anreden, verdammt, bitte mach es nicht genauso wie alle, die mich von früher kennen oder zu kennen glauben, bitte quele mich nicht mit Andeutungen, sondern sage, was du über mich weißt“.* (Mechtel: *Der unsichtbare Zweite*, S. 111)

- Квеситиви (питання). На відміну від перформативних директивів, при реалізації квеситивних інтенцій мовці удаються до експлікації свого бажання ліквідувати когнітивний дефіцит або підкреслюють свою цікавість в отриманні певної інформації, спонукаючи тим самим адресата до відповіді [88, с. 116]. Наступний дискурсивний фрагмент ілюструє підвищення імовірності досягнення перлокутивної мети сприятливого акта шляхом вживання перформативного дієслова *fragen* у складі канонічної моделі та сполучення модальних часток *einfach mal* в якості інтенсифікатора висловлення:

(235) [на холостяцькій вечірці] *Stephan: “Ich glaube, ich sehe nicht richtig“. James macht die Musik aus. Stille. „Dann frage ich einfach mal: Was willst du denn hier?“ Christoph schaut betreten zu Boden. „Na ja, die Vero,*

äh, Roni meinte, es wäre eine gute Idee. (Glubrecht: Wie ich lernte, die Ehe zu schließen, S. 156)

- Асертиви (твердження, пояснення). У наступному дискурсивному фрагменті директор готелю, вважаючи пана Гагедорна мільйонером, просить його, щоб він не розповідав у своєму колі про інцидент у готелі, на що той каже, що він безробітний, вживаючи для реалізації асертивної інтенції ПВ окличної структури:

(236) [Хагедорн до директора готелю] „*In meinen Kreisen?*“ *meinte Hagedorn verwundert. Dann lachte er. „Ach richtig! Ich bin Ihnen noch eine Erklärung schuldig! Sie halten mich ja für einen Millionär, nicht wahr? Damit ist es allerdings Essig. <...> Ich war bis gestern arbeitslos...“ (Kästner: Drei Männer im Schnee, S. 143)*

Таким чином, для інтенсифікації перлокутивного впливу у метакомунікативних ПВ вживаються такі лексико-граматичні засоби, як імперативна та оклична структура речення, модальні частки, а також повтор ПВ.

4.3.2. Метакомунікативні перформативи як перлокутивні мітигатори.

Б. Фрейзер виокремлює два типи мітигації: егоїстичну (*self-serving*), спрямовану на користь мовця з метою зняття із себе відповідальності за сказане, та альтруїстичну (*altruistic*) – на користь адресата з метою пом'якшення ефекту висловлення [245].

У нашому масиві даних більшість встановлених метакомунікативних ПВ у якості перлокутивних мітигаторів представлено такими іллокутивними типами:

- Директиви (прохання (237), пропозиції (238), поради (239)):

(237) [Брітт кличе Еріка] „*Erik!*“, *schrie Britt von oben. „Mir geht es soooo schlecht. Ich brauch' dich jetzt. Lass mich nicht allein! Bitte!* (Gier: Die Laufmaschine, S. 176)

(238) [Кемал Кайанкайя у поліцейському відділку розмовляє з комісаром поліції Футтом] *„Ich mache Ihnen einen Vorschlag, wie Sie sich mühsames Sprechen ersparen können. Wenn Sie mit dem linken Ohr wackeln, bedeutet es „Ja“, mit dem rechten „Nein“, und ich darf nur drei direkte Fragen stellen. In Ordnung?“* (Arjouni: *Happy Birthday, Türkei*, S. 84)

(239) [Комісар поліції Льофф намагається дізнатися у детектива Кемала Кайанкайя, що той дізнався про вбивство турка Ахмеда Хамула] *„Herr Kayankaya, wenn ich Ihnen aufgrund meiner Erfahrung etwas raten darf, dann...“* *„Helfen oder nicht helfen?“* (Arjouni: *Happy Birthday, Türkei*, S. 131)

Варто зауважити, що для послаблення іллокутивної сили метакомунікативного ПВ, мовець може вживати такі лексико-граматичні засоби, як умовний спосіб, модальні дієслова в різних часових формах, вживання у складі умовних підрядних речень. Як стверджує Т. Терещенко, «функція модальних дієслів є допоміжною стосовно центрального дієслова і не перешкоджає перформативному функціонуванню МА, оскільки в таких випадках модальні оператори втрачають свою граматичну семантику і можуть трактуватись як метакомунікативні знаки, що сигналізують про дію принципу ввічливості» [157, с. 17].

- Експресиви (вибачення; побажання). Вживання метакомунікативних вибачень в якості перформативних мітигаторів пояснюється тим, що ці МА характеризуються «одночасним ликопідвищенням адресата та ликоушкодженням адресанта» [69, с. 83]. Існує категорія метакомунікативних вибачень [132, с. 138] – таких, які відносяться не екстралінгвістичної поведінки мовця, а до різних аспектів самого висловлення, до порушень норм ведення розмови. Це, наприклад, вставні конструкції, які включені до більш складного висловлення, що приховує в собі можливість конфлікту та що містять розмірковування мовця про форму власного

висловлення. У фокусі метакомунікативних вибачень знаходиться побічний перлокутивний вплив висловлень, які порушують принцип ввічливості: вибачення за відмову, за вторгнення в особистий простір, за окремі порушення в веденні діалогу тощо. У наступному діалозі Архілохос, перед тим як розпочати розмову з єпископом, вибачається за те, що можливо буде говорити нісенітницю, пом'якшуючи тим самим негативний ефект свого висловлення:

(240) „Herr Bischof“, sagte Archilochos verzagt und setzte sich in seinem Lehestuhl aufrechter, schlug auch die Beine übereinander, „verzeihen Sie mir, wenn ich vielleicht wirres Zeug rede. Noch diesen Morgen war ich ganz anders gekleidet, schäbig, ich sage es frei heraus ...“ (Dürrenmatt: *Griechen sucht Griechin*, S. 339)

- Асертиви (припущення, зізнання, повідомлення, ствердження). Згідно Г. Раддена, висловлення, яке виражене у вигляді припущення, є більш ввічливим, ніж категоричне ствердження [328, с. 141–159]. Пом'якшення перлокутивного ефекту відбувається тут завдяки вживанню епистемічних модифікаторів, які передають відношення мовця до пропозиції МА, наприклад:

(241) [Гагедорн припускає, що мільйонера Тоблера звати Шульце] „Seien Sie mir nicht allzu böse, mein Herr! Aber ich möchte für mein Leben gern raten, wie Sie heißen ....“ „Ich habe aber eine so ulkige Vermutung“. Und weil der Ältere nicht antwortete, redete er weiter. „Sie heißen Schulze! Stimmt's?“ (Kästner: *Drei Männer im Schnee*, S. 50)

Метакомунікативні висловлення у складі асертивного МА твердження, які представлені в нижче наведеному дискурсивному фрагменті, відносимо слідом за Б. Фрейзером до адресантно-орієнтованих засобів мітигації, які пом'якшують переважно іллокутивну силу висловлення [245]:

(242) [Кассельхут розмовляє з Гагедорном] Kasselhuth blickte ihn freundlich an. „Der Toblerkonzern hat ja auch noch einige andere Fabriken außer den Putzblank-Werken,“ meinte er. „Und nicht nur die Fabriken. Sie sind

*Reklamenfachmann?“ „Jawohl“, sagte Hagedorn. „Und keiner von den schlechtesten, wenn ich diese kühne Behauptung aufstellen darf.“ (Kästner: *Drei Männer im Schnee*, S. 58)*

У наступному дискурсивному фрагменті повідомлення характеризується заперечним значенням респонсивної інтеракційної функції та може загрожувати обличчю адресата, тому мовець вдається до вираження пропозиційного змісту в наступному висловленні, пом'якшуючи у такий спосіб перлокутивний ефект висловлення та попереджуючи небажані перлокутивні наслідки для адресата:

(243) [Сусідка Матільде хоче повідомити Кларі про її чоловіка]

*„Ich muss dir etwas Wichtiges mitteilen, Klara. Etwas, das nicht für Alexanders Ohren bestimmt ist.“ „Das hört sich richtig spannend an“, sagte Klara. „Aber jetzt setz dich doch erstmal <...>. Er lebt mit einer anderen Frau zusammen!“, sprudelte es regelrecht aus Mathilde heraus. (Plate: *Der hellblaue Himmel*, S. 356)*

• Квеситиви (питання). Реалізація питальної структури речення з модальним дієсловом пом'якшує іллокутивну силу висловлення та «створює враження ненав'язливості» [122, с. 74], наприклад:

(244) [Подруги Ніна та Феліцитас обговорюють Ральфа] *„Jedenfalls war er bereit, sich mit dir zu treffen.“ „Nur über meine Leiche“, sagte ich. „Felicitas, kann ich dich mal was fragen? Warum hast du es nicht wenigstens mal mit ihm versucht? Du hättest ihn ja nicht gleich heiraten müssen.“ (Gier: *Die Laufmasche*, S. 130)*

Таким чином, для модифікації перлокутивного впливу у метакомунікативних ПВ вживаються такі лексико-граматичні засоби, як умовний спосіб дієслова, модальні дієслова, структура умовного речення, епистемічні модифікатори.

4.4. Метакомунікативні перформативні висловлення як імпліцитні мовленнєві акти в історичній перспективі

Метакомунікативні ПВ, які реалізують імпліцитні МА, зафіксовано тільки у вибірці XX–XXI ст., і вони є малочисельними. За нашими даними, метакомунікативні ПВ реалізують більше індиректних МА, ніж імплікативних.

Індиректні МА, виражені метакомунікативними ПВ, становлять:

1) Погрози у формі попередження:

(245) *Sorm: „Du stehst mir im Weg!“*

Laiper: „Du mir auch.“

Sorm: „Aber ich bin jung. – Ich warn dich.“

Laiper: „Drohen willst du! Du willst mir drohen? Ihr seid aufgeboden? Du gehst morgen aufs Standesamt und machst das rückgängig“.

Marhta: „Tus doch, Sorm, wenn ers haben will“.

Sorm: „Halt du doch endlich das Maul!“ (+> Ich drohe dir.) (Sperr: Landshuter Erzählungen, Sz. 13)

Згідно даних, наведених в працях Е. Огірманн, у дискурсі XX–XXI ст. при формулюванні ПМА директиву (насамперед погрози, прохання, поради) вживаються непрямі (імпліцитні) МА [321, с. 209]. Це можна пояснити тим, що динамічні процеси в вербальній реалізації ПМА розглядаються як результат розвитку мови внаслідок змін комунікативних потреб суспільства, що зумовлено первинністю цілей та мотивів адресанта по відношенню до дискурсу, який ним створюється [192, с. 3–9]. Внаслідок змін історичних реалій соціуму змінюється і його дискурс [90; 193, с. 202–205].

(246) [Баронеса Іболія Єзенак до королівського радника Вольфганга фон Кемпелен] *„Ich sage dir eines, Farkas: Ohne mich wärst du heute nicht hier und würdest mit Grassalkovich und den anderen reden. Ohne mich würdest du noch immer in deiner Schreibstube sitzen.“ <...> „Beruhige dich bitte.“ „Oh, ich bin ruhig. Ich mahne dich lediglich zur Vorsicht: Ich habe dich hierhin*

gebracht, aber ich kann dich auch sehr leicht wieder zurückbringen <...> “. (+> Ich drohe dir.) (Löhr: *Der Schachautomat*, S. 192)

У цьому діалозі базисний індикатор попередження: ПВ *Ich mahne dich zur Vorsicht* у складі канонічної перформативної моделі мають свідчити про те, що реалізовано ПМА попередження, проте, за допомогою цього висловлення адресат реалізує МА погрози, про що сигналізує наступне висловлення *Ich habe dich hierhin gebracht, aber ich kann dich auch sehr leicht wieder zurückbringen*, що є конвенціалізованою формою для вираження погрози та виступає як індикатор імпліцитного іллокутивного смислу, який допомагає адресантові 'вкласти', а адресатові – 'вивести' з висловлення імпліцитний іллокутивний смисл погрози.

2) Прохання у формі попередження. В наступному дискурсивному фрагменті мовець (пан Шульце), вживаючи перформативне дієслово *warnen* – погрожувати, індиректно реалізує ПМА прохання, про що свідчить його наступна репліка:

(247) „Wir gehen spazieren“ meinte Schulze. Dann sagte er: „Ich warne Sie nur vor einem, wagen Sie es nicht, mir unterwegs mitzuteilen, wie die einzelnen Berge heißen!“ Hagedorn lachte „Keine Sorge, Schulze! Mir geht's wie Ihnen. Man soll die Schönheit nicht duzen!“ „Die Frauen ausgenommen“, erklärte Schulze aufs entschiedenste. (+> Ich bitte Sie, es mir nicht mitzuteilen.) (Kästner: *Drei Männer im Schnee*, S. 80)

3) Обурення у формі прохання. Наступний дискурсивний фрагмент ілюструє виражене проханням обурення адресата на підозри адресанта:

(248) „Es hat sich jemand der einige Tage in Kopenhagen war und vergangene Nacht spurlos aus Warnemünde verschwand, Ihres Namens und Ihrer Adresse bedient. <...> Ob es ein Bekannter von Ihnen war? Was halten Sie davon?“ „Ich muß doch sehr bitten!“ meinte Struve gereizt. „Ich habe keine Verbrecher in meiner Bekanntschaft!“ (+> Ich bin empört.) (Kästner: *Die verlorene Miniatur*, S. 293)

4) Погрози у формі клятви. У нижче наведеному діалозі вживання модального дієслова *mögen* у формі *Konjunktiv II (möchten)* та перформативного дієслова *schwören* мають свідчити про реалізацію ПМА клятви, але, вирішальну роль відіграє дискурсивний контекст, з якого випливає, що реалізовано МА погрози:

(249) [Земпа погрожує Філу розплатою] „*Phil, einmal kommt der Augenblick, wo ich Ihnen alles zurückzahle! Ich bin kein gläubiger Mensch – aber darauf möchte ich schwören!*“ (+> *Ich drohe dir.*) (Konsalik: *Das Geheimnis der sieben Palmen*, S. 126)

Нижче наведений дискурсивний фрагмент ілюструє, що під впливом дискурсивного контексту ПВ *ich verspreche dir* може отримувати іллокутивну силу погрози (+> *Ich drohe dir*). Мовець дає зрозуміти, що має намір виконати погрозу, але не хоче виконувати її, і сподівається, що експонентність однієї погрози буде достатньою для оцінки адресатом її іллокутивної сили. Для того, щоб скорегувати дію партнера по діалогічній інтеракції та спрямувати її на досягнення своєї стратегічної мети, мовець вдається до зміни спрямованості свого діалогічного кроку.

5) Погрози у формі обіцянки:

(250) [Кемал Кайанкайя побився у барі та погрожує своєму нападнику]
Es gab ein dumpfes Geräusch, als er auf dem Boden aufschlug. Wie ein gefällter Baum lag er da. Ich stürzte auf den gesunden Arm und hebelte ihn über meinen Schenkel. „So, Großer, bleib ganz ruhig, oder du kriegst noch ’n zweiten Gips, das verspreche ich dir!“ (+> *Ich drohe dir.*) (Arjouni: *Happy Birthday, Türkei*, S. 54)

6) Попередження у формі обіцянки:

(251) [Комісар поліції Бебі Гюбнер, розслідуючи зникнення професора Георга Штранскі, допитує коханця його дружини Роя, погрожуючи йому]

„Na, vielleicht hat Frau Stransky das selbst erledigt. Sie ist ziemlich clever; scheint mir. Es wäre aber trotzdem extrem unklug, sie zu decken. Wenn Sie das tun, Almgren, werden Sie am Ende der Dumme sein. Diese Frau wird Sie in die Pfanne hauen, versprochen. Sie lebt davon, Drehbücher zu verkaufen. Was sagt uns das? Daß sie andere arbeiten läßt und dann das Geld kassiert.“
(+> Ich warne Sie.) (Steinfest: *Die feine Nase der Lilli Steinbeck*, S. 255)

7) Питання у формі прохання:

(252) [Детектив Зюден повідомляє комісару поліції Біргіт Гессе, що підозрюваний хоче одружитися зі зникшою Ілкою Зеннер] „Bitte?“, sagte die Kommissarin und bestellte bei der Bedingung, die gerade vorbeikam, noch ein Weißbier und ein Helles. „Er will sie heiraten? Die Frau, die er seit Jahrzehnten nicht gesehen hat?“ (+> Ich frage Sie.) (Ani: *Süden und das heimliche Leben*, S. 154)

8) Вимоги у формі прохання:

(253) [Комісар поліції Ліллі Штайнбек вимагає від поліцейського Штірлінга допомогти їй з пошуком Георга Штранскі] „Also, hören Sie zu. Rufen Sie in fünf Minuten im Blue Lion an und verlangen Sie nach einem Mr. Batman. Erklären Sie, daß das kein Witz wäre, daß Sie von der Polizei seien und die Angelegenheit eile.“ <...> „Was erhoffen Sie sich davon?“
„Tun Sie einfach, worum ich Sie bitte.“ „Na gut“, sagte Stirling müde. (+> Ich verlange von Ihnen.) (Steinfest: *Die feine Nase der Lilli Steinbeck*, S. 74)

9) Погрози у формі поради:

(254) [Бастіан намагається побудити Мікі виселитися із його квартири] *Bastian stand blutauschend vor dem Bett.* „Micky, ich rate dir, such dir eine andere Bleibe. Sonst gibt's ein Unglück!“ „Was für'n Unglück?“ *Bastian fiel so schnell kein passendes ein.* (+> Ich drohe dir: ich mache etwas Böses.) (Noack: *Bastian*, S. 28)

10) Питання у формі твердження:

(255) [Вартало розмовляє з Штранскі] „Wollen Sie sterben?“ „*Das ist nicht der Punkt*“, erklärte Stransky. „Was ist ein Mensch gegen eine Dronte?“ „Soll das eine ernste Frage sein?“ „Das ist keine Frage, sondern eine Feststellung“, erläuterte Stransky und schaltete ohne jede Vorwarnung die Taschenlampe ab. (+> Ich stelle fest: der Mensch ist nichts gegen eine Dronte.) (Steinfest: *Die feine Nase der Lilli Steinbeck*, S. 207)

У випадку імплікативних МА ПВ є індикаторами імплікатури, крім того, може мати місце й ілюкутивне переосмислення, що стає явним лише у разі залучення дискурсивного контексту. До імплікативних МА, реалізованих метакомунікативними ПВ, належать:

1. Попередження у формі прохання:

(256) [Під час судового засідання] *Frau Dienlaufen*: „*Euer Ehren, der Typ spioniert den ganzen Tag alle Nachbarn in unserem Haus aus, der ist auch den ganzen Tag immer zu Hause. Der scheint sein Geld damit zu verdienen, in dem er andere in den Schmutz zieht, dieser Scheißkerl!*“ „*Frau Dienlaffen, ich muss Sie doch bitten! Jetzt könnte Herr Kirchhaff Sie wegen Beleidigung anzeigen.*“ (+> Ich warne Sie, Herr Kirchhaff kann Sie wegen Beleidigung anzeigen) (*Schmittddhausen: Unsere lieben Nachbarn: Die perfekte Hausgemeinschaft*, S. 124)

2. Зізнання у формі обіцянки:

(257) [Розмова подружжя] *Bille*: „*Träumst du manchmal von anderen Frauen?*“ *Gerhard*: „*Ich träume von Gerichtsverhandlungen, in denen ich versage, und dann habe ich noch einen Termin verpatzt.*“

Bille: „*Das sind Impotenzängste.*“

Gerhard: „*Also – dann mach dir keine Sorgen wegen anderen Frauen. Eine reicht in meinem Alter.*“

Bille: „*Eine gewaltige Liebeserklärung am Tage der Verlobung*“.

Gerhard: „Uns wird nie langweilig sein, das verspreche ich dir“. (+> Ich tue

alles, dass es uns gut geht.) (Beltz: *Die Frankfurter Verlobung*, S. 97)

3. Іронічне твердження. У деяких імплікативних МА, реалізованих метакомунікативними ПВ, пропозиція переосмислюється із позитивної в негативну, тож реалізується іронічний МА, наприклад:

(258) [Лікар Емменбергер зізнається комісару Берлаху, що той натрапив на його слід] „*Sie haben keine Chance mehr, um sieben werde ich mit meinen Messern kommen, und kommt es nicht dazu (wenn es der Zufall will), sterben Sie in einem Jahr an Ihrer Krankheit; doch meine Chance, wie steht es damit? Schlimm genug, ich gebe es zu: Sie sind ja schon auf meiner Spur!*“ *Der Arzt lachte aufs neue. (+> Sie sind nicht auf meiner Spur!)* (Dürrenmatt: *Der Verdacht*, S. 241)

Таким чином, метакомунікативні ПВ реалізують більше індиректних, ніж імплікативних МА. Індиректні МА, виражені метакомунікативними ПВ становлять: погрози та прохання у формі попередження; обурення у формі прохання; погрози у формі клятви або обіцянки; попередження у формі обіцянки або поради; вимоги та питання у формі прохання; погрози у формі поради. Імплікативні МА представлено попередженнями у формі прохання, зізнанням у формі обіцянки та іронічним твердженням.

Висновки за розділом 4

1. Якщо у німецькомовному діалогічному дискурсі XVI ст. переважає вживання власне ПВ, що пояснюється сильною стратифікацією німецького суспільства, то у дискурсі XX–XXI ст. спостерігається збільшення частотності метакомунікативних ПВ, що пояснюється посиленням ролі принципу ввічливості. Локутивний аспект підлягає значним змінам і є історичною перемінною, іллокутивний і перлокутивний аспекти є історично сталими характеристиками метакомунікативних ПВ.

2. У дискурсі XVI ст. виокремлено такі типи метакомунікативних ПВ у складі складеного МА: ПВ-контактів + прохання; ПВ-контактів + порада; ПВ-контактів + скарження; ПВ-контактів + побажання; ПВ-контактів + присягання; ПВ-контактів + твердження; ПВ-контактів + питання; ПВ-контактів + винесення вироку. У дискурсі XX–XXI ст. не зафіксовані ПМА у поєднанні ПВ-контактів + скарження; ПВ-контактів + присягання; ПВ-контактів + винесення вироку.

3. Серед метакомунікативних ПВ у дискурсі як XVI ст., так і XX–XXI ст. найчисельнішими є такі, що сприяють МА директивам, найменшу кількість демонструють МА декларативи.

4. Метакомунікативні ПВ можуть займати пре-, пост-, та інтерпозицію та здебільшого реалізують підтримання контакту, у окремих випадках вони виконують контактовстановлюючу або контакторозмикаючу функцію.

5. Перлокутивні особливості метакомунікативних ПВ полягають у тому, що вони є перлокутивними оптимізаторами МА. Перлокутивні оптимізатори, залежно від провідної стратегії впливу, виступають у двох функціях – інтенсифікації та мітигації перлокутивного ефекту.

5.1. Метакомунікативні ПВ як перлокутивні інтенсифікатори спрямовані на посилення мовленнєвого впливу шляхом підвищення ступеня інтенсивності іллокутивної сили МА з метою досягнення перлокутивної удачі. Для інтенсифікації перлокутивного впливу у метакомунікативних ПВ вживаються такі лексико-граматичні засоби, як імперативна та оклична структура речення, модальні частки, а також повтор ПВ.

5.2. Метакомунікативні ПВ як перлокутивні мітигатори вживаються в цілях зниження негативного впливу на адресата і запобігають або пом'якшують небажані перлокутивні наслідки. Для модифікації перлокутивного впливу у метакомунікативних ПВ вживаються такі лексико-граматичні засоби, як

умовний спосіб дієслова, модальні дієслова, структура умовного речення, епистемічні модифікатори.

6. У дискурсі XX–XXI ст., на відміну від XVI ст., зафіксовано малочисленні метакомунікативні ПВ, які реалізують імпліцитні МА, серед яких переважають індиректні. Індиректні МА, виражені метакомунікативними ПВ становлять: погрози та прохання у формі попередження; обурення у формі прохання; погрози у формі клятви або обіцянки; попередження у формі обіцянки або поради; вимоги у формі прохання; погрози у формі поради. Імплікативні МА представлено попередженнями у формі прохання, проханнями у формі питання та іронічним твердженням.

Основні положення цього розділу висвітлено в публікаціях автора [181; 184; 186; 191].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Застосування історичної прагмалінгвістики у якості методологічної бази дослідження історичної динаміки ПВ німецькомовного діалогічного дискурсу дало змогу дійти таких висновків.

Перформативним є висловлення, яке містить перформативне дієслово або іншу частину мови (іменник, дієприкметник) із семою мовленнєвої дії, яка виконується мовцем у дискурсі. Перформативним вважається таке дієслово, яке спроможне вживатися у формі 1-ї особи однини теперішнього часу активного стану дійсного способу, що є рівноцінним однократному виконанню позначуваної цим дієсловом дії.

Історична прагмалінгвістика ґрунтується на діяльнісному підході до вивчення мови й мовлення і спрямована на встановлення сталих і змінних лінгвопрагматичних характеристик дискурсу, інтегруючи методи лінгвопрагматики та історичної лінгвістики. Відповідно, встановлено сталі й змінні властивості ПВ німецькомовного діалогічного дискурсу XVI–XXI ст. у діяхронії.

Сталими властивостями ПВ німецькомовного діалогічного дискурсу XVI–XXI ст. є такі:

- Мовна природа ПВ: Перформатив є не іллокутивним типом МА, а формою висловлення, яка може використовуватися для реалізації МА певного іллокутивного типу – асертиву, директиву, квеситиву, комісиву, експресиву, декларативу та контактиву.
- Розмежування класичних і пом’якшених ПВ за структурними і семантичними показниками: Класичні ПВ містять перформативне дієслово і здатні вживатися в складі перформативної формули, яка експлікує реалізований іллокутивний акт: *Ich x-e dich/dir (hiermit)*. Пом’якшені ПВ характеризуються

відсутністю в їхній структурі експліцитної перформативної формули, але виконувана мовцем дія називається за допомогою інших лексичних засобів із семою цієї дії (іменник, дієприкметник) або супроводжується модальними дієсловами.

- Розмежування власне перформативних та метакомунікативних ПВ за функціональним показником і структурним показником пропозиційного розширення: власне ПВ демонструє іллокутивну та перлокутивну специфіку, яка визначається реалізованим при цьому іллокутивним типом. Метакомунікативне ПВ корелює з іллокутивним типом МА, який воно називає/коментує, та становить іллокутивний тип підтримання контакту – контактив. Разом ці два МА є компонентами складного МА, у якому ПМА сприяє реалізації того МА, іллокуцію якого він називає, будучи перлокутивним оптимізатором.

Змінні характеристики стосуються історичного варіювання локутивного й перлокутивного компонентів ПМА: структурних характеристик, кількісного співвідношення функціональних типів, стратегічних показників та якісного складу ПВ у німецькомовному діалогічному дискурсі, а також частотності розглядуваних явищ.

Змінними властивостями ПВ німецькомовного діалогічного дискурсу XVI–XXI ст. є такі:

- Інвентар структурних моделей ПВ: У німецькомовному діалогічному дискурсі XVI ст. класичні ПВ мають 8 моделей, а пом'якшені ПВ – 14. Протягом XVI–XXI ст. як класичні, так і пом'якшені ПВ демонструють тенденцію збільшення кількості моделей (класичні – до 17, пом'якшені – до 22), з одного боку, та обсолетизацію окремих моделей, з іншого.

- Лексичне наповнення структурних моделей: Збагачується інвентар, але зменшується частотність іллокутивних інтенсифікаторів, які вживаються у складі ПВ (модальні частки *gleich*, *doch*, *bloß*, прислівники *äußerst*, *ernst*,

wirklich, aufrichtig, andächtig (і *gleich*, вказівні займенниками *das/es*), однак частотності набуває новий іллокутивний інтенсифікатор – повтор ПВ. Обсолетизувалися видо-часові форми перформативного дієслова у формі *Konjunktiv Präteritum* для вираження майбутнього, з допоміжними дієсловами *thun/haben*, з двома модальними дієсловами та з особовим займенником *du/ihr*. Збільшується частотність дієслів в умовному способі.

- Якісний склад перформативних дієслів німецької мови. Із плином часу дієслова *piten, warnen, forbiotan, bevelhen* змінили свою форму; дієслова *werren, jehen, offenbaren, verjehen* обсолетизувалися; дієслова *urteilen, kundgeben, kundthun, begehren* втратили своє первісне значення; дієслова *verfluchen, segnen, begnadigen* (mhd. *pegabn*) звузили сферу перформативного вжитку і сьогодні належать до застарілих; дієслова *gratulieren, entlassen, erklären* розширили сферу перформативного вжитку.

- Співвідношення власне ПВ і метакомунікативних ПВ: У німецькомовному діалогічному дискурсі XVI ст. переважає вживання власне ПВ, що пояснюється сильною стратифікацією німецького суспільства, натомість у дискурсі XX–XXI ст. спостерігається збільшення частотності метакомунікативних ПВ, що пояснюється посиленням ролі принципу ввічливості.

- Іллокутивний потенціал власне ПВ: У німецькомовному діалогічному дискурсі в XVI ст. реалізуються переважно директивні МА (насамперед, прохання і порада), а в XX–XXI ст. найвищу частотність демонструють етикетні контактиви (насамперед, подяка та вибачення). В сучасному німецькомовному дискурсі виходить із ужитку ПМА присягання, натомість підсилюється частотність ПМА обіцянки. Значно зросла частотність МА застереження та реактивної поради, зменшилася частотність МА наказу. Розширюється спектр іллокутивних індикаторів перформативних директивів, зокрема: ПВ витісняються модальним словом *bitte* (МА прохання), дієслово *befehlen*

витісняється дієсловами *auffordern* та *fordern* (МА наказу), розповсюджується перформативне дієслово *empfehlen* (МА поради), номінативні й партиципіальні конструкції з дієсловом *verbieten* (МА заборони), ПВ з дієсловом *lassen* поступаються ПВ з дієсловом *warnen* (МА застереження). Обсолетизуються інтенсифікатори із семами ‘Бог’, ‘віра’, ‘довіра’ (МА скарження), перформативне дієслово *begehren* витісняється дієсловом *wünschen* (МА побажання), дієслово *beglückwünschen* звужує сферу вжитку на користь дієслова *gratulieren* (МА поздоровлення).

- Стратегічні характеристики метакомунікативних ПВ: Із плином часу збільшується частка метакомунікативних ПВ у стратегічній функції мітигації перлокутивного ефекту (зниження негативного впливу на адресата і запобігання/пом’якшення небажаних перлокутивних наслідків) порівняно з функцією інтенсифікації (посилення мовленнєвого впливу шляхом підвищення ступеня інтенсивності іллокутивної сили МА).

- Спроможність ПВ реалізовувати імпліцитні МА: Якщо у німецькомовному діалогічному дискурсі XVI ст. ПВ реалізують тільки експліцитні МА, то у XX–XXI ст. зафіксовано реалізацію імпліцитних МА – індиректних (які передбачають іллокутивне переосмислення) та імплікативних (які демонструють і іллокутивне, і пропозиційне переосмислення у вигляді імплікатури). Найчастотнішою є реалізація імпліцитних МА за допомогою директивних ПВ: погрози у формі попередження, обурення у формі прохання, погрози та попередження у формі поради, вимоги у формі прохання.

Таким чином, мету роботи досягнуто.

Перспективи дослідження полягають у застосуванні розробленої дослідницької методики для встановлення лінгвопрагматичних властивостей ПВ німецькомовного діалогічного дискурсу більш ранніх історичних епох, а також виявлення історичної динаміки лінгвопрагматичних властивостей німецькомовних перформативів у різних типах дискурсу.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апресян Ю. Д. Нетривиальные семантические признаки и правила выбора значений // Восприятие языкового значения. Калининград, 1980. С. 27–40.
2. Апресян Ю. Д. Перформативы в грамматике и словаре // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. 1986. Т. 45. №3. С. 208–223.
3. Апресян Ю. Д. Перформативы в грамматике и словаре // Интегральное описание языка и системная лексикография: избранные труды: статьи. Москва : Языки русской культуры, 1995. Т. 2. С. 199–217.
4. Арутюнова Н. Д., Падучева Е. В. Лингвистическая прагматика // Новое в зарубежной лингвистике / Под ред. Е. В. Падучевой. Москва : Прогресс, 1985. Вып. 16. С. 3–42.
5. Арутюнова Н. Д. Перформатив // Лингвистический энциклопедический словарь. Москва : Советская энциклопедия, 1990. С. 372–373.
6. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл (логико-семантические проблемы). Москва : Едиториал УРСС, 2002. 384 с.
7. Баландина Н. Ф. Функції і значення чеських прагматичних кліше в комунікативному контексті : монографія. Київ : АСМІ, 2002. 332 с.
8. Баландіна Н. Ф., Степаненко М. І. До проблеми опису етикетних перформативів у словниках (чесько-українські паралелі) // Eslavistica Complutense. 2007. № 7. С. 63–76. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/MoZn_2010_2-3_17
9. Баландина Н. Ф. Перформативи як індикатори функцій конвенційних висловлень // Мовознавство. 2010. №2–3. С. 194–203.
10. Баранов А. Н., Кобозева И. М. Вводные слова в семантической структуре предложения // Системный анализ значимых единиц русского языка.

Синтаксические структуры. Красноярск : Изд. Красноярск. ун-та, 1984. С. 83–93.

11. Бацевич Ф. С. Прагматичні перформативи: спроба обґрунтування комунікативного статусу // Мовознавство. 2008. № 1. С. 31–36.

12. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. 2-ге вид., доп. Київ : Вид. центр «Академія», 2009. 376 с. (Серія «Альма-матер»).

13. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 304 с.

14. Безменова Н. А., Герасимов В. И. Некоторые проблемы теории речевых актов // Языковая деятельность в аспекте лингвистической прагматики. Москва, 1984. С. 146–196.

15. Безуглая Л. Р. Историческая динамика речевого акта квеситива в немецком и английском языках: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Харьков, 1998. 215 с.

16. Безуглая Л. Р. К проблеме классификации эллипсиса (на материале немецкого языка) // Нова філологія. 2005. № 2 (22). С. 10–16.

17. Безугла Л. Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : монографія. Харків : Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна, 2007. 332 с.

18. Безугла Л. Р. Когнітивно-прагматичні характеристики імпліцитних смислів у німецькомовному дискурсі : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04. Харків, 2008. 570 с.

19. Безугла Л. Р. Мовленнєві акти перформативної форми у німецькомовному дискурсі // Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В. В. Левицького : зб. наук. праць. Чернівці, 2008. С. 344–350.

20. Безугла Л. Р. Импликатуры поэтического текста в аспекте перевода // Когниция, коммуникация, дискурс. 2017. № 14. С. 8–18.

21. Беляева Е. И. Грамматика и прагматика побуждения: английский язык. Воронеж : Воронежск. гос. ун-т, 1992. 168 с.
22. Бенвенист Э. Общая лингвистика : пер. с фр. Ю. Н. Караулов и др. / общ. ред., вступ. ст. и коммент. Ю. С. Степанова. 2-е изд., стер. Москва : Едиториал УРСС, 2002. 447 с.
23. Биценко Т. О. Історична динаміка експресивів негативної емоційності в англійському дискурсі XVI–XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2004. 20 с.
24. Богданов В. В. Иллокутивная функция высказывания и перформативный глагол // Содержательные аспекты предложения и текста. Калинин : Калининский гос. ун-т, 1983. С. 27–33.
25. Богданов В. В. Перформативное предложение и его парадигмы // Прагматические и семантические аспекты синтаксиса. Калинин, 1985. С. 18–28.
26. Богданов В. В. Классификация речевых актов // Личностные аспекты языкового общения : сб. науч. тр. Калинин, 1989. С. 25–37.
27. Богданов В. В. Речевое общение: прагматические и семантические аспекты. Ленинград : Ленингр. гос. ун-т, 1990. 88 с.
28. Богданова Т. В. Прагматические компоненты перформативных высказываний в комедиях В. Шекспира: дисс. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Санкт-Петербург, 2008. 168 с.
29. Буренко Т. М. Когнітивно-прагматичні характеристики мовленнєвого акту вибачення в англomовному дискурсі XVI–XXI ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2008. 20 с.
30. Ваврінчик Р. Я. Метамовна природа перформативних мовленнєвих актів // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика» : зб. наук. праць. Херсон : ХДУ, 2013. Вип. 20. С. 94–99.

31. Ваврінчик Р. Я. Перформативність мовленнєвих актів у англомовному теологічному дискурсі (на матеріалі сучасних проповідей): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Чернівці, 2016. 20 с.
32. Валігура Г. А. Експліцитні та імпліцитні форми вираження перформативів // Семантика мови і тексту : зб. ст. VIII Міжнародної конференції. Івано-Франківськ, 2003. С. 86–91.
33. Вандервекен Д. Небуквальные речевые акты // Концептуализация и смысл. Новосибирск : Наука, 1990. С. 31–61.
34. Вежбицкая А. Метатекст в тексте // Новое в зарубежной лингвистике. Москва : Наука, 1978. Вып. 8. С. 402–425.
35. Вежбицкая А. Речевые акты // Новое в зарубежной лингвистике. Москва : Прогресс, 1985. Вып. 16. Лингвистическая прагматика. С. 251–275.
36. Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики. Москва : Языки славянской культуры, 2001. 272 с.
37. Вендлер З. Иллокутивное самоубийство // Новое в зарубежной лингвистике. Москва : Прогресс, 1985. Вып. 16. Лингвистическая прагматика. С. 238–250.
38. Верба Л. Г., Карабан В. И., Алексеенко Л. П. Обsoleteзация и другие исторические изменения директивных речевых актов (на материале произведений В. Шекспира) // Формально-языковые корреляции языковых единиц : сб. науч. трудов / Редкол. : Е. Н. Старикова / отв. ред. / и др. Киев : УМК ВО, 1989. С. 13–19.
39. Винокур Т. Г. Информативная и фатическая речь как обнаружение разных коммуникативных намерений говорящего и слушающего // Русский язык в его функционировании: коммуникативно-прагматический аспект. Москва : Наука, 1993. С. 5–29.

40. Восканян Г. Р. Опыт анализа предложений, содержащих перформативы-обязательства (на материале современного английского языка) // Проблемы синтаксиса словосочетания и предложения в современном английском языке : межвуз. сб. науч. тр. Пятигорск, 1987. С. 45–52.

41. Вrabель Т. Т. Перформативний аналіз англійського похідного дієслова // Проблеми романо-германської філології: зб. наук. праць. Ужгород : „Патент“, 2002. С. 22–29.

42. Гловинская М. Я. Семантика глаголов речи с точки зрения теории речевых актов // Русский язык в его функционировании: Коммуникативно-прагматический аспект. Москва : Наука, 1993. С. 158–218.

43. Голоднов А. В. Персуазивность как универсальная стратегия текстообразования в риторическом метадискурсе (на материале немецкого языка): дис. ... доктора филол. наук : 10.02.04. Санкт-Петербург, 2011. 402 с.

44. Гордон Д., Лакофф Дж. Постулаты речевого Общения // Новое в зарубежной лингвистике. Москва, 1985. Вып. 16. Лингвистическая прагматика. С. 276–302.

45. Готлиб Н. В. Семантико-прагматические особенности высказываний, не допускающих экспликации перформатива : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки». ЛГПИ имени А. И. Герцена. Санкт-Петербург, 1998. 23 с.

46. Григорьева В. С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и когнитивный аспекты : монография. Тамбов : Тамб. гос. техн. ун-т, 2007. 288 с.

47. Гринишин М. М. Статусно фіксований мовленнєвий акт прохання (на матеріалі художньої прози Івана Франка) // Наукові праці : науково-методичний журнал. Миколаїв : ЧДУ імені Петра Могили, 2009. Т. 98. Вип. 85. Філологія. Мовознавство. С. 9–13.

48. Гродський І. Я. Мовні засоби вираження прохання в англійських лицарських романах XII–XV ст. // *Studia philologica*. 2014. Вип. 3. С. 97–100.
49. Грязнова Ю. Б. Перформативні тексти в методології науки : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филос. наук : спец. 09.00.08 «Філософія науки і техніки». Москва, 1998. 24 с.
50. Гуревич Л. С. Комунікація і метакомунікація в діалектиці пізнання // *Вестник ИЛГУ. Лингвистика дискурса*. 2009. С. 148–155.
51. Гухман М. М., Семенюк Н. С., Бабенко Н. С. История немецкого языка XVI–XVIII вв. Москва : Наука, 1984. 248 с.
52. Даниленко В. П. Синхронія і діахронія в лінгвістиці // *Вестник Иркутского государственного лингвистического университета*. 2011. № 4 (16). С. 6–11.
53. Девкин В. Д. Диалог: Немецкая разговорная речь в сопоставлении с русской. Москва : Высшая школа, 1981. 160 с.
54. Дедухо А. В. Лінгво-прагматичні та структурно-функціональні параметри перформативних актів мовлення в українській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Запоріжжя, 2015. 68 с.
55. Дедухо А. В., Сизоненко Н. М. Структурно-семантичні та функціональні особливості перформативного акту побажання // *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 56. С. 83–86. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?
56. Дейк Т. А. ван. Дискурс и власть: Репрезентация доминирования в языке и коммуникации / пер. с англ. Москва : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. 344 с.
57. Демьянков В. З. Когнитивная лингвистика как деятельность // *Когнитивные исследования языка: Исследование познавательных процессов в*

языке: сборник научных трудов / Гл. ред. Е. С. Кубрякова. Москва : Институт языкознания РАН, 2009. Вып. 5. С. 30–42.

58. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : кол. монографія / під заг. редакцією І. С. Шевченко. Харків : Константа, 2005. 356 с.

59. Добровольский Д. О., Падучева Е. В. Высказывания от 1-го лица: семантика и прагматика // ЛАЯ: Моно-, диа-, полилог в разных языках и культурах. Москва : Индрик, 2010. С. 104–121.

60. Дэйвисон А. Лингвистическое или прагматическое описание: размышление о «Парадоксе Перформативности» // Новое в зарубежной лингвистике. Москва : Прогресс, 1986. Вып. 17. С. 235–269.

61. Ейгер Г. В. Текст в метатексте (на материале жанров «малых форм») // Когниция, коммуникация, дискурс. 2016. №13. С. 33–42. URL : <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/>

62. Еремеев Я. Н. Директивные высказывания с точки зрения диалогического подхода // Теоретическая и прикладная лингвистика. Воронеж : ВГТУ, 2000. Вып. 2. Язык и социальная среда. С. 109–126.

63. Зализняк А. А., Падучева Е. В. О семантике вводного употребления глагола // Вопросы кибернетики. Москва, 1987. С. 81–84.

64. Зарицька І. М. Перформативи як засіб вираження комунікативної інтенції в аргументації // Вісник Донецького інституту соціальної освіти. Філологія. Журналістика. Донецьк, 2009. Т. 5.

65. Звегинцев В. А. Предложение и его отношение к языку и речи. Москва : Московский ун-т, 1976. 308 с.

66. Зізіньська А. П. Реквестивні мовленнєві акти у середньоанглійській мові // Studia philologica. 2014. Вип. 3. С. 95–97.

67. Изотов А. И. Семантическая карта императивности (на материале чешского и русского языков). Москва : Филология, 1998. Вып. 5. 124 с.

68. Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-коммуникативного анализа языка : кол. монография / Бондаренко Е. В., Мартынюк А. П., Фролова И. Е., Шевченко И. С. Харьков : Харьков. нац. ун-т имени В. Н. Каразина, 2017. 246 с.
69. Карабан В. И. Сложные речевые единицы : прагматика английских асидентических полипредикативных образований. Киев : Вища школа, 1989. 132 с.
70. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
71. Касіян Г. В. Теоретичні засади вивчення ввічливості як прагматично-етичної категорії міжособистісного спілкування // Наукові записки. Серія «Філологічні науки (мовознавство)». Кіровоград : РВВ КДПУ імені В. Винниченка, 2013. Вип. 118. С. 238–243.
72. Кифер Ф. О роли прагматики в лингвистическом описании // Новое в зарубежной лингвистике. Москва : Прогресс, 1986. Вып. 17. С. 333–348.
73. Кобозева И. М. Теория речевых актов как один из вариантов теории речевой деятельности // Новое в зарубежной лингвистике. Москва : Прогресс, 1986. Вып. 17. С. 7–22.
74. Кобозева И. М. Перформативность глагола и его лексическое значение // Linguistische Arbeitsberichte. 1986. В. 54/55. S. 176–189.
75. Кодзасов С. В. Виды перформативности и их показатели // Логический анализ языка: Модели действия. Москва, 1992. С. 130–134.
76. Кодзасов С. В. Виды перформативности и их показатели // Логический анализ языка. Избранное. 1988–1995 / Под ред. Н. Д. Арутюновой, Н. Ф. Спиридоновой. Москва : Индрик, 2003. С. 424–430.
77. Козловський В. В. Формальна структура та інтерпретація деяких перформативних висловлювань (на матеріалі сучасної німецької мови) // Мовні

і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2007. Вип. 22. Ч. 2. С. 178–182.

78. Конрад Р. Вопросительные предложения как косвенные речевые акты // Новое в зарубежной лингвистике. Москва : Прогресс, 1985. Вып. 16. С. 349–382.

79. Король А. А. Пряме перформативне висловлювання “звинувачення” в сучасній німецькій мові // Наука і освіта “2005”: Мат-ли VIII Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 7–21 лютого 2005 р.) Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2005. С. 24–25.

80. Король А. А. Висловлення-звинувачення та комунікативний принцип ввічливості (на матеріалі німецькомовного художнього дискурсу) // Modern philological research: a combination of innovative and traditional approaches: Conference Proceedings (Tbilisi, April 27–28). Tbilisi : Baltija Publishing. 2018. С. 156–159.

81. Косериу Э. Синхрония, диахрония и история // Новое в лингвистике. Москва : Прогресс, 1963. Вып. 3. С. 143–347.

82. Коул П. Референтная непрозрачность, атрибутивность и перформативная гипотеза // Новое в зарубежной лингвистике. Москва : Прогресс, 1982. Вып. 13. Логика и лингвистика (Проблемы референции). С. 391–495.

83. Кошмидер Э. Очерк науки о видах польского глагола. Опыт синтеза / Вопросы глагольного вида. Москва : Изд-во иностр. лит., 1962. С. 105–167.

84. Красина Е. А. Русские перформативы : монография. Москва : Изд-во РУДН, 1999. 126 с.

85. Крекич Й. Побудительные перформативные высказывания. Szeged : Jgytf Kiadó, 1993. 241 с.

86. Крекич Й. Семантика и прагматика перформативных глаголов // Коммуникативно-смысловые параметры грамматики и текста. Москва, 2002. С. 42–51.
87. Крекич Й. Направление времени в значении перформативов // Языковые функции: семантика, синтактика, прагматика. Труды по русской и славянской филологии. Лингвистика. Новая серия. Тарту, 2003. Вып. VIII. С. 74–86.
88. Криворучко С. И. Лингвопрагматические характеристики перлокутивных оптимизаторов (на материале немецкоязычного диалогического дискурса): дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Харьков, 2010. 250 с.
89. Криворучко С. И. Оптимизация речевого воздействия с позиций теории речевых актов // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов». 2015. Вип. 81. С. 56–68.
90. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) // Язык и наука конца 20 века / под ред. Ю. С. Степанова. Москва : Ин-т языкознания РАН, 1995. С. 144–238.
91. Кустова Г. И., Падучева Е. В. Перформативные глаголы в неперформативных употреблениях // Логический анализ языка. Язык речевых действий. Москва : Наука, 1994. С. 30–37.
92. Кюльмоя И. П., Шелякин М. А. К проблеме изучения перформативных высказываний // Nyelv, aspektus, irodalom. Szeged: Szegedi Ülikooli Kirjastus, 2000. С. 213–219.
93. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика: Введение : монография : пер. с английского В. В. Морозова и И. Б. Шатуновского. Москва : Языки славянской культуры, 2003. 400 с.
94. Лакофф Дж. Лингвистические гештальты // Новое в зарубежной лингвистике. Москва : Прогресс, 1981. Вып. 10. С. 350–368.

95. Ларина Т. В. Категория вежливости в английской и русской коммуникативных культурах : монография. Москва : РУДН, 2003. 315 с.
96. Ліпська Є. Л. Перформативні висловлення в сучасній німецькій мові : семантичний і когнітивно-прагматичний аспекти: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2010. 229 с.
97. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. Москва : Гнозис, 2003. 280 с.
98. МакКоли Дж. Д. О месте семантики в грамматике языка // Новое в зарубежной лингвистике. Москва : Прогресс, 1981. Вып. 10. С. 235–301.
99. Мартынюк А. П. Когнитивно-коммуникативная лингвистика: в поисках базовых принципов и методик анализа // Когниция, коммуникация, дискурс : междунар. электрон. сб. науч. ст. Харьков : Харьков. нац. ун-т имени В. Н. Каразина, 2016. № 12. С. 17–35. URL : <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/home>.
100. Матюхина Ю. В. Розвиток системи фатичної метакомунікації в англійському дискурсі XVI–XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Харків : Константа, 2004. 20 с.
101. Медведева Л. М. До типології мовленнєвих актів // Мовознавство. Київ : Наукова думка, 1989. №3. С. 8–19.
102. Мейзерский В. М. Перформативные модели в системе библейского текста // Рациональность и семиотика дискурса. Київ : Наукова думка, 1994. С. 104–130.
103. Михеев М. Ю. Перформативное и метатекстовое высказывание (или чем можно испортить перформатив?) // Логический анализ языка. Противоречивость и аномальность текста. Москва : Наука, 1990. С. 213–225.
104. Молчанова Г. П. Некоторые особенности семантики императивных предложений // Грамматические и лексико-семантические исследования в синхронии и диахронии. Калинин : Калининск. гос. ун-т, 1976. С. 146–151.

105. Москальская О. И. Грамматика текста : учебн. пособ. Москва : Высшая школа, 1981. 183 с.
106. Мурзин Л. Н., Белоглазова Э. А. О перформации предложения с деривационной точки зрения // Семантические аспекты слова и предложения: Проблемы деривации. Пермь : Пермск. гос. ун-т, 1980. С. 62–71.
107. Нагайчук В. В. Эволюция иллокутивных глаголов в английском языке XVI–XX веков: дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.04. Киев, 1993. 175 с.
108. Никифорова Н. А. Структурные особенности английского семантического метаязыка (на материале глагольной лексики дефиниций словаря «Macmillan English Dictionary»): дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Смоленск, 2011. 156 с.
109. Оглезнев В. В. Обещание, условие искренности и речевые акты // Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология. Томск, 2014. № 4 (28). С. 23–34.
110. Осовська І. М. Структурно-семантичні та комунікативно-прагматичні особливості прямої перформативної відмови (на матеріалі сучасної німецької мови) // Мова і культура : наук. щорічний журнал. Київ : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2003. Вип. VI. Т. 5. Ч. 2. Національні мови в їхній специфіці і взаємодії. С. 106–113.
111. Остин Дж. Л. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике. Москва : 1986. Вып. 17. Теория речевых актов. С. 22–129.
112. Остин Дж. Л. Перформативы – констативы // Философия языка. Москва : Едиториал УРСС, 2004. С. 23–34.
113. Остин Дж. Л. Значение слова. Три способа пролить чернила: Философские работы. Санкт-Петербург : Алетейя; С. Петерб. ун-т, 2006. С. 76–95.
114. Падучева Е. В. Вид и время перформативного глагола // Логический анализ языка. Язык речевых действий. Москва, 1994. С. 86–102.

115. Падучева Е. В. Высказывание и его соотнесенность с действительностью. Референциальные аспекты семантики местоимений : монография / отв. ред. В. А. Успенский. 5-е изд., испр. Москва : УРСС, ЛКИ, 1985–2008. 292 с.
116. Падучева Е. В. Семантические исследования: Семантика времени и вида в русском языке; Семантика нарратива. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Языки славянской культуры, 2011. 480 с.
117. Паламар Н. І. Прагматична структура мовленнєвого акту «похвала» в німецькій та українській мовах // Іноземна філологія. 2012. Вип. 124. С. 46–52.
118. Петелина Е. С. Речевые акты, принципиально невыразимые перформативными глаголами // Речевые акты в лингвистике и методике. Пятигорск : ПГПИИЯ, 1986. С. 182–187.
119. Писарек Л. Речевые действия и их реализация в русском языке в сопоставлении с польским. Wrocław : Wydaw. Uniwers. Wrocławskiego, 1995. 173 с.
120. Плетнева Е. А. Коммуникативно-прагматический диапазон формул извинения в британской языковой культуре: дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Воронеж, 2009. 264 с.
121. Попович О. В. Номінація ілокуції при вираженні прохання (на матеріалі німецької та української мови) // Іноземна філологія : Український науковий збірник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2008. Вип. 120. С. 161–167.
122. Поспелова А. Г. Когда «невежливый» коммуникативный акт аргументации становится вежливым? // Лингвистический вестник. Ижевск : УМО «Sancta Lingua», 2002. Вып. 4. С. 71–76.
123. Почепцов Г. Г. Прагматический аспект изучения предложения (к построению теории прагматического синтаксиса) // Иностранные языки в школе. 1975. № 6. С. 15–25.
124. Почепцов Г. Г. Фатическая коммуникация // Семантика и прагматика синтаксических единств. Калинин : Калининск. гос. ун-т, 1981. С. 52–59.

125. Почепцов Г. Г. Анализ перформативных высказываний // Научные доклады высшей школы. Филологические науки. 1982. № 6. С. 63–66.
126. Почепцов Г. Г. (мл.) Коммуникативные аспекты семантики : монография. Киев : Выща школа, 1987. 132 с.
127. Почепцов Г. Г. Избранные труды по лингвистике. Харьков : Харьков. нац. ун-т имени В. Н. Каразина, 2009. 556 с.
128. Почепцов О. Г. Основы прагматического описания предложения: дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.04, 10.02.19. Киев, 1989. 390 с.
129. Приходько А. М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові : монографія. Запоріжжя : ЗДУ, 2002. 291 с.
130. Пудровская Т. Н. Митигация как стратегия речевого поведения англоязычных коммуникантов // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія». 2000. № 500. С. 104–108.
131. Ратмайр Р. Прагматика извинения: сравнительное исследование на материале русского языка и русской культуры : пер. с нем. Е. Араловой. Москва : Языки славянской культуры, 2003. 272 с.
132. Радська Р. І. Функціонально-семантична параметризація перформативних предикатів в англійській мові // Людина. Комп'ютер. Комунікація. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2015. С. 120–125.
133. Романов А. А. Прагматические особенности перформативных высказываний // Прагматика и семантика синтаксических единиц. Калинин, 1984. С. 86–92.
134. Романов А. А. Способы реализации иллокутивного потенциала директивных высказываний // Контрастная и функциональная грамматика. Калинин : Калининский гос. ун-т, 1985. С. 91–98.
135. Романов А. А. Перформативный глагол и иллокутивная функция высказывания // Прагматические условия функционирования языка : сб. науч. Трудов / отв. ред. А. А. Стриженко. Кемерово : Кемер. гос. ун.-т, 1987. С. 3–9.

136. Романов А. А. Модализированные перформативные конструкции в системе регулятивных средств диалогического общения // Перевод и автоматическая обработка текста. Москва : ИЯ АН СССР, 1987. С. 112–125.

137. Романов А. А., Романова Л. А. Притяжение перформатива. Очерки по теории перформативности от Дж. Л. Остина до наших дней. Москва : Ин-т яз. РАН, 2009. 156 с.

138. Романова Л. А. Композитные перформативы в функциональной парадигме языка: семантический и прагматический аспекты: дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.19. Великий Новгород, 2010. 453 с.

139. Россолова О. А. Перформатив как координатор коммуникативного взаимодействия и средство адресованности: дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Петропавловск-Камчатский, 2008. 194 с.

140. Семенюк М. П. Перформативные глаголы как вербальные выразители иллокутивной силы высказывания // Значение и смысл синтаксических структур в контексте : межвуз. сб. научн. тр. Грозный : Чечено-Ингушский гос. ун-т имени Л.Н. Толстого, 1983. С. 157–166.

141. Серль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов // Новое в зарубежной лингвистике. Москва : Прогресс, 1986. Вып. 17. С. 170–194.

142. Серль Дж. Р., Вандервекен Д. Основные понятия исчисления речевых актов // Новое в зарубежной лингвистике. Москва : Прогресс, 1986. Вып. 17. С. 242–263.

143. Серль Дж. Р. Что такое речевой акт? // Философия языка. Москва : Эдиториал УРСС, 2004. С. 56–74.

144. Сеницына А. Н. Метакоммуникативные единицы и их роль в организации и регуляции англоязычного диалогического общения: дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Санкт-Петербург, 2005. 223 с.

145. Синиця І. А. Лексичний повтор як засіб реалізації семантичної зв'язності тексту // Мовознавство. 1994. № 2–3. С. 56–60.

146. Солдатова А. В. Директивные речевые акты в средневерхненемецком языке (на материале «Песни о Нибелунгах», «Парцифалья» Вольфрама фон Эшенбаха, «Тристана» Готфрида Страсбу: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Санкт-Петербург, 2004. 227 с.

147. Спиридонов Д. В., Фофанова Ю. П. Синтаксические условия реализации перформативности (на материале английских композитных перформативов с ассертивным глаголом) // Научный диалог. 2015. № 11 (47). С. 66–80.

148. Стасюк А. В. Модализированные перформативные конструкции в немецком языке: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Тверь, 2005. 176 с.

149. Стросон П. Ф. Намерение и конвенция в речевых актах // Новое в зарубежной лингвистике. Москва : Прогресс, 1986. Вып. 17. Теория речевых актов. С. 130–150.

150. Сулейманова Ю. М. Перформативный глагол как средство экспликации ассертивной интенции // Вестник ОГУ. Оренбург, 2010. № 11 (117). С. 90–93.

151. Сусов И. П. Семантическая структура предложения: На материале простого предложения в современном немецком языке: дисс. ... доктора филол. наук : спец. 10.02.19 «Общее языкознание». Ленинград, 1973. 418 с.

152. Сусов И. П. Коммуникативно-прагматическая лингвистика и ее единицы // Прагматика и семантика синтаксических единиц : межвуз. сб. научн. трудов. Калинин : Калинин. ун-т, 1984. С. 3–12.

153. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика. Винница : изд-во Нова Книга, 2009. 272 с.

154. Тарасов Е. Ф. Речевое воздействие в сфере массовой коммуникации / под ред. Тарасова Е. Ф. и др. Москва : Наука, 1990. 136 с.

155. Твердохліб Ю. Г. Семантичні параметри функціонування перформативних речень у сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття

наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Івано-Франківськ, 2004. 20 с.

156. Телеки М. М. Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру : монографія. Київ : МДГУ імені П. Могили, 2007. 176 с.

157. Терещенко Т. В. Мовленнєві акти з перформативними виразами в сучасній німецькій мові: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2001. 203 с.

158. Турик Л. Р. Семантико-прагматичний аналіз мовленнєвих актів прохання // Мова і культура : науковий журнал. Київ : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. Вип. 11. Т. XII (124). С. 17–23.

159. Урмсон Дж. О. Парентетические глаголы // Новое в зарубежной лингвистике. Москва : Наука, 1985. Вып. 16. С. 196–216.

160. Фоміна Л. В. Комунікативна організація безсполучникового складного речення спонукального типу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2000. 19 с.

161. Формановская Н. И. Русский речевой этикет: лингвистический и методический аспекты. Москва : Русский язык, 1982. 126 с.

162. Формановская Н. И. Коммуникативно-прагматические аспекты единиц общения. Москва : Ин-т рус. яз. им. А. С. Пушкина, 1998. 291 с.

163. Формановская Н. И. Прагматика побуждения и логика языка // Русский язык за рубежом. 1994, № 5–6. С. 34–40.

164. Фролова І. Є. Комунікативно-прагматичний та комунікативно-дискурсивний підходи у лінгвістиці // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2008. № 38. С. 150–156.

165. Хабермас Ю. Понятие индивидуальности // Вопросы философии. 1989. № 2. С. 35–40.

166. Храковский В. С., Володин А. П. Семантика и типология императива. Русский императив. Ленинград : Наука, Ленингр. отд. 1986. 213 с.

167. Цюра С. В. Коммуникативно-семантические особенности высказываний-извинений (на материале английского языка IV–XX вв.): дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Киев, 1990. 191 с.

168. Частникова С. А. Статус речевого акта промисива // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Харків. 2004. № 636. С. 105–108.

169. Частникова С. А. Прагмасемантические разновидности речевых актов обещания // Культура народов Причерноморья. Научный журнал. Симферополь : Межвузовский центр «Крым». 2006. Т. 2. № 82. С. 217–220.

170. Частникова С. А. Развитие прагматической системы речевого акта промисива в английском дискурсе // Научный журнал. 2011. Т. 148. № 136. С. 217–220.

171. Чахоян Л. П. Некоторые тенденции развития формул социального этикета (на материале пьес ранненовоанглийского периода) // Анализ стилей зарубежной художественной и научной литературы. Ленинград, 1983. Вып. 3. С. 31–35.

172. Чхетиани Т. Д. Лингвистические аспекты фатической метакоммуникации (на материале английского языка): дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Киев, 1987. 203 с.

173. Чхетиани Т. Д. Метакоммуникативные сигналы слушающего в фазе поддержания речевого контакта // Языковое общение: Единицы и регулятивы. Калинин, 1987. С. 103–106.

174. Шевченко В. М. Перформативні мовленнєві акти в німецькомовному дискурсі // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : мат-ли VIII Всеукр. наук. конф. (м. Харків, 5 лютого 2009 р.). Харків : Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна, 2009. С. 317–319.

175. Шевченко В. М. Проблеми вивчення перформативних дієслів у лінгвістиці // Актуальні проблеми сучасної філології та методики викладання іноземних мов у навчальних закладах : мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф.

(м. Харків, 1–2 жовтня 2009 р.). Харків : Харків. нац. аграрний ун-т імені В. В. Докучаєва, 2009. С. 136–138.

176. Шевченко В. М. Три трактування перформативності в лінгвістиці // Германістика у XXI столітті: когнітивна, соціо- та прагмалінгвістика : мат-ли наук. конф. Германістів (м. Харків, 10 квітня 2010 р.). Харків : Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна, 2010. С. 104–105.

177. Шевченко В. М. Експліцитні та імпліцитні форми вираження перформативності в німецькомовному дискурсі // Актуальні проблеми сучасної філології та методики викладання іноземних мов у навчальних закладах : мат-ли II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11–12 жовтня 2011 р.). Харків : Харків. нац. аграрний ун-т імені В. В. Докучаєва, 2011. С. 127–129.

178. Шевченко В. М. Перформативні висловлення в німецькомовному діалогічному дискурсі: Діахронічний аспект // Германістика у XXI столітті: когнітивна, соціо- та прагмалінгвістика : мат-ли II Всеукр. наук. конф. германістів з міжнар. участю (м. Харків, 21 квітня 2012 р.). Харків: Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна, 2012. С. 147–148.

179. Шевченко В. М. Обсолетизація перформативу в німецькомовному розмовному дискурсі // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доп. XII наук. конф. з міжнар. участю (м. Харків, 1 лютого 2013 р.). Харків : Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна, 2013. С. 330–331.

180. Шевченко В. М. Історична динаміка висловлень перформативної форми в німецькомовному дискурсі // Германістика у XXI столітті: когнітивна, соціо- та прагмалінгвістика: мат-ли III Всеукр. наук. конф. германістів з міжнар. участю (м. Харків, 2014 р.). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. С. 86–88.

181. Шевченко В. М. Перлокутивні властивості перформативних висловлень // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доп. XIII наук. конф. з міжнар. участю (м. Харків, 5 квітня 2014 р.). Харків : Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна, 2014. Ч. 2. С. 169–171.

182. Шевченко В. М. Перформативные речевые акты в немецкоязычном диалогическом дискурсе: диахронический аспект // *Science and Education a New Dimension: Philology*, II (7). Budapest, 2014. Issue 34. P. 102–105.

183. Шевченко В. М. Історична динаміка прихованих перформативів у німецькомовному діалогічному дискурсі XV–XXI ст. // *Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доп. XIV наук. конф. з міжнар. участю (м. Харків, 27 березня 2015 р.)*. Харків : Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна, 2015. С. 248–250.

184. Шевченко В. М. Іллокутивні типи перформативних висловлень у німецькомовному діалогічному дискурсі // *Вісник Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2015. Вип. 81. С. 192–196.

185. Шевченко В. М. Приховані перформативні висловлення в німецькомовному діалогічному дискурсі XV–XXI ст. // *Науковий вісник Східноєвропейського нац. ун-ту імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки. Мовознавство»*. 2015. Вип. 4 (305). С. 280–287.

186. Шевченко В. М. Власне перформативні та метакомунікативно-перформативні висловлення у німецькомовному діалогічному дискурсі // *Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація. 2016-й – рік англійської мови : тези доп. XV наук. конф. з міжнар. участю (м. Харків, 5 лютого 2016 р.)*. Харків : Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна, 2016. С. 227–228.

187. Шевченко В. М. Історичне варіювання перформативних мовленнєвих актів прохання у німецькомовному діалогічному дискурсі // *Сучасна іноземна філологія: Дослідницький потенціал : мат-ли VII Міжнар. наук. форуму (м. Харків, 23 листопада 2016 р.)*. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. Ч. 2. С. 96–97.

188. Шевченко В. М. Перформативний мовленнєвий акт вибачення у німецькомовному діалогічному дискурсі XV–XXI ст. // *Каразінські читання:*

Людина. Мова. Комунікація : тези доп. XVI наук. конф. з міжнар. участю (м. Харків, 3 лютого 2017 р.). Харків : Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна, 2017. С. 145–147.

189. Шевченко В. М. Історична динаміка комісивних перформативів у німецькомовному діалогічному дискурсі XV–XXI ст. // Нова Філологія. 2017. Вип. 69. С. 234–240.

190. Шевченко В. М. Історичні зміни перформативного мовленнєвого акту благання у німецькомовному діалогічному дискурсі XV–XXI ст. // Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури : мат-ли міжнар. наук.-пр. конф. (м. Харків, 7–8 квітня 2017 р.). Львів: ЛОГОС, 2017. С. 170–171.

191. Шевченко В. М. Перформативні висловлення як імпліцитні мовленнєві акти // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доп. XVII наук. конф. з міжнар. участю (м. Харків, 2 лютого 2018 р.). Харків : Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна, 2018. С. 175–176.

192. Шевченко И. С. Историческая динамика прагматики предложения. Английское вопросительное предложение 16–20 вв. : монография. Харьков : Константа, 1998. 167 с.

193. Шевченко И. С. Становление когнитивно-коммуникативной парадигмы в лингвистике // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Харків, 2004. № 635. С. 202–205.

194. Шевченко И. С. Речевой акт как единица дискурса: когнитивно-прагматический подход // Тверской лингвистический меридиан : сб. научн. статей. Тверь : Твер. гос. ун-т, 2007. Вып. 7: В мире языка. С. 69–80.

195. Шевченко И. С., Сусов И. П., Безуглая Л. Р. Абрис когнитивного вектора прагмалингвистики // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2008. № 811. С. 3–7.

196. Шевченко И. С. Гибридная природа извинения: когнитивно-прагматический анализ // Жанры речи : сб. научн. статей. Саратов, 2009. Вып. 6. Жанры и язык. С. 329–337.
197. Шевченко И. С. Метадискурсивные категории диалогического дискурса // Функциональная лингвистика. Т. 2. КРИППО, 2011. С. 292–294.
198. Шевченко І. С. Мовленнєвий акт і дискурс в когнітивно-прагматичному та історичному ракурсі // Переклад у наукових дослідженнях Харківської школи : кол. монографія. Вінниця : Нова книга, 2013. С. 117–134.
199. Aqvist L. Revised foundations for imperative-epistemic and interrogative logic. *Theoria*, 1971. Vol. 37. P. 33–73.
200. Arnovick Leslie K. *Diachronic Pragmatics. Seven Case Studies in English Illocutionary Development*. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins, 2000. 196 p.
201. Auer P. *Sprechakt // Sprachliche Interaktion. Eine Einführung anhand von 22 Klassikern*. Tübingen : Niemeyer, 1999. S. 80–90.
202. Austin J. L. *Philosophical Papers*. New York and London : Oxford Univ. Press, 1961. 306 p.
203. Austin J. L. *How to do things with words*. Cambridge / Mass. : Harvard Univ. Press, 1962. 166 p.
204. Bach K., Harnisch R. M. *Linguistic Communication and Speech Acts*. Cambridge, Mass. : MIT Press, 1979. 327 p.
205. Bach K. How Performatives Really Work: A Reply to Searle // *Linguistics and Philosophy*. 1992. Vol. 15. P. 93–110.
206. Bach U. Wills and will-making in 16th and 17th century England: Some pragmatic aspects // *Historical Pragmatics. Pragmatic Developments in the History of English* / Ed by Andreas H. Jucker. Amsterdam : Benjamins, 1995. P. 125–144.
207. Ballmer Th., Brennenstuhl W. *Speech act classification*. Berlin etc. : Mouton de Gruyter, 1981. 274 p.

208. Bartsch K., de Boor H. Wort-und Sacherklärungen // Das Nibelungenlied. Nach der Ausgabe von K.Bartsch hrsg. von H. de Boor. 20. Aufl. Wiesbaden : Brockhaus, 1972. 390 S.

209. Bax M. Die lebendige Dimension toter Sprachen: Zur pragmatischen Analyse von Sprachgebrauch in historischen Kontexten // Zeitschrift für germanistische Linguistik, 1983. H. 11. S. 1–21.

210. Bax M. Historische Pragmatik: Eine Herausforderung für die Zukunft : Diachrone Untersuchungen zu pragmatischen Aspekten ritueller Herausforderungen in Texten mittelalterlicher Literatur // Diachrone Semantik und Pragmatik: Untersuchungen zur Erklärung und Beschreibung des Sprachwandels. Tübingen : Niemeyer, 1991. P. 197–215.

211. Bergner H. The pragmatics of medieval texts // Cooperating with written texts, The Pragmatics and Comprehension of written Text / Ed. by Stein D. Berlin : Mouton de Gruyter, 1992. P. 163–177.

212. Bertuccelli Papi M. Is a diachronic speech act theory possible? // Journal of Historical Pragmatics 1.1. 2000. P. 57–66.

213. Besch W. Hierarchie und Höflichkeit in der deutschen Sprache // Brücken schlagen <Weit draußen auf eigenen Füßen>. Festschrift für Fernand Hoffmann / Hrsg. J. Kohnen, H.–J. Solms, K.–P. Wegera. Fr./M. : Peter Lang, 1994. S. 247–260.

214. Betzinger R. Besonderheiten in der Syntax der Reformationsdialoge 1520–1525 // Neuere Forschungen zur historischen Syntax des Deutschen. Tübingen : Niemeyer, 1990. S. 196–204.

215. Blum-Kulka S. Discourse Pragmatics // Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction / Ed. by T. Van Dijk. London : Sage Publications, 1997. Vol. 2. 324 p.

216. Boguslawski A. Performatives or Metatextual Comments? On the Cognitive and Non-cognitive Linguistic Conventions // Kwartalnik Neofilologiczny 2/3. 1979. P. 301–326.

217. Brandt M., Falkenberg G., Fries N., Liedtke F. Die performativen Äußerungen – eine empirische Studie // *Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung*. 1990. Bd. 43. Heft 3. S. 355–369.

218. Braun C. Das Althochdeutsche aus textlinguistischer Sicht: Soziopragmatische Einordnung und ausgewählte textpragmatische Studien. Berlin : Walter de Gruyter, 2017. 392 S.

219. Brekle H. E. Semantik: Eine Einführung in die sprachwissenschaftliche Bedeutungslehre. München : Fink, 1972. 144 S.

220. Brinton L. J. Historical Discourse Analysis // *Handbook of Discourse Analysis* / Ed. by Deborah Tannen, Deborah Schiffrin, Heidi E. Hamilton. Wiley-Blackwell Publishers, 2015. P. 222–244.

221. Brown P., Levinson, S. Universals in Language Usage: Politeness Phenomena // *Questions and Politeness: Strategies in Social Interaction* / Ed. by E. Goody. Cambridge : Cambridge University Press, 1978. P. 56–310.

222. Brown P., Levinson C. Politeness: Some Universals in Language Use. London, etc. : CUP, 1987. 345 p.

223. Burkhard A. Soziale Akte, Sprechakte und Textillokutionen. A. Reinachs Rechtsphilosophie und die moderne Linguistik. Tübingen : Niemeyer, 1986. 466 S.

224. Busse U. Changing politeness strategies in English requests: A diachronic investigation // *Studies in English Historical Linguistics and Philologie: A Festschrift for Akio Oizumi* / Ed. by Jacek Fisiak. Fr./M. : Peter Lang, 2002. P. 17–35.

225. Capellen H. Against Assertion // *Assertion : New Philosophical Essays* / Ed. by J. Brown and H. Cappelen. Oxford : Oxford University Press, 2011. P. 21–48.

226. Capone A., Mey J. Interdisciplinary Studies in Pragmatics, Culture and Society. Heidelberg, New York etc. : Springer, 2015. 990 p.

227. Caton C. E. On the General Structure of Epistemic Qualification of Things Said in English // *Foundations of language* 2. 1966. P. 37–66.

228. Cherubim D. Zum Programm einer historischen Sprachpragmatik // Ansätze zu einer pragmatischen Sprachgeschichte. Zürcher Kolloquium 1978. Tübingen : Niemeyer, 1980. S. 3–21.

229. Christmann H. H. Sprachwissenschaft im Dienst der Mediävistik - Sprachwissenschaft als Mediävistik? // Zusammenhänge, Einflüsse, Wirkungen. Kongressakten zum ersten Symposium des Mediävistenverbandes / Ed. by Fichte J. O. / Göller K. H. / Schimmelpfennig B. Berlin, New York : de Gruyter, 1986. P. 1–26.

230. Coulmas F. Rezeptives Sprachverhalten. Eine theoretische Studie über Faktoren des sprachlichen Verstehensprozesses. Hamburg : Buske, 1977. 301 S.

231. Davison A. Indirect Speech Acts and What to Do with Them // Syntax and Semantics / Ed. by Cole P., Morgan J. L. New York, San-Francisco, London : Acad. Press, 1975. V. 3. P. 143–185.

232. Deutschmann M. Apologising in British English // Skrifter från moderna språk Umeå : Institutionen för moderna språk. Umeå, Sweden : Umeå University, 2003. 262 p.

233. Egner I. Intercultural aspects of the speech act of promising: Western and African practices // Intercultural Pragmatics, 2006. Vol. 3. №. 4. P. 443–464.

234. Ehlich K. Interjektionen. Tübingen: Niemeyer, 1986. 314 S.

235. Ehrich V., Saile G. Über nicht-direkte Sprechakte // Linguistische Pragmatik / Hrsg. von D. Wunderlich. Fr./M., 1972. S. 255–287.

236. Ehrhardt C., Heringer H. J. Pragmatik. Paderborn : Wilhelm Fink, 2011. 156 S.

237. Falkenberg G. Explizite Illokutionen // Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung. 1990. Bd. 43, Heft 4. S. 500–514.

238. Fleischmann S. Philology, Linguistics, and the Discourse of the Medieval Text // Speculum 65. 1990. P. 19–37.

239. Franck D. Zur Analyse indirekter Sprechakte // Beiträge zur Grammatik und Pragmatik / Hrsg. Von Ehrich V., Finke P. Kronberg/Ts. : Scriptor, 1975. S. 219–232.
240. Franck D. Zur Problematik der Präsuppositionsdiskussion // Präsuppositionen in Philosophie and Linguistik. Fr./M. : Suhrkamp, 1984. 615 S.
241. Franke W. Elementare Dialogstrukturen: Darstellung, Analyse, Diskussion. Tübingen : Niemeyer, 1990. 190 S.
242. Fraser B. A partial analysis of vernacular performative verbs // Toward tomorrows linguistics. Wash. : Georgetown Univ. press, 1974. P. 121–127.
243. Fraser B. Hedged performatives // Syntax and Semantics / Ed. by Cole P., Morgan J. L. New York, San-Francisco, London : Acad. Press, 1975. Vol. 3. Speech Acts. P. 187–210.
244. Fraser B. Verdeckte Performative Äußerungen // Sprechakttheorie. Ein Reader / hrsg. und aus dem Engl. üb. von P. Kußmaul. Wiesbaden : Athention, 1980. S. 151–172.
245. Fraser B. An examination of the performative analysis // Mimeograph, Indiana University Club. Oxford : Oxford University Press, 1981. 340 p.
246. Freidhof G. Der Schauprozeß als Exemplum forensischer Linguistik. Teil 2: Metakommunikation, Metadialog und Master Speech Acts // Slavische Sprachwissenschaft und Interdisziplinarität. Specimina philologiae Slavicae. München, 1996. Bd. 108. Nr. 2. S. 95–131.
247. Fritz G. Topics in the History of Dialogue Forms // Historical Pragmatics. Pragmatic Developments in the History of English. Pragmatics and Beyond New Series 35 / Ed. by Jucker, Andreas. H. Amsterdam/Philadelphia, 1995. P. 469–498.
248. Gordon D., Lakoff G. Conversational postulates // Papers from the eight Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society. Chicago, 1971. P. 63–85.
249. Görlach M. Introduction to Early Modern English. Cambridge, New York : CUP, 1991. 456 p.

250. Graffe J. How to Promise Revisited. Eine Taxonomie kommissiver Sprechakte // Pragmatax, Akten des 20. Linguistischen Kolloquiums / Hrsg. von Burkhard, A. / Körner, K.-H. Braunschweig, 1985 (Linguistische Arbeiten 171). Tübingen, 1986. S. 179–188.
251. Grewendorf G. Haben explizit performative Äußerungen einen Wahrheitswert? // Sprechakttheorie und Semantik. Fr./M. : Suhrkamp, 1979. S. 175–196.
252. Grewendorf G., Meggle G. How Performatives Don't Work // Speech Acts, Mind and Social Reality. Discussions with John R. Searle. Dordrecht : Kluwer, 2002. P. 25–40.
253. Grice H. P. Logic and Conversation // Syntax and Semantics / Ed. by T. Givon. New York : Academic Press, 1975. Vol. 3. Speech Acts. P. 41–58.
254. Grice H. P. Further Notes on Logic and Conversation // Studies in the Way of Words. Cambridge (Mass), London : Harvard Univ. Press, 1991. P. 41–57.
255. Gröber G. Grundriß der romanischen Philologie // Geschichte und Aufgabe der romanischen Philologie; Quellen der romanischen Philologie und deren Behandlung; Romanische Sprachwissenschaft. Vol. 1. Strassburg, Trübner [1883–88] 2., verb. u. verm. Aufl., 1904–1906.
256. Habermas J. Universalpragmatische Hinweise aus das System der Ich-Abgrenzungen // Zur Entwicklung der Interaktionskompetenz. Starnberg, 1974. S. 332.
257. Harnisch R. M. Are Performatives Utterances Declarations? // Speech Acts, Mind and Social Reality. Discussions with J. R. Searle / Ed. by Meggle G., Grewendorf G. Dordrecht et al. : Kluwer, 2002. P. 41–64.
258. Harras G. Performativität, Sprechakte und Sprechaktverben // ders. (Hg.) Kommunikationsverben: Konzeptuelle Ordnung und semantische Repräsentation. Tübingen : Narr, 2001. S. 11–32.

259. Harras G. Handlungssprache und Sprechhandlung. Eine Einführung in die handlungstheoretischen Grundlagen. Berlin, New York : de Gruyter, 2004. 228 S.

260. Heinz B. The pragmatics of medieval texts // Cooperating with Written Texts. The Pragmatics and Comprehension of Written Texts. Berlin etc. : Mouton de Gruyter, 1992. P. 163–177.

261. Henne H. Frühneuhochdeutsch als Aufgabe. Zu einem Kolloquium in Bonn, 21.–22.2.1974 // Zeitung für Germanistische Linguistik. 1974. № 2. S. 87–95.

262. Helbig G. Partikeln als illokutive Indikatoren im Dialog // Deutsch als Fremdsprache. 1977. H 1. S. 30–44.

263. Hindelang G. Auffordern : die Untertypen des Aufforderns und ihre sprachliche Realisierungsformen. Göppingen : Alfred Kümmerle, 1978. 572 S.

264. Hindelang G., Zillig W. Zur Klassifikation der Fragehandlungen // Sprache: Verstehen und Handeln. Akten des 15. Linguistischen Kolloquiums, Münster 1980. Tübingen : Niemeyer, 1981. Bd. 2. S. 215–225.

265. Hindelang G. Einführung in die Sprechakttheorie. Sprechakte, Äußerungsformen, Sprechaktsequenzen; 5., neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Berlin; New York : de Gruyter, 2010. 159 S.

266. Hinrichs U. Linguistik des Hörens: Hörverstehen und Metakommunikation im Russischen // Slavistische Veröffentlichungen. Wiesbaden : Otto Harrassowitz Verlag, 1991. Band 72. 385 S.

267. Hopper P. J., Traugott E. C. Grammaticalization. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 276 p.

268. House J. Sprechaktperformanz im Deutschen: zur Realisierung der Sprechhandlungen BITTEN / AUFFORDERN und SICH ENTSCULDIGEN // Linguistische Berichte. 1988. Heft 114. S. 114–133.

269. Huges J. Swearing. A Social History of Foul Language, Oaths and Profanity in English. Oxford : Blackwell, 1991. 283 p.

270. Ifantidou E. The semantics and pragmatics of metadiscourse // *Journal of Pragmatics*. Elsevier, 2005. Vol. 37. P. 1325–1353.
271. Isenberg H. Einige Grundbegriffe für eine linguistische Texttheorie // *Probleme der Textgrammatik*. Berlin, 1976. S. 77.
272. Jacobs A., Jucker A. H. The Historical Perspective in Pragmatics // *Historical Pragmatics: Pragmatic developments in the history of English* Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins, 1995. P. 3–33.
273. Jucker A. H., Fritz G., Lebsanft F. Historical Dialogue Analysis // *Roots and Traditions in the Study of the Romance Languages, German and English*. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins, 1999. P. 1–33.
274. Jucker A. H., Taavitsainen I. Diachronic speech act analysis. Insults from flyting to flaming // *Journal of Historical Pragmatics*. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins, 2000. P. 67–95.
275. Jucker A. H., Taavitsainen I. Speech Acts in the History of English. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins, 2008. 318 p.
276. Jucker A. Trends and Developments in Historical Pragmatics // *Historical Pragmatics*. Berlin/New York : Walter de Gruyter, 2010. P. 3–33.
277. Kanngießer S. Sprachliche Universalien und diachrone Prozesse // *Sprachpragmatik und Philosophie*. Frankfurt, 1976. S. 273–393.
278. Karttunen L. Presuppositions and linguistic context // *Theoretical Linguistics*, I. 1978. P. 181–194.
279. Katz J. J. Propositional Structure and Illocutionary Force. New York, 1977. P. 99–102.
280. Kertscher J., Mersch D. Performativität und Praxis. München : Wilhelm Fink Verlag, 2003. 302 S.
281. Koch P. Court Records and Cartoons: Reflections of Spontaneous Dialogue in Early Romance Texts // Jucker A. H., G. Fritz and F. Lebsanft (eds), *Historical Dialogue Analysis*. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins, 1999. P. 399–429.

282. Kohnen T. Explicit performatives in Old English: A corpus-based study of directives // *Journal of Historical Pragmatics*. 2000. S. 301–321.
283. Kopytko R. Linguistic politeness strategies in Shakespeare's plays // *Historical Pragmatics. Pragmatic Developments in the History of English (Pragmatics & Beyond New Series 35)* / Ed. By Andreas H. Jucker. Amsterdam-Philadelphia : John Benjamins, 1995. P. 515–540.
284. Köveker D. Performativität als Funktion von Sprache und Endlichkeit – Zu Lyotards Rhetorik der Gegenwart // *Performativität und Praxis*. München : Wilhelm Fink Verlag, 2003. S. 59–68.
285. Kummer W. Sprechsituation, Satztyp und Aussagecharakter // *Beiträge zur Linguistik und Informationsverarbeitung*. 1968. H. 14. S. 48–68.
286. Lakoff R. *Abstract Syntax and Latin Complementation*. Cambridge, Mass : MIT Press, 1968. 240 p.
287. Lakoff G. Pragmatics in natural logic // *Formal semantics of natural language* / Ed. by E. L. Keenan. Los Angeles, 1975. P. 253–286.
288. Lang R., Steinitz R. Können Satzadverbiale performativ gebraucht werden? // *Studia grammatica*. Berlin : Akademie-Verlag, 1978. Bd. 17. S. 51–80.
289. Lange W. Aspekte der Höflichkeit: Überlegungen am Beispiel der Entschuldigungen im Deutschen. Fr./M. etc. : Lang, 1984. 199 S.
290. Larraya P. Enonces performatives presupposition: Elements de semantique et de pragmatique. Paris : Nathan, 1979. 108 p.
291. Laver J. Communicative functions of phatic communion // *Organization of behaviour in face to face interaction* / Ed. by Adam Kendon, Richard M. Harris, Mary Ritchie Key. Paris : The Hague, 1975. P. 215–238.
292. Lebsanft F. Studien zu einer Linguistik des Grußes. Sprache und Funktion der altfranzösischen Grußformeln. Tübingen : Niemeyer, 1988. 527 p.

293. Lebsanft F. A Late Medieval French Bargain Dialogue (Pathelin, II), Or: Further Remarks on the History of Dialogue Forms // Historical Dialogue Analysis. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1999. P. 269–292.
294. Leech G. Principles of pragmatics. New York : Longman, 1983. 250 p.
295. Liedtke F. Performativität, Sprechhandlung, Wahrheit // Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung. 1990. Bd. 43. H. 4. S. 515–532.
296. Liedtke F. Grammatik der Illokution: Über Sprechhandlungen und ihre Realisierungsformen im Deutschen. Tübingen : Narr, 1998. 288 S.
297. Levinson S. C. Pragmatics. Cambridge : CUP, 1983. 438 p.
298. Lötscher A. Zur Sprachgeschichte des Fluchens und Beschimpfens im Schweizerdeutschen // Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik 48. Jahrg. Franz Steiner Verlag, 1981. H. 2. S. 145–160.
299. Luckmann T. Kommunikative Gattungen im kommunikativen «Haushalt» einer Gesellschaft // Der Ursprung von Literatur. Medien, Rollen, Kommunikationssituationen zwischen 1450 und 1650. München : Fink, 1988. S. 279–288.
300. Lyons J. Semantics. London New York, Melbourne : Cambridge Univ. Press, 1978. Vol. I, II. 897 p.
301. Machwirth E. Höflichkeit: Geschichte, Inhalt, Bedeutung / Diss. Trier, 1970. 229 S.
302. Malinowski B. Phatic communion // Communication in face-to-face interaction. Harmondsworth. 1972. P. 146–152.
303. Marten-Cleef S. Gefühle ausdrücken. Die expressiven Sprechakte. Göppingen : Kümmerle, 1991. 371 S.
304. Mattheier K. Sprachgeschichte des Deutschen: Desiderate und Perspektiven // Sprachgeschichte des Neuhochdeutschen. Tübingen : Niemeyer. 1995. S. 1–18.

305. McEnery T. Swearing in English. Bad Language, Purity and Power from 1586 to the Present. London : Routledge. 296 p.
306. Mey J. L., Capone A. Societal Pragmatics // The Pragmatics Encyclopedia; Pragmatics Seen Through the Prism of Society // Interdisciplinary Studies in Pragmatics, Culture and Society / Ed. by Louise Cummings. Springer, 2015. P. 15–43.
307. Meibauer J. Pragmatik. Tübingen : Stauffenburg, 2001. 208 S.
308. Meyer-Hermann R. Metakommunikation (kleines Lexikon der Linguistik) // Linguistik und Didaktik. München : Bayerisches Schulbuch-Verlag, 1976, H. 25. S. 73–98.
309. Meyer-Hermann R. Direkter und indirekter Sprechakt // Deutsche Sprache. Zeitschrift für Theorie, Praxis, Dokumentation. 1976. Heft 1. S. 1–19.
310. Meyer-Hermann R. Haben „performative Formeln“ und / oder „performative Äußerungen“ metakommunikative Funktion? // Grundfragen der Textwissenschaft / Hrsg. von Frier W. Amsterdam : Rodopi, 1979. 323 S.
311. Menzel P. Semantics and Syntax in Complementation. The Hague, Paris : Mouton, 1975. 213 p.
312. Milfull I. Advice: Performative expression in Middle Scots // Anglistentag. Proceedings / Ed. by Christoph Bode, Sebastian Domsch and Hans Sauer. Trier : Wissenschaftlicher Verlag, 2003. P. 57–70.
313. Milroy J. Linguistic Variation and Change: On the Historical Sociolinguistics of English. Oxford : Blackwell, 1992. 243 p.
314. Motsch W. Illokutionstypen, Implikaturen und sprachliche Äußerungen // Implikaturen. Grammatische und pragmatische Analysen / Hrsg. von Liedtke F. Tübingen : Niemeyer, 1995. S. 153.
315. Motsch W., Pasch R. Illokutive Handlungen // Satz, Text, sprachliche Handlung. Berlin : Akademie-Verlag, 1987. S. 11–76.

316. Müller B. L. Der Sprechakt als Satzbedeutung: Zur pragmatischen Grundform der natürlichen Sprache. Bern et al. : Lang, 2003. 359 S.
317. Nevala M. Address in Early English Correspondence. Its Forms and Sociopragmatic Functions // *Memoires de la Societe Neophilologique* 84. Helsinki : Societe Neophilologique, 2004.
318. Nevalainen T., Raumolin-Brunberg H. Constraints on politeness // The pragmatics of address formulae in Early Modern English correspondence. *Historical Pragmatics* / Ed. by A. H. Jucker. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins, P. 541–601.
319. Niehaus M. Rat geben. Zu Theorie und Analyse des Beratungshandelns (Kultur- und Medientheorie). Bielefeld : Transkript, 2014. 324 S.
320. Nord C. The Phatic Function in Translation: Metacommunication as a Case in Point // *Belgian Journal of Linguistics*. 2007. Vol. 21. Issue 1. P. 171–184.
321. Ogiermann E. Politeness and indirectness across cultures: A comparison of English, German, Polish and Russian requests // *Journal of Politeness Research* 5. 2009. P. 189–216.
322. Pakkala-Weckström M. “Have heer my trouthe – til that myn herte breste”: Dorigen and the difficulty of keeping promises in the ‘Franklin’s Tale’ // *Variation Past and Present. VARIENG Studies on English for Terttu Nevalainen. (Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki 61)* / Ed. by Helena Raumolin-Brunberg, Minna Nevala, Arja Nurmi and Matti Rissanen. Helsinki : Société Néophilologique, 2002. P. 287–300.
323. Peretti P. Die Rückfrage: Formen und Funktionen eines Spechhandlungstyps im Deutschen und Spanischen anhand eines Corpus der gesprochenen Gegenwartssprache. München : Judicium, 1993. 358 S.
324. Petöfi J., Kayser H. Sprechhandlungen und semantische Interpretation // *Sprechen-Handeln-Interaktion* / Hrsg. von Meyer-Hermann R. Tübingen : Niemeyer, 1978. S. 1–48.

325. Pisarkowa K. Zur Einordnung der performativen Verben // Sprachtheorie und Pragmatik. Tübingen : Niemeyer, 1976. Bd. 1. S. 163–172.

326. Polenz P. von. Der Ausdruck von Sprachhandlungen in poetischen Dialogen des deutschen Mittelalters // Zeitschrift für germanistische Linguistik. 1981. № 9. S. 249–273.

327. Polenz P. von. Deutsche Satzsemantik: Grundbegriffe des Zwischen-den-Zeilen-Lesens. 2. durchges. Auflage. Berlin, New York : de Gruyter, 1988. 389 S.

328. Radden G. Verhaltensaspekte in der Sprache: ‚Höflichkeit‘ im Englischen // So nah und doch so fern: Englische Mentalität und ‚Englishness‘ in Kultur, Gesellschaft und Alltag / Hrsg. von Dose, Gerd/Schmidt, Johann N. / Tiedje, Egon. München : Lincom, 2005. S. 141–159.

329. Radtke E. Gesprochenes Französisch und Sprachgeschichte. Zur Rekonstruktion der Gesprächskonstitution in Dialogen französischer Sprachlehrbücher des 17. Jahrhunderts unter besonderer Berücksichtigung der italienischen Adaptionen. Tübingen : Niemeyer, 1994.

330. Récanati F. Meaning and Force: The Pragmatics of Performative Utterances. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. No 41. P. 150–169.

331. Rolf E. Verbalhornungen der Handlungsanalyse // ZGL. 1997. Jg. 15. № 1. P. 83–92.

332. Rolf E. Der andere Austin: zur Rekonstruktion, Dekonstruktion performativer Äußerungen, von Searle über Derrida zu Cavell und darüber hinaus. Bielefeld : Wetzlar, 2015. 258 S.

333. Ross J. R. On Declarative Sentences // Reading in English Transformational Grammar / Ed. by R. A. Jacobs, P. S. Rosenbaum. Waltham : Mass, 1970. P. 222–272.

334. Ross J. R. Where to Do Things with Words // Syntax and Semantics. / Ed. by Cole P. and Morgan J. L. New York, San-Francisco, London : Acad. Press, 1975. V. 3. Speech Acts. P. 233–275.

335. Sadock J. M. Toward a Linguistic Theory of Speech Acts. New York : Academic Press, 1974. 229 p.
336. Sadock J. M. Aspects of linguistic pragmatics // Proceedings of the Texas Conference on Performatives, Presuppositions and Implications. Arlington : Univ. Press, 1977. P. 67–77.
337. Schlieben-Lange B. Für eine historische Analyse von Sprechakten // Sprachtheorie und Pragmatik. Hrsg. Von H. Weber und H. Weydt. Tübingen : Niemeyer, Linguistische Arbeiten. 1976. № 31. S. 113–119.
338. Schlieben-Lange B. Ai las – Que planhs? Ein Versuch zur historischen Gesprächsanalyse am Flamenca-Roman // Romanistische Zeitschrift für Literaturgeschichte. 1979. № 3. S. 1–30.
339. Schlieben-Lange B., Weydt H. Streitgespräch Zur Historität von Sprechakten // Linguistische Berichte 60 Vieweg. Wiesbaden, 1979. S. 65–78.
340. Schlieben-Lange B. Traditionen des Sprechens: Elemente einer pragmatischen Sprachgeschichtsschreibung. Stuttgart : Kohlhammer, 1983. 200 S.
341. Schmachtenberg R. Sprechakttheorie und dramatischer Dialog: Ein Methodenansatz zur Drameninterpretation // Linguistische Arbeiten. Tübingen : Max Niemeyer, 1982. Band 120. 194 S.
342. Schmelz M. P. Psychologie der Höflichkeit. Analyse des höflichen Aufforderns im betrieblichen Kontext am Beispiel von Arbeitsanweisungen. Fr./M. et al. : Lang, 1994. 226 S.
343. Schrott A., Völker H. Historische Pragmatik und historische Varietätenlinguistik in den romanischen Sprachen. Göttingen : Universitätsverlag, 2005. 310 S.
344. Schwarz-Friesel M. Expressive Bedeutung und E-Implikaturen. Zur Relevanz konzeptueller Bewertungen bei indirekten Sprechakten: Das Streichbarkeitskriterium und seine kognitive Realität // Rudnitzky, William: Kultura kak tekst (Kultur als Text). Moskau : SGT, 2010. S. 12–27.

345. Schwitalla J. Metakommunikation als Mittel der Dialogorganisation und der Beziehungsdefinition // *Arbeiten zur Konversationsanalyse* / Hrsg. von Dittmann J. Tübingen, 1979. S. 111–143.

346. Searle J. R. Indirekte Sprechakte; ins Dt. üb. von A. Kemmerling // ders. *Ausdruck und Bedeutung*. Fr./M. : Suhrkamp, 1982. S. 57–79.

347. Searle J. R. *How Performatives Work* // *Essays in Speech Act Theory*. Amsterdam/Philadelphia : Benjamins, 2001. P. 85–107.

348. Selig M. Mündlichkeit in mittelalterlichen Texten // *Gleißgen / Lebsanft*, 1997. S. 201–225.

349. Sitta H. Pragmatisches Sprachverstehen und pragmatikorientierte Sprachgeschichte. Metodologische Probleme der Rekonstruktion von Historischen Verständigungsakten // *Ansätze zu einer pragmatischen Sprachgeschichte*. Züricher Kolloquium 1978. Tübingen : Max Niemeyer, 1980. S. 23–33.

350. Shevchenko V. M. Zum Unterschied zwischen performativen und konstativen Äußerungen in der Sprechakttheorie // *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Methodika викладання іноземних мов»*. 2010. № 928. С. 127–132.

351. Shevchenko V. Performative Äußerungen im deutschsprachigen dialogischen Diskurs: Der diachrone Ansatz // *Semantik und Pragmatik im Spannungsfeld der germanistischen und kontrastiven Linguistik: мат-ли Українсько-Німецької наук. конф. (м. Донецьк, 17–19 вересня 2012 р.)*. Донецьк : ДонНУ, 2012. С. 171–172.

352. Shevchenko V. M. Performative Äußerungen im deutschsprachigen dialogischen Diskurs (16.–21. Jahrhundert) // *Типологія мовних значень у діяхронічному та зіставному аспектах: зб. наук. праць / В. Д. Каліущенко (голов. ред.)*. Донецьк : ДонНУ, 2012. Вип. 26. С. 92–99.

353. Shevchenko Viktoria. Historische Dynamik von performativ-kommissiven Sprechakten im deutschen dialogischen Diskurs des 15.–21. Jahrhunderts //

Німецька мова в Україні: Традиції та перспективи розвитку = Deutsche Sprache in der Ukraine: Kontinuitäten und Entwicklungen : матеріали XXIII Міжнародної науково-практичної конференції Асоціації українських германістів (м. Львів, 4–6 жовтня 2016 р.). Львів : ПАІС, 2016. С. 166–168.

354. Sökeland W. Indirektheit von Sprechhandlungen. Tübingen : Niemeyer, 1980. 168 S.

355. Spencer-Oatey H. Rapport management: A framework for analysis // Culturally Speaking. Managing Raport through Talk across Cultures. London : Continuum, 2000. P. 11–46.

356. Taavitsainen I. and Fitzmaurice S. Historical Pragmatics: What it is and how to do it // Methods in Historical Pragmatics / Ed. by Susan M. Fitzmaurice and Irma Taavitsainen. Berlin : Mouton de Gruyter, 2007. P. 11–36.

357. Taavitsainen I. A., Jucker A. H. Diachronic Corpus Pragmatics. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins, 2014. 355 p.

358. Taavitsainen I. A., Jucker, A. H., Bublitz, W., Schneider, K. P. Methods in Pragmatics // Handbook of Pragmatics. Berlin and New York : Mouton de Gruyter, 2018. Vol. X. 687 p.

359. Thomas J. Meaning in interaction: An introduction to pragmatics. New York : Longman, 1995. 224 p.

360. Tiffenau D. La Sémantique de l'action. CNRS. Paris, 1977. 291 S.

361. Traugott E. C. English Speech Act Verbs: A Historical perspective // New Vistas in Grammar: Invariance and Variation. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins, 1991. P. 387–406.

362. Traugott E. C., Dasher R. B. Regularity in Semantic Change. Cambridge : Cambridge University Press, 2002. 362 p.

363. Traugott E. C. The state of English language studies: a linguistic Perspective // English Now / Ed. by Marianne Thormählen. Lund : Centre for Languages and Literature, 2008. P. 199–225.

364. Traugott E. C. Grammaticalization // Historical Pragmatics / Ed. by Jucker A. H, Taavitsainen I. Mouton de Gruyter, 2010. P. 97–127.
365. Tsui A. Aspects of the classification of illocutionary acts and the notion of the perlocutionary act // Semiotica. Amsterdam : Mouton de Gruyter, 1987. V. 66. Issue 4. P. 359–378.
366. Van der Auwera J. The Semantics of Determiners. London : Croom Helm, 1980. 309 p.
367. Vanderveken D. Illocutinary logic and self-defeating speech acts // Speech act theory and pragmatics / Ed. by J. R. Searle et al. Dordrecht et al. : Reidel, 1980. P. 247–273.
368. Vendler Z. Say what you Think // Studies in Thought and Language. Tuscon : University of Arizona Press, 1970. P. 79–96.
369. Verschueren J. Speech Act Classification // Language. 1983. V. 59. No. 1. P. 166–175.
370. Vierhaus R. Die Rekonstruktion historischer Lebenswelten // Göttinger Gespräche zur Geschichtswissenschaft. Göttingen : Max Planck Institut für Geschichte / Wallstein, 1995. Vol. 1. Wege zu einer neuen Kulturgeschichte. S. 7–28.
371. Villers J. Die performative Wende: Austins Philosophie sprachlicher Medialität. Würzburg : Königshausen u. Neumann GmbH, 2011. 144 S.
372. Yule G. The study of language. 3 ed. Cambridge : CUP, 2006. 273 p.
373. Wagner K. R. Pragmatik der deutschen Sprache. Fr./M. : Lang, 2001. 495 S.
374. Weber P. Kommentierung und Ankündigung von Sprechhandlungen: Metakommunikative Strukturen im russischen dramatischen Text. München : Sagner, 1997. 146 S.
375. Weidenbusch W. Überlegungen zu Möglichkeiten und Grenzen einer historischen Pragmatik // Historische Pragmatik und historische Varietätenlinguistik in den romanischen Sprachen. Göttingen : Universitätsverlag, 2005. S. 101–112.

376. Weigand E. Sprache als Dialog: Sprechakttaxonomie und kommunikative Grammatik. 2. neu bearbeitete Auflage. Tübingen : Max Niemeyer, 2003. 349 p.
377. Wierzbicka A. Cross-cultural pragmatics. The semantics of human interaction. Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 1991. 416 p.
378. Wörner M. Performative und sprachliches Handeln. Hamburg : Buske, 1978. 165 S.
379. Wright R. A. Meaning and conversational implicature // Syntax and Semantic. New York, 1975. Vol. 3. Speech acts. P. 381.
380. Wunderlich D. Studien zur Sprechakttheorie. Fr./M. : Suhrkamp, 1976. 416 S.
381. Wunderlich D. Methodological remarks on speech act theory // Speech act theory and pragmatics / Ed. by J. Searle, F. Kiefer, M. Bierwisch. Dordrecht, Boston, London : Reidel, 1980. P. 291–312.
382. Zimmermann K., Müller P. Indirekte und implizite Sprechakte // Deutsche Sprache. 1977. Heft 5. S. 238–254.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

383. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. 2-е изд., доп. Москва : БРЭ, 2002. 709 с.
384. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків : Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна, 2011. 196 с.
385. Baufeld C. Kleines frühneuhochdeutsches Wörterbuch : Lexik aus Dichtung und Fachliteratur des Frühneuhochdeutschen. Berlin : Walter de Gruyter, 296 S.
386. Duden. Deutsch als Fremdsprache: Standardwörterbuch. Mannheim : Dudenverlag, 2002. 1103 S.
387. Duden. Das Bedeutungswörterbuch. Der Duden in zwölf Bänden. Das Standardwerk zur deutschen Sprache. Dudenverlag, 2010. Bd. 10. 1151 S.

388. Duden. Das Herkunftswörterbuch: Etymologie der deutschen Sprache (Duden – Deutsche Sprache in 12 Bd.) Berlin : Bibliographisches Institut Berlin, 2013. 960 S.

389. Duden. Deutsches Universalwörterbuch: Das umfassende Bedeutungswörterbuch der deutschen Gegenwartssprache. 8 Auflage / Hrsg. und bearb. vom wissenschaftlichen Rat und den Mitarbeitern der Dudenredaktion. Berlin : Bibliographisches Institut GmbH. 2016. 2128 S.

390. Friedrich J. Phraseologisches Wörterbuch des Mittelhochdeutschen: Redensarten. Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 2006. 499 S.

391. Götze A. Frühneuhochdeutsches Glossar. Kleine Texte und Übungen. Auflage 7. Berlin : Walter de Gruyter, 1967. Bd. 101. 252 S.

392. Hennig B. Kleines Mittelhochdeutsches Wörterbuch. 6. durchgesehene Auflage. Berlin/Boston : Walter de Gruyter, 2014. 510 S.

393. Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Unter Mithilfe von Max Bürgisser u. Bernd Gregor völlig neu bearb. von Elmar Seebold. 22. Auflage. Berlin, New York : Walter de Gruyter, 2015. 887 S.

394. Lexer M. Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch. Mit Nachträgen von Ulrich Pretzel. 38. Auflage. Stuttgart : Hirzel Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft, 1992. 506 S.

395. Schade O. Althochdeutsches Wörterbuch. Halle : Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses, 1882. 1446 S.

396. Schützeichel R. Althochdeutsches Wörterbuch. 6. Aufl. überarb. und um die Glossen erweitert. Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 2006. 443 S.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Ayrer J. Die Erziehung des bösen Weibes // Werke in vier Bänden. Stuttgart : Universitätsverlag, 1989. S. 291.

2. Aichinger I. Die größere Hoffnung. 7. Aufl. Fr./M. : Fischer Taschenbuch Verlag, 2002. 287 S.
3. Ani F. Süden und das heimliche Leben. Roman / Originalausg. München : Knaur, 2012. 203 S.
4. Arjouni J. Happy Birthday, Türke. Ein Kayankaya-Roman. Zürich : Diogenes, 1987. 170 S.
5. Auerbach B. Das Landhaus am Rhein. Hamburg : Tredition GmbH, 2011. Bd. 2. 260 S.
6. Bauer M. Stehende Gewässer // Theater, Theater: Aktuelle Stücke 19 / hrsg. Von Uwe B. Carstensen und Stefanie von Lieven. Fr./M. : Fischer, 2009. S. 9–47.
7. Bauersima I., Desvignes R. Film // Theater, Theater: Aktuelle Stücke 13. Fr./M. : Fischer, 2003. S. 7–95.
8. Beltz M. Die Frankfurter Verlobung. Eine Untertreibungskomödie // Theater, Theater: Aktuelle Stücke 12. Fr./M. : Fischer, 2002. 590 S.
9. Bergner L. Nur der Fels kennt die Wahrheit // Meine Berge. Romane von Heimat und Liebe. Hamburg : Martin Kelter Verlag, 1977. Nr. 123. 64 S.
10. Bernhardi A. Orioni. Norderstedt : Books on Demand. 2017. 436 S.
11. Böll H. Und sagte kein einziges Wort. München : Deutscher Taschenbuch, 1992. 170 S.
12. Braun V. Tinka. Gesammelte Stücke. Fr./M. : Suhrkamp, 1989. Bd. 1. 500 S.
13. Brecht B. Der kaukasische Kreidekreis. Fr./M. : Suhrkamp, 2003. 144 S.
14. Buxbaum S. Das Komplott gegen die Königin. Norderstedt : Books on Demand, 2013. 276 S.
15. Dachs K. Die Nonnenfrau. Ein ungewöhnlicher Weg. Roman. Norderstedt : Books on Demand GmbH, 2009. 90 S.
16. Del Corte J. Die Ratte // Theater Theater: Anthologie. Aktuelle Stücke 19. / Hrsg. von Uwe B. Carstensen und Stefanie von Lieven. Orig.-Ausg. Fr./M. : Fischer Taschenbuch Verlag, 2009. 668 S.

17. Delius F. C. Der Königsmacher. Aufl. 1. Berlin : Rowohlt, 2001. 318 S.
18. Dunker K. Sommergewitter. Aufl. 4. München : Deutscher Taschenbuch Verlag, 2006. 175 S.
19. Dürrenmatt F. Der Verdacht / Grieche sucht Griechin // Gesammelte Werke. Zuerich : Diogenes. Bd. 4. Romane. 1996. 929 S.
20. Edwards M. Zu Staub und Asche: Krimi. Bastei Lübbe, 2011. 384 S.
21. Finger R. Vorstellungen und Instinkte. Aktuelle Stücke 19 / Hrsg. von Uwe B. Carstensen und Stefanie von Lieven. Orig.-Ausg. Fr./M. : Fischer Taschenbuch Verlag, 2009. 668 S.
22. Fischer K.A. Justine // Werde, die du bist! Zwischen Anpassung und Selbstbestimmung: Texte deutschsprachiger Schriftstellerinnen des 19. Jahrhunderts. 2. Auflage. Berlin : Goldmann, 1993. 441 S.
23. Folz H. Die Bauernheirat // Fastnachtspiele aus dem 15. Jahrhundert. Stuttgart : Litterarischer Verein, 1853. Erster Teil. Bd. 28. 496 S.
24. Folz H. Ein Spiel von dem Herzogen von Burgund // Fastnachtspiele aus dem 15. Jahrhundert. Stuttgart : Litterarischer Verein, 1853. Erster Teil. Bd. 28. 496 S.
25. Folz H. Die Liebesnarren // Fastnachtspiele aus dem 15. Jahrhundert. Stuttgart : Litterarischer Verein, 1853. Erster Teil. Bd. 28. 496 S.
26. Folz H. Ein Spiel von Dreien Brudern // Fastnachtspiele aus dem 15. Jahrhundert. Stuttgart : Litterarischer Verein, 1853. Bd. 28. S. 75–90.
27. Frisch M. Andorra. Stück in zwölf Bildern. Berlin : Suhrkamp 2013. 144 S.
28. Forster A.D. Signal : Roman. Köln : Bastei Lübbe AG, 2012. 350 S.
29. Galen P. Der Irre von St. James. Berlin : Das Neue Berlin, 1985. 364 S.
30. Chlumberg H. Die Führer. Wien : Harbauer, 1919. 63 S.
31. Gibert M. Der Menschenopfer: Lenz' neunter Fall. Meßkirch : Gmeiner-Verlag, 2012. 366 S.
32. Gier K. Die Laufmasche. Die Braut sagt leider nein: Zwei Romane in einem Band. Köln : Bastei Lübbe, 2006. 477 S.

33. Gieselmann R. Herr Kolpert // Playspotting : Neue deutsche Stücke. Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2002. 299 S.
34. Glubrecht S. Wie ich lente, die Ehe zu schließen. Rowohlt-Taschenbuch-Verlag, 2010. 235 S.
35. Handke P. Die Unvernünftigen sterben aus. Fr./M. : Suhrkamp, 1973. 100 S.
36. Harbecke S. Der Himmel ist weiß // Theater Theater: Anthologie. Aktuelle Stücke 12. / Hrsg. von Uwe B. Carstensen und Stefanie von Lieven. Orig.-Ausg. Fr./M. : Fischer Taschenbuch Verlag, 2002. 590 S.
37. Hardey E. Vier Sterne für Vicky. Reutlingen : Ensslin, 1995. 160 S.
38. Hauptmann G. Nur ein toter Mann ist ein guter Mann. München : Piper Verlag, 1996. 302 S.
39. Heym S. Der König David Bericht: Roman. München : Goldmann, 1972.
40. Horschelt T. Der Tod hält Einzug. Lengerich / Westfalen : Cassiopeia Press, 2017. 200 S.
41. Horváth Ö. v. Hin und her // ders. Gesammelte Werke. Fr./M. : Suhrkamp, 1978. Bd. 3 : Komödien. S. 201–272.
42. Horváth Ö. v. Der jüngste Tag // ders. Gesammelte Werke. Fr./M : Suhrkamp, 1978. Bd. 2 : Schauspiele. S. 529–588.
43. Horváth Ö. v. Rund um den Kongress // ders. Gesammelte Werke. Fr. / M. : Suhrkamp, 1978. Bd. 3 : Komödien. S. 75–138.
44. Horváth Ö. v. Zauberkönig in sieben Bildern // Geschichten aus dem Wiener Wald. Berlin : Walter de Gruyter, 2015. Bd. 1. S. 301–507.
45. Horvath Ö. v. Zur schönen Aussicht // Spectaculum 18. Fr./M. : Suhrkamp, 1973. S. 225–269.
46. Horváth Ö. v. Sladek Italienische Nacht // sämtliche Werke. Berlin/Boston : Walter de Gruyter, 2016. Bd. 2 : Schauspiele. 605 S.
47. Kane S. Zerbombt // Spectaculum 63: Fünf moderne Theaterstücke. Fr./M. : Suhrkamp, 1997. S. 95–134.

48. Kästner E. Drei Männer im Schnee // Gesammelte Schriften für Erwachsene : Romane II. Zürich : Droemer Knaur Verlag, 1969. Band 3. S. 7–174.
49. Kästner E. Die verschwundene Miniatur // Gesammelte Schriften für Erwachsene : Romane II. Zürich : Droemer Knaur Verlag, 1969. Band 3. S. 175.
50. Kerkhoff W. Die von der Liebe träumen. Aufl. 1. Leipzig : Engelsdorfer Verlag, 2016. 141 S.
51. Kinsella S. Die Schnäppchenjägerin. Goldmann Manhattan, 2011. 416 S.
52. Konsalik H. G. Das Geheimnis der sieben Palmen : Roman. Bayreuth : Goldmann Verlag, 1978. 285 S.
53. Konsalik H. G. Nächte am Nil / Liebe auf dem Pulverfass : 2 Romane in einem Band. Köln : Lingen, 1986. 502 S.
54. Konsalik H. G. Sibirisches Roulette : Roman. Bastei- Lübbe, 1999. 587 S.
55. Konsalik H.G. Öl-Connection: Thriller. Konsalik Verlag, 2017. 475 S.
56. Kordon K. Ein Trümmersommer: Roman. Aufl. 8. Weinheim : Gulliver von Beltz & Gelberg, 2016. 208 S.
57. Kusche R. Klaras lange Reise: zu den Scilly-Inseln. Regensburg : Spielberg Verlag GmbH, 2009. 241 S.
58. Letsche C. Das andere Gesicht. Greifenverlag zu Rudolstadt, 1977. 220 S.
59. Link C. Die Rosenzüchterin. München : Blanvalet, 2000. 606 S.
60. Lindner O. Prinzipalin Karoline Hartung: historischer Roman. Berlin : Der Morgen, 1974. 284 S.
61. Löhr R. Der Schachautomat. Aufl. 3. München : Piper Verlag, 2005. 407 S.
62. Mann T. Der Zauberberg. Gesammelte Werke in zwölf Bänden mit einem Ergänzungsband. Fr./M. : Fischer Verlag, 1960. Bd. 3. 629 S.
63. Manthey H. Die Zeitreisende: Das Gold der Wüste – Endlich am Ziel? 2. überarb. Aufl. Godern : Edition Digital Verlag, 2012. 271 S.
64. Matsuoka T. Die Stunde des Samurai. München : Goldmann Verlag, 2003. 510 S.

65. May K. Das Waldröschen: Der Auszug der Rächer. Münster : Benu Verlag, 2012. 288 S.
66. Mechtel H. Der usichtbare Zweite. Argument Verlag, 1996. 228 S.
67. Mcfadyen C. Die Blutlinie / Der Todeskünstler: Zwei Smoky Barrett Romane in einem Band. Leipzig : Bastei Lübbe, 2014. 1040 S.
68. Noak B. Der Bastian: Roman. Neuaufl. Langen-Müller, 1988. 312 S.
69. Oswald G. M. Alles was zählt. 2. Aufl. München : Deutscher Taschenbuch Verlag. 2003. 199 S.
70. Panitz E. Die sieben Affären der Dona Juanita. Halle, 1973. 342 S.
71. Pfeifferr H. Die eine Seite des Dreiecks. Berlin : Das Neue Berlin, 1980. 166 S.
72. Plate L. Der hellblaue Himmel. Norderstedt : Books on Demand. 2017. 532 S.
73. Raber V. Der Prozeß gegen Rumpold // Fastnachtspiele des 15. und 16. Jahrhunderts. Stuttgart : Reclam, 1990. S. 91–130.
74. Rebhuhn P. Susanna: Ein Geistlich Spiel von der Gotfürchtigen und keuschen Frauen Susannen. Stuttgart : Reclam, 1980. 142 S.
75. Remarque E. M. Drei Kameraden. Roman. Köln : Kiepenheuer & Witsch, 1998. 480 S.
76. Rosenplüt H. Der Rechtsstreit zwischen Fastnacht und Fastenzeit // Fastnachtspiele aus dem 15. Jahrhundert. Erster Teil. Stuttgart : Litterarischer Verein, 1853. Bd. 28. 496 S.
77. Sachs H. Der Baurenknecht will zwo Frauen haben // Dramatische Dichtungen / Prosadialoge. Werke in zwei Bänden. Berlin und Weimar : Aufbau-Verlag, 1972. Bd. 2 : Fastnachtspiele. S. 339–351.
78. Sachs H. Der blind Mesner mit dem Pfarrer und seim Weib // Dramatische Dichtungen / Prosadialoge. Werke in zwei Bänden. Berlin und Weimar : Aufbau-Verlag, 1972. Bd. 2 : Fastnachtspiele. S. 247–261.

79. Sachs H. Der Doktor mit der großen Nase // Dramatische Dichtungen / Prosadialoge. Werke in zwei Bänden. Berlin und Weimar : Aufbau-Verlag, 1972. Bd. 2 : Fastnachtspiele. S. 191–203.

80. Sachs H. Der Eifersüchtige // Fastnachtspiele des 15. und 16. Jahrhunderts. Stuttgart : Reclam, 1990. S. 184–199.

81. Sachs H. Eulenspiegel mit dem blauen Hosentuch und dem Bauern. Leipzig : Erich Matthes, 1920. S. 3–38.

82. Sachs H. Der fahrend Schuler mit dem Teuffel-Pannen. Tübingen : Universitätsverlag, 1870–1908. S. 72–86.

83. Sachs H. Frau Wahrheit will niemand herbergen // Dramatische Dichtungen / Prosadialoge. Werke in zwei Bänden. Berlin und Weimar : Aufbau-Verlag, 1972. Bd. 2 : Fastnachtspiele. S. 204–215.

84. Sachs H. Der gestohlene Schinken. Stuttgart : Universitätsverlag, 1989. S. 166–182.

85. Sachs H. Das heiß Eisen // Dramatische Dichtungen / Prosadialoge. Werke in zwei Bänden. Berlin und Weimar : Aufbau-Verlag, 1972. Bd. 2 : Fastnachtspiele. S. 352–362.

Sachs H. Der Henno. Comedia // Dramatische Dichtungen / Prosadialoge. Werke in zwei Bänden. Berlin und Weimar : Aufbau-Verlag, 1972. Bd. 2 : Fastnachtspiele. S. 113–144.

86. Sachs H. Das Hofgsind Veneris // Werke in zwei Bänden. Tübingen, 1870–1908. Band 2 : Fastnachtspiele. S. 7–15.

87. Sachs H. Das Kälberbrüten // Dramatische Dichtungen / Prosadialoge. Werke in zwei Bänden. Berlin und Weimar : Aufbau-Verlag, 1972. Bd. 2 : Fastnachtspiele. S. 325–338.

88. Sachs H. Die Königin Cleopatra aus Ägypten, mit Antonio, dem Römer // Tragödien und Komödien. Werke in zwei Bänden. Berlin : Aufbau-Verlag, 1992. Bd. 2 : Fastnachtspiele. S. 348–393.

89. Sachs H. Die Rockenstuben // Dramatische Dichtungen / Prosadialoge. Werke in zwei Bänden. Berlin : Aufbau-Verlag, 1972. Bd. 2 : Fastnachtspiele. S. 276–284.
90. Sachs H. Der Roßdieb zu Fünsing mit den tollen diebischen Bauern // Dramatische Dichtungen / Prosadialoge. Werke in zwei Bänden. Berlin und Weimar : Aufbau-Verlag, 1972. Bd. 2 : Fastnachtspiele. S. 298–311.
91. Sachs H. Die sechs Kämpfer. Tragedi // Dramatische Dichtungen / Prosadialoge. Werke in zwei Bänden. Berlin : Aufbau-Verlag, 1972. Bd. 2 : Fastnachtspiele. S. 57–84.
92. Sachs H. Der schwanger Pauer // Werke in zwei Bänden. Berlin : Aufbau-Verlag, 1972. Bd. 2 : Fastnachtspiele. S. 25.
93. Sachs H. Das Teufelsbannen. Stuttgart : Universitätsverlag, 1989. S. 149–165.
95. Sachs H. Tragedia von der Lucretia. Tübingen, 1908. Bd. 12. S. 3–16.
96. Sachs H. Die ungleichen Kinder Evae // Tragödien und Komödien. Aufl. 1. Berlin und Weimar : Aufbau-Verlag, 1992. Bd. 2. S. 281–315.
97. Sachs H. Von der strengen Lieb Herrn Tristrant mit der schönen Königin Isalden // Dramatische Dichtungen / Prosadialoge. Werke in zwei Bänden. Berlin und Weimar : Aufbau-Verlag, 1972. Bd. 2 : Fastnachtspiele. S. 7–56.
98. Sachs H. Wie Gott, der Herr, Adam und Eva ihre Kinder segnet // Tragödien und Komödien. Werke in zwei Bänden. Aufl. 1. Berlin : Aufbau-Verlag, 1992. Bd. 2. S. 107–121.
99. Sachs H. Das Wildbad // Dramatische Dichtungen / Prosadialoge. Werke in zwei Bänden. Berlin und Weimar : Aufbau-Verlag, 1972. Bd. 2 : Fastnachtspiele. S. 157–170.
100. Sachs H. Die zween Ritter von Burgund // Dramatische Dichtungen / Prosadialoge. Werke in zwei Bänden. Berlin und Weimar : Aufbau-Verlag, 1972. Bd. 2 : Fastnachtspiele. S. 85–112.
101. Seghers J. Die Braut im Schnee. Hamburg: Rowohlt Verlag, 2005. 478 S.

102. Simmel J. M. Wir heißen euch hoffen. Ascona; München : Droemer Knaur, 1980. 638 S.
103. Schlink B. Selbs Justuz. Orig.-Ausg. Zuerich : Diogenes Verlag, 1987. 299 S.
104. Schnitzler A. Die kleine Komödie. Gesammelte Werke. Die erzählenden Schriften. 2 Bände. Fr./M., 1961. B. 1. S. 175.
105. Schmittddhausen K. B. Unsere lieben Nachbarn: Die perfekte Hausgemeinschaft. Hamburg : Tredition GmbH, 2016. 284 S.
106. Schnitzler A. Leutnant Gustl / Fräulein Else / Traumnovelle. Berlin : Hofenberg, 2018. 160 S.
107. Schnitzler A. Sterben // Meine Erzählungen. Altenmünster. Jazzybee Verlag, 2017. Bd. 2. 184 S.
108. Schnitzler A. Der Sohn. Fr./M. : Fischer Taschenbuch, 2000. S. 103–111.
109. Schröder A. Das Kartenspiel. Fr./M. : Schöffling, 2001. 208 S.
110. Specht J. Leuchtfeuer Eastern Reef. Berlin : Das Neue Berlin, 1976. 195 S.
111. Sperr M. Landshuter Erzählungen // Wunschkonzert: Stücke aus der BRD, Österreich und der Schweiz. M. : Raduga, 1983. S. 265–330.
112. Spörrle M. Ist der Herd wirklich aus? 2. Aufl. Hamburg : Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2005. 156 S.
113. Steinberg W. Der Hut des Kommissars. Halle : Mitteldeutscher Verlag, 1979. 275 S.
114. Steinfest H. Die feine Nase der Lilli Steinbeck. München : Piper Verlag GmbH, 2007. 347 S.
115. Stolper A. Konferenz mit Knarrpanti // ders. Die Karriere des Seiltänzers. Neun Erzählungen und ein Stück. Rostock : Hinstorff, 1981. S. 49–93.
116. Strauß B. Besucher. Drei Stücke. München, Wien : Hanser, 1988. 205 S.
117. Strauß B. Trilogie des Wiedersehens // ders. Trilogie des Wiedersehens. Groß und klein. Zwei Theaterstücke. München : Taschenbuch Verlag, 1982. S. 5–124.

118. Schröfl A. Altherrenjagt. Der »Sanktus« muss ermitteln. Meßkirch : Gmeiner-Verlag, 2016. 312 S.
119. Schulze I. Simle Stories. Knopf Doubleday Publishing Group, 2007. 304 S.
120. Theater Theater: Anthologie. Aktuelle Stücke 19 / Hrsg. von Uwe B. Carstensen und Stefanie von Lieven. Orig.-Ausg. Fr./M. : Fischer Taschenbuch Verlag, 2009. 668 S.
121. Tyran I. Das Opfer der geliebten Frau. Silvia-Roman. Bergisch-Gladbach : Bastei Verlag, Band 727. 64 S.
122. Wassermann J. Christian Wahnschaffe. Roman in zwei Bänden. e-artnow, 2017. 690 S.

ДОДАТОК А: ТАБЛИЦІ

Таблиця 1

Типології мовленнєвих актів

Дж. Остін	Дж. Серль / Д. Вандерве- кен	Ю.Д. Апресян	Дж. Ліч	Д. Вундерліх	Б. Фрейзер	К. Бах / Р. Гарніш	Г.Г. Почепцов
1	2	3	4	5	6	7	8
Експозитиви Вердиктиви	Асертиви	Спеціалізовані акти повідомлення і ствердження, згоди і заперечення	Асертиви	Репрезентативи	Акти ствердження	Контактиви	Констативи
Комісиви	Комісиви	Обіцянки	Комісиви	Комісиви		Комісиви	Промісиви, менасиви
Екзерситиви Вердиктиви	Директиви	Прохання Пропозиції і поради Попередження і пророкування Вимоги і накази Заборони і дозволи	Директиви Рогативи (питання та запити)	Директиви	Акти прохання та пропозиції	Директиви	Директиви: Ін'юнктиви (накази) і Реквестиви (прохання)

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8
Вердиктиви Екзерситиви	Декларативи	Визнання Схвалення та засудження Прощення Спеціалізовані акти відчуження Називання і назначення		Декларації		Визнання	
Бехабітиви	Експресиви	Мовленнєві ритуали Визнання Схвалення Прощення Спеціалізовані акти відчуження	Експресиви				Перформативи

Таблиця 2

Модифікації умов успішної реалізації іллокутивних типів перформативних мовленнєвих актів

МА	пропозиційна	підготовча	щирості	суттєва	перлокутивна
1	2	3	4	5	6
асертив	Будь-яка p	- S має підстави вважати p істинним;- Для S і H не є очевидним, що H знає p	S вірить, що p	S презентує p як істинну	S намагається змусити H повірити, що p істинна
директив	Майбутня дія H	- S вважає, що H спроможний виконати дію; - Для S і H не є очевидним, що H виконає дію за іншого перебігу подій	S вірить, що H може виконати дію	S має намір виразити спонукання H виконати дію	S має намір змусити H виконати дію
квеситив	Будь-яка p або p -функція	- S не знає відповіді; - S вважає, що H знає відповідь; - Для S і H не є очевидним, що H дасть відповідь за іншого перебігу подій	S бажання поповнити знання відносно p	S виражає спонукання H поповнити S знання про p	S має намір змусити H до відповіді
комісив	Майбутня дія S	- S спроможний виконати дію; - Для S і H не є очевидним, що S виконає дію за іншого перебігу подій	S має намір виконати дію	S виражає прийняття на себе зобов'язання виконати дію	S має намір змусити H повірити, що p
експресив	Будь-яка p	S має підстави для вираження почуття / ставлення	S виражає почуття відносно p	S має намір виразити почуття / ставлення	S має намір викликати в H почуття
декларатив	Елементарна p	Має місце інституціональна ситуація	S вірить, що p (асертивні декларативи)	S має намір зробити p істинною	S має намір запевнити H , що світ змінився

Таблиця 3

**Історична динаміка власне перформативних висловлень
в XVI ст. та XX–XXI ст.**

ЧАСТОТНІСТЬ (%)	XVI ст.	XX–XXI ст.
МОВЛЕННЄВИЙ АКТ		
ДИРЕКТИВ	36,4%	22,4%
ЕКСПРЕСИВ	28,2%	32,2%
АСЕРТИВ	18,6%	12,2%
КОМІСИВ	8,6 %	16,5%
ДЕКЛАРАТИВ	5,4%	2,3%
КВЕСИТИВ	2,8%	14,4%

Таблиця 4

**Історична динаміка метакомунікативних перформативних висловлень
в XVI ст. та XX–XXI ст.**

ЧАСТОТНІСТЬ (%)	XVI ст.	XX–XXI ст.
МОВЛЕННЄВИЙ АКТ		
ДИРЕКТИВ	56,2%	31,5%
ЕКСПРЕСИВ	12,5%	25,6%
АСЕРТИВ	18,4%	19,3%
КОМІСИВ	6,3%	11,6%
ДЕКЛАРАТИВ	2,0%	1,7%
КВЕСИТИВ	4,6%	10,2%

Таблиця 5

Частотність вживання власне ПВ у дискурсі XX–XXI ст.

Директиви							
	Прохання	Порада	Наказ	Застереження, попередження	Заборона	Пропозиція	Запрошення
У межах даного класу, % у XX–XXI	42,8%	14,6%	10,2%	7,6%	6,4%	9,5%	8,9%
У межах даного класу, % у XVI ст.	54,2%	24,0%	12,3%	3,1%	4,2%	0,2%	2,0%
Експресиви							
	Подяка	Вибачення	Побажання	Поздоровлення	Скарження		
У межах даного класу, % у XX–XXI ст.	44,8%	25,4%	12,2%	11,2%	6,4%		
У межах даного класу, % у XVI ст.	28,6%	12,2%	10,8%	2,2%	46,2%		
Асертиви							
	Твердження	Повідомлення	Припущення	Зізнання	Відхилення		
У межах даного класу, % XX–XXI ст.	22,5%	26,4%	18,6%	16,5%	16,0%		
У межах даного класу, % у XVI ст.	16,4%	28,6%	9,4%	38,8%	6,8%		

Продовження таблиці 5

Комісиви						
Обіцянка			Присягання		Запевнення	
У межах даного класу, % XX–XXI ст.	44,2%		28,6%		22,2%	
У межах даного класу, % у XVI ст.	28,6%		52,4%		19,0%	
Декларативи						
	Призначення (на посаду), звільнення	Називання	Оголошення	Осуд	Прощення, помилування	Благословення
У межах даного класу, % XX–XXI ст.	14,3%	11,4%	17,2%	6,4%	8,5%	2,2%
У межах даного класу, % у XVI ст.	8,4%	10,6%	12,4%	12,2%	28,4%	28,2%

Таблиця 6

Частотність лексико-граматичних індикаторів ПВ у німецькомовному діалогічному дискурсі XVI ст. та XX–XXI ст.

індикатори	XVI ст.	XX–XXI ст.
<ul style="list-style-type: none"> допоміжні дієслова (в якості інтенсифікаторів) <ul style="list-style-type: none"> модальні дієслова haben / sein дієслово thun дієслово lassen дієслово gehen дієслово erlauben/gestatten займенники <ul style="list-style-type: none"> безособові присвійні 	45,5% 22,4% 5,2% 3,2% 2,2% 0% 5,4% 14,2%	56,2% 0% 0% 4,5% 0 2,6% 6,8% 16,5%

Продовження таблиці 6

вказівні особові	0% 22,6%	4,2% 28,4%
• прикметники		
у вищому ступені	6,6%	12,2%
у найвищому ступені	8,6%	10,2%
• модальні частки		
eben	0%	2,4%
bloß	1,2%	1,5%
doch	2%	6,5%
aber	4,5%	8,2%
mal	0%	2,0
Всього від загальної кількості висловлень		100%

Таблиця 7

Іллокутивні індикатори типів перформативних мовленнєвих актів

XX–XXI ст.

іллокутивні індикатори іллокутивні типи ПМА	базисні	Вторинні
	1	3
АСЕРТИВ	перформативні конструкції <i>Ich muss feststellen / gestehen / mitteilen</i>	модальні слова <i>echt, wirklich</i> модальні частки <i>übrigens, eigentlich, eben, halt</i>
ДИРЕКТИВ		модальні дієслова <i>müssen, sollen, können, dürfen, mögen</i> у <i>Indikativ</i> або <i>Konjunktiv</i> модальні слова <i>bitte, vielleicht</i> модальні частки <i>ganz, mal, nur, bloß</i> еліпсис <i>Aufpassen! Befehle Ihnen!</i> номінативні перформативні конструкції <i>es ist meine Bitte; es</i>

Продовження таблиці 7

1	2	3
		<i>ist mein Vorschlag; das ist mein Rat</i> партиципiальні перформативи <i>Eintritt verboten;</i>
КВЕСИТИВ	перформативні питальні конструкції <i>ich will / möchte fragen, wenn ich fragen darf, ich möchte mich / würde mich erkundigen</i>	модальні дієслова <i>sollen, dürfen</i> , модальні частки <i>eigentlich, etwa, bloß, ja</i> парентетичні висловлення <i>Sagen Sie! Antworten Sie!</i>
КОМІСИВ	перформативні конструкції <i>ich verspreche / kann versprechen / versichere / garantiere / schwöre / will schwören</i>	модальні дієслова <i>dürfen, können, müssen</i> , модальні слова <i>unbedingt, bestimmt</i> , модальні частки <i>ja, schon</i>
ЕКСПРЕСИВ	перформативні конструкції <i>ich danke / wünsche / gratuliere / ich muss mich entschuldigen /</i> клішовані вирази <i>es tut mir leid</i>	модальні дієслова <i>müssen, wollen, mögen</i> , дієслово <i>lassen</i> , модальні частки <i>ja, doch, aber</i> , номінативні та партиципiальні перформативи <i>Vielen Dank! Verzeihung! Viel Glück! Sei gelobt!</i>

Таблиця 8

Структурні типи іллокутивних індикаторів перформативності XVI ст.

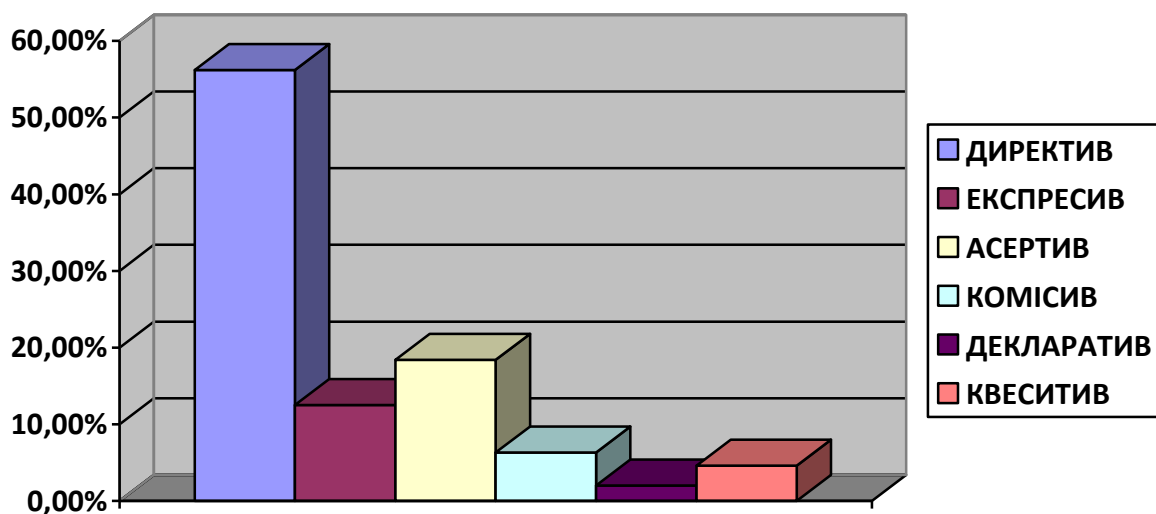
структурний тип	іллокутивні індикатори	частотність (%)
Перформативне висловлення з дієсловом (канонічна перформативна формула)	<i>Ich bitte dich durch Gott / frage / flehe an / beschwer / rate / befehle / gib ihm heimlich fluch / klage ein sonderlich Klag / jehe / ich mache kunde / ich begehre</i>	41,2%
Перформативне висловлення з модальними дієсловами	<i>Ich möchte bitten / schwören / will versprechen / ich khan ein Eid leisten / khan euchs sagn wolln / ich will kagen / ich mag jehen / wir wolln machen kunde</i>	22,6%

Продовження таблиці 8

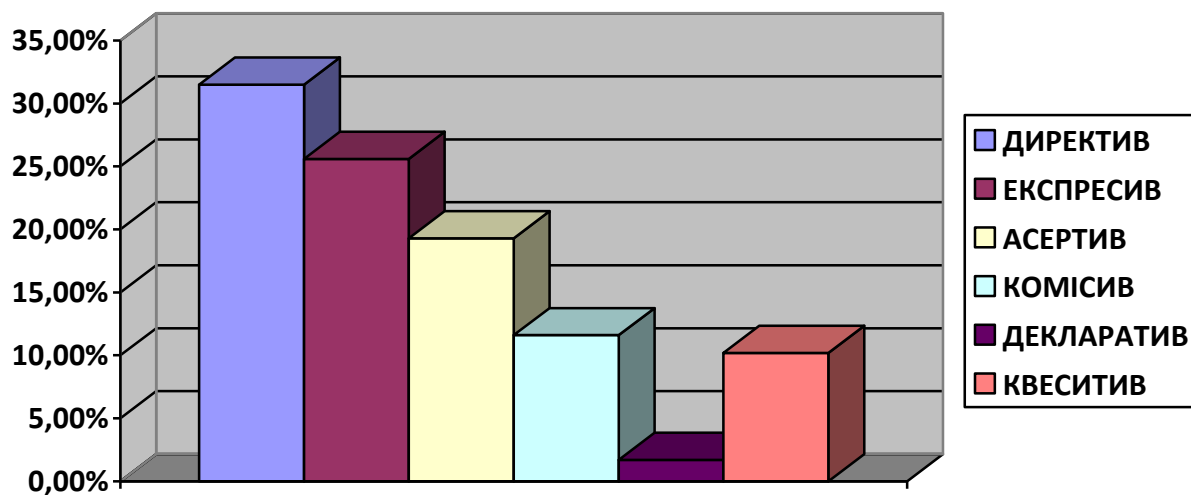
1	2	3
Перформативне висловлення з допоміжними дієсловами <i>haben / tun / wollen / gehen</i>	<i>Ich thue dir versprechen / hab dank / ich thu euch jetzt klagen / ich thuen dir danckh sagn / ich thue dir verjehen / ich thue dir offenbaren / es ist mein Bitt: ihr wollt helfen mir /</i>	8,4%
Пасивний стан	<i>Es wird befohlen / es wird gebeten / es sol dir erlaubet sein</i>	2,2%
Умовний спосіб (<i>Konjunktiv I, II</i>)	<i>Es sei betont / es sei erlaubt / sei begrüßt / es wär unser Bitt / sei gelobt / Lob sei dem Gott / es sei allen Göttern klaget</i>	3,4%
Еліпсис	<i>Befehle dir / mache war / bitte dich durch Gott / pitt dich</i>	2,8%
Конструкція <i>haben + zu + Infinitiv</i>	<i>Große Freude habe ich zu sagen dir / ich habe zu offenbaren</i>	1,4%
Наказовий спосіб	<i>Gib Gnad / bitt Gott / seid getröst / verzeih / hör mein herzgetreuen Rat</i>	4,6%
Майбутній час	<i>Ich werde dich bitten; Ich werde Gott klagen</i>	1,2%
1 ос. множини теперішнього часу	<i>Wir wölln auch Rat fragen itzt / wir bitten um Gnad</i>	12,2%

ДОДАТОК Б: РИСУНКИ

Іллокутивний потенціал метакомунікативних ПВ у дискурсі XVI ст.

Іллокутивний потенціал метакомунікативних ПВ у дискурсі XX–XXI ст.

ДОДАТОК В: СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Shevchenko V. M. Zum Unterschied zwischen performativen und konstativen Äußerungen in der Sprechakttheorie // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов». 2010. Вип. 63. № 928. С. 127–132.

2. Shevchenko V. M. Performative Äußerungen im deutschsprachigen dialogischen Diskurs (16.–21. Jahrhundert) // Типологія мовних значень у діяхронічному та зіставному аспектах: зб. наук. праць / В. Д. Каліущенко (голов. ред.). Донецьк : ДонНУ, 2012. Вип. 26. С. 92–99.

3. Шевченко В. М. Приховані перформативні висловлення в німецькомовному діалогічному дискурсі XV–XXI ст. // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки. Мовознавство». 2015. Вип. 4 (305). С. 280–287.

4. Шевченко В. М. Іллокутивні типи перформативних висловлень у німецькомовному діалогічному дискурсі // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов». 2015. Вип. 81. С. 192–196.

5. Шевченко В. М. Історична динаміка комісивних перформативів у німецькомовному діалогічному дискурсі XV–XXI ст. // Нова Філологія. 2017. Вип. 69. С. 234–240.

6. Шевченко В. М. Перформативные речевые акты в немецкоязычном диалогическом дискурсе: диахронический аспект // Science and Education a New Dimension: Philology, II (7). Budapest, 2014. Issue 34. P. 102–105.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Шевченко В. М. Перформативні мовленнєві акти в німецькомовному дискурсі // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : мат-ли VIII Всеукр. наук. конф. (5 лютого 2009 р.) Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2009. С. 317–319.

8. Шевченко В. М. Проблеми вивчення перформативних дієслів у лінгвістиці // Актуальні проблеми сучасної філології та методики викладання іноземних мов у навчальних закладах : мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (1–2 жовтня 2009 р.) Харків : Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва, 2009. С. 136–138.

9. Шевченко В. М. Три трактування перформативності в лінгвістиці // Германістика у XXI столітті: когнітивна, соціо- та прагмалінгвістика : мат-ли наук. конф. германістів (10 квітня 2010 р.) Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2010. С. 104–105.

10. Шевченко В. М. Експліцитні та імпліцитні форми вираження перформативності в німецькомовному дискурсі // Актуальні проблеми сучасної філології та методики викладання іноземних мов у навчальних закладах : мат-ли II Всеукр. наук.-практ. конф. (10–11 жовтня 2011 р.) Харків : Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва, 2011. С. 127–129.

11. Шевченко В. М. Перформативні висловлення в німецькомовному діалогічному дискурсі: Діахронічний аспект // Германістика у XXI столітті: когнітивна, соціо- та прагмалінгвістика : мат-ли II Всеукр. наук. конф. германістів з міжнар. уч. (21 квітня 2012 р.) Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2012. С. 147–148.

12. Shevchenko V. Performative Äußerungen im deutschsprachigen dialogischen Diskurs: Der diachrone Ansatz // Semantik und Pragmatik im Spannungsfeld der germanistischen und kontrastiven Linguistik : мат-ли Українсько-Німецької наук.

конф. (17–19 вересня 2012 р.) Донецьк : Донецький національний університет, 2012. С. 171–172.

13. Шевченко В. М. Обсолетизація перформативу в німецькомовному розмовному дискурсі // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доп. XII наук. конф. з міжнар. уч. (1 лютого 2013 р.) Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2013. С. 330–331.

14. Шевченко В. М. Історична динаміка висловлень перформативної форми в німецькомовному дискурсі // Германістика у ХХІ столітті: когнітивна, соціо- та прагмалінгвістика : мат-ли III Всеукр. наук. конф. германістів з міжнар. уч. (5 квітня 2014 р.) Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2014. С. 86–88.

15. Шевченко В. М. Перлокутивні властивості перформативних висловлень // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доп. XIII наук. конф. з міжнар. уч. (7 лютого 2014 р.) Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2014. Ч. 2. С. 169–171.

16. Шевченко В. М. Історична динаміка прихованих перформативів у німецькомовному діалогічному дискурсі XV–XXI ст. // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доп. XIV наук. конф. з міжнар. уч. (27 березня 2015 р.) Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2015. С. 248–250.

17. Шевченко В. М. Власне перформативні та метакомунікативно-перформативні висловлення у німецькомовному діалогічному дискурсі // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація. 2016-й – рік англійської мови : тези доп. XV наук. конф. з міжнар. уч. (5 лютого 2016 р.) Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2016. С. 227–228.

18. Shevchenko V. Historische Dynamik von performativ-kommissiven Sprechakten im deutschen dialogischen Diskurs des 15.–21. Jahrhunderts // Німецька

мова в Україні: традиції та перспективи розвитку = *Deutsche Sprache in der Ukraine: Kontinuitäten und Entwicklungen* : мат-ли XXIII міжнар. наук.-практ. конф. Асоціації українських германістів (4–6 жовтня 2016 р.) Львів : ПАІС, 2016. С. 166–168.

19. Шевченко В. М. Історичне варіювання перформативних мовленнєвих актів прохання у німецькомовному діалогічному дискурсі // Сучасна іноземна філологія: Дослідницький потенціал : мат-ли VII Міжнар. наук. Форуму (23 листопада 2016 р.) Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2016. Ч. 2. С. 96–97.

20. Шевченко В. М. Перформативний мовленнєвий акт вибачення у німецькомовному діалогічному дискурсі XV–XXI ст. // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доп. XVI наук. конф. з міжнар. уч. (3 лютого 2017 р.) Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2017. С. 145–147.

21. Шевченко В. М. Історичні зміни перформативного мовленнєвого акту благання у німецькомовному діалогічному дискурсі XV–XXI ст. // Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури : мат-ли міжнар. наук.-пр. конф. (7–8 квітня 2017 р.) Львів : ЛОГОС, 2017. С. 170–171.

22. Шевченко В. М. Перформативні висловлення як імпліцитні мовленнєві акти // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доп. XVII наук. конф. з міжнар. уч. (2 лютого 2018 р.) Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2018. С. 175–176.